ספר

# מכתבי עברית

כולל

## תבנית אגרות ומכתבים בלשון עבר ואשכנז

אשר כבר היו לעולמים

מהחכם מו"ה **משה שמואל נייאמאן**, ומהחכם מו"ה **שלום הכהן** ז"ל,

ללמד לבני יהודה

קסת הסופר בלשון למודים, ונערי בני ישראל, אשר כבר עשו ידיהם תושיה בכתב ולשון, יוכלו לכתוב רעיונותיהם על ספר בלי יגיעה ועמל רב.

ועתה

## בהוצאה הששית הזאת

נתוספו עליהם מכתבים שונים, חדשים וגם ישנים, יקרים ונעימים אשר לא באו עוד בדפוס ולא נראו לעולמים, מאת חכמי זמננו גדולים חקקי לב, אשר הריצו איש אל רעהו בלשון צח ונקי על כל דבר חפץ לעת מצוא, ויגילו בהם מביני מדע וישמחו כל רואיהם.

נקבצו יחד

על ידי החכם המפואר מו"ה

## מאיר הלוי לעטערים.

וויען תרט"ז

פערלאג פאן ישראל קנעפפלמאכער'ס בוכהאנדלונג.

(פֿאָרהער אנטאָן עדלער פאָן שמיד.)

Nr. 495 זייטענסטעטטענגאססע

# דבר אל הקורא!

בטרם אטיף מלתי על דברי הספר הזה אשר בידך, כבדתי היום הזה ידידי הקורא! לגלות את אזנך, מי אני ומה חיי, מה קורותי אשר קרו לי, ומה היו עסקי עד עתה, וגם את החסד ואת הטוב אשר עשה אלהים עמדי מעודי עד היום הזה, למען יראו ישרי לב וישמחו, והולכי נכוחות יעלוזו, וגם המוני עם יאמינו בה' וישימו תקותם בו, ויתנו כבוד לאל הכבוד. וטרם כל אודה ה' מאוד בפי, ובתוך רבים אהללנו: ברוך ה' אלקים אלקי ישראל אשר לא עזב חסדו ואמתו מעמי והביאני עד הלום. — וגם ברוכים יהיו אבותי הנעימים ע"ה אשר גדלוני על ברכיהם, והייתי להם ילד שעשועים, ויסמכוני בימין צדקם, ומטובם שמלו בעדי להדריכני בדרך האמת ולשמור מצות ה' כי המעט אשר נמצא בי טוב מידם היתה לי, תשכח ימיני אם לא אזכרכם, אם לא אעלה זכרונם על שפתי, יהיה זאת להם למנוחה בארצות החיים, יבוא שלום ינוח על משכבותם, וגמולם ישולם להם על כל הטובה אשר עשו עמדי, כי יבואו על שכרם ליום מחר, יש מחר לאחר זמן לעולם שכלו טוב. — ואז ישוב לב אבות על בנים, ולב בנים על אבותם. —

והנה מעודי עד היום הזה ספרי חכמינו הקדמונים והאחרונים יקרו לי מכל סגולה, בם הגיתי יומם ולילה, וקראתי לתורת אל חי: עונג, ולכל קדש: מְכֻבָּד; וברוב חסדי אל לבל יזחו מקרב לבי דברי קדשו כל הימים, העמידני באהבתו ובחמלתו על כני במלאכת עבודת הקדש, ולשמור משמרת ה' ומשמרת בית ישראל, להגות היגים מכסף צרוף בבית הדפוס המפואר הנודע לשם ולתהלה בכל קצוי ארץ של האדון הישיש הנכבד אנטאן עדלען פֿאָן שמיד פה עיר וויען קרית מלך רב, אשר הגדיל תושיה בישראל, להגדיל התורה ולהאדירה, בהוצאת ספרים יקרים בבית דפוסו המשובח והמפואר זה ששים שנה, שמה מצאתי לחם חקי וטרף לביתי במלאכה אשר היתה גם נפשי בגללה בהגות תבונות ותורת אל חי, שמה ארחתי לחברה בשנת התקנ"ד עם ידידי היקר החכם המפורסם מליץ ומשורר ונעים זמירות ישראל מו"ה מאיר הלוי לעטעריס נ"י, אשר גם על שכמו הושם משא עבודת הקודש, ושנים אחד יחד נשאנו משא מלאכת הקודש בבית הדפוס ימים רבים.

ויהי כי ארכו הימים ויתן ה' את חני בעיני האדון פֿאָן שמיד, ויפקידני על ביתו, בכל אשר לו מכל מפעלותיו החמודות, וכל טובו נתן בידי, כי העמידני לסוכן

ופקיד בבית מסחר הספרים שלו, כל מסחר וקנין יצא על ידי לפעולות אדם. והודות לאלהי חסדי, כי ברך את מעשה ידי ומצאתי חן בעיני אדוני כי לא עשיתי מלאכתי ברמיה חלילה, כי אם באמונת אמן כל הימים, לרבות הלילות, והי' לי הלילה למשמר והיום למלאכה, הייתי ביום עמלתי בכל מאמצי כחי בעבודת בית המסחר, ובלילה משמרת עבודת הקדש עמי להגות השגיאות מן הספרים הנדפסים בחברת ידידי החכם אשר הזכרתי.

ועתה ידידי לא ארבה אמרים ולא אשי' עליך למשא ולטורח ברוב דברים ולהג הרבה; כי אם בדברים אחדים אודיעך, כי ברך אלהים את חילי ואת יגיע כפי, כי עליתי תהלה לאל מעלה מעלה, וקניתי ברבות עתים וימים כל אוצר הספרים אשר יצאו מתחת מכבש הדפוס המפואר די שמיד, לא נעדר דבר אשר לא נתן בידי, ובזמן לא כביר שלמתי לו מחירם סך גדול במיטב כספי, קטנתי מכל החסדים האלה; ומלבד אלה קניתי בעז"ה גם הספרים רבים מאלה כפלי כפלים אשר באו מידו לידי באי כחו, ואשר הדפיסו מקדם אחריו, והוא בן האדון פראנץ די שמיד ושותפו ה' יעקב בוש המתגורר כעת במדינת אמעריקא הצפוני בעיר סנטא לואיס, הנה כן בשתים גדול בית מסחרי, כי בכל מדינות אייראפא אין מוכר ספרים בלשון אבותינו מאסף סגולות יקרות ורבים כאלה בבית מסחרו יותר ממני!

והנה לבוא עד הלום לא פללתי, והראה לי אלהים חסדו וטובו גם לזה, ויתנני לחן ולחסד בעיני השרים והמושלים היושבים במקום הגבוה ונתנו לי גם מטעם המלך ושריו רשיון ומשפט בית מסחר הספרים (דאז בירגערליכע אונבעשרענקטע בוכהאנדלונגסגערעכטע) להקרא על שמי כאחד ממוכרי הספרים (בוכהענדלער) פה עיר מלוכה וויען, אשר כזאת לא היתה עוד בישראל. ותחת אשר נקרא לפנים בית המסחר הזה על שם אנטאן די שמיד מעתה בשם ישראל יכונה. הנה כן אנכי עמדי כהיום הזה. —

אמנם חלילה לי להתהלך בגדולות ובנפלאות ממני, כי גאה וגאון שנאתי, בעינים מלאות דמעות גיל נשואות למרום אתן שבח ותהלה ליוצר כל כי הגדיל חסדו על דל אישים כמוני, ומה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי? אם לא בהוסיפי אומץ וכח לעשות חיל במלאכת עבודת הקודש להוציא ספרים יקרים לאור חדשים גם ישנים, למען תמלא כל הארץ דעה, ויכירו וידעו כולם לקרוא בשם ה' ודבר אלהינו יקום לעולם.

והנה קורא יקיר לי! בזה הספר אשר בידך החילותי לשלם נדרי לעשות תושיה בהדפסת ספרים טובים ומועילים, לקטנים עם גדולים, לחנך את הנער על פי דרכו להביאו מעלה מעלה לחדרי מליצת לשוננו הקדושה; כאשר החילותי זה ימים

לא כבירים לשום לעיני אחי ועמי את מלאכתי הראשונה בחבור קטן ס' חינוך עבודה אשר ספחתי ת"ל בשום שכל אל סידור עבודת ישראל אשר סדרתי בסידור נאה ויפה לתועלת הילדים ולהמון העם, להרגילם בעבודת הבורא ומצות ה' הנהוגי' יום יום, ות"ל מצא חן בעיני כל רואיו, כשארי ספרי תפלות אשר הוצאתי לאור מסודרי' ומדויקי' היטב, משך זמן הזה, עד כי כבר נמכרו מהם כמה וכמה אלפים בזמן הקצר הזה; ורבים וכן שלמים מבקשים אותו ומשתוקקים לו, והוכרחתי לעשות עתה הוצאה שניה ממנו מעשרת אלפים במספר, וכאשר החילותי להראות לדקת ה' ולהגדיל שמו בתוך ילדי ישראל והמוני עמנו בהרבות לנו תורה ומצות לטוב לנו, כן יעזרני אלי ואור מעוזי לעשות חיל גם בגדולי ישראל וחכמי אמנינו, להוציא ספרי מחמדינו קטנים עם גדולים, לחלקם ביעקב ולהפיצם בישראל, ולבי נכון בטוח כי כל ישרי לב בעמנו אשר תורת ה' ובינת נבוניו נוגעת בלבם, יתמכוני בימין לדקם להיות עוזרים ותומכים הדבר הטוב כל הימים.

ועתה אשובה אליך קורא אהוב! לדבר נכבדות על הספר אשר בידך, למען דעת המשפט אשר תחרוץ עליו, וידעת היום והשבות אל לבבך, כי נתתי את לבי לראות, כי לעירי בני ישראל המתחילים ללמוד את לשוננו הקדושה ונפשם תכסוף לכתוב גם את הגות לבם ומחשבות רוחם על ספר (אם על ידי תומך ידם ומלמד להועיל, או בלי מורה ומחזיק ביד) יחסר למו ספר כולל מכתבים ואגרות, אשר סגנון לשונם וניבם כְּדַבֵּר איש אל רעהו, דברים היוצאים מקירות הלב בלי התהלך בגדולות במליצה רמה ובשגבה אשר תרקיע לשחקים בלשון מדברת גדולות.

ואף כי השכילו חכמי לב בדור הזה לעשות כאלה בספר קובץ על יד מכתבים ואגרות הנה לא שלמה פעולתם מכל וכל; ואם עשו ידיהם תושיה בתבונות כפיהם, הנה לא כוננו עשתנותיהם והגיון לבם אל המטרה אשר הליבו נוכח פניהם: והיא ללמד לבני יהודה קשת הסופר ונערי בני ישראל חכמת הלשון על נקלה בלי יגיעה ועמל רב, ובלי התנהג בכבדות עמם בלכתם, ולהורותם לקח טוב בסדר נעים וקל להבין, לרגל המלאכה אשר לפניהם.

לכן זאת העלה היעולה ממני ומאת החכם מו"ה מה"ל המחדש כעורי הספר הזה, והמוסיף מחלקה השלישית אשר לא היתה בראשונה לבחור דרכי נועם בספר אוסף הלזה אשר בידך קורא משכיל! וכזאת וזאת עשינו: את הטוב אשר מצאנו מבעלי האסופות אשר קדמונו קבלנו, ואם מעט ונוסיפה עליהם כהנה וכהנה. ואלה הדברים אשר עליהם נוסדה מלאכתנו זאת:

א) באו על מקומם מכתבי עברית עם העתקתם בלשון אשכנז, אשר כלנה מעשי ידי סופר מהיר, ואשר לכל עת מצוא ולכל ילדי יום אשר נסיו בתבל בגורל

ומשנות בני אדם המתהפכים חדשים לבקרים, הליץ ליונים להם במכתבים קלים להבין ונכוחים לכל משכיל, ורומו הוא קנאם והיו לאחדים.

ב) אולם הנער המשכיל השומע דבר חכמה להוסיף לקח, ללמוד הוא צריך, לדעת מחשבות בני אדם והגיונם, איכה שונים ונפרדים המה ואיכה נבדלו וישתנו דברי פי איש ואיש בְּחָקְם על ספר כהשתנות הגיון לבבם פנימה ומחשבותם בקרב רוחם, ולזאת טוב הוא מאוד, כי יקרא הנער העלם גם אגרות ומכתבים מעשי ידי אנשים שונים, אשר הריצו באמת איש אל אחיו לעתים מְזֻמָּנִים, כאשר נבראו לשעתן, לא כמשל וכדוגמא, אשר בדא המליץ מלבו, והדברים הנאמרים באמת מקרב לב ירדו אל לב הנער פנימה ביתר שאת ויתר עז, כי דבר אמת יכון לעד ויתאמץ בתקפו יותר מדברים הנאמרים להתלמד, ובכמו אלה צדקו יחדיו דברי קדמונינו, באמרם „דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב.“

ג) זכיתי הלאה מספר הזה אשר בידך כל הדברים אשר אך למותר ולמחסור היו במכתבי עברית הראשונים, הלא המה: הקדמות ספרים שונים אשר ביד כל אדם, מליצות ומכתבים אשר נקראו לקרעים מתוך ספרים נודעים, ואשר כבר יצאו לאור בדפוס לא אחת ולא שתים, ולא יקח חלק תועלת במו רק האיש אשר כבר קרא את הדברים האלה במקום הנכון. כי איככה יוסיפו דברים כאלה — היוצאי' לאור לְנִתְחֵיהֶם — לקח ודעת אל הנער העלם, אשר זה ראשית צאתו וזה הַחִלּוֹ להגות בספר? לכן יען הוצאתי וחדש הבאתי במקומו, כי הוסיף החכם המפואר מו"ה מה"ל מחלקה חדשה למכתבים כאלה אשר לא היו בראשונים, ונקבצו באו בם כל תועלת ונועם, כל יתרון והכשר דעת לכל דורשי לשון וספר ובפרט לתלמיד עם מבין הָיֹה יהיו למבוע ומעין ישע לאורך ימים. ואתה אהובי, ידוע תדע! כי המכתבים האלה אשר באו במחלקה הזאת רובם ככולם מעשי אנשים משכילים המה, אשר כבר נודעו בקהל כי לשם ולתהלה בתבונות כפיהם ושכל מליצם, אלה משכו במכתביהם רוח חן ושכל טוב, וכתפוח זהב במשכיות כסף הביאו דברי חכמה ולקח טוב למאהביהם ואנשי בריתם במתק שפתים נועם ושדרים לאות ברית אהבה ושלום. ונכון לבי בטוח כי לא לבד נערי בני ישראל ימצאו במו תועלת לא מעט, כי גם חכם לב הבא באנשים עת יקרא דברי אגרות האלה יהיו לו למשיבת נפש. כי מליצות המכתבים האלה על אדני כתבי קדם הטבעו, ומאור חכמי דור דור נבעו, והדוברים גם יתעלסו באהבים לעין הקורא כדבר איש אל רעהו בלשון חיים השומה בפיהם כל היום. ועל אחת שבע יתענג כל קורא על מכתבי הרמב"מן והעתקותיו הבאים בזה לאשונה.

ד) ומה טוב הוא להעיר עוד את לב הקורא המשכיל, כי אחרי ספו תמו זה ימים רבים ספרי המאסף, בכורי העתים וכהנה ויחדלו לצאת לאור, מה טוב ומה נעים, כי אוהבי לשון עבר יתענגו בדברי המחברים אשר יבואו עתה עוד הפעם עם תבונות כפיהם במחברת הזאת לעיני כל ישראל, כאשר הביאו לפנים פרי תבונתם ותנובתם הטובה מנחה חדשה אל בכורי העתים וכרמי חמד! ישמח לב כל משכיל על מעשה נבונים וילדים האלה; רגע ימלא דביהם יאכלם, כבכורה אותה נפשם מקדם, וכאשכול בכרם לפנים בישראל.

והנה נחלק הספר הזה לחמשה מחלקות:

**מחלקה הראשונה:** כולל מכתבי עברית עם תרגום אשכנזי מאת המשכיל ודובר נכות מו"ה משה שמואל נייאמאן ז"ל.

**מחלקה השניה:** כולל קבוצות אגרות מאת החכם המפורסם מו"ה שלום הכהן ז"ל מדברות מחיי איש אחד נבחר ומה הגיע אליו, בלשון נאה וקלה מאוד, וכלן הן לדמות ותואר ונדפסו כבר בס' כתב יושר.

**מחלקה השלישית:** אסיפת מכתבים יקרים אשר נאספו מקדם על ידי החכם המליץ המפואר מו"ה מה"ל כ"י.

**מחלקה הרביעית:** יבואו בה כמה מיני מצבות קבר (גראבשריפטען) אשר לא באו עוד בדפוס וטיטולאטורין לדוגמא ולמשל, גם יבואו בה סדר נסחי השטרות הנהוגים בבית יעקב עם תרגום אשכנזי מאת החכם הרמב"מן ז"ל, נעתקו מחבורו על חקי היהודים (דיא ריטואל = געזעטצע דער יודען) אשר כתב במצות הממשלה, גם הבאתי נוסח הגט ודקדוקיו עם תרגום אשכנזי ושאר שטרות אשר לא היה בראשונים.

**מחלקה החמישית:** במחלקה הזאת יבואו ענינים רבים ושונים בלשון אשכנז וכל מיני מכתבים ואגרות להרגיל בם הצעירים לימים וכמה שטרות בלשון אשכנז.

ואני טרם אכלה לדבר אברכך בשם ה', ידידי יקירי! יתן ה' וימלא משאלות לבי לעבוד עבודת הקדש לכבוד ישראל להאל וכלה עוד בחסדו סגולות מחמדי לשונינו הקדושה בתורה ובחכמה וביראת ה' ועינינו רואות.

ווין בחדש חשון התרט"ז למספר בני ישראל.

**ישראל קנעפפלמאכער**
בוכהענדלער.

(פארמאלס: אנטאן עדלער פאן שמיד.)

# עוד דברים אחרים
## לכל קורא.

על משפט הספר הזה ומעשהו כבר דבר נכוחות ידידי החו' ואיש חמודות חכם לב משכיל דורש אלהים מוהר"ר ישראל נ"י בְּדַבְּרוֹ „דבר אל הקורא," עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע. אך אחת היא אשר לא אמנע בתוך חכי, את אשר ירחש לבי לא אכחיד תחת לשוני, ואען ואומר: ברוך אלהים אשר לא עזב חסדו מידידי זה היקר לי זה רבות בשנים, למאז נאחזנו ונקשרנו יחד בחבלי אדם בעבותות אהבה, כי הרימהו האל הטוב בתור האדם המעלה ויחננו במסחר הספרים הנודעת לתהלה ולשם בכל הארץ זה כַּחֲצִי מאת שנה. מה טוב ומה נעים כי בית מסחר ספרי לשוננו הקדושה נִתַּן לכבוד ועוז ביד איש יהודי, יקר רוח ורב תבונות, אשר פי שנים ברוחו: לעשות מסחר וקנין באמת ובתמים עם הקונים דבר אמת; וזאת שנית: כי נפשו יודעת מאוד מאשר הכיר ראה וידע ברבות הימים כל דבר טוב ומועיל הנוגע לכלל האומה, ורב תועלת כל ספר וספר בלשון עבר הראוים ונכונים לחלקם ביעקב ולהפיצם בישראל בטוב טעם ודעת, ובהוד והדר פנימי וחיצון. והיה ראשיתו מצער בספר אשר בידך, ואחריתו ישגא מאוד להוציא גם ספרים יקרים חדשים וגם יְשָׁנִים לאור לכבוד בית ישראל. גם לי קרא באהבתו אותי, להיות לו מַשְׁעֵן וּמַשְׁעֵנָה כפעם בפעם במעשה אצבעותי ובעט סופר אשר חנני אלהים למצוא חן בעיני רבים ונכבדים בכל הארץ, זה כשלושים שנה, ובשמחת לב אהיה לו מעיר לעזור כאשר יקרה לפני פועל יקר כזה, אשר בלב ידידי הנ"ל להוציא לאור מימים ימימה.

והנה ידוע תדע, קורא יקיר לי! כי בגשתי אל המלאכה להעריך ולהוסיף את ספר האגרות הזה, לא חפצתי להרחיק המכתבים הנמצאים מאז ומקדם במכתבי עברית וכתב יושר, על דבר מָצְאָם חן בעיני קוראים רבים זה ימים כבירים; אמנם הוספתי עליהם מכתבים יקרי ערך, כאשר העיר ברחבה אחיך ישראל, ואשר למלאות דברו באתי הנה. והיה כי ימצאו דברי האגרות האלה חן בעיני קוראיהם, כאשר אקוה ואיחל מקרב לב, אזי אוסיף עליהם כהנה וכהנה בחוברת מיוחדת, ויבאו כמו חלק שני לספר הזה. יתלכדו יחד ולא יתפרדו, והיו לאחדים ביד כל קורא.

ואליכם יקירי רוח, חכמי לב מרחוק ומקרוב! אליכם אָשִׂים דברתי. חפשו נא באמתחתכם, והיה אם תמצאו דברי חפץ, מכתבים יקרים נעימים וקלים להבין, מלאים חן והדרת קודש למוצאי דעת בתורה ובחכמה הנכונים לתועלת אשר מגמת פנינו אליה בספר הזה — אזי כבדוני בהם, ואתן להם יד ושם בקרב הימים עת תצא קבוצת אגרות חדשה לאור, כאשר העירותי לבך עליו בזה, והיו ברכה.

דברי אוהב חכמה ודורשיה, תורת אל חי ומשחריה, אשר כל כחות נפשו והגיון לבו נתונים נתונים כל הימים לתפארת ולכבוד לשוננו הקדושה שארית מחמדינו משנים קדמוניות.

וויען ב' לחדש מרחשון התרט"ז לב"ע.

הצעיר

**מאיר הלוי לעטערים.**

# אינהאלטספֿערצייכניס.

## מחלקה הראשונה
### ספר מכתבי עברית מאת החכם ר' משה שמואל נייאמאן.

---

# מחלקה השניה.

בריעפע איבער דיא פערשיעדענען לעבענספערהעלטניססע איינעס יונגען מאננעס, העברעאיש אונד דייטש, אין איינעם לייכטען אבער געדיעגענען שטיעלע, אויז דעם ס׳ **כתב יושר** מהחכם המפורסם כמו״ה **שלום הכהן** ז״ל.

---

# מחלקה השלישית.

יבואו בה מכתבים ואגרות שונים מחכמי הזמן, אשר הריצו איש אל רעהו לעת מצוא, על ענינים רבים ונכבדים בטוהר הגיון וצחות הלשון, ומכתבי הרמב"מן ז"ל אשר לא היו עודנה בדפוס, נאספו יחד מאת החכם מו"ה מאיר הלוי לעטערים נ"י.

# מחלקה הרביעית.

יבואו בה כמה מיני מצבות קבר (גראבשריפטען) וטיטולאטורען וסדר נוסחי השטרות הנהוגים בינינו, בל"הק עם תרגום אשכנז מתורגמים מאת החכם הרמב"מן ז"ל, ונוסח הגט בדקדוקו עם תרגום אשכנזי.

# מחלקה החמישית

ענטהעלט איינע קליינע אויזוואהל פערשידענער מוסטער צור אבפאססונג דער אים געשעפטע אונד געזעללשאפטליכען לעבען אם הייפיגסטען פארקאממענדען אויפזועטצע.

(1. בריעף) ווערטהעסטער פֿריינד !

*) (איך האַבע דיא עהרע) איהנען [1] הירביי איינע [2] טאַכֿטעל [3] טרויבען צו איבערשיקען, ווען זיא איהנען [4] שמעקען, זאָ [5] שטעהען נאָך מעהרערע צו דיענסטען. — [6] פֿערלייהען זיא, דאס איך איהנען זאָ לאַנגע ניכֿט געשריעבען האבע, דיא [7] ווייכלעזע האט איך דאראן [8] פֿערהינדערט, אין צוקונפֿט ווערדע איך [9] איינצובריגען זוכֿען, וואס איך ביזהער [10] פֿערזייאמט האבע, אונד איהנען עֶפֿטער זאגען, דאס איך פֿאָן גאנצעם הערצען בין איהר אויפֿריכֿטיגער פֿריינד...

[1] בָּזֶה [2] כֶּלִי [נארגז. תיבת שחיף עץ**)] [3] אֶשְׁכּוֹל עֲנָבִים [4] טַעַם (בקל) [5] מוּכָן [6] סְלַח [7] בָּצִיר, יְמֵי הָעֲנָבִים [8] מָנַע [9] מִלֵּא (בפִּעֵל) [10] שָׁבַת ; חָסַר.

(תכתב הראשון) אהובי היקר!

הנה אנכי שולח לך בזה כלי עם אשכלות ענבים, ואם יטעמו לך אלה, עוד רבים מהם מוכנים לך לאכלך. – סלח נא אהובי על אשר לא כתבתי לך זה ימים רבים, ימי הבציר הסבו את זאת והמה מנעוני. הלא אחשוב למלאות בימים הבאים את אשר הסרתי עד הנה, ואגידה לך תמיד אשר אנכי לך אוהב נאמן....

---

*) דא פֿיעלע ווערטער אונד רעדענסארטען דער דייטשען שפראַכֿע אים עברעאישען ניכֿט איבליך זינד, זאָ האבע איך דיא אונאיבליכֿען ווערטער אונד פֿראזען צום טייכֿען, דאס זיא ניכֿט איבערזעצט ווערדען איינגעקלאממערט; דיא פֿראזע צב"ט (איך האבע דיא עהרע). אנכי יש לי כבוד, איזט אים עברעאישען איינע אונאיבליכֿע, אונד אן דיעזע שטעללע, איינע זעהר אומקלינגענדע רעדענסארט. זיא איזט אלזאָ איינגעקלאממערט אונד ווירד ניכֿט איבערזעצט. אינדעססען איזט דער עברעער אין זיינען רעדען אונד טרייבען, ניכֿט גאנץ אָהנע העֶפֿליכֿקייטסבעצייגונג, אונד ער.ווירדע דיא דייטשע העֶפֿליכֿע רעדענסארט: (איך האבע דיא עהרע) מיט: למצוא חן בעיני אדוני, וויא היר אין דער צווייטען ארט דער עברעאישען איבערזעטצונג געבען, דיעס גילט יעדאָך נור אים שרייבען אן יעמאנדען, דעם מאן עהרערביטונג שולדיג איזט. אן מינדער פֿאָרנעהמע, בעזאָנדערס אבער אן פֿערטרויטע פֿריינדע [פֿי]נדען דיא העפֿליכֿען רעדענסארטען אים עברעאישען גאר ניכֿט שטאט, [צ]ום אונטערשי[ע]דע דערגלייכֿען קאָררעספאָנדענצען אונד בריעפֿע, זינד [ד]יא [ע]רשטען דייטשען אויפֿגאבען אים עברעאישען אויך צווייא ארטען גע[ג]ע[ב]ען.

דיעזע בריעפֿע געלטען ניכֿט אלס מוסטער דייטשען שטילס, זאָנדערן עס איזט דאביי הויפטזעכֿליך דארויף ריקזיכֿט גענאָממען, דאס זיא זיך צום שטופֿענווייזען פֿאָרטשריט אים אבפֿאססען העברעאישער בריעפֿע אייגנען.

**) הוא תאר לעץ דק.

באופן אחר                    אדוני!

הנה אנכי שולח לו כלי זה עם מעט מאשכלות ענבים אשר לי, למצוא חן בעיני אדוני. ואם יטעמו לו אלה, עוד רבים כהנה מ[illegible] לו לאכלו. – יסלח נא אדוני על כי אחרתי עד הנה לכתוב לו, ימי הבציר השביתוני מלכתוב והמה הסבו את זאת, כי עתה בעברם, לא אמנע מלמנות את אשר חסרתי ולהגיד לו תמיד אשר אנכי לו בלב תמים אוהב ועבד נאמן....

(2. בריעף) אנטוואָרט:    בעסטער פֿריינד!

איך האבע הייטע דיא טאפֿעל טרויבען, דיא זיא זאָ גיטיג [1] וואָרען מיר [2] צו פֿערעהרען, [3] ערהאַלטען, אונד [4] דאנקע איהנען פֿאָן גאנצעם הערצען [5] דאפֿיר. איך האבע זיא מיט אייניגען מיינער פֿריינדע [6] פֿערצעהרט, [7] אינדעם וויר אונס זעהר [8] פֿאָרטהיילהאפֿט פֿאָן איהנען [9] אונטערהיעלטען „איהר פֿריינד מוס איין [10] העררליכער מענש זיין" זאגטע איינער פֿאָן [11] איהנען „וייל ער זאָ גוטע טרויבען האט". איך בין איהר גאנץ אויפֿריכטי=גער פֿריינד....

[1] טוב בְּעֵינָיו, מטוב לבו [2] כִּבֵּד (בפִּעֵל) [3] קבל, בא ליד [4] יודה (בהפעיל) [5] תַּחְתָּם [6] אכל [7] מְהֵי [8] דבר (בנפעל) [9] טוב [10] איש יקר [11] מהם.

(מכתב השני) תשובה                    אהובי!

הכלי עם אשכלות ענבים אשר מטוב לבך בא אלי, קבלתי היום. ואודה לך תמורתם בכל לבי. אנכי ומאהבי אכלנו את הענבים ומדי אָכְלֵנו אותם נדברנו יחד ממך ומטובך. „הן, אוהבך איש יקר" אמר אחד מהם „כי יש לו ענבים טובים כאלה" ומעתה אין לי דבר כי אם להגיד לך אשר אנכי אוהבך נאמן....

באופן אחר                    אהובי!

הכלי עם אשכלות הענבים אשר נדבה לבו (אשר היה טוב בעיניו) לכבדני בו, בא לידי היום, ותודתי אמורה לו בכל לבי תמורתם (תחתם). אנכי ומאהבי אָכלנו את הענבים, ומדי אָכְלֵנו אותם נדברנו יחד לטוב שולחם. „הן אוהבך איש יקר וטוב, כי כאיש מנחתו והענבים האלה טובים מאוד" אמר אחד מאוהבי. ואנכי אגיד אשר אני בכל לבי אוהבו הנאמן....

(3. בריעף) ליעבסטער פֿריינד!

איך האבע זאָ [1] עבען איהר שרייבען ערהאלטען. אויס [2] וועלכעם איך מיט פֿיעלער [3] בעטריבניס [4] ערזעהען, דאס זיא דאז פֿיערטעגיגע [5] פֿיעבער האבען. — איך מוס [6] אָפֿפֿענהערציג אייכע געדאנקען זאגען, איך האָפֿפֿע זיא ווערדען עס מיר ניכט איבעל [7] נעהמען, איהרע [8] לעבענסארט טויגט [9] ניכטס, זיא האבען איממער זו פֿיעל וויין אונד קיין וואססער געטרונקען. איך האבע איהנען אָפֿט געזאגט, דאס דיעזעס דער [10] געזונדהייט [11] נאכטהייליג ווערע, אונד זיא (זאָללטען) וועניגער וויין אונד פֿיעל וואססער טרינקען; אלליין ניעמאלס האבען זיא דאראויף [12] אכטען וואָללען, איהר [13] ארצט ווירד עס איהנען [14] נונמעהר זאגען. אונד איהם ווערדען זיא (וואָהל) געהאָרכען מיססען, ווען זיא איהר פֿיעבער לאָז ווערדען וואָללען. אינדעססען [15] ערטראגען זיא איהר ליידען מיט געדולד, אונד בעפֿאָלגען זיא גענויא דאז, וואס איהנען איהר ארצט [16] פֿעראָרדנעט, אונד זיא ווערדען אין קורצעם הערגעשטעללט זיין. דיעזעס [17] ווינשט [18] זעהנליכסט איהר טרייער....

[1] עַתָּה [2] אשר מִתּוֹכוֹ, ממנו [3] עֶצֶב, עִצָּבוֹן [4] ראה [5] קַדַּחַת הרביעית [6] בְּלֵב תָּמִים, בְּלִי שִׂפְתֵי מִרְמָה [7] חָשַׁב רָעָה רַע בְּעַיִן, [8] דֶּרֶךְ, מִנְהָג [9] לא טוֹב [10] בְּרִיאוּת הַגּוּף [11] רַע [12] שָׁמֹעַ [13] רוֹפֵא [14] עַתָּה [15] סָבֹל מאוד [16] צִוָּה [17] חָפֵץ, אִוָּה [18] מְאוֹד בכל לֵב.

(מכתב השלישי) אהובי ומיודעי!

מכתבך, אשר ראיתי מתוכו כי יש לך חולי הקדחת הרביעית, בא לידי עתה לעצבוני ולדאבון נפשי. ואנכי אחי, מאשר בטחתי בך כי לא ירע בעיניך אם אגידה לך בלב תמים את מחשבתי עליך, הנה אומר לך: (מנהגך לא טוב בעיני) דרכי חייך לא טובים המה. כי אתה הרבית לשתות תמיד אך יין ולא מים, ואנכי העידותי בך תמיד (כי רעה תהי׳ באחרונה) כי תצא לך רעה מזה לבריאת גופך (להעמדת גופך) ואשר תמעט לשתות יין ותרבה במים, ואתה לא שמעת בקולי. אולם הרופא גם הוא יגיד לך עתה את הדבר הזה, ואליו תשמע אם תרצה להסיר את חליך ומכאוביך מעליך. עד כה ועד כה תכלכל את מחלתך ותסבול את מכאוביך, ותשמור מאוד את אשר יצוה לך רופאך כי בזה בטחתי אשר בתוך ימים מעטים תשוב לאיתנך הראשון בריא וחזק כאות נפש אוהבך הנאמן....

(4. בריעף) פֿערעהרטער פֿריינד!

איך האבע [1] געלעזען אונד ווידער [2] געלעזען מיט איינעם (אונאויסשפרעכליכען) [3] פֿערגניגען איהרען [4] איבעראויס שענען עברעאיטען בריעף.

עם איזט קוים לו [5] בעגרייפען, וויא זיא אין זאָ קורלער לייט דיעזע שפראכע זאָ וואָהל החבען ערלערנען קעננען. — זיא ביטטען איך דיא [6] פעהלער לו [7] קאָררעגירען, דיא איך אין איהרען בריעפען [8] פינדען ווערדע. דא זיא מיר עס בעפעהלען, זאָ זאגע איך איהנען פרייא [9] הערויס, דאס זיא לווייא גראָסע פעהלער דארין מאכען. דער ערסטע איזט, דאס איהרע בריעפע איממער לו [10] קורץ זינד, אונד דער לווייטע, דאס זיא מיך ביטטען, זיא לו קאָררעגירען. [11] פערמיידען זיא [12] געפעלליגסט פאָן נון אן דיעזע לווייא פעהלער, זיא ווערדען דאדורך אונענדליך [31] פערפפליכטען איהרען....

[1] קרא [2] וקראתי, שׁוב קרוא [3] שִׂמְחַת לֵב, אַוַּת נֶפֶשׁ [4] מאוד [5] בִּין (בהפעיל) [6] רָעוּת שְׁגִיאָה [7] תַּקֵּן [8] מצא [9] בלי שפתי מדמה, כאשר בִּלְבָבִי [10] קָצֵר, מְעַט [11] חָשַׂךְ [12] רצה [13] חוֹבֵב.

(מכתב הרביעי) רעי היקר!

בשמחת כל לבב קראתי את ספיך הנעים מאוד אשר כתבת לי עברית. ונפלאתי מאוד על כי הבינות מהרה ללמוד על נכון הלשון הזאת בימים מעטים האלה. — ואתה שהרתני לתקן את הטעות אשר תעית ואשר אמצא בספריך ואנכי מאשר שאלת על זאת בפיך אגיד לך האמת כאשר בלבבי. בשתים תעית וגדלות בעיני שגיונותיך אשר מצאתי בם. האחת כי מכתביך קצרים ודבריך תמיד מעטים המה, והשנית היא בקשתך לתקן את תעותיך. רצה נא מעתה והלאה לחשוך את שתי אלה כי בזה תשימני לעושה רצונך עד עולם.

באופן אחר אהובי הנכבד!

מכתבו אשר כתב לי עברית קראתי ושניתי לאות נפשי, כי מצאתיו טוב ונעים מאוד. ואנכי לא אבין איך ימהר איש ללמוד על נכון את לשון העברית כאשר למר הוא אותה בימים לא כבירים האלה. — ומאשר שאל ממני להעיר אותו על השגיונות לתקן את הטעות (התעות) אשר אמצא במכתביו, הנה אמלא אחרי דבריו להגיד לו כאשר עם לבבי. שתים הנה תעותיו וגדולות בעיני אשר מצאתי בם. האחת כי מכתביו קצרו מאוד, והשנית בהשתו לתקן את שגיונותיו. ייטב נא בעיני ארוני לחשוך מעתה והלאה את שתי השגיונות האלה, כי בזה יחובבני*) לו מאוד.

---

*) המלה הזאת נאותה מאוד למלה האשכנזית (פערפפליכטען) ואם שלא נמצאת כ"א פ"א בתורה הזאת אף חובב עמים וגו', בשביל זאת לא נחשוך לשמש בה לקרב מליצות שתי הלשונות.

5.) בריעף) ווערטהעסטער פריינד!

אין דער [1] נאָטה, [2] וואָרין איך מיך [3] געגענוועַרטיג בעפינדע, ווייס איך מיך אין [4] קיינען זאָנסט, אלס אן מיינען בעסטען פריינד צו [5] ווענדען, אונד [6] דער זינד זיא. איך ברויכע זעהר נאָטהווענדיג צעהן דוקאַטען. דירפטע איך זיא וואָהל ביטטען, מיר זעלבע [7] צו לייהען? — איך ווערדע זיא איהנען מיט פיעלעם דאנקע ווידער [8] צוסטעללען, זאָבאלד איך מיינען [8] וועכסעל, דען איך פאָן טאג צו טאג [10] ערוואַרטע, ווערדע ערהאלטען האבען. אין [11] ערוואַרטונג איינער [12] געניגטען אנטוואָרט, האבע איך דיא עהרע, ער־געבענסט האָכאַכטונגספאָלל צו זיין, איהר אויפריכטיגער....

[1] בְּמָצוֹק [2] אשר בּוֹ [3] עַתָּה [4] לְאִישׁ [5] פָּנֹה [6] זֶה [7] לְהַלְווֹת לוֹ [8] שׁוֹב (בהפעיל) [9] ספר משא, שטר [10] צפה (בפִּעֵל) [11] תּוֹחֶלֶת, צְפִיָּה [12] תשובת רצון. טובה.

(מכתב החתימה) רעי היקר!

במצוק אשר אנכי בו עתה לא ידעתי אנה אפנה ואנוסה לעזרה כי אם אל רעי ואוהבי הנאמן, וזה אתה הוא לי כאשר ידעתי. אנכי במחסור הכסף מחסור עשרה זהב (דוקאטען); ועתה אחי התשיב פני אם אבקש ממך השאלה הזאת? ברב תודות אשיבם אליך בבא לידי ספר משאי *) אשר עיני עליו מיום ליום, ואוחילה כי לא תשיב פני, ובתוחלתי הזאת אנכי למשמרתך תמיד לעת כי יבא דברך אלי, ואדע כי מצא חן בעיניך אוהבך הנאמן....

באופן אחר אלופי ומיודעי!

במצוק אשר אנכי בו הפעם, לא ידעתי למי אפנה ואנה אנוסה לעזרה כ״א אל איש יקר ונדיב לב כמוהו. ואוהב נאמן כאשר הוא לי. הנה תם כספי והמחסור הזה מציק אותי עד מאוד ולו היו לי עשרה זהב ונעזרתי, ועתה לו ישמעני אלופי אם אבקשה פניו להושיעני באלה! בתודת כל לבי אשיבם לארוני בבא לידי ספר משאי אשר עיני עליו מיום ליום. ובצפיתי כי יענני לרצון אנכי למשמרתו תמיד ואכבדה בו להגיד אשר מצא חן בעיניו עבדו ואוהבו הנאמן....

---

*) כמו שנאמר בעברית ספר מקנה (ירמיה ל״ב) על שטר מכירה וקנין כן נאמר ספר מַשָּׁא על שטר הלואה מלשון מַשַּׁאת מאומה מַשָּׁא איש באחיו (נחמיה ה׳).

(6. בריעף) אנטוואָרט: ליעבער!

דיא פריינדשאפט, וואָמיט זיא מיך בעעהרען, איזט מיר יעדערצייט אונענדליך [1] שעצבאר געוועזען, אונד איך האבע שאָן לאנגע [2] געווינשט, זיא דורך דיא [3] טהאט דאפאָן [4] איבערצייגען צו קעננען. מיט פיעלעם פערגניגען איבערשיקע איך איהנען אלזאָ היערבייא דיא צעהן בעגעהרטען דוקאטען. עם (שטעהען) נאָך מעהרערע צו דיענסטען, ווען זיא דערען בעטהיגען. זיא (דירפען) נור [6] בעפעהלען; דען זיא וויססען יאָ, דאס איך פאָללקאָממען בין....

[1] יקר [2] קוה, חכה (בפִעֵל) [3] פֹּעַל יָד, מַעֲשֶׂה [4] ראה (בהפעיל) [5] צוה (בפִעֵל).

(מכתב השני) תשובה אהובי!

אהבתך לי שמחתני תמיד עד מאוד, ואנכי הוחלתי מאז, מתי יבא העת ואראך אנכי את אהבתי לך ואת לבי כי טוב לך. עתה בכל לבי אנכי לחפצך, והנם לפניך את עשרה הזהב אשר שאלת. ואם לא ישיגו לך אלה, או כי תחסור עוד לכל דבר כסף וזהב, הנה אנכי לך לכל אשר תשאל נפשך, כי אתה ידעת את אהבתי ואת לבי כי נאמנו לך עד עולם....

באופן אחר. אהובי ידידי!

אהבתו ובטחונו בי אשר בם יכבדני, יקרו מאוד בעיני, ואנכי חכיתי מאז לעת כי יבא להראות לו בפועל ידי אשר לבבי כלבבו ולא לשוא בטח בי. ועתה ברצון כל לבי אנכי שולח לו בזה את עשרה הזהב אשר שאל ממני, ועוד רבים מהנה יכינו לו לעת כי יבא דברו אלי. כי אחת ידבר ואנכי למשמרתו ולרצונו, כי ארוני יודע אשר אנכי לו אוהב נאמן ודורש טובו עד עולם....

(7. בריעף) טהייערסטער פריינד!

דיא [1] נאכריכט פאָן דעם טאָדע איהרעס (הערלן) ברודערס, האט מיך זאָ עמפפינדליך [2] געריהרט, דאס איך ניכט וויים, וואס איך זאגען זאָלל, אום זיא צו [3] טרעֶסטען. איך (בעראַך) זעלבסט טראָסט. זיא האבען איינען ברודער, אונד איך איינען מיינער בעסטען פריינדע פערלאָהרען. אללײן וואס [4] העלפען אונס דיא [5] קלאגען, ער איזט [6] גליקליך, גליקליכער אלס וויר, דען ער [7] עמפפינדעט ניכט דען שמערץ, דען אונס זיין [8] פער־לוסט [9] פעראורזאכט. וויר ווערדען (איינסט) צו איהם קאָממען, אונד אלס־

דאן ווירד אונס קיין טאָד מעהר [10] טרעננען. דיעס איזט אללעס וואס איך איהנען דיעזעס מאהל צו טרייבען איס [11] טטאנדע בין....

[1] שמועה [2] עצב [3] נחם (בפִּעֵל) [4] סכון [5] אנן [6] אושר [7] יודע [8] אבד [9] סבב [10] פרד [11] יכל.

(מכתב הסביעי) רעי היקר!

השמועה ממות אחיך הדאיבתני במאוד מאוד עד כי נאלמתי דומיה לנוד לך ולנחמך. צר לי מאוד עליו, ומי יתן כי תנחמני אתה! כי אתה אבדת את אחיך, ואנכי אבדתי בו את הטוב ואת היקר מכל אוהבי ואנשי בריתי. אך מה נועיל כי נתאונן הלא טוב לו ואשרי לו ממנו, כי הוא לא ידע בצרת נפשנו על מותו. הן אנחנו נשוב אליו ואז לא יפריד המות בינינו, זאת היא נחמתי וזאת היא אשר אמצתי כח להגיד לך עתה לנחמך. דברי אוהבך....

באופן אחר ידידי ומיודעי!

השמועה ממות אחיו האריכה את רוחי במאוד מאוד עד אשר לא ידעתי מה אעידנו ובמה אנחמנו. הן עמו אנכי בצרה, ומי יתן כי ינחמני איש! כי במות אחי ארוני, גם ממני נלקח היקר מאוהבי הטוב לי מאח ובן. אך מה יסכון לנו כי נתאונן? הלא טוב לו ממנו, הוא ישכון בטח ולא ידע בצערנו ומכאובנו על מותו: הוא לא ישוב אלינו ואנחנו נשוב אליו ואז לא יפריד המות בינינו, זאת היא נחמתי ובזאת ינחם גם הוא ידידי ומיודעי. ואנכי לא אעצור כח עוד לדבר דבר כי אם להגיד לו אשר אנכי עד עולם אוהבו הנאמן....

(.8 בריעף) בעסטער אָנקעל!

זיא [1] וואָללען וויססען, טהייערסטער אָנקעל, וואָמיט איך דיא צייט (צובריגגע), אונד וואָמיט איך [2] בעטעפטיגע. איך האבע איהנען ניכט פיעל פאָן [3] בעלוסטיגונגען צו [4] ערצעהלען, איך בעטעפטיגע מיך בלאָס אין דען [5] קעננטניססען, דיא צו איינעס [6] צוועקע פיהרען, אונד זוכע מיך אין [7] דענזעלבען צו [8] פערפאָללקאָממען. דיעס איזט מיין [9] טאגעווערק, אונד אללע טאגע (זעהען) [10] פיר מיך גלייך אוים. איגדעססען (האבע איך) כיא לאנגע [11] ווייצע, איך האבע [12] פיעלמעהר מאנכע [13] אנגענעהמע [14] אויגענ־בליקע, אונד דיאיעניגען, וואָ איך איהנען טרייבע, זינד דיא אנגענעהמ־טען פיר איהרען טרייען נעפפען....

[1] בִּקֵּשׁ, רצה [2] עסק [3] שחוק, שמחה [4] סַפֵּר [5] מַדָּעוֹת [6] תכלית [7] בָּם [8] הַשְׁלֵם [9] מעשה יום [10] שוה [11] בַּטָּלָה [12] אָמְנָם אַף [13] שַׁעֲשׁוּעַ [14] רֶגַע.

(מכתב הסמוכה) אדוני דודי!

בקש ארוני לדעת את מעשי ואת עבודתי יום יום, ועתה אוריעה אותו על זאת. הנה משחוק ושעשועי נערים לא אוכל ספר הרבה, כי כל מעשי ועסקי אך במרעות המביאות את האדם לחפץ המועיל ולתכלית הנרצה, וכל תשוקתי להשלים אותי בהן ואך זה עבודתי, ומעשה יום יום ישוו לי ומעתה ידע אדוני כי לא יארכו לי הימים ולא תַעֲנֻגֵי הבטלה. אמנם אף עתות לרגעים ושעשועים לי. ולכל בהן אותן שאכתב בהן ואדבר עם ארני להגיד לו כי אנכי לו בן אחיו הסר למשמעתו תמיד....

(.9 בריעף) בעסטער ברודער!

איך ביטטע דיך, טיקקע (דאָך אויפס) [1]באלדיגסטע דיא ביכער דיא איך אין איינעם [2]לעצטען טרייבען בעגעהרט האבע; דען איך [3]ברויכע זיא זעהר (נאָטהיג). װען דוא זיא נאָך ניכט געקויפט האסט, זאָ קויפע זיא בייא הערן ב., ער (זאָלל) איין זעהר רעכטשאפפענער מאן זיין, דער [4]ניאמאנד [5]איבערנימט, [6]צוגלייך קויפע מיר בייא הערן ג. פיר זעכס גולדען קנאַ־סטער. איך האָפפע דוא װירסט מיר מיינע ביטטע [7]געװעהרען, אונד מיר נאָך דיעזע װאָכע, אללעס [8]װאָהל איינגעפאקט, מיט דעם [9]פאָסטװאגען איבערשיקען. [10]אינדעססען בין איך װיא דוא װייסט
דיין אויפריכטיגער ברודער....

[1]מְהֵרָה [2]אַחֲרוֹן [3]נִצְרָךְ [4]אִיש [5]יָנָה (בהפעיל) [6]גַּם [7]עָשֹׂה, מַלֵּא [8]בָּלֹעַ (בפִּעֵל) [9]עֶגְלַת הַבֵּי דֹאר [10]מֵעַתָּה.

(מכתב התשיעי) אהובי אחי!

הנה אנכי מבקש פניך שתמהר לשלוח לי את הספרים אשר שאלתי ממך במכתבי האחרון, כי נצרכתי*) להם מאוד (כי חסרו לי מאוד) ואם לא קניתם עודנה, קנה אותם עתה אצל האדון (מוכר ספרים). — כי הוא איש ישר אשר לא יונה לאיש. גם את עשב קנאסטער תקנה לי בעד ששה כסף אצל הסוחר (רוכל) ואקוה כי תעשה מבוקשי, ותשלח לי עוד בשבוע זאת על עגלת הבי דאר, את כל זאת מבולע היטב. ומעתה הנה ידעת אשר אנכי אחיך....

*) או כִּי צָרְכִּי לָהֶם גדול, כי לא נמלא במקרא כ"א השם משורש זה, והפעל ממנו הוא ספק אם הוא נוהג בעברית.

(10. בריעף) אנטוואָרט: ליעבער ברודער!

[1] היער איזט אלעס, וואס דוא בעגעהרעט האסט. איך האבע דיא ביכער [2] בייא הערן ב. געקויפט, זיא [3] קאָסטען, וויא דוא אויס בייליעגענדער [4] רעכנונג ערזיעהסט, צוואנציג גולדען אונד פיערציג [5] קרייצער, דאס [6] מאכט מיט דעם [7] טאבאק זעכס אונד צוואנציג גולדען אונד פיערציג קרייצער. דוא ווירסט זאָ [8] גוט זיין, אונד מיר מיט ערסטער [9] געלעגענהייט איינע [10] אויסלאגע [11] איבערמאכען; דען דוא ווייסט, דאס איך איינע פרויא, צוועלף קינדער אונד איינע [12] בלינדע [13] שוויעגערמוטטער צו [14] ערנעהרען האבע. איך בין דיין טרייער ברודער....

[1] הִנֵּה, הֵא לְךָ [2] אֵצֶל [3] מְחִיר [4] חֶשְׁבּוֹן [5] נְחֹשֶׁת (קרייצער) [6] עוֹלֶה [7] עֵשֶׂב קִיטוֹר קְטוֹרָה [8] טוֹב [9] עוֹבֵר הֵלֶךְ [10] הוֹצָאָה [11] שׁוּב (בהפעיל) [12] עִוֶּרֶת [13] חָמוֹת [14] חיה (בהפעיל).

(מכתב העשירי) תשובה שלום לך אחי!

הא לך את כל אשר שאלת. אנכי קניתי את הספרים אצל הארון ב׳, ומחירם, כאשר הוא לעיניך בחשבון הזה, עשרים כסף, ונחשת ארבעים חלקי הכסף (קרייצער). וכל החשבון עם מחיר העשב הקטורה (טאבאק) עולה לעשרים וששה כסף וארבעים נחשת (קרייצער). רצה נא להשיב לי על ידי עובר הנה ראשונה, את אשר הוצאתי תחתך׳ כי אתה ידעת אשר לי אשה ושנים עשׂר ילדים וחמות עִוֶּרֶת ועלי כלנה להחיות אותם. אנכי אחיך....

(11. בריעף) ליעבער ברודער!

דוא האסט מיר שאָן זאָ [1] פיעלמאהל [2] פערשפראָכען, מיך צו [3] בעזוכען אונד קאָממסט דאָך ניכט, טהוע עס באלד, זאָנסט קאָממע איך מיט מיינער גאנצען [4] הויסהאלטונג צו דיר, וועלכעס דיר געוויס ווייט [5] בעשווערליכער (פאללען ווירד), אלס ווען דוא דיך [6] בעמיהעסט [7] היערהער צו קאָממען. איך האָפפע, דיעס ווירד [8] איינדרוק אויף דיך מאכען, אונד דוא ווירסט איילען צו דיינעם טרייען ברודער....

[1] פעמים הרבה [2] בטח (בהפעיל) [3] בא, לראות פנים [4] כל בית [5] כבד [6] יגע [7] הֵנָּה [8] שׂוּם לב.

(מכתב האחד עשר) אהובי אחי!

הבטחתני אחי פעמים רבות כי תבא אלי, ועוד לא באת; מהר אחי ועשה כאשר דברת, כי אם תאחר עוד, הנה אנכי וכל ביתי נבואה אליך, ואתה

תראה את כל התלאה אשר תמצאך אז, הלא תכבד עליך ההורה *) מאשר יכבד עליך אם תחרד לבא אלי, ומעתה ידעתי כי תשים לבך על זאת ותמהר לבא אל אחיך....

(12. בריעף) ווערטהעסטער פֿאטער!

מיט זעהר פֿיעלעם פֿערגניגען האבע איך אויס איהרעם [1] טרייבען ער-זעהען, דאס זיא ניכט נור [2] גליקליך צו — אנגעקאָממען זינד, זאָנדערן אויך, דאס איהנען דאז [3] באד אונד דיא [4] קוהר זעהר וואָהל [5] בעקאָממען. איך האבע אלזאָ האָפֿפֿנונג אונד [6] ווינשע זעהנליכסט זיא בייא איהרער [7] צוריק-קונפֿט [8] גענצליך הערגעשטעללט צו זעהען. זיא (קעננען זיך לייכט) פֿאָר-שטעללען, וואס דיעס פֿיר איינע פֿריידע זיין ווירד פֿיר איהרען טרייען זאָהן....

[1] כתב ספר [2] שָׁלוֹם [3] מרחץ [4] רפואה [5] מצא טוב, רוח, רוחה [6] חפץ [7] תְּשׁוּבָה [8] שָׁלֵם, תָּמִים [9] דמה (בפָעֵל).

(מכתב הבנים עשר) אבותי היקרים!

בשמחת כל לבב ראיתי מתוך כתבכם כי באתם בשלום אל עיר — וגם כי ירוח לכם המרחץ ותיטיב לכם הרפואה. ואחכה, כי כן חפצתי לראותכם שלם וטוב בשובכם הביתה בשלום, ואתם אבותי הלא תדמו בנפשכם ותדעו איך ישמח על זאת ותגיל נפש בנכם הסר למשמעתכם עד עולם....

באופן אחר. אדוני אבי!

שמחתי מאוד על דברי הספר שכתב להודיע לנו כי בא בשלום אל מקום המרחץ, וכי תיטיב לו הרפואה וירוח לו מאוד, כה יהי׳ וכה יוסיף האלקים רפואה שלמה לנפש אדוני אבי, ועצמותיו דשנים ורעננים יהיו עד בלתי ירח, ואני ואחי ואחיותי נגילה ונשמחה מעתה על תשובתו כי ישוב אלינו בשלום להשתעשע בחיקו יום יום להשביע בנעימות נצח את נפשנו בתמונתו, תמונת אבינו כתמונת פני אלקים לנו, ובאורו נראה אור כל ימי חיינו וחיי בנו ועבדו הנאמן....

*) הוראת המלה הזאת, תסירת היגיעה לכבד את האורחים: כמו: הנה חרדת אלינו את כל החרדה הזאת. (מלכים ב׳ ד׳).

(13. בריעף) ליעבסטער פריינד!

אללע בריעפע, דיא איך פאָן איהנען ערהאלטע, זינד מיר זעהר אנגע־
נעהם, אונד [1] בעזאָנדערס [2] דיאיעניגען, דיא זיא מיר עבּרעאיש שרייבען,
איך [3] וואָללטע (נור), איך ווערע אים (שטאנדע), זיא צו בעאנטוואָרטען,
וויא איך עס ווינשטע. איך מאכע נאָך פיעלע פעהלער, וויא זיא זעהען,
אונד איך ווייס ניכט, וויא איך זיא [4] פערמיידען (זאָלל). קאָררגירען זיא
געפעלליגסט דיאיעניגען, דיא זיא אין דיעזען בריעפע פינדען ווערדען,
אונד שיקען זיא מיר איהן [5] געלעגענטליך וויעדער צוריק. זיא ווערדען דא־
דורך אונענדליך [6] פערפפליכטען איהרען....

[1] יתר [2] אותָן [3] מִי יִתֵּן [4] מנע, חָדֵל [5] לעת מצוא [6] שׂוּם סָר לְמִשְׁמַעְתּוֹ, חוֹבֵב.

(מכתב השלשה עשר) אהובי היקר!

כל מכתביך הבאים אלי נעימים עלי מאוד, ולכל בהן אותן הכתובים
עברית. ומי יתן ואוכל גם אנכי לַהשיבך כאשר אחפוץ! עוד דברי לעו,
והשגיונות אתי ילינו, ואנכי לא אדע איככה אחדלם: לו ייטב בעיניך ותתקן
את (ותעירני על) השגיונות אשר תראה בספר הזה אשר תעיתי בהן, ותשוב
לשלחו לי לעת מצוא כי בזה תחובבני לך עד מאוד....

באופן אחר. [illegible] אלופי ומיודעי!

כל דבריו הבאים אלי בכתב כדבש ונופת צופים המה לפי כי נעמו
מאוד, ויתר מהן הספרים שכוננו ידיו בכתב ולשון העברית ומי יתן ואדברה
צחות כמוהו, ואוכל להשיבו כאשר חפצתי. עוד דברי לעו ואנכי בדרך תועה
בה, ואנכי דמיתי כי אשקוד על דלתי המקרא ואלכה כל דרכי כתבי הקדש,
ואחפשה למטמוני הלשון ונעימותיה, כי אז אמצא שלל ואלמדה לשוני
לדבר שפה ברורה, ועוד לא מצאתי את שאהבה נפשי ולא הגעתי לחצי
מבוקשי; לו ייטב בעיני אדני־ויורני לדעת מה לעשות, ויוכיחני עתה על
אשר תעיתי בדברי אלה ובספר הזה, כי בזה ישימני סר למשמעתו ואוהב
נאמן לו עד עולם....

(14. בריעף) אנטוואָרט: ליעבער פריינד!

איך ערהיעלט [1] געשטערן איהרען עבּרעאישען בריעף. איך וואָללטע איהן
זאָגלייך קאָררגירען; אללײן איך פאנד צו פיעלע פעהלער דארין. לערנען זיא
רעכט [2] דעקליניערען אונד [3] קאָניוגירען, אונד [4] שטודירען זיא דיא [5] גרונדרעגעלן

דער שפראכע, דען [6] זאָנסט לערנען זיא [7] ניאמאלס גוט עברעאיש שרייבען. ווען זיא מיינען [8] ראטה [9] בעפאָלגען, דען איך איהנען אלס פריינד געבע, זאָ ווערדען זיא אין קורצער [10] צייט (אים שטאנדע זיין), איינען ציעמליך גוטען עב= רעאישען בריעף צו שרייבען, וואָרין נור ווענינ אָדער גאר קיינע פעהלער זיין ווערדען. איך בין . . . .

[1] אתמול [2] משקלי השמות, נטית השמות [3] הפעלים [4] למוד [5] מוסדי הכללים [6] מבלעדי [7] עד עולם [8] עצה [9] שמע [10] ימים מעטים.

(מכתב הארבעה עשר) תשובה    אהובי!

אמש בא לידי מכתבו העברית. ורציתי לתקנו מדי קראי אותו כמשאלתו, אך רבו השגיונות אשר מצאתי בו; ועתה יעצתי ישים את לבו ללמוד על נכון משקלי השמות והפעלים ומוסדי כללי הדקדוק (משפטי ודרכי הלשון) כי מבלעדי זאת לא יכונו דבריו בכתב וספר עד עולם, ולא ירע לדבר כן את לשון העברית וכל לשון. ואם ישמע לעצתי אשר יעצתיו באמונה כאוהב נאמן, הוא יצלח במעט ימים לכתוב ספר עברית אשר לא ימצא בו כי אם או שגיונות מעטים או אף לא גם שגגה אחת (שגיון אחד)...

(15. בריעף)    ליעבער פריינד!

איך ווייס ניכט וואס איך פאָן איהנען [1] דענקען זאָלל, דיעס איזט (טהאָן) דער אכטע, אָדער אויך ניכט צו [2] ליגען. דער פינפטע בריעף, דען איך איהנען שרייבע, (אָהנע) דאס איך דיא גערינגסטע נאכריכט פאָן איהנען ערהאלטען (האבע). זיא זינד מיין בעסטער פריינד, זיא האבען עס זעלבסט געזאגט, אונד (פאָלגליך) מוס עס וואהר זיין, אונד [3] דעננאָך זעטצען זיא מיך זאָ [4] צוריק. איך ווירדע זעהר [5] בעזע אויף זיא זיין, ווען עס מיר [6] מעגליך ווערע. אינ= דעססען ביטטע איך זיא, [7] אונטערברעכען זיא מיינע [8] געדולד ניכט, זאָנדערן בעדענקען זיא, וויא זעהר איך בין איהר. . . .

[1] חשב [2] כזב (בפִּעֵל) [3] ועם זאת [4] אחור [5] חרה [6] יָכוֹל [7] גָּמוֹל רַע, עָשֹׂה עַוְלָה [8] אָרוֹךְ אַף (בהפעיל) חָטוֹם.

(מכתב החמשה עשר)    שלום לך אהובי וידידי!

לא ידעתי מה אחשוב ממך, זה הספר הוא השמיני ואם לא אכזב הנה הוא החמישי, ואתה לא השיבות לי עודנה אף על אחד מהם. הן אתה אהבתני מכל אוהבי כאשר דברת בפיך, ודבריך נאמנים לי ועתה תשיבני אחור (ועתה תקל בי)! העל זאת לא יחרה אפי בך? ומה אעשה ולא אוכל

לחרות בך כי חמה אין לי עליך. ועתה אל תגמלני רע ואל תעשה עולה בי כי אאריך אפי וכי אחטום לך. כי אם תזכור אשר אנכי עד עולם אוהבך...

(.16 בריעף) אנטוואָרט : ווערטהעסטער פריינד!

איהרע [1] קלאגען איבער איין [2] לאנגעס [3] שטילשווייגען [4] טאדעלט זעהר (מיינער איגענליעבע); דען זיא בעווייזען, דאס איהנען מיינע בריעפע ניכט [5] גלייכגילטיג זינד. וויל איך איהנען פון זאָ לאנגע ניכט געשריעבען האבע, זאָ זאָללטע איך איהנען פיל דיעזעס מאהל (רעכט) פיעל צו שרייבען וויססען; אליין איך וויים גאר [6] ניכטס, אונד דיעזעס וואר אויך דיא [7] אורזאכע, וואַ-רום איך איהנען ניכט [8] עהער געשריעבען האבע. דא זיא פון דיעזעם וויס-סען, זאָ האָפפע איך, דאס זיא מיר איין ביזהעריגעס שטילשווייגען ניכט מעהר [9] איבעל נעהמען (ווערדען), זאָנדערן, פערזיכערט זינד, דאס איך זיא מעהר ליעבע אונד [10] שעטצע, אלס איך אים שטאנדע בין, איך מיט וואָר-טען [11] אויסצודריקען אונד דאס איך ניא [12] אויפהערען ווערדע צו זיין.
איהר עוויג טרייער....

[1] תְּלוּנָה, צְעָקָה [2] ימים רבים [3] חָרשׁ, חָשׁה (בהפעיל) [4] איגענליבע, שאַי-כען, שָׂגב בְּעַיִן, כבד בעין, ידום לב [5] נחשב, אין שׁוֶה [6] מְאוּמָה לא [7] סבה [8] לִפְנֵי, קדם [9] רע בעין [10] יקר [11] לדבר בלשון, הכיל בדברים [12] חדל, כלה.

(מכתב הששה עשר) תשובה אהובי היקר!

תלונתך עלי על כי החשיתי ימים רבים מענותך, תשגבני בעיני, כי בזאת הראיתני כי לא יקלו דברי בעיניך, והנה תחת אשר החשיתי ימים כבירים האלה, בכתבי אליך עתה ירבו דברי מאוד, ואנכי לא ארע עוד מה אדברה, אשר בעבור זאת החרשתי עד עתה כי לא ידעתי להגיד לך דבר. ומאשר הודעתיך את זאת, ואתה ידעת את הסבה אשר מנעתני מלכתוב לך, אקוה כי לא ירע בעיניך ולא יחרה אפך עוד עלי, על אשר החרשתי עד עתה. כי אם תבטח בי ובאהבתי לך כי רבה היא מאוד עד אשר לא יכילו כל דברי להגיד לך, ואשר לא אחדל עד עולם להיות אוהבך הנאמן...

באופן אחר ידידי!

צעקתך וחרות אפך בי על כי החרשתי עד עתה להשיבך, ישמחוני ויכבדוני, כי בזאת ארע כי מצאתי חן בעיניך ודברי נעמו לך, ואנכי ידעתי אחי כי תחכה עתה בכתבי אליך הפעם כי ירבו דברי לענות אותך על כל

דבריך: ואנכי לא ידעתי עוד מה אגידה לך ולולא יראתי את אפך עלי, אף עתה לא השיבותיך, כי מה אגידה לך את אשר לא ידעת אתה, ומה אספרה אם הדשות לא ידעתי? ועתה אחי בטחתי כי לא תאשימני עוד ולא תשימני לבוגד בך אחרי אשר הודעתיך את (הדבר) הסבה אשר מנעתני עד הנה, והגדתי לך את כל לבי אשר אל יכסה ממך דבר, כי רבה אהבתי לך עד אשר לא תכיל לשוני אותה להגיד לך, ואך את זאת אגיד לך, כי לא אֶשנה ולא אסוף*) להיות לך כל ימי חיי אוהב דבק מאד....

(17. בריעף) האָכגעעהרטעסטער העדר!

איהר זעהר געעהרטעס טרייבען פאָם כיין אונד לוואנליגסטען [1] פערגאנגענען מאָנאטס, האבע איך געסטערן ערהאלטען, אונד דארויס מיט פערגניגען ערזעהען, דאס זיא מיך ווירדיג [2] אכטען, מיך מיט (פערטיעדענען) [3] אויפטרעגען צו בעעהרען. איך ווערדע זיא אללע [4] בעסטמעגליכסט [5] בעזאָרגען, אונד איהנען דען בעריכט דאפאָן (אבשטאטטען). איך ביטטע, מיך רעכט [6] אָפט מיט איהרען ווערטהען בעפעהלע צו בעעהרען, דאמיט איך רעכט אָפט (געלעגענהייט) האבע, איהנען דורך דיא טהאט אלס מיט וואָרטען צו בעווייזען, דאס איך מיט דער (טיעפסטען) [7] עהרפורכט בין איהר גאנץ געהאָרזאמסטער דיענער . . . .

[1] עבר [2] מְצֹא חן [3] משמרת, מצוָה [4] בכל יכולת מאד [5] עשה [6] פַּעַם אַחַר פעם, פעמים הרבה [7] יראת כבוד.

(מכתב השבעה עשר) ארוני!

נכבדתי מאוד במכתבו היקר אשר אמש בא לידי. ושמחתי מאוד בראותי מתוכו כי מצאתי חן בעיניו לבחור בי למשמרתו ולמצותיו. ואנכי לא אחשוך לשמור מאוד ולעשותם כפי יכולתי, ולהודיע אותו אליהם אחרי כן כיום**) ואחלה פני ארוני לבחור בי תמיד למצותיו ולעבודותיו, למען היות לי דרך נכון (למען תמצא ידי) להראות אותו במעשה ופועל ידי ולא רק בפי, כי כבודו ויראתו עלי תמיד, ואשר אנכי לו עבד נאמן עד עולם....

---

*) מלשון וזכרם לא יסוף (אויפהאָרען) ופרשו סוף.

**) הוראת שם יום עם כ"ף, על זמן ההוה (זאָגלייך), ועל הבירור (געוויס).

באופן אחר   אדוני!

מכתבו היקר אמש בא לידי, ושמחתי מאוד על כל הכבוד שכבדני לבחור בי למשמרתו ולעבודתו. ואנכי, אדוני! לא אחדל למלאות אחרי כל דבריו כחפץ ארוני וכמצותו על עבדו. ואנכי חכיתי מאז לעת מצוא כי יבא דברו אלי ואכבדנו, למען הראותו בפועל ידי את אשר כפי דברתי. כי אנכי נאמן וסר למשמעתו תמיד. ולו ייטב בעיני אדוני כי יצוני תמיד לכל דבריו, כי בם אכברה וכם ישמח לבי כי מצא חן בעיניו, עבדו הנאמן....

---

## נייאיאהרס-ווינשע.

(18. בריעף)   טהייערסטע עלטערן!

איך קאן דאז נייא איינטרעטענדע יאהר ניכט בעססער [1] אנפאנגען, אלס אינדעם איך דען אללמעכטיגען ביטטע, איהנען אלל [2] דאזיעניגע [3] גענוועהרען, וואס צו איהרער [4] לייבליכען אונד [5] עוויגען [6] גליקזעליגקייט (בייטראגען קאן). איך וויל קיינע (אויסטענדליכע) בעשרייבונג פאן אללעם וואס איך איהנען ווינשע, מאכען. דאז וואס איך איהנען זא עבען געזאגט האבע, [7] בעגרייפט אללעס אין זיך, מיט דיעזען [8] געזיננונגען [9] פערהאררע איך מיט [10] אויפריכטיגקייט מיינער ווערטהעסטען עלטערן געהארזאמסטער זאהן..

[1] חלל (בהפעיל) [2] את זאת, את הדבר, [3] תֵּת, מַלֵּא [4] כהיום הזה, בארץ הזאת [5] בחיים הבא [6] טוב [7] בּוֹ [8] מחשבה, לב [9] תמיד [10] לב תמים.

(מכתב הסמנה עבר)   אבותי היקרים!

לא מצאתי טוב להחל בו מעשה ראשית השנה, כי אם להלות פני אֻקים לתת לכם את הטוב לכם כל ימי מגוריכם על הארץ הזאת, ואחרי אשר תבואו לראות פני אֻקים בנעימות נצח. ואנכי אבותי לא ארחיב פי להרבות דברי לכם מכל אשר בלבבי, כי הלא דברי אלה, אם מעטים המה, רבות יגידו מחפצי נפשי וחרשי לבבי לטוב לכם כל הימים, אשר אלה הן מהשבותי תמיד אשר בם אנכי עד עולם בנכם הסר למשמעתיכם....

(19. בריעף)   ליעבער פאטער!

[1] ניכטס [2] גלייכט דער פריידע, מיט וועלכער איך (דיא) [3] עהרע האבע, איהנען היינטע צום נייען יאהרע צו [4] גראטולירען. איך קעננטע פיעלע

[5] באָגען מיט ווינשען פֿיר איהר [5] וואָהלערגעהען אנפֿיללען, אונד [7] דענכאָך ווירדען (דערען) נאָך (איבריג בלייבען), דיא איך ניכט אים שטאנדע בין, מיט וואָרטען אויסצודריקען. איך זאגע איהנען אלזאָ נור, דאס איך פֿאָן גרונד [8] מיינער זעעלע ווינשע, דאס דער ליעבע גאָטט אלל איהר [9] פֿערלאנגען ער-פֿיללען, אונד מיר איממער איהרע [10] געוואָגענהייט (ערהאלטען מעגע). איך ווערדע טראכטען, מיך דערזעלבען ווירדיג צו מאכען, אום איהנען מעהר דורך מיינע האנדלונגען, אלס דורך מיינע וואָרטע צו בעווייזען, דאס איך בין ....

[1] כל דבר, חֲפֵצִים [2] שוה [3] כָּבֹד (בנפעל) [4] בִּרְכַּת שָׁלוֹם, לאמר שלום [5] גִּלָּיוֹן [6] שָׁלוֹם [7] עוֹד [8] גרונד דער זעעלע, קִירוֹת לֵב [9] מִשְׁאַל, חֵפֶץ [10] חֵן, חֶסֶד.

(מכתב התשעה עשר) [illegible] אבי!

כל חפצים לא ישוו לי לשמחת היום הזה אשר בו אכבדה לראות פני אדוני אבי בברכת שלום וטוב בראשית השנה הזאת. והנה אדוני אבי, הלא ימלאו גליונות אם אגידה לפניו מחפצי לבבי לטובו ושלומו, ועוד לא יכילו כי רבו מאוד ואף אין בלשוני מלה להגיד את כלם. ואך את זאת אגידה לו את אשר חפצתי מקירות לבי, ואת אשר אבקשה מאת האלהים הטוב, שימלא את כל משאלות (חפצי) אבי, ויתנני לחן ולחסד לפניו עד עולם. ואנכי אתנה את לבי ואחשבה דרכי תמיד למצוא חן וחסד בעיני אבי, ויגידון מעשי ולא דברי, אשר אנכי לאדוני אבי בן ועבד עד עולם.

א—באחד מרחשון תקע"ה לפ"ק.

(מכתב העשרים*) אדוני אבי זקני!**)

בספרי אשר כתב לאבותי שי' ראיתי כי נכסף לדעת דבר ממני, מלימודי ושקידתי ודרכי. והנה אדוני אבי לא איש דברים הייתי מתמול שלשום, לא אחרתי עד עתה ולא השכתי דברי אליו עד בא דברו אלי לשאול על אודותי. ואנכי בכל עת העיר אותי רוחי לגשת אליו ולדבר דבר לפני כבודו הרמה, נסוגותי ויראתי להראות לפניו מכתבי נלעג לשון וכתב מעוקל משחת

*) אנמערקונג: דיעזע פֿאָלגענדען בריעפֿע זינד אללע אָריגינאל עברעאיש, אונד אינס דייטשע איבערזעצט, דאהער דער מערקליכע אונטערשיעד דער טרייבארט דער ביזהעריגען אונד דער פֿאָלגענדען בריעפֿע.

**) בעמטער אֲבִי אָבִי, אבי אִמִּי, אָדער נור אָבִי.

המראה. אולם עתה, בבא דברו אלי וארוני חפץ לדעת את אורותי, לא יכולתי מבלתי השב אותו אף אם דברי לעים יהיו, אך למלאות אחריו. אמנם אבי, אל ידמה בנפשו לשמוע ממני גדלות ונפלאות להתפאר, כי ארוני יורע כי נער אנכי וקטנתי מאלה. אך זאת ידעתי ואת זאת אגידה לו, כי לא להבל איגע ולא לתהו מעשי, כ״א הדרך אמת לפני, והתורה והחכמה לנגד עיני ובכל אשר יסכון לארם, יום יום עמלי, למען אשר אהי׳ מאושר וטוב בעיני אבותי כל הימים. דברי נכדו הנאמן....

(20. בריעף) בעסטער גראָספאטער!

אין איהרעם ווערטהען שרייבען אן מיינע ליעבען עלטערן זאה איך איהרען וואונש, אויך פאָן מיר אונד מיינעם פלייסע עטוואס צו פערנעהמען. איך העטטע צוואר, בעסטער פאטער, איהרעם וואונשע צופאָרקאָממען זאָללען, אללײן מיינע נאָך זעהר אונפאָללקאָממענע שריפט, שרעקטע מיך איממער אב, מיט דערזעלבען פאָר איהנען צו ערשיינען. איטצט אבער דא עס איהר אויסדריקליכער וואונש אונד ווילле איזט, דאס איך שרייבען זאָלל, זאָ מוס איך, ווען אויך אין שלעכטער פאָרם, אן זיא שרייבען. יעדאָך בעסטער גראָספאטער, מיססען זיא ניכט עטוואס גראָססעס פאָן מיר צו הערען ערווארטען; דען דאצו בין איך יא, וויא זיא וויססען נאָך צו יונג. דיעס אבער קאן איך זיא מיט געוויססהייט פערזיכערן, דאס איך מיך ניכט מיט אונניטצליכען דינגען בעשעפטיגע, זאָנדערן בלאָס נאָך קענטניססען אונד ניטצליכען דינגען שטרעבע, אום איינסט גליקליך צו זיין, אונד דאמיט זיא שטעטס וואָהלגעפעלליג פינדען איהרען טרייען ענקעל....

ב — בשלשה עשר לחדש מרחשון ת"ד — —

(מכתב האחד ועשרים) אבותי!

בקשתם לדעת מעשי לדבר יום ביומו, ומחלקות העתים בלימודי, ומה הנה הלימודים והמדעות אשר אני עמל בם ואשר מגמת פני אליהם: והנני אבותי לרצונכם, ואודיעה אתכם מדת ימי מה היא, ועמלי בם מה הוא. בוקר, ראשית דברי יראת אלהים לשפוך תחנתי לפניו ולעבדו בלב שלם. אחר, אברה מעט מה, ואחרי ברותי ראשית לימודי במקרא קדש על הסדר עם באור ותרגום צח ונקי במשך שעה ומחצה. ואחרי כי אבליגה מעט יורני מורי בשום שכל וחכמת לב בתלמוד בבלי מבאריו ומפרשיו עד עת הצהרים. אחרי אכלי לחם הצהרים ואנוח מעט, אשוב למלאכתי למלאכת מחשבת הוא החשבון ועל מעשה הכתב עברית ולעזית וקריאת הלעזית ג״כ במשך

שעה ומחצה, ואז אשוב לשנות ולשלש את אשר למדתי בבקר למען לא יסורו מלבי. אחרי זאת יורני מורי בחכמת הדקדוק ומשפט לשון העברית עד עת מנחת הערב כי נלך בית ד׳ לעבדו ביראה. וככלות הכל אלכה לי לשוח ולהשתעשע עם חברים מביני מדע וטובי שכל עד הלילה, כי אז אשוב לנוח ולשכב. זאת עבודתי ועמלי וחפצי יום יום חק ולא יעבור, וזה דרכי תמיד. ואחכה כי ירצו לפניכם מעשי׳ והודיעוני נא אבותי אם מצאתי חן בעיניכם אני בנכם....

(21. בריעף) בעסטע עלטערן!

זיא פערלאנגען צו וויססען דיא געגענשטענדע, וואָמיט איך דען גאנצען טאג בעשעפטיגע, דיא וויססענשאפטען דיא איך לערנע, אונד וויא איך היערצו דיא צייט דעם טאגעס איינגעטהיילט האבע. דיעס ליעבע על־טערן זאָללען זיא איהרעם וואונשע געמעס גלייך ערפאהרען. מיין ערשטעס טאגווערק איזט ר״ד יראת אלקים דיא פערעהרונג אונד אנבעטונג גאָטטעס. אלסדאן איין קליינעס פריהשטיק, אונד גלייך דאראויף קאָממט דער אונטער־ריכט אין פסוק אָדער מקרא מיט איינער איבערזעטצונג, אונד ערקלעהרונג, דיעזער אונטערריכט דויערט אונגעפעהר אנדערטהאלב שטונדען; נאך דיע־זעם ווירד איין וועניג גערוהט, דאָך באלד דאראויף קאָממט דער פאָלקאָמ־מענע אונד גרינדליכע אונטערריכט אים תלמוד מיט דען בעסטען מפרשים (קאָממענטאטארען), וועלכער ביז מיטטאג פאָרטדויערט. נאך דעם מיטטאג־עססען ווירד וויעדער איין וועניג גערוהט, אלסדאן קאָממט דער אונטער־ריכט אים רעכנען, שרייבען, לעזען, עברעאיש אונד דייטש. נאך דיעזעם ווירד דאז, וואס פאָרמיטטאג געלערנט פלייסיג וויעדערהאָלט, אום עס ניכט צו פערגעססען. אלסדאן שפראכלעהרע חכמת הדקדוק, וועלכעס ביז פעס־פערצייט (מנחה) דויערט, וואָ וויר זאגלייך צום גאָטטעסדיענסטע געהען. דיעס ליעבע עלטערן, איזט נון מיין טעגליכעס געשעפט, אונד אונאבענ־דערליך איין טאג וויא דען אנדערן מיין טאגווערק. בלאָס דיא אבענדצייט אונד אבענדדעממערונג ווענדע איך אן צור ערהאָלונג אונד אונשולדיגער ער־געטצונג מיט אייניגען גוטען אונד פערנינפטיגען מיינער מיטשילער אונד געשפיעלען (חברים). איך האָפפע בעסטע עלטערן, דאס מיין טהון אונד לאססען איהנען וואָהלגעפעלליג זיין ווירד, אונד זיך היעראויס איהרע גונסט ערווערבען ווירד איהר טרייער זאָהן....

(מכתב הבנים ועשרים) אדוני אבי זקני!

מכתבו היקר בא לידינו. ויען כי אדוני אבי בנו איננו אתנו, כי הלך דרכו לעסקו וקנינו, לא ידענו אנחנו להשיב דבר על אשר שאל אדוני

ממנו, כי הוא לא צוה לנו בלכתו, גלא הגיד דבר על ארותיו. אך את זאת הגיד לנו כי ימהר מעשיהו לשוב ביתו לשמונת ימים, ואת זאת נגידה לו. ואנחנו נשמור את מכתבו עד שוב אבינו בשלום להראותו לו, כי הוא לא יאחר להשיבו על נכון ולהודיעו את כל חשק לבו. ועתה אין דבר, כ״א להגיד לו ברכת שלום מאתנו, ולהודיעו משלום ביתנו ב״ה, ולבקש פניו אשר ימצא חן בעיניו עד עולם נכדו הנאמן....

(22. בריעף) בעסטער גראָסספאטער!

איהר ווערטהעס טרייבען האבען וויר ריכטיג ערהאלטען, דא אבער אונזער ליעבער פאטער געשעפטען האלבער פערריזט איזט, אונד ער אונס אין ריקזיכט איהרער ניכטס אונטערלאססען האט, זאָ וויססען וויר אויך ניכט איהרען בריעף געהעריג צו בעאנטוואָרטען. זאָ פיעל אבער וויס איך איהנען מיטצוטהיילען, דאס ער ביי זיינער אברייזע זאגטע, ער זייא גע-זאָננען בינגען אכט טאגען וויעדער צו הויזע צו זיין. וויר בעוואהרען איה-דעססען איהרען בריעף ביז צו זיינער צוריקקונפט, אונד ער ווירד געוויס ניכט ערמאנגעלן, זיא בעשטיממט אונד נאך וואונש צו בעאנטוואָרטען. איך האבע איהנען פיר יעטצט ניכטס מעהר צו זאגען, אלס דאס וויר זיא אללע הערצליך גריססען, דאס וויר אונס רעכט וואָהל בעפינדען, אונד דאס זיך איהנען גאנץ בעזאָנדערס עמפפיהלט איהר טרייער ענקעל....

(מכתב השלשה ועשרים) אבותי היקרים!

„אני טרם אבליגה וארגיעה מעט מתלאות הדרך הרחוקה אשר עברתי זה שלשה ימים ושלשה לילות בלי מנוח, אמהר ואחישה להודיע אתכם אבותי, אשר ידעתי כי נפשכם כלתה לדעת אותה, והוא טובי ושלומי. והנה אבותי, עיניכם רואות כי פי המדבר עמכם. אנכי בדרך אשר נחני ד׳ ואל אשר שלחתם אותי באתי היום כאור הבקר בחמלת ד׳ עלי בריא ושלם באין מקרה ואסון, ואם אכלני החורב יומם והקרח לילה ותדד שנתי מעיני שלשה ימים ולילות; הנה האלקים הנותן ליעף כח היה אתי ויעזרני מכל התלאות האלה, שכחתים מלבי והיו כלא היו. ועתה אבותי אל תעצבו ואל תדאגו לי; הלא תראו כי עזרני אלקים עד כה ועוד לא יסיר חסדו וטובו מאתי. ואנכי לא אחשה ולא אשכח להודיע לכם עוד את אשר יעשה לי אלקים לטובתי ושלומי. ואתם אבותי נא אל תאחרו אתכם מלהשיבני מהר להשיב את רוח בנכם...

(23. בריעף) בעסטע עלטערן!

עהע איך מיר נאָך געננע, מיך פֿאָן דען בעשווערליכֿקייטען דער זאָ וויטען רייזע צו ערהאָלען — דען איך רייזטע דריי פֿאָללע טאגע אונד נעכֿטע אונאונטערבראָכֿען פֿאָרט — זאָ איילע איך, בעסטע עלטערן, איהנען צו מעלדען וואס זיא צו וויססען געוויס ווינשטען, נעהמליך מיינע גליקליכֿע אנקונפֿט אונד מיין וואָהלבעפֿינדען. איך מעלדע איהנען אלזאָ, דאס איך עבען הייטע מיט דעם פֿריהען מאָרגען געזונד אונד פֿריש היער אנגעקאָמ־מען בין; אונד אונגעאכֿטעט מיך דיא היטצע דעס טאגעס, פֿראָסט דער נאכֿט, אונד דיא שלאפֿלאָזיגקייט, דרייא נעכֿטע ניכֿט וועניג פייניגטען, זאָ גאב מיר דאָך דער ליעבע גאָטט קראפֿט גענוג, דיעזע בעשווערליכֿקייטען גליקליך צו איבערשטעהען, אונד עס איזט מיר אויך ווירקליך, אלס העטטע איך ניכֿטס אויסגעשטאנדען. זינד זיא אלזאָ בעסטע עלטערן, מיינעטוועגען גאנץ אונבעזאָרגט, דער ליעבע גאָטט ווירד מיר אויך וויטער העלפֿען, אונד אללעס צו מיינעם בעסטען לייטען, וועלכֿעס איך געוויס ניא פֿערזיימען ווערדע איהנען מיטצוטהיילען. פֿיר יעטצט האבע איך איהנען ניכֿטס צו זאגען, אלס דיא ביטטע, מיך באלד מיט איהרעם שרייבען צו ערפֿרייען, אונד פֿערזיכֿערט צו זיין, דאס איך בין איהר טרייער זאָהן....

פ"ב בשביעי לחדש שבט תקע"ח לפ"ק.

(מכתב הארבעה ועשרים) אבותי!

את אשר דברתי אותו אשמור, ואנכי פציתי את פי בספרי אשר כתבתי לכם זה שמונה ימים להודיע אתכם את מעמדי ואת כל אודותי. ועתה אגידה לכם אבותי; הנה אנכי בדרך אמת אשר נחני ד' כי מצאתי את שאהבה נפשי ואת הטוב לי. הטה ד' עלי את חסד הארון המורה הגדול האב"ד מפה, עמדתי לפניו לנסות אותי ומצאתי חן בעיניו לדבר עלי טוב אל אנשי ונכבדי עירו. הוא דבר ויהי צוה ויעמוד, אחד מנדיבי עמו הוא הגביר הק' יו — אסף אותי ביתו להיות חבר וריע לבנו היקר בחור בטוב, וכל מחסורי עליו. שם מצאתי מנוח וכל חשק לבבי, כי הוא בירת מכון ליושבי אוהל ושוקדי על דלתי התורה והחכמה. ואתם אבותי הלא תבטחו כי לא איגע לריק ולא אעשה לבהלה, כי אם בתורת ה' תהי' חפצי ולעשות רצונכם תהי' רצוני, למען ישמח אבי ותגל מולדתי בי בבנכם הנאמן....

(24. בריעף) טהייערסטע עלטערן!

איך האבע איהנען אין מיינעם שרייבען, וועלכֿעס איך פֿאָר אונגעפֿעהר אכֿט טאגען געשריעבען, פֿערשפראָכֿען איהנען אללעס אין ריקזיכֿט וויי־

נער, מיט נעכסטען מיטצוטהיילען. איך האטטע ווארט אונד מעלדע איהנען דאס איך גאטטלאב אויף גוטען וועגע בין, מיינע ווינשע ערפילט צו זעהען, איך וואר דיעזער טאגע בייא דעם רב אב"ד אויף דיא פראבע, איך בע־שטאנד גוט, אונד ער נאהם מיך זעהר גיטיג אונד פריינדליך אויף. ער עמפפאהל מיך זאגלייך בייא דען פארנעהמסטען אללהיער, אונד דיעס ווירקטע זא קרעפטיג, דאס איינער דער פארנעהמסטען, נאמענס — מיך אין זיין הויז נאהם, אום אין געזעללשאפט מיט זיינעם זאהנע, איין פאר־טרעפפליכער שטודענט (בחור), אונזערן פלייס אים לערנען פארטצוזעטצען. איך האבע אין דיעזעם הויזע איין גאנצעס אויסקאממען, אונד איבערהויפט אללעס וואס איך ווינשטע, נעמליך איין הויז פאלל דער בעסטען אונד ניטצ־ליכסטען ביכער (ספרים), אונד זעהר בעקוועם צום פלייסיג לערנען, זיא קעננען אלזא, בעסטע עלטערן, פערזיכערט זיין, דאס איך אן איינעם זאל־כען ארטע מיינע צייט ניכט אונניטץ ווערדע פערשטרייכען לאססען; דען דאס פלייסיגע לערנען איזט יא עבען זא מיין אייגענעס פערלאנגען, אלס דאז איהריגע, אונד מיין אינניגסטער וואונש איזט, איממער איהרען ווילען צו בעפאלגען, אונד איהנען פריידע צו מאכען, דאמיט זיא איבער־צייגט זיין זאללען, דאס איך אין עוויגקייט בין איהר טרייער זאהן....

ט — ברדיטשוב לחדש ניסן תקע"ה לפ"ק —

(מכתב החמשה ועשרים) אבותי הטובים!

הנני מודיע לכם כי באתי בריא ושלם הלום אל מקום חפצי, עיר אשר איויתיה למושב לי להוסיף לקח ולקנות חכמה ואשר. ואקוה כי תוחלתי לא נכזבה, כי מצאתי את כל אנשיה טובים וישרים, אוהבי החכמה ומבקשיה ותומכים לכל דורשיה בכל מאמצי כח בימין צדק ולב נדיבה. ואף אנכי, ככל חבל הבחורים אשר נאספו פה מכל אפסי ארץ עדרים עדרים לשמוע בלימודים מפי המורה הגדול המפליא לעשות בתורה וחכמה, הוא הגאון אב"ד מפה, עד שכמעט אין בית אשר אין שם בחור, וכל מחסורם על אנשי העיר, הנה לא מנע אלקים חסדו ואמתו ממני לתת לי מנוח בבית מכון לשקוד ולהגות בתורת ד' יומם ולילה כחפץ נפשי, הוא בית איש יקר אשר שמו מוה' — אשר ביתו מלא כל טוב מספרי התורה והחכמה. ואם אמנם שאין יד האיש הזה משגת לכלכל אותי ולתת לי כל מחסורי, לא חסרתי דבר ממאכל ומשתה דבר יום ביומו כמשפט הבחורים יום יום בית איש אחר: ומעתה אבותי השקטו והשמרו ואל תראגו לי כי

טוב לי מאוד ולא חסרתי דבר כ"א לשמוע מכם תמיד את הטוב ואת השלום לכם לעולם כחפץ לבב בנכם הנאמן....

(25. בריעף) טהייערסטע עלטערן!

איך בעריכטע איהנען, דאס איך נון דא: ליעבן איינעס וואכטעס ערר־רייכט, אונד היער אין דעם אָרטע, וועלכען איך צור בעפערדערונג מיינער וויסבעגיערדע אונד מיינעס גליקקעס געוועהלט, גליקליך אונד געזונד אנ־געלאנגט בין. איך גלויבע צופערזיכטליך אין מיינער האָפפנונג מיך ניכט געטייטט צו האבען, איך פאנד היער פיעלע רעכטשאפפענע עדלע מעננער, פריינדע אונד בעפערדערער דער וויססענשאפטען, קרעפטיגע אונד וואָהל־טהעטיגע אונטערשטיטצער אללער דערער, וועלכע נאך קעננטניססע אונד ווייזהייט שטרעבען. אונד, טראָטץ דעם אנדראנגעס דער פאָן אללען זייטען צושטרעמענדען יינגלינגע (בחורים), אום דען אונטערריכט דעס היעזיגען האָכגעלעהרטען רב אב"ד טהיילהאפט צו ווערדען, זאָ דאס מאן פאסט אין יעדעם הויזע איינען בחור פינדעט, וועלכע מייסטענס פאָן דען היעזיגען איינוואָהנערן אויף דאס מילדטהעטיגסטע אונטערהאלטען ווערדען: זאָ האט עס דאָך דער ליעבע גאָטט אויך מיר אן איינעם גוטען אונד צום פלייסיג לערנען בעקוועמען הויזע ניכט פעהלען לאססען. איך בין אין דעם הויזע איינעס ווירדיגען מאננעס נאמענס — וואָ איך האָפפע, רעכט פלייסיג לערנען צו קעננען. דיא קאָסט האבע איך צווואר ניכט אים הויזע, ליידע אבער דאָך קיינע נאָטה, דען איך האבע טעגליך מיינע קאָסט בייא איינעם אנדערן. זינד זיא אלזאָ, ליעבע עלטערן, מיינעטוועגען גאנץ אונבעזאָרגט, דען עס געהט מיר גאָטטלאָב רעכט גוט, אונד עס פעהלט מיר צו מיינער צופריעדענהייט ניכטס, אלס גוטע נאכריכטען איהרעס גליקקעס אונד וואָהל־ערגעהענס צו פערנעהמען, וויא עס ווינשט איהר עוויג טרייער זאָהן....

ב — בשנים עשר לחדש ניסן תקפ"ה

(מכתב הששה ועשרים) אבותי הנעימים!

מנחת נדבת לבבכם מעשרים כסף אשר שלחתם אלי ביד הק' כ"ה — יצ"ו באה אל ידי על נכון, ואף בעתה באה, כי אך יצא ותם כספי אשר היה אתי מביתי עד כלה, ולא נשאר בידי מאומה לקנות לי מכל מחסור אשר יחסר לי וכמעט הייתי בכל רע מרעב וצמא. כי הלא תדעו אבותי, אשר דבר אין לי עם ארם ולא עוזר וסעד מאיש במקום הזה. כי מסוה הבושה יכסני לשאול אל עזרת זולתכם, וגם יראתי כי תהי' זאת

לפוקה למרות עיני כבודכם בדרשי פני איש אחר לעזרה מבלעדכם, כאשר ידעתי כי ברך אלקים אתכם עד כה וידכם תושיע לי בכל עת. כה יהי׳ וכה יוסף ד׳ לכם את ברכתו עד עולם, וימצא חן בעיניכם בנכם אשר בתודת לב יקרא לכם שלום מעתה ועד עולם....

(26. בריעף) בעסטע עלטערן!

איהרע מילדע גאבע פאָן צוואנציג גולדען, וועלכע זיא מיר דורך ה׳ ־־ צושיקטען, קאַם מיר ריכטיג אין הענדען, אונד וואר גאנץ צור רעכטען צייט; דען דאס געלד, וועלכעס איך פאָן הויזע מיט האטטע, גינג מיר עבען אויס, זאָ דאס איך ניכט איינמאהל דאס נאָטהווענדיגסטע מיר אנצושאפפען מעהר אים שטאנדע וואר. יא, איך ווערע בייגאהע אין דיא געפאהר גע־ראטהען, הונגער צו ליידען. זיא מיססען וויססען ליעבע עלטערן, דאס איך ביז יעטצט נאָך מיט ניעמאנדעם היער אין בעקאננטשאפט שטעהע, פאָן דעם איך הילפע אונד אונטערשטיטצונג פאָדערן קאָננטע. אויך ווירדע מיך דיא בעזאָרגניס, מיינער עלטערן עהרע דאדורך צו בעליידיגען, אבהאלטען, פאָן יעמאנד אנדערעם הילפע צו פערלאנגען, דא איך דאָך וויים, דאס דער זעגען גאָטטעס איבער זיא זיך שטעטס פערמעהרט אונד פערגרע־סערט, אונד מיט דאנקבארעם הערצען פיר איהרע מיר געלייסטעטע הילפע עמפפיהלט זיך איהרער פערנערן פאָטערליכען גיטע, איהר טרייא געהאָר־זאמסטער זאָהן....

ג — בששה עשר לחדש אייר ת״ק —

(מכתב השבעה ועשרים) אבותי היקרים!

פתח דברי יאירו לכם וישמחו את לבבכם בהודיע לכם כי העמידני אלקים חיים בריא ושלם ככל הימים אשר הייתי בביתכם וכאשר יצאתי מאתכם, וככחי אז כחי עתה לעבודה ולמשא בתורת ד׳ ויראתו, ככל חשק לבבי ותאות נפשי מראשית ימי אשר הקדשתם גם אתם אותי מאז להיות שאול לד׳ ולהיות לפניו כל הימים. אך דעו נא אבותי, אם יקדיש איש את עתו לד׳ וישים את כל חלדי הארץ כאין נגדו, הנה באשר הוא אדם ומשמרת נפשו וגופו מצוה עליו, דם יחשב לו אם יעכור את שארו ויענה את גופו לבלתי תת חקו מטרף ומזון, ויתהולל בעין כל ולמשתגע יחשב אם לא יכלכל דרכיו ומעשיו כמנהג ומשפט כל העם אשר הוא בתוכו. ואנכי אבותי, אם אמנם כי לא שלחתם אותי ריקם מלפניכם בלכתי הדרך, הנה מעט הכסף אשר היה לי בשכבר הימים הבאים הכל נאכל, כי אין לי

פה כ״א לחם צער ומים לחץ שלשת ימים מכל ימי השבועה בבתי אנשי
העיר בית איש יומו כמשפט הבחורים. ואתם ידעתם אבותי כי לא על
הלחם לבדו יחיה האדם אשר יעמול את נפשו בהגות רב ומלאכת מחשבת
התורה והחכמה, וגם שאר ימות השבועה עלי היו כלנה לחיות אותי בהנה
מכספי אשר היה באמתחתי. ואף בגדי ומנעלי ברבות הימים נשחתו
ונקרעו ספו תמו לבלעות נצח, ואנכי הולך מחשוף הלבן מבשרי ונקוד
וטלוא בכל גופי. ועתה אבותי, שימו לבבכם על זאת, עצו ודברו, האם
אעצור כח לסבול כל זאת לכלות ברעב ימי ולהתהלך בקרב הוצות משחת
המראה באין תאר והדר, בלוי סחבות להתעולל בי, הטו אזניכם לי וחנוני
נא אבותי לעזרני ולתמכני כאשר תמצא ידכם. הלא מאז לא כליתם
רחמיכם ממני ועוד לא תכלימוני בשועי אליכם לעזרה, והאלקים הטוב
יראה וייטב בעיניו וישיב ויוסף לכם כהנה וכהנה אלף פעמים כי הלא
רחמתם את בנכם עבר אלקים אלקי ישראל....

(.27 בריעף) טהייערסטע עלטערן!

וואס איך איהנען פֿאָר אַללעם מיטטהיילען וויל, איזט, וואס איהרעם הערצען פֿערגניגען אונד פֿריידע מאַכען קאַן, אונד דיעס איזט דיא פֿערזי-כערונג מיינעס וואָהלבעפֿינדענס אונד מיינער פֿאָללקאָממענען געזונדהייט, דיא איך גאָטט זייא דאנק ביזהער זאָ וויא אין איהרעם הויזע געניעססע; פֿערנער, דאס איך דער מיר פֿאָן איהנען געגעבענען בעשטיממונג, וועלכע אויך מיין אייגענער וואונש איזט, מיט דעמזעלבען אייפֿער אונד פֿלייס וויא פֿאָרהער, אונאונטערבראָכען נאַכשטרעבע אונד פֿאָרטזעטצע. דיעס, בע-שטע עלטערן, איזט פֿרייליך גוט אונד רעכט, גאַנץ זאָ וויא זיא אונד איך זעלבסט עס וואונשען אונד פֿערלאַנגען. אינדעססען, ליעבע עלטערן, ווער-דען זיא דאָך ערוועגען, דאס איין מענש, דער זיינע צייט דער טהעאָלאָגיא (גאָטטעסגעלעהרטהייט) ווידמעט, אַללעס איבריגע גלייך פֿיל ניכטס אַכ-טעט; דאס ער דאָך אַלס מענש נור ערהאַלטונג זיינעס לעבענס, זיינער געזונדהייט, העכסט פֿערפֿפֿליכטעט איזט, אונד דאס, ווען ער זיך דאס נאָטהווענדיגע אַן שפייזע אונד טראנק פֿערזאָרגט, אונד זיינען קערפער אונ-ניטצליכער ווייזע פייניגט אונד קאַסטייעט, איהם זאָלכער נור אייגענען בלוטווד צוגערעכנעט ווירד, פֿערנער, דאס ער אַלס געזעללשאַפֿטליכער מענש פֿערבונדען איזט, זיך נאך דען געברייכען אונד זיטטען דער גאַנצען געזעללשאַפֿט, אין זאָ פֿערן זיא אונשולדיג זינד, צו שיקען אונד צו פֿיהרען. טהוט ער עס אבער ניכט, זאָ ווירד ער אַלס איין אונגעשליפֿפֿע-נער, אונאַרטיגער מענש געהאַלטען אונד פֿערשפּאָטטעט. אונד נון ליעבע

עלטערן! האבען זיא מיך גלייך ניכט גאנץ פאן געלד אונד קליידונג ענט-
בלעסט אין דיא פרעמדע געשיקט; זא וואר דאך דאס וועניגע געלד, דאס
זיא מיר מיטגעגעבען, בייא ווייטעם ניכט הינרייכענד, מיך לאנגע דאפאן
צו ערהאלטען אונד צו ערנעהרען. דען, וואס מיינע קאסט היער אנבעלאנגט,
זא געניעססע איך דיעזעלבע נור דרייא טאגע אין דער וואכע, יעדען טאג
אין איינעם אנדערען הויזע, אונד דאז נור זעהר דירפטיג אונד שפארזאם.
איך זאללטע פאן דיעזער דירפטיגען קאסט איין ווענִיג צו הילפע קאממען,
— דען זא קאננטע איך אונמעגליך לעבען — אונד נאך דען איבריגען רעסט
דער וואכע מיך פאן מיינעם אייגענען געלדע ערהאלטען: זא מוסטע
דאך נאטהווענדיג מיין וועניגעס געלד באלד אויפגעצעהרט זיין. מיינע קליי-
דונג איזט נון אויך דורך דיא לענגע דער צייט צערריססען אונד צו גרונדע
געגאנגען. איך וואנדלע אין איינער קליידונג הערום, וויא לבן'ס שאפע,
גראם אונד קליין פלעקיגט, אונד דאך זיעהט מאן נאך היער אונד דא דיא
בלעסע איינעס קערפערס, זא זעהר זינד מיינע קליידער צערלומפט. נון
ליעבע עלטערן, בעדענקען זיא וואהל מיינע לאגע, אונד ערוועגען זיא, אב
איך טראטץ מיינעם גוטען פארזאטצעס אונד וועניגען אנשפרוך אן אללעס
אירדישען גליקע, איין לעבען דעם הונגער, אונד איין עהרגעפיהל דעם
שפאטטע אונד דער פעראכטונג אויסזעטצען קאן, זא אונאנשטענדיג אונד
צערלומפט אפפענטליך צו ערשיינען אונד הערום צו וואנדלען? ניין, טהיי-
ערסטע עלטערן, דיעס קאן איך אונמעגליך! איהר פעטערליכעס מיטליידען
אונד איהרע הילפע איזט יעטצט מיינע איינציגע ביטטע, מיינע איינציגע
צופלוכט. איך האבע יא זאנסט קיינע אנדערע הילפע, קיינען ערווערב,
אום מיר עטוואס פערדיענען צו קעננען; האט מיך דאך איהרע פעטערליכע
גיטע פאן יעהער ערהאלטען. זיא ווערדען מיך אויך פערנער ניכט פער-
לאססען, אונד מיר איהרען ביישטאנד ניכט פערזאגען.
דער ליעבע גאטט, וועלכער אן וואהלטהון אונד ערבארמען וואהלגעפאללען
האט, ווירד עס איהנען טויזענדפאך ערזעטצען, אום דאז ביטטעט איהן
אויך איהר זעהר בעדרענגטער אונד טרייער זאהן. . . .

(מכתב השמנה ועשרים) אדוני אבי!

אמש הראני אלהים תמונות א"א מעשה ידי אצבעותיו שלוחים אלי
ע"י ארמ"ו הגאון. . . והודיתי לאלהי מרום ושמחתי מאוד על אשר
הודיעני כי עודכם חיים וכי לא עזב חסדו ואמתו מאתכם ומכל בית אבי
כנפשי ובקשתי כל הימים. אמנם על זאת דאבה נפשי ויהרד לבבי כי
הסיבותי לכם אבותי שי' צרה ויגון דאגה ואנחה ימים רבים האלה; עד
אשר החרדתם עלי כל החרדה הזאת לשלוח ספרים בכל ערי העברים

ליושבי על מדין כסאות למשפט להלאות אנשים גדולי ישראל למצא בנכם הנאבד. אולם אבותי שי׳ אם אמנם כי ידעתי את עותתי ואתי תלין משגתי, הנה אחלה פניכם אשר לא תשימוני לבן מביש ובליעל בעבור זאת. כי חלילה לי מחטא לד׳ ולכם להמרות עיני כבודכם. ואם אמנם הסכלתי עשה, הנה לא במרד ובמעל עשיתי זאת, לא לבי הלך מאתכם מאז ועד עתה, עודני היום כגמול משדי אמי וכאוכל לחם שלחנכם, ככבודכם ויראתכם עלי אז כן עתה. אהבת בנים לאבותם לא עזבתני, מצות כבוד תמיד סמכתני. חסדיכם ואמתכם יצרוני, ובכל צאתי ובאי ענן כבוד אבותי לא מש מנגדי. וזכרון כל בית אבי ומשפחתי לא נעלם מזכרוני. אהבת שאר ובשר ומשפטי התולדה וחקי קרבת ארם ינוחו אתי, תמיד המה לרגלי ועקבי, אך מה אעשה כי התעו אלהים אותי ארץ אחרת והכין דרכי דרך מרחק מאתכם למצא דברי חפץ מחכמה ותושיה; הלא ידעתם אבותי כי מד׳ מצעדי גבר כוננו, וארם מה יבין דרכו? ואנכי נער וגר בארץ אחרת לא ידעתי ימין ושמאל איה איפה למצוא אתכם ואיזה הדרך לשלוח לכם על נכון דברי אמת ושלום. ועוד היום במלאות ד׳ את משאלות לבבי לשמוע מאתכם דבר ולדעת את שלום בית אבי, עוד לא ידעתי דרך נכון בטוח ואמת לשלוח אגרת אל ידכם ואל פניכם. באשר אתם אבותי לא שמתם לפני דרך המלך מרוכבי הסוסים ומביאי אגרות ממדינה למדינה (דען פאָסטלויף) והייתי נבוך מאוד על אודות הדבר הזה עד אשר הסיבותי הדרך במכתב זה לעיר – פ – ליד הגדולה הגאון אב״ד שם. ומשם, אקוה כי ימצאו דברי אתכם ויגיעו אל ידכם על נכון. — והנה אבותי היקרים אחרי אשר דברתי את כל הדברים דברי האמת האלה באזניכם, ואתם תאמינו להם כי יאמנו, בכל זאת ידעתי כי לא נקיתי מכל עון, ואודה ולא אבוש כי חטאתי לאלהי ישראל ולכם, וכאשר יכפר אלקים בעדי, כי מודה ועוזב ירוחם, כן תסלחו גם אתם לעבדכם בנכם אשר שואל ומבקש על נפשו למצא חן בעיניכם, ולהשיב נפשי ולשמח את לבבי מהר בדברי שלום ואמת מאתכם ומכל בית אבי כמשאלת בנכם...

ט — בשני לחדש חב תקפ״ו —

(מכתב התשעה ועשרים) אבותי!

טרם אחיל לדבר אליכם, אזכרה חסדי יה אשר הטה חסדכם עלי, ואודה לכם בלב תודה ורנה כעל כל גמולות וחסדים אשר הרביתם עלי כל

הימים אשר גדלתי על ברכבם והייתי עמכם, עד כי חדלו לספור כי אין מספר. ואף עתה כי שלחתם אותי חוצה לגור בארץ לפקוח עינים לי, לקנות חכמה ודעת ואושר, גברו רחמיכם לשום עיניכם עלי להטיב עמדי אף כארץ מרחק, כי הכינותם לי מקום ובית מנוח למען לא אחסר דבר ממאכל וממשתה ומנוחת כבוד השקט ובטח. גם צרור כספי מלאתיה וכל טוב אבותי בידי לבלתי הכלם דבר ולמען לא אבושה בשער, בשער בת רבים בחורים עם זקנים דלים ועשירים, הכל כברכת ד׳ וכידו הטובה עליכם היטבתם והרביתם חסדכם וטובכם עלי עד היום כי מצאתי חן בעיניכם וכן רציתם. אמנם אבותי, הלא ידעתם אשר יאמר המשל: ברבות הטובה רבו אוכליה, ובאו מלא באין מטר ימעטו מימיה. כרוב טובכם וכבודכם אשר אצלתם עלי, רבו צרכי והוצאותי, וצרורות כספי וזהבי הורקו ויבשו כי לא שתו מים מימי ברכת ידכם. כי זה כמשלש הדשים אשר יצאתי מאתכם, ומאז מעיני הישועה לא יפיצו החוצה ותשורה לא באה לידי מאת פניכם. לכן אבותי בהגידי לכם את לבי הפעם, ארדוש את פניכם ואחלה, כי לא תאחרו לעזרתי ותמהרו לשלוח לי מנה אחת אפים למען לא יבוש ולא יכלם בנכם הסר למשמעתכם והמשתחוה למול הדרת כבודכם אפים ארצה....

פקדו נא אבותי לשלום לכל אחי ואחיותי וכל בית משפחתינו.

ב — בשביעי לחדש אלול תקפ״ו לפ״ק.

(מכתב הסלסים) אבותי היקרים!

שמחתוני מאוד בהודיעכם לי משלומכם וטובכם, אשר עליהם אתפלל יום יום, ועל אשר קראתם לי על יום טוב לראות פניכם, ולשמוח ולחוג את חג ד׳ עמכם. ואם אמנם אבותי כי משא דבר ד׳ עלי תמיד ואנכי שוקד וממהר להשלימני בתורה והכמה לעשות שם וחיל, והימים האלה כי אלך ואשוב ימי השמה המה כי אשבית מעבודתי עבודת אלקים ועבודת החכמה, הנה אמרתי: הלא עת לעשות לד׳ הפרו תורתך. לשמוע אל מצות אבותי עלי ולעשות רצונם, בשגם כי ארכו הימים אשר לא ראיתי פני אבותי אחי ואחיותי וכל בית אבי, ונפשי שוקקה מאוד לחזות בנועמם ולבקר בהיכלם. ע״כ אבותי נתתי אל לבי, בבא החדש הכשרות, לתתר לדרך פעמי עם אנשי עירנו אשר יבאו הנה או עם אשר אמצא, לצאת

ולבא אליכם לראות פניכם ולשמח אתכם כל ימי החג אשר יבאו עלינו לטובה כאות נפש בנכם השמח לראותכם ואת כל נפשות בתיכם....

(30. בריעף) בעסטע עלטערן!

דיא נאכריכט פאָן איהרעם וואָהלבעפינדען, וועלכעס איינע טעגליכע ביטטע צו גאָטט איזט, האבע איך מיט דעם גרעססטען פערגניגען פערנאָממען. ניכטס אינדעס האט מיך איהרע גיטיגע איינלאדונג צור דיא קאָממענדען פייערטאגע (על י"ט הבע"ל) ערפרייעט. נור ווירד מיך ליעבע עלטערן, דיא רייזע נאך הויזע אין איינעם פייסטע אונטערברעכען, אונד מיר ניכט וועניג הינדערנים זיין; אבער אללעס האט דאָך זיינע צייט אונד דער ווילע איינער געליעבטען עלטערן איזט מיר אויך איין הייליגעס געבאָטע, וועלכעס צו בעפאָלגען איינע ערסטע פפליכט איזט. אונד דא איך אָהנעהין שאָן לאנגע דאס פערגניגען ניכט געהאבט האבע, זיא בעסטע עלטערן, מיינע ליעבען געשוויסטער אונד אונזערע גאנצע פאמיליע צו זעהען, זאָ פרייע איך מיך גאנץ בעזאנדערס דיעזעס גליקליכען אונד באלדיגען וויעדערזעהענס, איך בין אלזאָ געזאָננען, זאָ באלד דיא צייט צום רייזען גינסטיג זיין ווירד, אונד יעמאנד פאָן אונזערעם אָרטע, אָדער זאָנסט איינע גוטע געלעגענהייט זיך עראייגנען ווירד, זאָגלייך פאָן היער אברייזען, אונד אין איהרע פעטערליכע ארמע צו איילען, וואָ דאן זיך אונאויספרעכליך פרייען ווירד, איהר טרייער זאָהן....

א — בחמישי לחדש אדר ת"ק —

(מכתב האחד ושלשים) אבותי!

שמחתי מאוד כי קראתם לי ליום מועד כי יבא. לראות פניכם ולשמוח אתכם כל ימי החג הבע"ל. כי זה יותר משנתים ימים אשר מנע אלקים ממני לשמוח עמכם ולכבד אתכם כמצוה עלי וכאשר חפצתי. ועתה כי טוב בעיניכם לקרא לי על ימי המשתה והשמחה וגם צדה לדרך שלחתם לי הנה, הנה גדלה השמחה ורבתה תשוקתי למהר ולבא בית אבותי ולעשות רצונם ולא אחשה ולא אתמהמה לשום לדרך פעמי כאשר יהיה הדרך נכון לעבור אותו וכאשר יקרה עובר אורח לאורח בחברתו ללכת אתו ביתכם. כי אז אחלץ חושים למהר בית אבותי ולהשתחוות מול הדרת כבודכם כמצוה עלי וכאות נפשי נפש בנכם....

(31. בריעף) טהייערסטע עלטערן!

מיט אונאויספרעכליכעם פערגניגען האבע איך איהרען בריעף געלעזען אין וועלכעם זיא מיך (על י"ט הבע"ל) איינגעלאדען האבען. דיעזע איינלא-

דונג ﭏיזט מיר אום זאָ ווילקאָממענער, אונד אום זאָ מעהר פֿרייעטע ﭏיך מיך דﭏריבער, דﭏ ﭏיך שאָן ביינﭏהע צווייﭏ יﭏהרע דﭏס פֿערגניגען ענט־בעהרען מוסטע, ﭏיהנען געליעבטע עלטערן, מיינע פֿערזאָנליכע עהרער־ביעטהיגקייט צו בעצייגען, אונד מיך ﭏיהרעס ﭏנבליקס צו ערפֿרייען. דﭏ זﭏ ﭏיך נון צו דער בעפֿאָרשטעהענדען רייזע ﭏויך מיט דען נאָטהיגען רייזעספֿעזען גיטיגסט פֿערזאָרגט הﭏבען, זאָ ווערדע ﭏיך, זאָבﭏלד זיך ﭏיינע גינסטיגע געלעגענהייט ערﭏייגנען ווירד, מיינע רייזע ﭏנטרעטען, אונד ﭏיילען, ﭏיהנען צו בעצייגען, דﭏס ﭏיך מיט דער טיעפֿסטען עהרפֿורכט אונד דעם דﭏנקבﭏרסטען הערצען ﭏיהר טרייער זאָהן....

---

## (אגרת תודה לאבותיו בשנת השלש עשרה שנה) (בר מצוה).

(מכתב הסגים והלסים) אבותי היקרים!

הנה קרבה שנת שלומי נדרי שנדרתי להודות לכם על כל הגמולות שגמלתם עלי מעודי עד היום הזה. זה יום הולדת אותי שנת השלש עשרה שנה שהחיה ד׳ אותי עד כה. וחנני לדעת את אשר היטב הטיבו אבותי עמדי, וכי הן הנה יקודת פנת עליה נשענתי, צור חסיתי בו מאז ממנו נחצבתי, זה שלש עשרה שנה תמימים — מה גדלו חסדיכם ומה רבו רחמיכם עלי, אבותי! אם זכרתי הימים האלה ואחשבה דרככם טרחכם ומשאכם יום יום עמדי, ואם אשא ראש פקודות רבבות הטובות שהיטבתם עמדי, מצבא השמים ירבו, ומגבהי ארזים יעמדו לנגדי. ואנכי נאלמתי דומיה אסתיר פני כי יראתי מהביט עליהם ונכלמתי מאוד כי קצרתי כח מלהשיב לכם כעל אחת מרבבות התגמולות וכי קטנתי מאוד מכל החסדים האלה. אך זאת ידעתי וזאת אשיב אל לבי: כי לא על זבח ותודה באתם, ולא על מנחה ואשכר עמלתם אך מאשר יקרתי בעיניכם, ומאהבתכם אלי כי רבה היא, חדשים לבקרים רבה אמונתכם עלי, והיטבתם עמדי את אשר היטבתם, וגמלתם עלי את אשר גמלתם. ועתה אבותי היקרים, תיקר נא עוד נפשי בעיניכם, ויערב נא לכם אך שיחי והגיון לבי אשר הגיתי ואהגה עוד יומם ולילה באין דומיה, כי לכם העוז והתושיה, לכם ההוד וההדר, ממכם כל טובתי תשועתי חפצי וישעי. אמצא נא עוד חן בעיניכם, ואשתחוה היום לפניכם ארצה, כי אתם אבותי ואנכי בנכם ועבדכם....

(מכתב מתלמיד)

בְּאוֹפֶן אַחֵר   אבותי הנעימים!

מה אשיב לכם אבותי על כל תגמוליכם עלי? הן הרביתם חסדיכם עלי זה שלש עשרה שנה לאין מספר, הגדלתם טובכם ורחמיכם עלי עד כי גברו מכל שבח. עלו ברכותיכם עלי, עלי כל ברכות הורים עד תאות גבעות עולם. אתם הורי ומורי, אתם מטיבי ואוהבי, אתם נותני לחמי מימי צמרי ופשתי שמני ושקויי. ידכם רוממתני, עינכם שמרתני, ורחכם הטובה גדלתני, ממכם כל טובתי ומבלעדכם מה אני? רבה אמונתכם, טרחכם ומשאכם עמדי עד כי הביאותוני הלום, ויספתם עוד על כל החסדים האלה להלבישני ולהחליצני ולעטרני רצון ואהבה ביום הזה יום הולדת אותי, יום לשלש עשרה שנה הגעתי. ומה יש לי עוד לבקש, ומה נשאר עוד לבנכם לשאול מעמכם? אך, אחת אשאל מכם עוד, ואחת אבקש מאת אלקים אשר החייני והגעני ליום הזה למלאת השנת שלש עשרה משנותי. אתה ה׳, ראה מה עשו אבותי עמדי! כי אנכי קצרתי כח מאוד מלהשיב להם אף על אחת מאלפי הטובות שגמלו עלי. השקיפה אתה ממעון קדשך עליהם ושלם להם כמעשיהם, ירבו ימים כחול וישבעו מטובתך עד עולם, ועלי אני עבדך, לברך את שמך ולזבוח זבח תודה בקרבי ובשרי. כי אתה אלקים ידעת את לבבי, ולך יערב וירצה הגיון תודה ורוח נכונה מאלפי פרים ואילים. — ואתם אבותי, חנוני נא חנוני! בכבודכם תעטרוני, ואהבתכם תשמרו לי עד נצח, כי אך בזאת חפצתי ובזאת אהיה איש משכיל ואיש מצליח אם אמצא חן בעיניכם אני בנכם...

---

## ברכת שלום ליום הולדת אבות.

(מכתב מהרבעה ושלשים)   אדוני אבי!

ביום הולדת אבי אגילה ואשמחה מאוד, כי יום שמחות הוא לי, ואהללה בקול רנה ותודה את אלקי אבי וארוממנהו, כי הרים קרן ישעי ותפארתי תפארת בנים אבותם, כי הנה, החיה ד׳ את ארוני אבי עד כה, והטה חסדו עלי למצא חן בעיניו מעודי עד היום הזה, היום הזה יבורך

לעולם, לעולם רננה תבוא בו וזכרו לא יסוף עד אלף דור. יראה זרע ויאריך ימים ויחי לעולם אדוני אבי, לשמחת לבבי ולשמחת כל ביתו. ירום הודו ותגדל תפארתו וקרנו, ואחוגה אנכי את פני אבי עוד ימים אין מספר את היום הזה. שמע אלקים בקול תחנוני עבדך! ויראה אדוני אבי את לבב בנו המשתפך נפשו לאלהיו, והמשתחוה אפים ארצה למול הדרת כבודו למצוא חן בעיניו ביום גיל וששון כהיום הזה ובכל הימים אשר יחיינו עוד אלקים לטובה....

## גליקסוואונש צום געבורטסטאגע דער עלטערן.

(34. ברועף) טהייערסטער פאטער! (געליבטעסטע מוטער!)

הייטע איזט איהר געבורטסטאג, איין גליקליכער אונד פראֶהליכער טאג פיר איהרען זאָהן. מיט פראָהלאָקענדעם דאנקע דעם אללגיטיגען הימעל וויל איך דיעזען טאג בעגיננען, מיט איננבריננסטיגעם געבעטע פיר דיא ערהאלטונג איינעס געליעבטען פאטערס (איינער געליעבטען מוטטער) וויל איך דיעזען טאג פייערן. דיר אללגיטיגער פאטער דאנקט מיין הערץ, דאס דוא מיר איינען זאָ גוטען ליעבעפאָללען פאטער (איינע זאָ גוטע ליעבעפאָללע מוטטער) געגעבען. דיך פלעהעט מיינע זעעלע דעמוטהספאָלל אן, דאס דוא מיר איהן (זיא) נאָך לאנגע, אונענדליך פיעלע יאהרע שענקעסט, זיין (איהר) גליק ערהעבעסט, אונד נור פריידע זיינעם (איהרעם) גאנצען הויזעם דיעזען טאג אין עוויגקייט זעגנעסט. יא, געזעגנעט זייא דיעזער טאג ביז אין דען שפעטעסטען נאכקאָממען; אונד איך, דאס איך דיעזען טאג אונ־טער דעם אנגעזיכטע איינעס טהייערן פאטערס (איינער צערטליכען מוטטער) נאָך אונצעהליגע יאהרע פייערן. דיעס פלעהעט הייטע דיין קינד, אָ גאָטט! האֶרע איך. — אונד נון טהייערסטער פאטער! (טהייערסטע מוטטער) מיט דיעזען געזיננונגען מיט דיעזען הערצענסערגיעסונגען גראטולירט איהנען צו איהרעם געבורטסטאגע, אונד עמפפיהלט זיך איהרער געוואָגענהייט הייטע אונד אללע מאהל איהר געהאָרזאמסטער זאָהן....

(מכתב החמשה ושלשים) אדוני אבי!

הנה הראני אלקים את היום הזה יום רננה וחדות כל בניו יום אור לנו אור. יום הולדת אדוני אבי תפארת ראשי וששון לבי. בו ימלא פי ורנה ותודה לאלהי מרומים על כי החיה את אדוני אבי עד כה, בו אשתפך נפשי לשוכן שחקים כי ירים קרננו ויגדל תפארתנו ויחי לנצח אדוני אבי עטרת ראשינו, וישמח אבי ותגל מולדתי, וירונו ויחוגו עוד צאצאיהם

וצאצאי צאצאיהם לדור ודור את היום הזה ועיניהם תראינה. ועתה ארוני אבי! אחרי השתפך נפשי ולבבי לאלהים חיים אשר החיינו והראנו את היום הזה, אבוא להשתחוות למול הדרת כבודו כי יערבו לו רחשי לבבי כאילי נביות ורבבות נחלי שמן לתשורה ליום הזה וימצא חן בעיניו כל הימים בנו ועבדו הנאמן....

(.35 בריעף) טהייערסטער פאטער! (בעסטע מוטטער!)

דא איך דער אללגיטיגע גאָטט דיעזען הערליכען טאג, דען געבורטס-טאג מיינעס פיעלגעליעבסטען פאטערס (מיינער פיעלגעליעבטען מוטטער) האט ערלעבען לאססען, זאָ איזט עס מיינע ערסטע פפליכט, הייטע, גאָטט צו דאנקען אונד איהן אום איהרע פערנערע ערהאלטונג צו ביטטען. דיינע אללגיטע, אָ גאָטט! האט אונס אונזערן פאטער (אונזערע מוטטער) דיא קראָנע אונזערעס הויפטעס, ביזהער ערהאלטען; דאפיר דאנקט אונד לאָבט דיך מיינע גאנצע זעעלע. אָ גענגע אונס דיעזעס גראָסע גליק נאָך לאנגע, ערהאלטע אונזערן געליעבטען פאטער (אונזערע געליעבטע מוטטער) נאָך פיעלע, פיעלע יאהרע. דאס זיינע (איהרע) טפעטעסטען ענקעל נאָך דיעזען פרעהליכען טאג פייערן; אונד פאטער אונד מוטטער פריידענפאָלל איהרע לוסט, איהרען יובעל אים אנזעהען. — דיעס, בעסטער פאטער! (בעסטע מוטטער)! איזט דיא פייער דעם הייטיגען טאגעס, אין דער איך איהנען צו איהרעם געבורטסטאגע מיט פריידיגעם הערצען גראטולירע, איך איהרער וואָהלגעוואָגענהייט עמפפעהלע, אונד זיא ביטטע, פערזיכערט צו זיין, דאס איך עוויג בין איהר טרייער זאָהן ....

---

# ברכת שלום וטוב לעת תשובת השנה.

(נייאיאהרס-ווינשע.)

(מכתב הספה וכלסים) אבותי היקרים!

לעת תשובת השנה לעת צאת מלכי ארץ וכל יושבי חלד לעמוד במשפט לפני כסא אדון כל הארץ, בכסא ליום חגינו כי חק הוא לישראל לשפוך שיח, מענה רך ותחנונים לפני שופט צדק אלקי כל בשר; אשפוך רוחי גם אני ואבקשה לאלהי יעקב לכפר בערכם ולתת לכם חנינה וחמלה רחמים וחסד והוציא כאור משפטכם וצדקותיכם יראו לפניו לכפר עליכם ביום הזה. ואנכי אבותי, אמנם ידעתי את ערכי כי קטן הוא ומי אנכי כי

אתפלל אני עליכם? ואף צדקותיכם ומעשיכם הטובים כי רבו וצדקו ממני הרבה מאוד. ולו יראה בהר אלקים ולפני מכון כסאו את אשר היטבתם ואת אשר עשיתם מהחסד והרחמים אך עמדי; הנה ירבו מאוד ויעלו זכרונכם ופקדונכם לטוב, יכפו אף וישכחו חמה ויטו לכם חן וחסד מאל הגומל חסדים טובים ואוהב אמת וצדקה בכל עת. הנה אנכי, מאשר לא יכול בשרי נפשי ורוחי וכל כחי להשיב לכם די אחת התגמולות אשר עשיתם אתם עמדי: אמרתי, אשפכה רוחי ואחלה את פני יוצר יודע עלילות שוכן עד כי קדוש וגדול הוא, ולו אין מעצור להושיע להטיב ולגמול מעל כל תגמולי ידי אדם. יראה הוא את לבבי וירצו לפניו תחנונותי יגלו צדקותיכם לפניו וישלם הוא מעשיכם ותהי משכורתכם שלמה מאתו ביום הזה לטוב לכם כל הימים כאות נפש בנכם....

(מכתב השבעה ושלשים)

בכסא ליום חגינו, כי נעמדה יחדיו למשפט אלהינו, הוא יראה יביט את לבבינו, ישמע ויאזין את שועתינו, יחון ברחמים ויחוס עלינו, ויוציא כאור צדקות אבותי, ימלא חפצם ומשאלותי, ילבישני ישע וישועה כמרי, ואראה בשמחתם ואשבעה בטובתם עד בלי די!

אבותי! [illegible]

אם אמנם כי קטנתי מאוד בערכי, ולא איש דברים מתמול שלשום אנכי, להביע תהלות, להרים בקול תודות, כעל כל החסדים והתגמלות, אשר עטרוני וכתרוני ידיכם המלאות, מעודי עד היום הזה יום הפקודות, ומה אני ומה חיי ומה כחי, כי אפרוש כפי ואשפוך נפשי ורוחי, וכי אקום להתפלל בערכם ובעדי, לפני יוצר הכל אלהי כבודי, הנה לא נואשתי ולא נשיתי להפיק רצון מאל ישועתי, בימים האלה ימי רצון כי אשפוך לבבי ושיחתי, על ארותי וארותיכם אבותי, כי אך בכם כל חפצי וישעי וכל תאותי, בכם ישמח כבודי ותגל לבבי, עליכם עיני וכל יהבי, בכם ירום הודי וירום קרני, כי מבלעריכם אבותי מה אני! על כן לך ד׳ גליתי מצפוני, ישועתך וחסדיך יבואוני, תשמעני אל כי דרשתיך לעת מצוא, לכפר עון וחטא לנשוא, להרם קרן אבותי וימיהם להוסיף, ועם נדיבים נדיבי עמך אתם להושיב. ולי אני עבדך תן שכל ובינה, הטה חסד רחמים

וחנינה, למצוא חן בעיני הורי ומורי, מטיבי ואוהבי. אלה דברי בנכם, כי יערבו לכם מנופת צופים ותפקדוני היום לשלום עד עולם....

(תכתב השמונה ושלשים)

אקרא בקול כשופר ארים קולי, אשפוך שיח ואתחנן לצורי וגואלי, לעת מצוא בהמצאו אדרשנו, על אבותי מחמדי עיני ותפארתי אבקשנו, להעלות לרצון כאזכרת לבונה, זכרונם ופקרונם בזה ראש השנה, תיקר נא בעיניך אלי צורי וקוני תפלת עבדך, ותשא חטאי ותכפר עוני, ותשמע משמים ממעון קדשך, לשועת אבותי תאבי ישעך, הרם קרניהם ותשלח ברכה, ירבו ימים ויצלחו בכל מלאכה, מראשית השנה ועד אחרית השנה עיניך עליהם, תצוה שלום ותפקוד אהליהם.

אבותי היקרים!

הנה מצאתי את לבבי לאל בוחן לבבות, והואלתי לדבר בשפתים נעות ונדות, אולי ישמעני וירצני ויחנני, ואמצא חן בעיניו ובישועתכם יראיני, כי אמנם אל דעות הוא, לו נתכנו עלילות אנשי מעשיהו, הוא יראה לו את זה העולה בלבבי, יביט ויספור את אשר בחובי, רעיוני מלאו מאהבה ונפשי מתודה, מרחמי אבות עלי לתורה ולתעודה, הוא יספור וימנה צבא המעשים, צדקה וחסד כבוד וחיים, עשיתם עמדי בידים נאמנים — ואתם אבותי הנעימים והיקרים, יהי נא חסדכם וטובכם עלי כל הימים, ויערבו לכם מנחת רעיוני, ומעיני אשר בכם ירונו וישירו, כי חסדכם וטובכם ממני לעולם יזכרו, ובזאת תדעו ותחנוני, כי באהבת כל נפש בנכם אני...

(תכתב התשעה ושלשים)

ליום הכסא יום הזכרון, תרועת שופר וקריאת גרון, תוסר חטאת ויספח חרון, ויעלה רצון לאלקי מרום, זכרון אדוני אבי מורי וקרנו ירום, ותפקד לטובה ותבורך מנשים, אמי היקרה וכל יוצאי חלציהם.

אבותי היקרים!

אם אמנם החרשתי ונאלמתי דומיה זה ימים כבירים באין אומר ודברים, הנה לא משכחת יראת כבוד ואהבת בנים לאבותם עשיתי זאת,

חלילה לי מזאת! אל אבותי, אל תאשימני ואל תתנוני כבן בליעל נער חסר לב, משדד אב מבריח אם, ולא יזכו, את החסד ואת הרחמים ולא ישיב להם כפעל כל הטובות והגמולות אשר גמלו עליו לאין מספר. אל אבותי! לא כן אנכי. כי מוראכם עלי כמורא שמים, וכבודכם עלי ככבוד אלהי ישראל; ואהבתי לכם בוערת בקרבי אש תמיד תוקד לעולם. אך אבותי אתם הסיבותם את הדבר הזה. רחקכם כי הרחקתם מביתכם דרך מרחוק אורח ברגלי לא באתי, ואנכי לא ידעתי אם להימין אם להשמאיל לשלוח דברי אליכם ולשאול בשלימכם אשר אנכי דורש ומבקש תמיד מאת אלקים. ועתה כי שבתם בשלום והניח ד' לכם באהלכם, אמהר ואחיש לצאת לקראתכם בדברי שלום ואמת למצוא חן בעיניכם; ואשפוך שיח לפני יוצר הכל אשר כל יצורים ויצריהם גלוים ועומרים לפניו למשפט בימים ימי כפרים האלה, כי ישפוט ברחמים וחסד את אבותי הנעימים והיקרים, ואת כל הנלוים עליהם וזכרונכם יעלה לרצון לפניו, ויחון אתכם עם קרושו המיהלים לו, כאות נפש בנכם המשתחוה לעפר רגליכם....

(39. בריעף) געליעבטע עלטערן!

איך האבע איהנען צוואר שאָן לאנגע ניכט געשריעבען; דיעס געשאה אבער ניכט אויס מאנגעל אן קינדליכער ליעבע, אָדער פערגעססענהייט דער געציעמענדען עהרפורכט פיר זיא, אָ ניין. פערן זייא דיעס פאָן מיר! פערן זייא אויך דער געדאנקע פאָן איהנען, טהייערסטע עלטערן! איך איינער זאָלכען ניעדריגקייט צו בעשולדיגען. נִיא מיססען זיא מיך מיט יע= נען עהרלאָזען קינדערן פערגלייכען, דיא דער אונצעהליגען וואָהלטהאטען איהרער עלטערן ניכט איינגעדענק, איהרע פפליכטען געגען זיא פערגעססען. ניין בעסטע עלטערן! דיעס בין איך ניכט. מיינע עהרפורכט פיר זיא גלייכט שטעטס איינער עהרפורכט פיר גאָטט זעלבסט, אונד מיינע קינדליכע ליעבע גלייכט איינער לאָדערנדען אונפערלעשבארען פלאממע, פאָן דער מיין הערצ איממער גליהט. פיעלמעהר אבער, בעסטע עלטערן! ליגט דיא אורזאכע מיינעס לאנגען שטילשווייגענס אונד דאס איך מיינע קינדליכע פפליכט ניכט ערפיללען קאָננטע, אן איהנען זעלבסט; זיא וואַרען אבוועזענד אין איינער פערנען מיר אונבעקאננטען געגענד, זיא ליעססען מיך אין דער אונוויססענ= הייט, וואָהין איך איהנען מיינע בריעפע אדרעססירען זאָללטע. איך קאָננטע מיך אלזאָ נאך איהרעם וואָהלבעפינדען, וועלכעס מיר זאָ זעהר אם הערצען ליעגט, אונד איך זאָ זעהר וינשטע, ניכט ערקונדיגען. נון זינד זיא, וויא איך פערנאָממען, גאָטטלאָב גליקליך אונד געזונד וויעדער נאך הויזע געקאָממען. איך איילע אלזאָ זיא מיט מיינעם טרייבען עהרפורכטספאָלל צו בעגריססען,

אום איהנען צוגלייך איינע גליקווינשונג צום נייען יאהרע אבצושטאטטען. מעגע דאך דער אללגיטיגע היממעל, דער ערפארשער אללער געדאנקען; אויך מיינע געדאנקען אונד ווינשע זעהען אונד אין ערפיללונג ברינגען, אונד זא ווירדען זיא, געליעבטע עלטערן, געוויס דאס גליקליכסטע אונד בעסטע יאהר געניעסען, דען דיעס ווינשט אונד פערלאנגט איהר טרייא געהארזאמ-סטער זאהן....

---

# קרוא מקרא לאוהביו ומיודעיו לבוא ליום חתונת וחפת בנו או בתו.

איינלאדונגסשרייבען אן זיינע פריינדע אונד בעקאננטע, צור פערמעהלונג זיינעס זאהנעס אָדער זיינער טאָכטער.

(מכתב הארבעים)

קריאה כללית (אללגעמיינעס איינלאדונגסשרייבען).

אוהבים ומיודעים!

נעימים ויקרים, נכברים ומפוארים הנקובים בשמותם, כפתוחי חותם, איש איש על שמו, על דגלו ועל צבאו יצו אלהים שלומו, וברכה במעונו. בהגיע תור *) ימי כלולת בתי היקרה הכלה הבתולה מ׳... תי׳ עם איש יקר בחור בטוב הוא הבחור הנחמד....נ״י אשר נודע בשערים לשם ולתהלה, (החתונה תהי׳ למז״ט ביום...) אמרתי, אלכה נא לקרא למאהבי אחי ומיודעי לאמר להם: צאו וראו בחפת בתי (בני), אכלו משמנים ושתו ממתקים, שתו ושכרו אתי דודים רעים אהובים ביום חתונת בתי (בני) וביום שמחת לבי, סורי נא ארוני סורו אחים נאמנים בית אחיכם. שישו אתי משוש ותנו כבוד לחתן וכלה כי יתענגו על רוב הכבוד אשר להם תתנו, ובשמחתכם תגדל שמחתם ושמחת כל ביתי, והיה לכם זה למשמרת שלום אהבה ואחוה, ולאות ברית כי מצאתי חן בעיניכם אני וביתי. ולמזכרת תודה ותשלום גמול ליום כי יבא כי יפלו גם לכם חבלים בנעימים מאת ד׳ לראות בחפת בניכם ובנותיכם ועל כל משתה ושמחה כי יהיו בגבולכם....

---

*) ולבן, במקום ימי כלולת יכתוב: ימי חפת בני הבחור החתן היקר כ׳... עם הבתולה המהוללה הכלה מ׳... וכו׳.

(40. בריעף) פֿערעהרטע אונד האָכֿגעשעטצטע פֿריינדע!

דא נון דיא פֿערמעהלונגסצייט מיינעס געליעבטען זאָהנעס (מיינער גע־ליעבטען טאָכטער) העראננאהעט, — (דער פֿערמעהלונגסטאג איזט אויף דען צווייא אונד צוואנציגסטען דיעזעס פֿעסטגעזעטצט); — זאָ האבע איך דיא עהרע, דיעזעס מיינען געשעטצטען אונד פֿערעהרטען פֿריינדען אונד בעקאננטען היערמיט אנצוצייגען, זיא צו מיר איינצולאדען, אום אן דיעזעם פֿראָהען טאגע אונד אן מיינער פֿריידע טהייל צו נעהמען. מיט אינניגער הערצענסטיממע רופֿע איך אייך צו: קאָממט פֿריינדע, קאָממט! איילעט אין דאס האָכצייטסהויז דער ברויט אונד דעם ברייטיגאם, דיא זיך אייערער פֿרייען, דורך אייך זיך פֿערהערליכט זעהען. אייערע געגענווארט זייא אונס העכסט ווילקאָממען, אונד איין בונדעסצייכען עכטער צערטליכער פֿריינדשאפֿט, מיט דער וויר איהנען עוויג פֿערבונדען, אונד בייא עהנלי־כען אונד בייא אללען אייערן אנגעלעגענהייטען שטעטס פֿערפֿליכטעט זיין ווערדען. אייער ערגעבענסטער אונד אויפֿריכטיגסטער פֿריינד...

## קריאה פרטית (בעזאָנדערע איינלאדונג).

(מכתב האחד וארנעים) אהובי ומיודעי!

הנה בא היום, יום שמחת לבי וגיל נפשי, הוא יום כלולת בתי היקרה לקשר באהבים בעבותות נשואין, להיות בשר אחד ולהחיות בשרים, עם איש יקר בחור כארזים, מעשיו ממתקים וכלו מחמדים, ה"ה בן איש חיל רב פעלים, שמו נודע לתהלה בשער בת רבים, הבחור הנחמד.... ואנכי טבחתי טבח והכן, מסכתי ייני ערכתי שולחני עם כל פרי מגדים, חדשים גם ישנים לשמח החתן וכלה עם אחוזת מרעים, רעים אהובים אנשים מכובדים, ועתה יצאתי, ועל יום טוב באתי, לשחר פני ידידי הק' שי' לקרא לו לברך את הזובח ברכת חתנים, ולישב בראש הקרואים, ובזה גדול יהיה כבוד הבית בית משתה היין, החתן והכלה יפארו פאר, ואוהביו ילבישו כבוד, וכל הקרואים יקר לו יתנו. ואני וביתי בקול זמרה ותודה נגילה ונשמחה לקראתו. – והימים האלה ימי המשתה והשמחה יהיו מיום הראשון לחדש הבא והלאה, והחפה תהיה לצל יום השני בין הערבים: — דברי ידידו ואוהבו לנצח....

(מכתב השני וארנעים) אהובי ידידי!

הנה בא היום, יום גיל וששון, יום גמול אשלם לאוהבי. לחמם אכלתי ויינם שתיתי, ובשמחתם שמחתי. המה יקחו את תלקם ואנכי

אבוא על שכרי על כל החרדה אשר חרדתי זה פעמים ושלש רגלים על כל משתה כי בא בגבולם, משתה בן שמונת ימים וחפת חתנים, ועתה כי החייני ד׳ לראות בנים ולבנות בתים כתי משתה ושמחה בית חתנים וחפת דודים, הוא בני היקר כי יכהן פאר חתנים, ובתי הנעימה אשר תלבוש עדי הכלות. וביום אחר, הוא היום השנים עשר להרש הזה ירונו על חלקם ויבאו חפתם כי יקחו ברכה מאת ד׳, והימים האלה כימי פורים יהיו נזכרים ונעשים, קול מצהלות חתנים קול תשועות רעים אהובים. קול ששון וקול שמחה ואף לאורה יעודים. ובכן יבא נא ידידי שי׳ עם אחוזת מרעיו אשתו הנעימה ובניו היקרים לעשות עמי את זבח הימים, לשמח אותי ולברך ברכת חתנים ולהיות לחתן לאחוזת מרעים, הוא יוליך את החתן בימין צדקו לחפתו, ואשתו תנהל את הכלה אחריו לברך אותם לפני ד׳ ולעשותם בשר אחד. ואנחנו נהי׳ שמח וטוב לב ביום הזה. ובזה כעל אחת התגמולות אנכי אשלם לו, וידידי כבוד ויקר יעטרני וארע אשר מצאתי חן בעיניו אנכי אוהבו וידידו הדורש בשלומו וטובו כל הימים....

(42. בריעף) — — —

ענדליך איזט דער פראהליך ערווינשטע טאג געקאממען, אן דעם איך מיינען געטעטעלטען פריינדען, דיא זא אפט פריידע אונד עהרע מיט מיר געטהיילט האבען, אויך איינען טהייל פערגעלטען קאן. דער פערמעהלונגס־טאג מיינעס געליעבטען זאהנעס, אונד צוגלייך מיינער געליעבטען טאכטער נאהעט הערא, אונד ווירד אן איינעם טאגע, דעם צוואלפטען דיעזעס גע־פייערט. דיעזער געזעגנעטע אונד צווייפאכע פריידענטאג מוס מיט אללען מיינען פריינדען געפייערט ווערדען. פארציגליך זיא איין ווערטהעסטער פריינד, מיססען דען גראססטען אנטהייל אן מיינער פריידע נעהמען, אונד זיא אונד איהרע געטעטעלטע גאטטין ווערדען מיר דיא עהרע ערטהיילען, דיא ברויט־פיהרער (אונטערפיהרער) צו זיין. דיעס איזט צווער נור איין קליינער טהייל דער פערגעלטונג, דער פריידע אונד עהרע, דיא איך בייא איהנען גענאס־סען, אבער מיר זייא עס איין גראססער בעווייז עכטער אונד אויפריכטיגער פריינדטשאפט, ווען זיא מיינען וואונש ערפיללען, אונד גאנץ בעסטימט צור צייט איינטרעפפען, אן דער זיא מיט הערצליכער פריידע ערווארטעט איהר וואהרער פריינד....

(ומכתב הכלה וארבעים) אבותי היקרים!

הלא תדעו מראש מקשורי בני והתחתנו זה קרוב לשנה תמימה, ועתה כי קרבו ימי המלואים, אנכי אמלא את רצון בני וחשק לבו לבוא בברית

עם האשה אשר אהב אשת חן אילת אהבים, וקצבתי קצב ונתתי חק לימי המשתה והשמחה ליום העשרים בחדש כי יבא. ועתה אבותי, למי כל החמדה, למי ההוד והכבוד והשמחה? הלא לכם אבותי! ממכם פנה, ממכם יצאה האבן הראשה לבנות ביתי בישראל! אתם תשבו בראש, בכם ישמח החתן ותגל הכלה, אתם תברכו את הזבח, אתם תוליכו את החתן ואת הכלה לחפתם; יגל לבי בכם וישיש כבודי עמכם. ואנכי פניתי את הבית מרבדים רבדתי ושלחן ערכתי, מריא וצאן טבחתי, וכל אשר לי לכבודכם תקנתי ליום בואכם כי יום שמחות יהי׳ לי. מהרו נא אבותי ואל תאחרו, ואל תמנעוני מלכבדכם ולראות פניכם כראות פני אלקים. צאו וראו בשמחת בניכם ולברך אתי את אלהי הטובות כי החיה אתכם עד כה לראות בטובת בנים ובני בנים. כה יתן וכה יוסיף לכם אלקים עד בלתי ירח כמשאלות וחפץ בנכם....

(מכתב הארבעים ואחד)

## תשובת רצון וחן על מכתב השנים וארבעים.

אהובי ידידי!

נכבדתי מאוד כי נקרא נקראתי מאתו לבא אל בית היין ועל הלחם רב כי עשה יעשה לחתנות וחפת בנו, כי על כל כבוד להיות אחוזת מרעיו להחתן להוליכו ולנהלו בתוך המון חוגג בקול זמרה ותודה עת כי יצא החתן מחדרו והכלה לחפתה, והן אמת ידידי, כי לו מנעני מכל הכבוד הזה, והייתי לפניו אך כאחד הקרואים, אנכי לא חשכתי מלמלאות אחרי רצונו לבא אליו להיות אך שמח אתו ביום שמחת לבו, כי יקרו רעיו לי מאוד ובשמחתו ישמח לבי גם אני, ואף כי עתה כי עשה לי את כל הכבוד הזה לבחור בי מכל בית אבי ומכל אחוזת מרעיו חברים המקשיבים לקולו? ומי הוא אשר ישיב את פניו? ואנכי, הנני הנני לקול דברו, אני וביתי נעברה חושים ליום כי יבא לשמח אתו ולהתערב בשמחתו, ולעשות רצונו ולשמור את פקודתו פקודת אחוזת מרעים לחתן וכלה כי יברכם אלקים: ישמחו האבות ויגילו הבנים, כה יהי׳ וכה יוסיף אלהים שמחה וששון בביתו מעתה ועד עולם. דברי ידידו ואוהבו....

### (44. בריעף) בעיאַהענדע אנטוואָרט אויף 42. בריעף.

איהרע איינלאדונג צור פערמעהלונגספייער איהרעס ווירדיגען זאָהנעס, וואָרין זיא מיך צוגלייך אום ברוטפיהרער בעשטיממען, מאכט מיר פיעל עהרע, דא זיא אונטער אללען איהרען ווירדיגען פריינדען געראדע אן מיר איהר וואָהלגעפאללען פאנדען; אונד געראדע מיר דיעזע עהרע בעלייגטען. דאס איך דיעזעס אנערביעטהען מיט פיעלעם פערגניגען אננעהמען ווערדע, קאָננטען זיא וואָהל שאָן פאָראוס פערזיכערט זיין. דאס איך אבער אָהנע דיעזע מיר ערוויעזענע עהרע, אויף איינער בלאָסען איינלאדונג אויך געקאָמ=מען ווערע, דאראן האָפפע איך, ווערדען זיא ניכט צווייפעלן. דען זיא ווים=סען יא וויא ווערטה מיר איהרע פריינדשאפט איזט, אונד דאס איך שטעטס דען ווערמסטען אנטהייל נעהמע אן אללעם וואס איהר ווערטהעס הויז בע=טריפט. איך ווערדע אלזאָ, וויא געזאגט ניכט ערמאנגלען אַם בעשטיממטען עהרענטאגע מיט מיינער פאמיליע איינצוטרעפפען, אונד מיינען עהרענפלאָ=טען אום ברוטפיהרער מיט פריידען איבערנעהמען, מיך מיט איהנען הערצ=ליך פרייען, אונד גאָטט ביטטען, דאס ער זיא נאָך פיעלע, פיעלע פריידען ערלעבען לאססע, וויא עס ווינשט איהר וואהרער אונד טרייער פריינד....

(מכתב המתנצל והנמנעים)

## תשובת מאן (פערוויגערנדע אנטוואָרט) ושלוח מתנה או שלוחים לחתן וכלה (ברויט אויזשטייער).

### אלופי ומיודעי!

הן נכברתי מאוד על אשר נקרא נקראתי מאתו לחתונת וחפת בנו יחידו ולהיות אחוזת מרעיו. אך מה אעשה ידידי כי מנעני אלקים מכבוד הזה ולא הראני את יום שמחות רעי וידידי לשבוע עיני ולבי גם אני, כי הנה גדר אלקים בעדי ושך דרכי בתלאות רבות ויגונות אשר סבבוני עתה*) על אודת בני — אחי — אשר נפל במהמורות המשאות משאת יד נוגשים אצים ולוחצים אותי. אמנם מאת ד׳ היתה נסיבה ואנכי נקיתי הפעם. ואם אמנם כי ידעתי נפש ידידי ולבו נכון ובטוח עמי, הנה גם זאת ידעתי כי יצר לו וכי ירע בעיניו הדבר הזה. ע״כ אחלה ואבקשה פניו לבלתי האשימני ולבלתי תת אותי כאיש המתלהלה היורה זיקים וחצים בדברי שוא ומדוחים

*) או, כי נפלתי על ערש דוי ונוסף משכבי לחליי. או, כי חליתי באחת מרגלי — כי הכתי באחת מעיני, מבלתי יכולת ללכת ולבא, וכדומה.

אך להריח את אשר שאלו מאתו, כי חלילה לי מזאת להתל בו! אך צר לי ממנו, כי אמנם כן הוא כאשר דברתי. — והי׳ כי ירחיב ד׳ לי והניח לי ממצוקות האלה, יהיו עיני ולבי תמיד על אחת שבעה על כל משתה ושמחה כי תהיה בביתו, להתעלס באהבים ולשמוח לפניו בכל עז. והפעם אכפרה פניו במנחה הקטנה השלוחה מידי שלוחים לבנו (לבתו) עשרה כסף — (כף אחת כסף) — ואלקים יברך אותו ואת בני הנעורים. ואשרי הגבר אשר מלא מהם את ביתו תענוג ושמחה. כה יתן וכה יוסיף ד׳ לו ולזרעו עד עולם....

(מכתב הסטה והנצעים) אהובי ידידי!

הואל נא אחי וקח את המנה הזאת מנה אחת קטנה ליום שמחות וחתנות בנך היקר להיות שלוחים לו ולעזר מעט כי יעזוב אביו ואמו לבנות לו בית ולחמו יאכל ושמלתו ילבש. ואל יחר אפך בי כי לא באתי אל המנוחה והשמחה בביתך כאשר רצית! כי אתה ידעת את טרחי ועמלי אשר לא יתנוני מבוא בית מאהבי אחי ורעי הרחוקים ממני, לשמוח אתם ולראות בשמחתם כאשר עם לבבי. ואתה, רבים אתך מאשר עמדי, ולא יבצר ממך להיות אך שמח בנחת ודשן מבלעדי, כי אוהבי עשיר רבים, ורבים יחלו פניך ומבקשים שלומך. ואוכלי שולחנך ושמחי ישועתך המה יגילו וירונו וישישו אתך. ואנכי בביתי הרחק מאוד מעיר ומארם, אברך אותך ואזכרך בכוס ישועות מלא על כל גרותיו ביום שמחת לבך. וד׳ הטוב הוא יברך אותך ואת ביתך בשלום ובכל טוב אמן....

(46. בריעף) ווערטהעסטער פריינד!

בעליעבען זיא בייאליגענדעס קליינע געשענק אלס ברויטשטייער (אויז־שטייער) פיר איהרען ווירדיגען זאהן (פיר דיא יונגען ברויטלייטע) צו עמ־פפאנגען, מיט דער ביטטע מיך צו ענטשולדיגען, דאס איך ניכט איהרעם וואונשע געמעס, דעם האכצייטספעסטע בייוואהנען קאן. זיא וויססען וואהל, בעסטער פריינד, דאס עס מיין אינניגסטער וואונש זעלבסט, אונד אויך מיינע געוואהנהייט איזט, אן דען פריידען מיינער פריינדע דען הערצליכסטען אנ־טהייל צו נעהמען; אבער דיא ווייטע ענטפערנונג אונד מיינע געגענווערטיגען געשעפטע, דיא זעהר הייפיג זינד, פערהינדערן מיך, איהרעם אונד מיינעם אייגענען וואונשע דיעסמאהל צו ווילפאהרען. עס ווירד איהנען אינדעססען אן פראהער געזעללשאפט אונד טהיילנעהמער איהרער פריינדע ניכט פעהלען;

דען זיא האבען רעכט פיעלע אונד בראפע פריינדע, מיט דענען איך איהנען ווינשע רעכט פערגניגט צו זיין, איך מיינער זייטס, ווערדע אויך אן דיעזעם טאגע איין גלאז וויין מעהר טרינקען, מיך פרייען, אונד דאבייא זאגען: גאָטט זעגנע מיינען פריינד אונד דיא ברויטלייטע, הייטע אונד אללעמאהל. דיעזעס ווינשט פאָן גאנצעם הערצען איהר אויפריכטיגער פריינד....

---

# בשורת לידה וקריאה למוהל וסנדק לברית בנו.

(געבורטסנאכריכטען אונד איינלאדונגען צור געפאטטערשטעללע)

סנדק אונד מוהל.

(מכתב הסנעט והורעים) אבותי היקרים!

בא גד! כי פקד אלהים את אשתי ונתן לי ממנה זרע אנשים כאשר בקשתי. כי היום בחצי הלילה עברו עליה חבלי יולדה והיא חלה גם ילדה פעם אחת בחמלת ד׳ עליה, ונתנה לי בן יפה עינים וטוב רואי, וד׳ עמו ועם אמו כי שלמים הם, בריאים וחזקים וכל רע לא אנה להם. ויען כי ידעתי כי נפשכם קשורה בנפש בתכם אהובתי ויום בשורה הוא זה לכם, ע״כ לא אחרתי מלהודיע אתכם את זאת לשמח אתכם ואף לקרא לכם על משתה בני להביאו עמי בברית ד׳ ביום השמיני כי ימול בשר ערלתו לשמות אתנו לפני האלהים. ואנכי אבותי, ידעתי גם ידעתי כי הקשיתי לשאול, כי רב הדרך ביני וביניכם וכי יש לכם כל בעסק וקנין ועבודה רבה מאוד אשר לא יתנו אתכם להלוך ולעזוב את ביתכם; אך אבותי! הלא ידעתם גם אתם כי עת לכל חפץ, וחפץ בנים מטרת אבותם, הפעם אל תחוסו על מעשה ידיכם ואל תרגזו מהדרך כי ירחק ממכם, כי כפלים לתשועה ושמחה אבא נגד פניכם נגילה ונשמחה לחוג את חג השמיני, ואתם נא אל תשיבו פני! ואם לא למעני, עשו למענה למען בתכם היקרה, כי היא כלתה וגם נכספה לראות את פניכם אחרי אשר לא ראתה את פניכם זה ימים. וגם אני וכל ביתי נשמחה לקראתכם ונגילה לבואכם כי יהיה לשלום, דברי חתנכם ובנכם....

(47. בריעף) טהייערסטע עלטערן!

היטע האבע איך גוטע באָטשאַפט. דאַז גוטע גליק איזט געקאָממען! דען הייטע אום מיטטערנאַכט געבאַהר מיר מיינע געליעבטע פרויא איינען שאֶנען זאָהן. זיא געבאַהר איהן, גאָטט זייא דאַנק, מיט וועניגען שמערצען אונד זעהר לייכט. ביידע, מוטטער אונד זאָהן, בעפינדען זיך רעכט וואָהל. איך איילע, איהנען דיעזע פראָהע באָטשאַפט מיטצוטהיילען, וויל איך ווייס, וועלכע פריידע זיא איהנען מאַכען ווירד. זיא מיססען עס זיך אבער, בעסטע עלטערן, אויך געפאַללען לאַססען, ווען וויר איך אונד איהרע ליעבע טאָכטער, זיא ביטטען, אונזערע פריידע פערזאֶנליך מיט אונס צו טהיילען, אונד זיא היערמיט פייערליכסט צום געפאַטטער (סנדק) איינלאַדען אונד בעשטיממען. וויר האָפפען, דאַס זיא אונזערע ביטטע אום זאָ עהער געוועהרען ווערדען, דא זיא צוגלייך דען בעזאָנדערן וואונש איהרער געליעבטען טאָכטער, איהרע ליעבען עלטערן באַלד צו זעהען, אויך ערפיללען ווערדען. וועדער געשעפטע נאָך בעשווערליכקייט דער רייזע דירפען זיא צוריקהאַלטען, אונזערע ווינשע צו ערפיללען, דא דאָך געוועהנליך דער קינדער ווינשע אונד פערלאַנגען, דער עלטערן ליעבע איזט, אונד עס איזט איינמאַהל אונזער זעהנליכסטעס פערלאַנגען, זיא צום געפאַטטער צו האבען אונד באַלד צו זעהען. דאַס זיא אונס היערמיט איינע גראָססע פריידע מאַכען ווערדען, דאַס פערזיכערט זיא איהר טרייער אונד אויפריכטיגער שוויעגערזאָהן....

(מכתב השמחה והרעים) לידידי ש"ב...

יום בשורה היום כי בשורה בפי לשמח את נפש ידידי בשמועה טובה תדשן עצם, עצם מעצמיו ובשר מבשרו, בן נתן לו ילד יולד לו. ואלקים ברכו בזרע אנשים אשר המליטה בטרם בא חבל לה וילדה לטובה (למז"ט) אשתו אהובתו תמתו היום כאור הבקר, ואם הבנים שמחה בריאים ושלמים ב"ה, ושמחים לקראת בואו ליום הכסא כי יבא למול את בנו ולהביאו בברית אלקי ישראל כמצות ד' עליו. וגם אני וכל אוהביו ומיודעיו אנשי בריתו ובני ביתו שמחים בישועת ד' כי עשה. ונגילה ונשמחה ליום משתה בנו כי יבא לחסות בצל כנפי אלקי ישראל ולחיות לפניו. ובכן יצאתי מהר להיות איש בשורה למען אשר ירוץ לדרכו לבא מהר הביתה לשמוח לפני ד' עם ביתו ואוהביו והוא ישלח מלאכו לפניו וישם רגליו כאילות, ושלום יהיה בואו כאות נפש המבשר ידידו לנצח....

(48. בריעף) געשעטצטער פֿריינד!

מיט פֿערגניגען ערגרייפֿע איך דיעזמאהל דיא פֿעדער, אום איין גליקס: בָאטהע צו זיין. איך ברינגע איהנען פֿראָהע באָטהשאַפֿט, אונד מעלדע איהנען דאס זיא הייטע אין אללער פֿריהע איינען וואָהלגעבילדעטען זאָהן בעקאָממען האבען. דיא ענטבינדונג איהרער ליעבען פֿרויא גינג זעהר גוט אונד גליקליך פֿאָן שטאטטען. מוטטער אונד זאָהן בעפֿינדען זיך רעכט וואָהל, אונד ער: ווארטען מיט זעהנזוכט איהרע באלדיגע אונד גליקליכע נאכהויזעקונפֿט דאמיט זיא אם יום הברית (בעשניידונגסטאג) זעלבסט בייוואָהנען, אונד זיך מיט איהנען פֿרייען קֶננען. אויך איך אונד אללע איהרע פֿריינדע אונד הויזלייטע פֿרייען אונס איהרער אנקונפֿט, וויר גראטולירען איהנען צור געבורט איהרעס זאָהנעס, אונד וינשען איהנען גליקליכע רייזע נאך הויזע....

(מכתב התשעה וארבעים)

לכבוד ידידי ורחימי הק׳....

אתמול לעת ערב המליטה אשתי וילדה לי למז״ט בן זכר. ויהיה יום מילתו אשר אביאנו בברית ד׳ יום.... הבע״ל. ע״כ יצאתי לשחר פני ידידי שי׳ לקרא לו ליום משתה בני משתה שמנים אשר הכינותי. ולהיות ידו עמי להביאו בברית ולמול את בשר ערלתו כמצות ד׳ עלי. וידו תהיה בו בראשונה כי יד אמן לו והוא תמים למולות. ואני אחריו (לפריעה) להשלים המצוה וחלק כחלק נקח מאת ד׳ ושכר המצוה בין שנינו. ובזאת אני בטוח כי לא ישיב פני ובא יבא ולא יאחר. כי ידעתיו ירא וחרד לדבר ד׳ ומצותיו. קור וחורף לא ישביתוהו. ושרב ושמש לא ימנעוהו למלאות אחרי ד׳. ולשמח אנשי בריתו המבקשים בשלומו והשמחים והמצפים לראותו ליום מועד כי יבא לשלום....

(מכתב החמ״ם) תשובה — — —

ברוך ד׳ אשר הגדיל חסדו וטובו עליו לבנות לו בית בישראל ונתן לו זרע מהאשה הזאת אשר אהב. ושמחתי מאוד על הטובה הזאת שעשה אלקים עמו ועם אהובתו הנעימה. ותגדל עוד שמחתי כי רצה בי ידידי לבחור אותי לכרות ברית ולמול את בנו בן יקיר ושעשועים ליולדיו ולהתערב בשמחתו במשתה בנו. ואנכי

מכבדי אכבד ובהם אכבדה, אראה בשמחתם וישמח לבי גם אני עמהם. והיה ביום השמיני כאור הבקר, אם יחייני אלקים עד כה, אנכי אבוא ביתו להודות ולהלל לד׳ כי טוב, ולחתום ברית קדש בזרע קדש אשר נתן לו. והאלקים יחייהו ויגדלהו לטוב, וירב בביתו שמחה ותענוג, ויעשה לו שם טוב מבנים ובנות, כאות נפשו ונפש אוהבו....

(מכתב האחד וחמשים) לאלופי ומיודעי....

שמחני אלקים ואשמח, ברכני ואברכה אותו, בקרובי אקדיש שמו ובקהלם יחד כבודי ותגל נפשי ביום שמחת לבי. בשובע שמחות אחזה פנימו, ובגילה ירונו חלקם אתי, להם אחלק מנה אחת אפים חלק לשבעה וגם לשמונה ימי מילה. כי הנה ידידי שי׳ הנני כמבשר ועל יום בשורה באתי, ולשחר פניו יצאתי, כי ילד יולד לי בן נתן לי ותהי המצוה על שכמו אמרתי. ידיו תביאנו, ובחקו ישאנו בית אל בהעלות דמו דם ברית קדש לריח ניחוח לד׳ ביום .... הבע״ל. והיה הוא יהי׳ לו לסנדק ואנכי אהיה לו למול את בשר ערלתו, ועל מקומו יבא הנער בשלום להיות לרצון לפני ד׳ ולחיות לפניו. ואנחנו בשם אלהינו נדגול ובישועתו נשמח. ויהי נועמו עלינו ועל מעשה ידינו כי יכונו לפניו לעשות רצונו תמיד בלבב שלם. ונגילה ונשמחה ביום הזה כי יום שמחות הוא לנו. כה יוסיף ד׳ לנו ולזרענו עד בלתי שמים. ועתה ידידי שי׳ אחת דברתי הוא לא ישנה, אותו בחרתי ואותו ראיתי למצוה הזאת. כה יהיה וכה יקום, וליום המועד אנחנו נפצה לראותו ובא יבא ולא יאחר כאות נפש אוהבו....

(מכתב השנים וחמשים) תשובה — — —

שמחתי מאוד על הבשורה כי באה. הנה באה ונהיתה התשועה, גיל וששון בביתו, קול רחים ורכב ואור הנר, קול אומרים הודו לד׳ כי טוב כי גבר חסדו על יראיו. ואמרתי: כה לחי אחי! כה יוסיף וכה יתן אלקים, יראה זרע ויאריך ימים עם

האשה אשר אהב, ביתו יבנה בה לעשות חיל ושם לתפארת עולם בקרב בית ישראל, וזכרו לא יסוף מזרעו וזרע זרעו עד עולם.

זאת הברכה אשר ברכתי אותו בעלוץ לבי באלהים על השמועה הטובה שהשמיעני, והן הנה רחשי לבבי בשמחת כל נפש, אשר העירה ועוררה האהבה כחפץ ד׳ עליו, לברכו בזרע אנשים וילד שעשועים, אשר כל ישעו וחפצו עליו מאז ומקדם.

ועל כל הכבוד שעשה לי לקרוא אותי בשם (סנדק) להיות מזבח להעלות על ברכי את דם ברית בנו לפני אלהים, על זאת יגל לבי וישמח כבודי מאוד. ואנכי לא אחשוך מלמלאות אחרי רצונו ולעשות את חשק לבו. ולילי שמורים כי יהיה, אראה פניו לשמור משמרתי, ואהיה נכון לבקר לדדות בית אלקים בתוך המון חוגג בקול רנה ותודה ולשמוח אתו בזבח יום השמיני אשר ירצה לפני ה׳. נאם ידידו לנצח....

---

(מכתב הבשורה והתנים)

לידידי רחימי — ש״ב — תלמידי ... —

מי יתן ויכתבון מלי ביד אחר ולא בי, ושלחו הדברים ביד מי ולא אדבר אני, או עוף השמים יוליך את הקול ובעל כנפים יגיד לך הדבר. כי שמוע תשמע ותרגז בטנך, לקולי*) יצללו שפתיך, דמוע תדמע עיניך, וקרע יקרע לבך אף בידיך, נפלה נפלה עטרת ראשך, כי לוקח אדונך אביך, הלך בדרך כל ארץ ונאסף אל אבותיו, ביום ... לדאבון נפש בניו, ולמכאוב כל אוהביו ומיודעיו, אחרי כי שכב על ערש דוי כשמונה ימים. ואנכי ידעתי אהובי (בני) כי רע ומר לך על השמועה הזאת, ולולי אביך הוא צוה עלי טרם מותו כי אודיעך אני על זאת, כי אמר: פן ינחם בני כי תודיעהו אתה את מותי וכי תנחמהו, החרשתי. ועתה ידידי, הן

---

*) או תשובה

ידעת כלה, ובלשוני אין מלה לנחמך. כי צר לי עליך. וידעתי בצרת נפשך וכי גדול שברך! ומה אעידך ומה אנחמך אני? אתה ידעת כי ד׳ אלקים נגעה בך. דום והתחולל לו. קבל ובטל רצונך מפני רצונו. כי צדיק הוא אל אמונה ואין עול. ירא את בוראך וכבד את אביך וזכרהו גם אחרי מותו. כי בזה ינוח לו. בשרו ישכב לבטח ונפשו תגיל באלקים. ולך תהיה צדקה ישועה ונחמה מאת אלקי הישועות והנחמות....

(53. בריעף) ליעבער פריינד!

דיעסמאהל ווינשטע איך, דאס איין אנדערער שטאטט מיינער דיא פעדער ערגריפפען, אונד דיר איינע נאכריכט איבערבראכט העטטע, דיא איך דיר נור מיט זעהר בעקלאממענעם הערצען מיטטהיילען קאן. אך! מיין פריינד, וויא ווירד דען ערסט דיר צו מוטהע זיין, ווען דוא פערנעהמען מוסט, דאס דוא דיא קראָנע דיינעס הויפטעס, דיינען טהייערן פאטער (דיינע טהייערע מוטטער) פערלאָרען האסט! ער (זיא) האט אכט טאגע אויף זיינעם (איהרעם) קראנקענלאגער געליטטען, אונד איזט היטע (ד. 2 דיעזעס) צום גרעסטען לײדוועזען זיינער (איהרער) פאמיליע אונד פריינדע פערשיעדען, אונד אין איינע בעססערע וועלט געגאנגען, ער (זיא) זעלבסט טרוג עס מיר אויף, דיר זיינען (איהרען) טאָד צו מעלדען, אונד דיך צו טרעסטען. נון מיין פריינד, איך האבע דיעזע שווערע פפליכט, דען וויללען דיינעס טרייען פאטערס (דיינער טרייען מוטטער) ערפיללט, אונד דוא ווייסט נון אללעס — איך ווייס אבער דיינען גראָססען שמערץ; קעננע דיינען גראָססען אונערזעטצליכען פערלוסט, איך מעכטע דיך גערנע טרעסטען, האבע אבער קיינע וואָרטע דאצו. גאָטט, דער אללגערעכטע איזט, אונד אללעס נאך זיינעם אונערפאָרשליכען הייליגען וויללען פיגעט, ער זייא דיין טראָסט, איהם פערטרויע, איהן פערעהרע, ער זייא פיר אללעס, אונד בייא אונזערן אללען שיקזאלען געלאָבט אונד געבענעדייעט. דיינעס פאטערס (דיינער מוטטער) אנדענקען זייא היר אויך אין עוויגקייט פערעהרט, דען ער (זיא) וואר ביעדער אין דיעזעם לעבען, אונד איזט זעליג אין יענעם לעבען. דורך איהן (זיא) האסט דוא פאָן גאָטט זיכערן טראָסט אונד הייל צו ערווארטען....

(מכתב הודעה ותנחומים) אהובי אחי!

חושך אמריו הוא משכיל. ומוציא דבה הוא כסיל. ומי יתן והחרש אוכל גם אנכי. כי לא איש דברים אנכי הפעם ואין בשורה מוצאת, כי יום רעה הוא. רעה נהיתה, נהייתי ונחליתי

עליה, לבי נשבר בקרבי על שבר בני אמי ושברי, חשך היום כי נאסף אורנו אור יקר הלך, הלך ואור עד נכון היום הזה עלינו. ועתה נרעך ונשב חשך בשברון מתנים ודאבון נפש. אהה! אשת חיל עטרת בעלה תפארת בניך! למה עזבת אותנו ורחקת את פעמיך? על מי עזבת מעט צאנך ועדרך? בנים עלפו שכבו לארץ ידמו. ואת לא ידעת! יצעדו ויבכו עליך, ואת לא תביני; אנה רחמיך על בני מעיך? ראי בניך מסביב נקבצו באו, כ׳ל ראש גדוע, וכל לב קרוע, ומספד תמרורים יעשו עליך. הרחקת דודיך ולנו הסתרת פניך, לו פניך ילכו עוד לפני בניך! הה מות! איך קטבת לשחת גפן פוריה, ולא חמלת על הדרה וענביה! למה שאול פערת פיך לבלוע ולא שמת שכין בלועך! מי יתן, אשת חיל בלעת והקיאותה לעינינו, והצגתה לפנינו אמנו מחמד לבבנו, ואתנה כוש ופוט ואוצרות תבל כפריך! אך לשוא אקראך השמן לבך והכבד אזנך, אתה לא תשמע ואנחנו לא נושענו! מד׳ יצא הדבר ידו עשתה זאת, נפשו אותה ויעש, הוא צוה מי יאמר מה תעש? — ואתה אחי, עמנו אתה בצרה ואנחנו עמך, שברנו שברך וכמוך כמוני, הצור תמים פעלו וכל דרכיו משפט, צדקו משפטי ד׳ יחדיו נאמנו אם טוב אם רע, את הרע נקבל, ואל הטוב ניחל, הוא יחבוש שברנו וירפא למכאובנו. ונפש אמנו צרורה בצרור החיים, תשבע ותחזה בנועם ד׳ ובהיכלו בנעימות נצח. — דברי אחיך הכותב בדמעות שליש בידים רפות וברכים כושלות....

עוד זאת תדע, כי נאספה בליל מש״ק ונקברה למחרת יום התשע עשרה לחדש....

(מכתב החתום והתפיס)

קרא מקרא (אויפרוף אָרער זענדשרייבען).

מראשי ומנהיגי המדינה והגליל (קרייזע, קאָמיטאטע) לקרא עצרה ואסיפה בית שער עירם, לכל מקומות הגליל להתיעץ ולהמתיק סוד על דבר אמת וצדק ולכל דבר העדה.

ליושבי עיר ועיר גדולה וקטנה. ואף שוכני לבדד באהלים כפרים וחצרים. לכם אלופי יהודה נקובי ראשית הגוי הקדוש הזה וזקני עדת ישורון. ראשיה שופטיה ושוטריה איש איש על דגלו ועל צבאו, איש לבית אבותיו. ולכל העם האוחזים בכל הגליל גליל ארצנו — למשפחותיו. לכלכם שלום מאתנו ושלומכם ישגה עד בלי די ועד בלתי שמים.

אחינו בני ישראל!

הלא תדעו הלא מראש הגד לכם כי חק הוא לישראל משפט לשופטי ומנהיגי גלילות ארץ אחוזתנו. מימים ימימה לתשובת שלש שנים. לקרא עצרה ולאסוף אסיפה. אסיפת חכמים ונבונים. אנשי אמת ושונאי בצע. שוחרי טוב ודורשי רצון לאחינו. להמתיק סוד ולשום עצה על דבר מס המלך והמדינה הנפל בגורלנו יושבי חבל גלילנו. להרים העטרה ולסעד הכסא לטובת הקובץ ושלומנו. לחלקו ביעקב ולהפיצו בישראל בכל עבר ופנה. במאזני צדק ופלס המשפט איש איש כפי ערכו וכאשר תשיג ידו. ולא יעדיף העני ולא ימעיט העשיר. ועתה כי הקיפו הימים האלה וקרבה שנת השלוש להפיל פור הוא הגורל. מי יעלה ומי ירד. מי ירבה ומי ימעיט. ולהשקיף מי עלתה ידו מעלה מעלה ומי ירדה מטה מטה; לכן כתבנו את האגרת הזאת ונשלוח ספרים בכל ערי גלילותינו. להעביר קול ולהעיר את רוח נדיבי עמינו להיות עתידים ליום החמשה עשר לחדש הבא, לבא עירנו בית מכון מאז ומקדם להתועד ולהתיעץ לכל דבר עמנו. ואף עתה כפעם בפעם וכימים ימימה תועדו יחדיו ותבואו הנה אתם בחירי אל ושלוחי בית ישראל, לשום שימה להסיר מוטה ולעשות פשר דבר. ובזה נשא ברכה מאת ד׳, וכל העם עם ד׳ על מקומו ינוחו בשלום....

(מכתב הססה והמכנס)

לאלופי קצינים ראשים ומנהיגים שומרי משמרת בית ישראל ופקודת עם אלהי יעקב בכל מקומות מושבותיכם, לכלם שלום מאתי (מאתנו.)

הנה הדת נתנה ופקודת שר ראש הגליל בא אלינו על מתכונת המס הידוע, הוא כסף הגולגולת לבית אבות (פֿאמיליען = קאָפּפֿגעלד. דג"ל.) בעדת היהודים בכל מדינות המלך ובכל הגליל הזה העולה לסך .... שנה בשנה, והמה לא השיבו ולא שלמו את המס הזה כמתכונתו, והיה מדי העלותם מימים ימימה את צרורות כספיהם כסף איש לבית אבות, לא הביאום במלואותם וכמתכנתם, באמרם: כי קצרה ידם ולא ישיג חילם בצוק העתים האלה, עת רעש מלחמה (חרב ורעב) אשר היה בארצנו, אכלה והשחיתה את אדמתנו וקנינינו, ושכר הבהמה לא נהיתה, ושכר אדם לא נהיה והמשתכר השתכר אל צרור נקוב, ואחת אחת נמצא לחשבון גדול, והנשאר בידינו משנים האלה חוב ישן נושן עלה לתכן (סומא) רב משלשת אלפים וחמש מאות כסף מדינה. ועתה כי חלפו ועברו המציקים, הימים הראשונים ימי הרעה לא יהיו עוד כי הניח ד' לנו מסביב, שלום בארצנו מסחר וקנין באו לגבולם, וכל מעשה ידי איש שבו לאיתנם, אנחנו חייבים להשיב כספנו כסף מלא, בכל התכן והחשבון הנזכר באין נגרע. זה הוא פתשגן הכתב, וככה צוה עלינו.

והנה אחינו בני ישראל, הלא ידעתם את האיש הזה ואת שיחו, עליו אין להשיב וממנו אין לגרוע, וכי מצוה עלינו לשמוע בקול מלכנו ושרינו, אשר בצלם נחיה ומטובם נשבע, לכל אשר יצוה עלינו; לכן הנה העת, לא עת לחשות ולא עת להתרפות, בא הקץ, באו ימי השילום, כי דבר השר נחוץ והמשנים אצים. שימו לבכם על זאת עצו עצה ודברו דבר כי עמנו אל להושיע, אולי יחון ויתננו לרחמים בעיני השר לעשות הנחה ולתת הרוחה אך התאזרו וקומו, התאזרו וחזקו, עשו את אשר תוכלו לעשות; קבצו זקנים, אספו נערים, הרימו תרומה ונדבו נדבה, הבינוני יאמר עשיר אני, והעשיר יענה את העני ויהדר את פני הדל ולא תבואו ריקם להראות פני האדון, ולך ד' התשועה, על עמך ברכתך סלה....

דברי הדורש והמבקש לשלום אחיו . . . .

— הדורשים המבקשים — אחיהם . . . .

(מכתב השבעה והחמשים) **תשובה**

אל אצילי בני ישראל זקנינו ראשינו שופטינו יושבי על מדין ורוכבי על דבר ענוה אמת וצדק, שוחרי אמונה ודורשי טוב לכל בני הגליל ולכל עם בני ישראל, לכם שלום רב וברכה מאת אלקים!

הקול קול יעקב עדת ישורון שמענו, לקולכם צללו שפתינו כי עת רעה היא לנו, ואת לא זאת המנוחה והטובה, עוד אזלת ידינו וכשל כחנו מהשיב די חובותינו, ירוד ירדנו מתחלה ותרעד ותרעש נחלתינו מעת החל הנגף ותחילנה ימי הרעה מחרב ורעב אשר עברו בארצנו, כאשר ידעתם גם אתם אחינו ראשינו; ועתה, כמעט היתה הרוחה, ובצפיתנו צפינו לחבוש את מכאובינו ולמלאות מחסורנו, הנה חזות קשה הגד לנו כי העד העיד בנו אדוני הארץ! ואנחנו אחינו שמענו לעצתכם, לא חשינו ולא התרפינו. חפשנו כל אוהל בית יעקב ואת כל אמתחות בני עירנו ולא מצאנו די בער ודי שלם כל החוב כ"א עד חציו: והנה אחינו בשרינו, עשינו את שלנו עשו אתם את שלכם, עליכם עינינו תלויות להגן עלינו ולהליץ בעדנו לפני הארון השר, אולי יחום ויחננו; כי הלא, לא במרד ובמעל עשינו זאת אך מקוצר יד ומבלתי יכולת כאשר יכירו וידעו כל שכינינו. והיה כי ירחיב ד' לנו; ונשלמה עם פרים שפתינו את יתר החוב במיטב כספנו עד תמו. ואתם הואילו וקחו נא מידינו את הכסף הזה, כסף סך – חשלוח לכם ביד איש עתי הזה. וד' אלקים ישלח מלאכו לפניכם ויתן לכם חן וחסד בעיני השר, ולנו ולכל פליטת ישראל יהיה שארית ותשועה כל הימים....

(מכתב השמונה והחמשים)

לכבוד ידידי הק' . . . . !

הנעלה והיקר כה' . . . מתושבי קהלתנו בא לשער העיר לפני זקני וראשי קהלתנו (לפני הרב הגאון אב"ד דקהלתנו) לבקש דין ומשפט בדברי ריב הידועים אשר לו אתו, ע"כ באתי להודיע את ידידי נ"י על זאת, כי צויתי מפי הקצינים הראשים נ"י (מפי הרב

הגאון נ"י. ולקרא לו לבוא הנה טרם כלות שלשה ימים מהיום, להראות לפניהם (לפניו) ולעמוד במשפט. למען ישמעו (ישמע) דברי בעלי הריב. ולדעת את מי האמת את מי להצדיק ומי להרשיע. או לעשות פשר דבר כראוי ונכון לאוהבי האמת ודורשי הטוב. ושלום לו ולביתו ממני ידידו.... ש"ץ ונאמן מפה.

(מכתב התשעה והמשים)

לידידי הק' כה' . . . . ר"ץ

בפקודת הראשים וקציני העיר ואדוננו מורינו אב"ד נ"י אנכי כותב את הדברים להודיעו ולהעד בו. לבל ימוש מאהלו וביתו. ולהיות נכון לבקר השלישי מהיום. כי לעת מועד הזה יבאו המה שמה לביתו לחקור ולדרוש ולשום עין על כל נכסי המת אשר הניח אחריו אביו המנוח. ועל דברי הצוואה אשר כתב בחייו. לקים דברי המת ולעשות חלוקה ביושר וצדק. אשר לאלמנה לאלמנה ואשר ליורשיו ליורשיו. מקטנים ועד גדולים איש איש כפי נחלתו וחלקו הראוי לו. וכל התיבות והארגזים וכלי מטמון הסגורים וחתומים בחותם העדה יהיו נשארים על תמונתם וצורתם מבלתי נגוע בקצתם עד בואם שמה. — ולשמוע לעצת ראשי עם ד' ינעם ותבא ברכת שלום דברי ידידו.... ש"ץ ונאמן.

---

(מכתב הששים)

## מכתב *פקידות על העדה,

### אָדער רבנות בריעף.

חכמים כבוד ינחלו ותמימים ירשו ארץ. ארץ ומלואה הדרה וכל עלז בה. יותרו לעולם וכל טוב צפון להם. להם נתנה הארץ וכל יקר עיניהם תראינה בנועם ד' ובהיכלו להם כבוד יאמרו. יאמרו: אמרו לצדיק כי טוב

*) מענין יפקוד ה' וגו' איש על העדה.

כי פרי מעלליהם יאכלו, יאכלו וישבעו וברכה עוד יוסיפו, יוסיפו שורש למטה ופרי למעלה. למעלה ישלחו פארות ופרחי הוד עליהם, עליהם לא יבולו ונרדם יתן ריח. לריח השמן וצרור המור הזה הלכנו, לראש כשמים ולגפן אדרת הזה רוחינו, לאיש אשר אלה לו ואשר חכמת אלהים בקרבו שמנו פנינו. ההוד, לו הדר נתנה, כתר תורה בראשו ושבט מושלים בידו, אותו נבחרה, אותו שום נשים עלינו לכבוד ולתפארת. ה"ה הרב הגאון המפורסם מו"ה . . . . נ"י.

ועתה ישמע נא אדונינו מורינו לקול מבקשי ד׳ ומשרתיו, הנה אנחנו בעצת ראשינו זקנינו וכל באי שער העיר יעצנו ובלא לב ולב כאיש אחד לטוב וישר מצאנו, להנחיל לו כסא כבוד משכן קדושי עליון בתוכינו, הוא כסא ההוראה בשבת תחכמונינו, ולתת המשרה על שכמו ומקל נעים בידו לנהל צאן קדשים המפוזרה עתה באין רועה, רועה נאמן כמוהו מבקשי עדר ד׳, להשיב הנדחה, לנהל הנחלאה, לחבוש לנשברה וכל המכשלה תחת ידו; כי לא יבצר ממנו, איש אשר מלא רוח חכמה ותבונה והריחו ביראת אלקים ותורת חסד על לשונו להיטיב עמנו בכל זאת, וצדקתו עומדת לנו לעדה כי עשה יעשה וגם יכול יוכל, בכל אשר יפנה ישכיל ויצליח כי אלהיו עמו. ואנחנו נעשה ונשמע לקול דבריו לכל אשר יצוה עלינו ואיש ממנו לא ימרה את פיו חלילה, ועלינו להיטיב עמדו ועם ביתו וכל הנלוים עליו כיד ד׳ הטובה עלינו, לא יחסר לו המזג ולא יחסר לו השובע, אין כסף נחשב למאומה בעינינו, לכל אשר ישאל ממנו, כי כל מחסורו עלינו ומשכרתו תהיה שלמה באין נגרע כל דבר; אך אל ישיב אדונינו פני מבקשיו, ולא תכלינה עינינו בצפייתינו כי צפינו לתתו צופה עלינו עבדי אלקי ישראל. ונא ימלא משאלותנו ויכבדנו מהר בתשובתו הרמה, למען נדע אם מצאנו חן בעיני כבודו. דברי המיחלים לחסדו ולתשובתו . . . .

(מכתב המחד וססים) עוד אחרת

להמאור הגדול לממשלת התורה, שר צבא ללחום מלחמות ד׳ וישראל עמו, ראש לעורכי מערכה ועושים במים אדירים ממעיני

החכמה וחמדע, תפארת ישראל ונאמן בית אלהי יעקב ח"ה כבוד הגאון המפורסם שמו נודע בשער בת רבים לשם ולתהלה מו"ה . . . . אב"ד . . . .

הנה חלפו ועברו כמשלש חדשים אשר לקח ארונינו מורינו מעל ראשינו, גוע והלך לעולמו לחזות בנועם ד' ולאכול פרי מעלליו, עזב אותנו לראבון נפשינו, כי נהפך לאבל מחולנו, כי מאז לקח ואיננו, בטלה התורה והוסר העטרה, פנה הדרה מעיר ויושביה, כי נאספו בעלי אסיפות, הולכי נתיבות נכחות שוקדי על דלתי החכמה ודורשי דבר ד' מבחורי ישראל, נפוצו, כי ראו כי פרץ ד' פרץ עוז וההיכל נמוג ודלתי החכמה נפרצו, הלוך הלכו ובכו על הר המוריה ששמם, ועל כסא הוד כסא הוראה כי חמס, ואף אנחנו שומעים לדבר ד' ולקול משרתיו. אשר לאורם נראה אור ועל פיהם ישק בית ישראל לדעת משפט וצדקה חכמה ומוסר ומישרים, הנה נשארנו כצאן בלא רועה, כעבד אין ארונים, וכל העם נפוצו, ואיש לחפצו ירוצו. ואחרי ראינו כל זאת, שמנו עצה ודברנו דבר, דבר אלהינו יקום ובית ישראל לא יעשה עולה, אם נחשה עוד, בית ישראל הלוך ודל, וחטאנו לאלהים; נתנה ראש עלינו אמרנו, ונראה ונחזה נא איש חכם ונבון אשר רוח אלקים בו ותורת חסד על לשונו, תרום העטרה וירום הכסא, בו ישב וישפוט אותנו, יורנו מדרכיו ובאורחותיו נלך. את הטוב ואת הישר יצונו, ואנחנו נשמע ונעשה לנו.

ועתה ארונינו, הנה הואלנו לדבר לפניו והוא ידע את לבבנו, למי כל חמדת ישראל ולמי כל ישענו? הלא לו עינינו ועליו שמנו מבטחנו, איש אשר לו כל אלה, גבוה מכל עם במעלה וכבוד הוד והדר יעטרנו, צבי ישראל תפארת כל חכמינו, הנמצא כזה הנמצא כמוהו בכל מקומות ארצנו? ירצה נא ארונינו את לבבנו ויעתר את עתירתנו, נכרתה ברית בינותינו, להיותו שר ושופט וראש עלינו, מורינו מלמדנו ומנהלנו, ויהי נועמו עלינו ועל בנינו, וישב לעד על כסא הוראה אשר לו הכננו, ירבה תורה ויגדיל תושיה בקרבנו. כי עשה יעשה ויכול יוכל ואל אשר יחפוץ יטנו, ואת אשר ישאל נתנה, אך נמצא חן על משאלותינו. וימלא מהר את חפצנו. דברי החרדים לקראתו והמצפים לתשובתו, כי ימהר ויחישה לאמור: אתם עמי ואני אהיה לכם. . . . נאם . . . .

(מכתב הסניס וססיס)

## תשובה מהקהל להרב הנ"ל על ספרו שכתב להעתר לחם.

לכבוד הרב הגאון המפורסם . . . . שלום רב לו ולביתו ואין למו מכשול.

מעשה ידיו ברוכים, אמרותיו טהורים ונעימים, ונחמדים להשכיל ומאירות עינים, משמחות לב ומשיבות נפש נפשות המיחלים ומצפים לראותו כגואל צדק לקץ הימים, בשורה בפיו ויום טוב עשה לנו על הבשורה כי באה, ושמחנו על כל הטוב אשר עשה אלהים עמנו להטות לב אדונינו אלינו להתרצות ולהתפייס לנו, להסתופף עמנו ולהסתפח בנחלתינו, להיות מחסה ומסתור לנו בצל כנפיו. כי על כל כבוד חפה יהיה לנו חופף על גוזליו להצילה מרעה מחצי גבור שנונים עם גחלי רתמים, הצד ציד לכל חי להפילם שחת. וברוך ד' כי הגדיל חסדו עלינו לתת לנו איש כלבבנו. איש מלא רוח חכמה ויראת ד' וגבורה לעמוד בפרץ ולעשות משפט עמו דבר יום ביומו להסיר מכשול לכל חטאת ומרי, תורת אמת בפיהו וצדק לרגליו, הוא יורנו מדרכיו ובאורחותיו נלך, באורו נראה אור ובצלו נחיה מעתה ועד עולם.

ועתה אדונינו מורינו אחרי כי נחנו אלהים דרך אמת למצוא חן בעיניו להעתר לנו, אנחנו נמהר ונרוצה לקראת בואו. ונא אל יאחר בואו לכבדנו ולשמחנו! כי הנה אנחנו פנינו הבית מכון לשבתו, ערוך השלחן צפה הצפית, מרבדים ושש יצועו, כלי בית כלי יקר מוכנים לו עם כל חשק לבו. למען לא יחסר נוה צדיק ואוהלו שלום יהיה כיד ד' הטובה עלינו. ואל יחוס לכליו ולכל אשר לו לצרכו ולעבודתו, כי לא יחסרו לו כל אלה ונכונים המה בביתו ושבתו פה כאזרח ותושב בו מאז. ואך ליום טוב כי יבא אנחנו מחכים, ולראותו אנו מצפים, ולכבדו כבוד גדול אנו שמחים, וכמהרה יבוא ויגל לבנו על כסאו המוכן לו לתורה ולתעודה לכבוד ולתפארת עד עולם . . . .

(מכתב הסלסה וססיס)

# בקשה לעדה למנות אותו חזן ונאמן הקהלה.

לקהל עדת ישורון קצינים ראשים וטובים הנקובים בשמותם לשם ולתהלה, ועל צבאם הק׳ הנכבד והמפואר כ״ש... ר״ה בק״ק...

אדוני!

עוברי ארחות והולכי על דרך הגידו וספרו, כי החזן והנאמן אשר עמד על משמרת עבודת הקדש זה ימים רבים בקרב מחנכם הקדוש נאסף אל עמו והלך לאבותיו זה ימים לא כבירים, והיה המחנה נשאר באין מתפלל ועובד עבודה לתפלה ולרנה, באין זובח זבח זבחי תמיד לערב ולבקר ולמשתה ושמחה, ועם ד׳ בקרב מחניהם מעבירים קול ומבקשים איש אשר יראת אלקים בו ואשר יצלח למלאכת ד׳ ולעבוד עבודת עמו לכל עבודתם; לטבוח טבח והכן, יודע נגן ולנצח בנגינות בהודות לד׳ כי טוב ולהללו בקהל עם, ואשר כח בו לעמוד לפני העדה על מעשה הכתב והמכתב עברית ואשכנזית וכל עניני וצרכי קהלה מפארה. כל זאת שמעתי אני ואשית אל לבי לבא ולהשתחוות מול הדרת כבודכם למצוא חן בעיניכם, לגלות אזניכם ולהודיע אתכם על אודותי כי חנני אלקים וכי ברך אותי בכל אלה, לעמוד בהיכלו ולשרת בקדש את עם סגולתו לכל חפצם ורצונם לכבוד ולתפארת. ואם אמנם ידעתי מאוד כי לא יכון ולא נאה לאיש לדבר טוב ולתת שבח לנפשו; הנה אדוני! הלא תדעו גם אתם מהדברים שיצאו מהכלל הוא, במקום שאין מכירים וכו׳, והוא הכרח וההכרח לא יגונה, ע״כ בטחתי בחכמתכם כי לא תאשימוני בזה ולא תתנני לאיש פתי ושוגה על אודות הדבר הזה; גם לא למכחש ומכזב תחשבוני, כי חלילה לי מעשות כדבר הזה כי לא נסיתי בזה; גם לא יעיז איש לשקר נגד עם ד׳ כלו, ומלתא דעבידא לגלויי וכו׳. ולולא מצאתי את לבי נאמן וכחי חזק לעמוד לפניכם, למלאות ולעשות את כל משאלותיכם ורצונכם, לא שלחתי דברי אליכם להלאות אנשים אנשי שם ומכובדים כמוכם בדברי הבל וריק. ע״כ אדוני אם תאמינו לדברי אשר יאמנו, ואם כשר הדבר וטוב אני בעיניכם לשום אותי על משמרתכם משמרת הקדש הזה, נא אל תאחרו ואל תתמהמהו! ואתלה

פניכם לכבדני ולהשיבני מהר על זאת למען אדע אם מצא חן בעיניכם עבדכם אשר ירצה לכם לעבודה ולמשא לכל עבודתכם ולכל מלאכתכם בנפש חפצה ובכל מאמצי כח. נאם הצעיר עבד לד׳ ולעם קדושו....

(תכתב החרנעה וססים)

## ספר תחנונים לבקש על איש אשר מטה ידו ואבד הונו והוא מתהלך בארץ לראות באחיו ב״י כי יעזרוהו בחמלה וחנינה.

לשבטי ישורון אסירי התקוה, שה פזורה תמה וברה, שומרי הברית והחסד ועושי אמונה, חפצי טובה ושמחי ישועה מחזיקי יד מטה ברוח נדיבה, עוזרי עזרה לעתות בצרה!

אנחנו מפילים תחנונינו ומבקשים תחנה, רצון ורחמים וחמלה, לנושא הספר הזה כמשא כבדה ובידו כרצפה וגחלת בוערה, כי קשה ימים הוא ורוחו נשברה, כסתה פניו בושה וכלימה, קבצו פארור וצעקו הוצה, מלאכו אל עליו יהמון, על כי כוס חמת ד׳ שתה, שדי הרע לו וידו עשתה, ביתו שמם ונחלתו בתה, — והיה האיש הזה תם וישר והולך נכחות, מנעורי עד עת בו נעשו תוכחות, ידיו אמונה תומכים הולכי ארחות, עשה צדקה בכל עת כי ידיו פתוחות, נושא בעול עמנו עול סבלנו, נטע שכמו לכל משא עדתנו, הוא ואבותיו כי גרלו מימי קדם, ונחלתם רוה כגן ד׳ עדן, ואף אותו ברך אלהים ומקנהו וקנינו פרץ בארץ. ועתת יעץ ד׳ עליו רעה ופרץ בו פרץ, כי באו עליו גנבים ויגנבו דים, שודדי לילה ולא נודע אים, ויעוללוהו ויבוזזוהו ולא השאירו עוללורת, הרדפוהו מנוחה והדריכוהו כדורכי גתות, ואך את נפשו שמרו ואותו לא שכלה ידם יד חרבות.

ועתה נפשו עליו תאבל ותגדל רעתו על צרת אשתו הרכה והענוגה, ויגון בניו האמונים עלי תולע, כי ביתו ריקם ואין בידו מאומה להחיותם ולהביא טרף ומזון, ותבחר נפשו במות מעוני ויגון הזה, לראות בצררת אהובתו רעיתו ומחמדי פרי בטנה, אשר כל רע לא ידעו ולא הכירו וכל מחסור וכל נגע לא ראו באהליהם; ע״כ נתן אל לבו לשום נפשו בכפו ולתת לדרך פעמיו להרחיק נדוד ולטלטל טלטלת גבר, כי על כל פצעים תכסה אהבה אהבת אשתו ובניו הקשורים בנפשו, אולי ירחמו עליו אחיו להקים ביתו בישראל ולתת לו שארית ופליטה.

ויען כי ידענו האיש הזה ואת רוחו כי הלוך ילך ובכה והוא נוסע למסעיו במשא כבדה תכבר על לבו כי איך יפסע גבר כמוהו על פת לחם? – ורע ומר לו לפתוח פה ולבקש לאגורת כסף: ע״כ יעצנו להיות לו לעינים אורח ברגליו לא בא, להיות לו לפה ולהקל משא לבו, ונתנו ספר תחנונים הזה בידו להיות לו למליץ בינו ובין עם ד׳ וכל איש ישר עושה טוב. ואנחנו נשפוך שיח מול אחינו ב״י לפתוח לו פתח ולתמכו ברוח נדיבה חנינה וחמלה, ועלינו לשבח לאדון הכל אשר בחר בעמו ישראל באהבה ונתן להם לב רחמים, והוא ירחם עליכם ויברך אתכם מברכתו הטובה והשלימה, ואנחנו נזכירה את שמכם לטוב וזכרונכם וזכרון כל עבדי אלהי ישראל השומעים לקולנו ולתחנונינו לא ימוש מפינו ומפי זרענו מעתה ועד עולם....

(מכתב החתםם וססים)

## ספר תחנונים ביד שלוחי עדה אשר אש יצאה עליהם ואכלה את נויהם ואת רכושם.

אל אצילי בני ישראל למודי היטב גומלי חסד ועושי אמונה, אליכם אישים חוקקי צדק יושבי על מדין ורוכבי על דבר אמת וענוה חנינה וחמלה, אתם אחינו בית ישראל אשר ישנם פה סביבותינו ואשר אינם פה הרחקים והנפצים בארצות, לכולכם קול אחיכם עבדי אלהי אבותיכם מעיר יקרא, קול מר צורה כלו יליל על בית אלהינו בית תפארתנו ועל בתי בני ישראל בתי מושבותינו אשר היו לשרפת אש עם כל מקנינו וקנינינו בעו״ה ביום.... לחדש.... כמהפכת סדום ועמורה ההפוכה כמו רגע, ערות עד היסוד בה, כי העיר עלתה באור כלה לדאבון לבינו וצרת נפשינו, כי אנחנו נשינו וטפנו יצאנו מבתינו, ערום כמבטן אמנו, לא מלטנו מכל אשר לנו את כל מאומה, ולא נשאר בידינו כי אם גויתינו לאדונינו, כי האש נפלה פתאום ולהבה להטה מארבע פינות ומכל עברי עירנו. ורבתה המהומה וגדלה הצעקה והאנחה והעיר נבוכה, ואדם ובהמה לא ידעו בין ימין ושמאל וכל העם נסים לקולם על נפשותם, לבל יספו בחרון אף האש הגדולה המתלקחת עד לשמים. וירב תאניה ואניה איש על ביתו ואיש על נחלתו כי היה לבז ולמאכולת אש. והעיר הקדושה חרבה ושממה מאין יושב, כהניה נאנחים, זקניה ידמו ישבו לארץ בלא

בה, בחוריה ובתולותיה שוטחים ונפוצים בכרמים ושדות, עולליה חבקו אשפתות ומבקשים לחם ואין, יונקיה יעלעו דם כי צמקו שדי אמותם, כי אפס המיץ תם החלב ואל חק אמותם ישתפכו נפשותם:

וכל העם בוכים למשפחותם לאמור: „נתנה ראש ונשלחה אל אחינו ב״י לתת לנו חנינה וחמלה רחמים וחסד להיות לנו שארית ופליטה, ולא נמות אנחנו נשינו וטפינו אסופי רעב וצחי צמא ולא יחסר עם ומשפחה מישראל.“

ועתה אחינו ב״י קרובים ורחוקים, זקנים ונערים נדיבים וישרים, שימו לבכם על זאת, הבו עצה עשו פלילה, תנו כבוד לד׳ וחנינה לשארית עמו עם מרעיתו וצאן נחלתו, העזובה והפזורה באין מרעה, באין משען לחם ומשען מים, באין מחסה ומסתור מזרם וממטר וסכה לצל יומם, ממושך וממורט מאש נורא והלאה אשר אכלה את יעקב ואת נוהו השמה, ובצרה גדולה אנחנו, אנושה מכתנו, גדול שברנו ורבה העזובה בקרבנו מאין דומה לה!

ואנחנו לא נרע בצרת נפשינו מה נעשה? אנה נלך ואנה נברח וננוסה לעזרה? נעזבה את מקומנו נחלת אבותינו ונרחיקה נדוד ארץ נכריה, ארץ לא לנו? הנה אלה הצאן נשינו וטפינו ועוללינו מה יעשו? האם יתמו, לגוע ונדפקום למות? כי רכות וענוגות ועלות עלינו. —

ואין לנו כ״א לשום מבטחנו באלקי ישראל, זעף ד׳ נשא ואת משפטו נצדיקה, עד ישוב ונחם על הרעה לקום לישע עמו, ואת אחינו בני ישראל נבקשה, אותם נדרשה ביד שלוחי הערה עדת יעקב, בידם תחנונים נדבר, ולבבינו נשבר, נשפוך שיח וקול נגביר:

חוסו נא עלינו אחינו ותראו בצרת אחיכם, אליכם באנו להשתחות לאגרות כסף ולככר לחם. הרימו תרומה לד׳ ונחלתו איש איש כמתנת ידו וכברכת ד׳ עליו להחזיק ברק ולבנות בית בישראל. ובטוחים אנחנו בכם זרע קדש וזרע אמת כי תקשיבו לקולינו ואשר תתנו לב לחבוש מכאובינו, כי לא ישוב דך נכלם מערת אל, ולא יחורו פני מבקשיהם. וחכינו לד׳ כי יקום לישע עמו, ואתם לתשועתינו אתם גשים, ולעזרתנו אתם חשים, חושו נא אחינו ואל תתמהמו; הלא עיניכם רואות כי בצרה גדולה אנחנו, חשופי שת ערום ועריה ובושת כסתנו, חצי מות אפפונו, מרעב וצמא

נדלקנו, ולולי תשועתכם כי קרובה לבוא ורחמיכם כי יקדמונו מהרה, הנה גוענו אבדנו כלנו, ומה תעשו לשמכם הגדול בעיני כל העמים, לאמור: בני ישראל בני רחמנים גומלי חסד ועושי צדקה בכל עת המה?

ואתם מה רב טוב הצפון לכם בהטיבכם עמנו בהר אלהים יראה, הוא יראה לו את זה העולה על רוחכם, יגדל שמכם וכבודכם ירבה, וכל הכתוב לחיים קדוש יאמר לכם. והוא רחום יסיר חרפה וישבות אף וחמה ממכם ומקרב כל בית ישראל מעתה ועד עולם....

(מכתב הססה וססים)

## מכתב שלוח מאיש אחד להתחנן לפני הרב וראשי העדה על דבר בתו הנשואה במקומם, להשקיט הריב בינה ובין אישה ולעשות פשר דבר.

להמאור הגדול חכם חרשים ונבון דבר עטרת זקנים והדר אנשים, ה"ה הרב אב"ד. דק"ק .... עם כל אלופים קצינים ראשי העדה עדת קדוש ישראל!

ארוני!

מודעת זאת לכם אשר נתתי את בתי לאיש אחד מתושבי מקומכם אשר שמו .... כי היא היתה ישרה בעיניו לקחת אותה לו לאשה ולהיות עמה באהבה ואחדות ודבקות, ולא יגרע ממנה שאר וכסות ועונה ככתוב וכמצוה עליו: ועתה לדאבון לבי ויגון נפשי שמעתי וכן ראיתי, כי הנער הזה הוא נער וריק אשר לא ישמור ברית אהבה וחק התורה כי יבגוד באשת נעוריו וכי יגרע לה שלש אלה ולא יעשה לה כמשפט הבנות, כי נהפכו ניחומיו עליה וגדלה השנאה מהאהבה אשר אהבה ותחת משפט מספה, ותחת צדקה צעקה ריב ומצה בביתם יום ולילה לא ישבותו; ורוח רעה בעתתהו ויסיתהו להכות באגרוף רשע ומקל חובלים, את אשת חקו בתי העלובה כאחת הנבלות והריקות בעם. על הדבר הזה באתי להפיל תחינתי לפני כבודו הרמה וכבוד ראשי העדה ולצעוק על חמס בתי ועל הנבלה הנעשתה בקרב עדתכם שלא כדת ואשר לא יעשה כן בישראל, ואחלה פני ארוני לעמוד בפרץ זה להציל העשוקה מיד עושקה ולהסיר חרפה זאת מקרב

ערתו כי לו המשפט. וארוני חכם מאוד לדעת מה לעשות להשקיט ריב ומדון ולו הכח והממשלה להשבית אויב ומתנקם נקמת חנם באין פשע, ולעשות שלום בין איש לאשתו.

ואם אולי יוציא עליה עלילות דברים וערות דבר מצא בה חלילה: הנה יש לאלהים שופטים בארץ, וכחק התורה יֵעָשֶׂה אִם לקרב אם לרחק, אם לקשר אם להתיר הקשר ולתת רוח ביניהם, הכל כאשר יישר בעיני ארוני וכחכמת אלהים בו. כי רבו אנחותי ולבי דוי על צרת בתי ויגונה. — כי רק יחידה היא ואין לי ממנה בן או בת. ולא תהיה כשה עזובה ונרחה בין אריות להיות מרמס וטרף לשניהם באין מציל.

ולזאת יסלח ארוני בשפכי שיח וצעקת מרה לפני הדרת כבורו: כי הצקתני רוחי וצר לי מאוד, כי איככה אוכל וראיתי בצרת בתי ואחריש? ואיככה אתאפק על שוד וחמס יעשה לה? ולו היתה בעניה יום או יומים, שבת והרש, החרשתי: כי אמרתי הלא מקרה הוא וכמקרה זה יקרה כמעט לכל איש ואשה החרשים, טרם יכירו וירעו את רוחם ומצפונם ותכונתם עד אשר יתאחרו הלבבות וינוחו. אך עתה כי ארכו הימים אשר היא בלחץ הזה, מה אוחיל?

ואם אמרתי, אחריש ואתאפק עוד אולי יעבור זעם, הלא תכלם ויספה שבעה על מכותיה ונגעיה, באמרם: הנה אביה ירוק ירק בפניה ויעזביה, ואיך נחשבה אנחנו? אין זה כ״א מרוע לבה ירע בה, וקלונה נגלה אליו כי יחריש וישים יד לפה ויעלים עין. והמה יתנוה לבת בליעל ואשת הזמה, ויענוה ויכלימוה ומרה תהיה באחרונה. — ע״כ ארוני נתתי משפטי וריבי לפניו ולפני ראשי קהל ערתו יצ״ו. הוא ילבש צרקה כמרו ומעטה חסר יעטו כלם לעשות פשר דבר להתם חטאת ולהרים מכשול, ולא תהיה זאת לפוקה לכבודו ולכבוד ערתו להעלים עין מגרה בארץ נכריה ולבלתי לתת לה חנינה וחמלה בקרבכם. ומאלקי ישראל האוהב גרים והמחבש לשבורי לב ונרכאים יהיה משכורתו ומשכורתם שלמה. ועלי אלף תודות לשלם, תודת לב ותודת גמול לשומעים אל התפלה ואל הרנה מאת עבד ד׳....

נאם....

(מכתב הטבעה וטטיס)

מכתב מקהל זה לקהל אחר על דבר עושק הנעשה בתוכם לאיש מהם ולבקש עליו לעשות לו כדת ומשפט.

לראשים וזקני קהל עדת ישראל, קצינים ונכבדים נבונים וישרים איש איש על שמו לשם ולתהלה!

אחינו יושבי קהל עיר .... יצ"ו!

שמועה שמענו רעה אחת רעה נהיתה ונעשתה בקרב מחנכם ובתוכם, אשר לא באה ולא תהיה כן בישראל. בדבר העושק והחמס הנעשה לאיש חכם וישר עושה אמונה ודורש טוב לעמו ישראל ה"ה הרב המושלם והמפואר מו"ה .... תושב ואזרח בקהלתנו. ועתה קם עליו איש און ועריץ מתושבי קהלתכם, אשר הרב הנ"ל אמן ותקן והדריך את בניו באמונה וצדק בעמל ויגיעה רבה בשנה תמימה, והצליח במלאכתו כי הבנים עשו פרי טוב, ותחת היותם לפניו כלים רקים בנים לא אמון בם, הנה לרגלו מלא אותם טוב מחכמה ומוסר השכל, והוא אביהם, חלף מלאכת האמונה והטוב אשר עשה עם בניו החליף את משכורתו עשרת מונים, ועוד עשוק יעשוק לו את המעט הנשאר, הנהיה כזאת? הלא כל שומע הדבר הזה תצילנה שתי אזניו! והנה לא נכחד ממכם אחינו שכנינו, כי לו לא העריך הרב הנ"ל את משפטיו וריבו לפנינו ולא קרא אותנו לעמוד לימינו ולהצילו מיד עושקו, החרשנו; כי ידענו כי לא לנו המשפט ואין איש אתנו שר ושופט עליכם. אך לכם המשפט על אנשי עירכם ואתם תשפטו על העול והצדק להצדיק צדיק ולהרשיע רשע; ואם העלם תעלימו עיניכם חלילה! הלא המשפט לאלקים שמוע ישמע צעקתו כי חנון הוא, ואנחנו נקיים.

ועתה כי בא אלינו וחלה פנינו לשום עצה ודבר דבר על אדותיו, והוא צועק במר נפש על שכרו ופעולתו אשר עבד בה בנקי כפים; הנה אין מעצור לשוב אחור, להעלים עין ולאטום אזן

משמוע צעקת דל בריבו. כי מי יעמוד ומי יעצור נפשו על דבר הנבלה הזאת אשר היא לחרפת גידופים ולשמצה בעיני כל שומעה? הלא בכל פינות העברים באחת מקטני ערי ישראל לא נחיתה עוד כזאת לעשוק עושק שכר שכיר. שכר אמת, זו תורה וזו שכרה? לא כן אחינו ב"י, לא טובה השמועה, ולא יעשה כן במקומם! הלא, אם יחטא איש לאיש בתשומת יד, בכל דבר עסק וקנין, עד האלהים יבא דבר שניהם ופללו אותם והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע על העול והחמס והשוד אשר בכפו, חובתו חוב ישיב או חבול יחבלו אותו והעבט יעבטוהו וענשו אותו כדי רשעתו בצדק ויושר. וא"כ הוא בדברי ריבות ובעסקי ב"א אשר לרוב כקונה כמוכר מקרה אחד לכלם, פעם לאבד פעם להשתכר, והנושה או המוכר לא על כסף משאו זאת ומכירתו לבד ישים נפשו ושברו ומעמדו, כי יעריב ערובתו ירבה עזבונו במסחר וקנין זולתם; מה יהיה משפט האיש אשר אך יגיע כפו יאכל, ועל שכרו לדבר יום ביומו הוא נושא את נפשו ועליו מבטחו? אשר אך זאת הוא מטה לחמו אשר עליו נשען הוא וביתו? על כן יעצנו בהתאסף זקני עירנו שכם אחד, לשלוח דברינו ומליצתנו אליכם אישים ראשים ונכבדי קהלתכם, להעיר לבבכם לבלתי נתן דבר פשע וחטאה הגדולה הזאת בקרבכם, ולהריבם מכשול עון מתוככם. ועליכם המצוה לעשות כדת ומשפט, אשר אין נגרע לכל קהל ועדה החפצים באמונה ושונאי עול וגזל. שימו לבבכם על דבר אחינו, ולא תהיה זאת לכם לפוקה בהתעלם עיניכם ממשפט וצדק, לאמור: „שגו ברואה פקו פליליה, חמסו תורה ופנים נשאו, ויד עני ואביון לא החזיקו.“

אך תנו כבוד לתורה ותודה לאלהינו ועם קדושו, שפטו צדק בשעריכם והצילו העשוק מעושקו, והיתה זאת לכם לשם עולם ולתפארת בכל בית ישראל. וגם אנחנו נברך אתכם ונזכירה שמכם לטוב בכל עת כי בא יבא דברכם אלינו.

דברי המיחלים כי ירצו דברינו והמבקשים בשלומכם ובשלום ישראל . . . . נאם . . . .

(מכתב הסתנה וסטים)

# ספר תחנונים מבן מרי לבקש סליחה מאביו.

אבי, אבי!

למה תשכחני ולמה עזבתני? אמנם אנכי חטאתי והרע בעיניך עשיתי, אך עתה הלא אודה עלי פשעי, וחטאתי נגדי תמיד ומודה ועוזב ירוחם, ולמה אבי לא תרחמני גם אתה? הלעולם תטור ולעד תקצוף? נא אבי, שא נא לפשע עבדך בנך השב בלב תמים נשבר ונדכה! אל תדיחני ואל תרחיקני מלפניך לעולמים. כי לולא רחמיך וחסדיך עלי, אשאל את נפשי למות כי טוב מותי מחיי. ולמה לי חיים אם לא אראה את פני אבי והוא לא ישא לפשעי? ועתה אבי, אם תשא לחטאתי! ואם אין, מחני מספרך, ותרמסני רגלך ולעפר מות תשפתני, תבלעני מצולה וישכח שמי נצח! כי לא אשא ולא אסבול קצפך וחמתך ועודני חי! לבי יכני, סרעפי יציקוני ויחד כליותי יהמו כל עוד ארע כי יגונך לא סר ונפשי תאבל עלי, על כי הקצפתיך והפחתיך. הה אבי! לו ידעת בצרת נפשי ויגון לבי, ואיך כפלים בכל חטאתי הכיתי והחלאתי בקצפך וחמתך עלי, כי עתה תשא לכל חטאתי. תנחם על הרעה וימינך תרימני, תקרבני אליך ותראני בנועמך. נא אבי עשה כן כאשר דברתי! יכמרו רחמיך עלי, וזכור כי בנך זרעך אני. שעשועי לבך בימי קדם הייתי, עוד אשוב לימי עלומי ונער בן שנה אולד. אחיה לפניך ואשתעשע עוד בחיקך, ושובע שמחות בימינך אראה נצח! נצח אכבדך ואעבדך בכל נפשי ובכל לבבי ואשתמרה מאוד מעון, אך ספחני נא הפעם ובחנני, ואתה תראה כי אהיה תמים לעולם למען אמצא חן בעיניך כל הימים ולהיות כימי קדם, בנך . . . .

(68.) בריעף) מיין פאטער!

וויא לאנגע נאך ווערדען זיא צירנען? וויא לאנגע נאך איך פערגעססען אונד פערשטאססען? אך! וואהר איזט עס, איך האבע מיך פערגאנגען. מיינען

גוטען פאטער בעלײדיגעט; אבער, האט דאָך דער רײאיגע זינדער פערצײ־
הונג בײא גאָטט, ווארום דען ניכט דער רײאיגע זאָהן בײא זײנעם פאטער?
אָ פאטער! מיט צערקנירסטעם הערצען זעהען זיא יעטצט איהרען זאָהן צו
איהרען פיסען. זײנע פעהלער אויפריכטיג בעקעננען אונד בערײען, אונד זיא
אום פערצײהונג ביטטען. פערצײהונג, פערצײהונג מײן פאטער! איהרען צאָרן
ערטראגע איך ניכט לענגער, ליעבער דען טאָד, ליעבער פאָן איהרען אײגע־
נען פיסען אים שטויב ניעדער געטרעטען, אלס איהרען צאָרן לענגער ער־
טראגען. אך, טהײערסטער פאטער! וויססטען זיא מײנען גראם, מײנען
נאָגענדען קוממער איבער איהרען אונוויללען, וועגען איהרעם צאָרנעס איבער
מיך; זיא ווערדען זעהען, דאס איך דאדורך שאָן צווײפאך פיר מײן פער־
ברעכען געליטטען האבע, אונד בעשטראפט בין, זיא ווירדען מיר פערצײהען,
מיט פעטערליכעם ערבארמען מיך ווידער אויפנעהמען. אָ, ליעבער גוטער
פאטער! טהוען זיא דאס, ערבארמען זיא זיך איהרעס רײאיגען זאָהנעס! ער
געלאָבעט איהנען בעססערונג, פאָללקאָממענע בעססערונג. וויא אײן נײא־
געבאָרנעס קינד וויל איך מיך פאָן איהרעם פעטערליכען וויללען לײטען אונד
פיהרען לאססען, פאָר יעדעם פעהלער, פאָר יעדער איבערטרעטונג מיך אין
אכט נעהמען אונד היטען, נור וויל איך דאס גליק אונד דיא פרײדע געניעסען,
מיך איהרעם אנגעזיכט צו ערפרײען, אונד זאגען צו קאָננען: דאס מײן גוטער
פאטער ווידער אויפגענאָממען האט זײנען טרײען זאָהן....

(מכתב התשעה וששים)

## תשובה על סליחת האב.

ארוני אבי!

במה אקדם ובמה אכף לאלהי אבי אשר נתן לי רחמים חן וחסד בעיניו? החייתני אבי החייתני! שמעת לקול תחנוני. סלחת לעוני ורחמתני. ימינך תחבקני. ובאהבתך תעטרני. ובכבודך תכבדני. ומי כמוני גבר מצליח עלי ארץ? הידד קראתי בקראי דבריך! יחי אבי לנצח שיח שפכתי! ועיני ירדו מים ממעיני הישועה והשמחה מקירות לבי שאבו. ומה גמול אשלם לך אבי? הן קצרה ידי להשיב לך על אחת הקטנות מרבבות התגמולות שגמלת עלי. ואיך אשיב לך על הגדולה מכלם? זאת אשיב אל לבי ובזאת אנחם; הלא ידעתי אבי כי לא שבח ותודה חפצת. ולא על תשלום גמול וחסד שאלת. כי בזאת חפצת. השכל וידוע את

ד׳ והצנע לכת עם אלהי אבותיך, לעשות את הטוב והישר קדמוני רחמיך. ואנכי אבי הרימותי ידי וכה נשבעתי: ישכח שמי נצח וכבודי לעפר ישכון סלה, אם אשכח כל זאת ואם לא אעשה כדבריך ורצונך כל הימים אשר אהיה עלי ארץ הזאת! — הימים הראשונים יפלו ויעברו ארץ נשיה. ימח זכרם ולא יעלו על לבי לעולם כי אין לי חפץ בם, תהו היו והבל, צלמות ולא סדרים. אבחר בחיים ואלכה לאור פניך אבי, כי נפשי יודעת מאוד כי אך בזאת אהיה מאושר ובזאת ירצה לפניך עבדך ובנך....

(69. בריעף) אנטוואָרט אויף דעם פאטערס פערצייהונגסשרייבען.

מיין טהייערסטער פאטער!

וואָמיט דאנקע איך דעם אללמעכטיגען פיר זיינע אללגיטע, דאס ער מיר איהר ערבארמען, איהרע גונסט צוגעווענדעט? בעלעבט, נייא בעלעבט, מיין טהייערער פאטער! האבען זיא מיך. זיא האבען מיין פלעהען ערהאָרט; מיין רייאיגעס הערץ ווידער אויפגענאָממען, מיר גאנץ פערליהען אונד איהרע פעטערליכע ליבע מיר ווידער צוגעזיכערט; ווער איזט נון גליקליכער אויף ערדען, אלס איך? וועלך איין טריאומף פיר מיך! — אָ דאס איין גוטער פאטער עוויג לעבע, ריעף איך מיט ענטציקטער זעעלע אויס, מיט טהרע־נענדען אויגען, מיט טהרענען דער טיפסטען רייע אונד דער אינניגסטען פריידע לאס איך איהרען בריעף, דען זיסען אויסטפרוך דער פעטערליכען פערצייהונג אָ פאטער! ווען איך איהנען דאָך פיר דיעזע וואָהלטהאט דאנקען קאָננטע; אבער אך! דאצו בין איך צו גערינג, צו טוואך אן קראפט אונד וואָרטען. דאָך, מיין פאטער! איך ווייס, עס איזט איהנען ניכט אום דאנק, ניכט אום וואָרטע דעס לאָבעס צו טהון; פערנינפטיגעס בעטראגען, גאָטטגעפעלליגע האנדלונגען זינד איהר וואונש אונד איהר פער־לאנגען. דעסוועגען זיא מיך גיטיגסט ווידער אויפגענאָממען; אונד דיעס, מיין פאטער! געלאָבע איך איהנען הייליג, טוואָרע איך פייערליכסט צו בעפאָלגען. — פערווינסט, אין עוויגער פערגעססענהייט, פערדאממט, זייען דיא אונגליקסטאגע מיינער פערפיהרונג! גוטעס טהון זייא מיין אימ־מערוועהרענדעס טטרעבען. איהר פעטערליכער ווילע זייא מיר טטעטס הייליג, אונד דאס עוויגע ליעבע איהרעס טרייען אונד אויפריכטיגען זאָהנעס....

(מכתב הסגנים)

## תוכחת מגולה מאח נפשע להוכיח את אחיו על מריו ועל עזבו דרך הישר.

אחי!

את קולך שמעתי מרחוק קול מר צורח לאמר: הוי אחי, קום לישע אחיך לישע בן אמך! כי כלתה עלי הרעה ובכיתי אין שמלה ולחם, ורבת שבעה לה נפשי הלעג והבוז לגאיונים כי געה געו עלי, אני מנגינת שותי שכר זוללי בשר וסובאי יין למו — — — ואתה אחי, מה תצעק אלי עתה ביום אידך, בבא עליך צרה וצוקה? הלא העידותי בך השכם והעד מאז החילות לעזוב ארחות יושר וללכת עקלקלות? למה ארחת לחברה חברת פועלי און אשר השחיתו את דרכך, ולא שמעת לקול תחנוני כי יסרתיך במשפט בצדק והשכל, להנזר מהם לבלתי נגוע בהם כי ידיחוך לשחת? הן אתה היית בעוכרך, ממך יצאו מחריביך ומהרסיך, כן דרך כסילים, עברו ונענשו, וחטאות מרי ושובב נחפשו, אלהים מצא עונך ומשפטיו אותך השיגו ופגשו, והאמת אגיד ולא אכחד כי לולי חסתי על כבוד אבותי, וזכרתי כי עצמי ובשרי אתה; לא חסתי עליך והתעלמתי עיני ממך, לא שמעתי ולא הטיתי אזן לך כאשר לא שמעת גם אתה אלי בהתחנני אליך על נפשך, ואמרתי: אתה עשית ותשא, ופרי מעלליך תאכל ואנכי נקתי. — אך מה אעשה? עצמי ובשרי אתה, נכמרו נחומי עליך, וכבוד אבותי וכל בית אבי יקר בעיני. ואיככה אוכל וארצה באבדן אחי? ואיך אעצר כח ואתאפק בשפוך חרפה ובוז על בית אבי? — ועתה אחי איעצך שמע בקולי הפעם וייטיב לך; ביתך ומקומך תעזוב ואל תעמוד, מהר ובא אלי, ואני אשים עיני עליך ואכלכל אותך במשפט כברכת ה׳ עלי, וייטב לך באחריתך כי תשמע אלי ותיטיב דרכך . . . .

(מכתב האחד ושנעים)

## תשובה לאחיו על הנ"ל.

אהובי אחי!

נחמתי אחי נחמתי, אתה הראית לדעת מה טוב ומה נאים אהבת אחים, וכי יקר מכבוד ומכל כלי חמדה איש אוהב צדק ורודף אמונים כמוך, לשמוע בקול איש כמוני שפל ערך נמבזה ונמאס בערכך כי יקר, הנה את חטאי אני מכיר, צדקו יחדיו דבריך, אנכי הייתי בעוכרי; אני קרתי ושתיתי ממי המרים המאררים ממקור משחת ומעין נרפש, בדרכי תהו ואפילה אשר התעו אותי בני בליעל בנים לא אמון בם, להשחית נפשי שלומי ואשרי. ואנכי באולתי לא שמעתי ולא נטיתי אזן לקול מורי ואחי הטוב ממני. אך שא נא אחי הפעם! אנכי מריתי את פיך ואתה תסלח כרוב רחמיך וחסדיך עלי! ואף גם זאת אחי הנני מבטיחך, כי עתה אחרי הכיתי כפלים בכל חטאתי ולקחתי בושת פרי מעללי; הנה נפקחו עיני ואראה באולתי ומשוגתי, שבתי וממתי ממעשי הראשונים, יפלו במצולות השכחה וימחו מזכרונך, כי עתה אחר הנני, אשמע בקולך ואלמוד מתורת פיך כי דבריך ישמחוני; אך אמצא חן בעיניך לספחני אליך ולשום עין עלי כאשר הבטחתני. ועוד היום אערכה ואכונה לשום לדרך פעמי לבא אליך להשתחוות לפניך ולחזות בנועמך, ושלחתי את הספר הזה לפני לכפר פניך ולמען ימצא חן בעיניך בבא אליך אחיך השב בלב נשבר ונדכה . . . .

(מכתב השנים ושנעים)

## מכתב מאח נפשע ממושך וממורט ממתקוממיו, לאחיו אשר ידו רב להושיעו.

אחי היקר!

איכה אחי? אנה הלך לבך ואנה עזבך נפשך הטובה? האם שחת רחמי אח ותשכח כי בני איש אחד ופרי בטן אחת אנחנו?

הלא אב אחד הולידנו מרחם אחד יצאנו ומשוד חלב אם אחת ינקנו! ואיה רחמי שאר מאהבת אחים עד קרבת כל בשר, בשר מבשר עצם מעצם אשר נטע אלקים בתוכינו? למה שועתי אליך ולא תשמע? ולמה תעמוד ברחוק לעתות בצרה מאחיך כי מטה ידו? הלא הבטחתני תמיד לאמר: „היטב איטיב עמך וחסדי לא יסור ממך עד עולם כל עת אשר תגיעך רעה" כי עתה באה עדי, ותלאה לשמור דבריך, תאטים אזנך ותעלים עיניך? הה, אחי! לו ידעת בצרת נפשי, ולו ראית בעיניך את הלחץ אשר אנכי בו, תקצר נפשך בעמל אחיך ולא חדלת מעשות את כל אשר ביכלתך לעשות. כי בעת הראשון בדרשי אותך וכי התחננתי לפניך לעזרה, עד חצי התלאה לא הגעתי עוד אשר אנכי בה עתה, כי רבו כמו רבו ועצמו עלי מאז מאוד באין מעמד. ואם אמרתי אספרם לך כמו, הנה יגדל כאבי ודמי נעכר ומעט מה מני יהלוך, ואף לבך יהגה אימה ופחד מהחמס ושוד הנעשה לי, מה אומר ומה אדבר יד ד' נגעה בי ושדי הרע עמדי. ותבחר מחנק נפשי ומות מחיים מלסבול עוד את אשר סבלתי, כי נלאתי נשוא חרפה ובוז מאויבי חנם, וכחי כשל מפני רודפי אמצו מני. ועוד לא שב אפם ממני ועוד ידם נטויה בחרי אף ובחמת רוח, ברוח משפט ורוח בער עד להשמיד. ועתה אחי חוסה נא אלי ומהר להצילני מידי עריצים, עשה את אשר תוכל לעשות כי לך הכח והעוז לשבור מטה גאונים ושבט אפם, בך יסכרו פי דוברי שקר ומשטיני חנם, כי אך בך ירוח לי ובך יבליג וינוח מעט, אחיך הנדכה . . . .

(מכתב הכנסה וסנעים)

## תשובה לאחיו על הנ"ל.

אהובי אחי!

מה תצעק אלי אחי, ומה אתה מבקש ממני? למה תתנני לאיש אכזר עובר שארו ולמה תאשימני חנם? הן ידעתי בצרת נפשך ומר לי מר ועמך אנכי בצרה, ולו לא קצרה ידי נגד אויביך ומשטיניך,

עמדתי בפרץ טרם התגלע הריב ובטרם עלתה להבת אש המצה ומריבה עד לשמים לאכול כל סביבירה כהיום הזה; אך מה אעשה? כי הנה אויביך מרי נפש ועזי פנים לכל ריב וכל נגע; אנשי משפט – אם בשער יבואו, חרבות בפיהם לסלף דברי צדיקים, ואבן חן בידם לעור עיני פקחים. ואנכי מה נגד אנשים כאלה אשר קרבות יחפצון ואשר יורו זיקים חצים ומות כל סביבם להפיל האמרה ארצה והצדק לעפר ישכון? זאת העצה היעוצה לך ממני אחי, שים יד לפה ולא תצא לריב ואל תלחם נגדם כיום ביום, המה יהמיו וישאון בקול גאונם, ידברו עתק בגאוה ובוז; ואתה תשא חרפתם ותתן לחי ליד חמס ואגרוף רשע, אולי יראה ד׳ ויסיר חמתו מעליך. דום והתחולל לו כי יד ד׳ הוגך, הוא אמר להם כי יקללוך ויענוך ומטה הוא בידם זעמו להתם חטאיך ולצרוף ככסף מזוקק טהור את נפשך. כי אתה תראה כי בזאת יכפר עון וישקוט הריב, והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה וינעם. וכמוני כמוך תחנונים נדבר, ואל אלהי השלום נשים תפלה להשיב חרב אל נדנה להשבית הריב ולהסיר חרפה ויגון ממני כי צר לי עליך מאוד. ועתה אחי, שמע בקולי ועשה כן כאשר דברתי כי אך בזאת ינוח לך וירוח לך, תלבש צדקה כמדיך והישועה קרובה לבא מאת ד׳ השומע לקול נדכאים . . . .

(מכתב הכנעה ופגעים)

מכתב מאח לאחיו הגדול לשמוע עצתו על הדבר אשר נתן אל לבו ללכת למרחקי ארץ.

אחי הנחמד והיקר!

אתה החילות להראות את עבדך את כבוד החכמה והבינה והאושר למצוא דברי חפץ ואמת, למען אפלא משאר העם ההולכים בחושך ואפילה בלי דעת והשכל, ולהיות מאושר כל הימים. כי מאשר גדלת וחכמת ממני, ואנכי נער נעור לא ידע בין ימין ושמאל, נכרו חסדיך עלי ומצאתי חן בעיניך לשום עיניך

ולכך עלי לשום חלקי עם יושבי אוהל והולכי על דרך נכחות. ואנכי מאשר כבדתיך ואהבתיך מאוד מלאתי אחריך ושמעתי לדבריך עד כי הביאותני הלום, טעמתי מעט מיערת הדבש ולקח טוב התלמוד; שאבתי מעט ממעיני החכמות ושארי המדעות; רויתי צמאוני לדעת לשון וספר הן מלשון העברית הן מלשונות העמים בהגיון לב בערך ותקון כראוי לכל איש משכיל ואוהב דעת, וכאשר העירותני גם אתה על כל זאת. ואנכי אחי בימי נעורי טרם הגעתי לימי הבחרות האלה, חשבתי דרכי ואמרתי בלבבי: אלכה לתומי יום יום אדרוש ואשקוד על דלתי החכמה והמדעות אשר לפני, עד אשר אגיע לערך אנשים מאנשי שם, ואז אלכה לי אל בית אמי ואל חדר הורתי, אשובה אל מקומי הראשון ואל ארץ מולדתי לבנות לי בית ולעשות לי שם כדרך כל הארץ. אך עתה כי הגעתי לעשרים שנה והמה ימי חפץ לחשוב מחשבות ולהכון דרך ומצעדיו; הנה ראיתי, כי כאשר חלפו ועברו הימים הראשונים, כן מחשבותי בם חלפו ועברו עמהם, עשתנותי נשתנו ורוחי אחרת עמדי. אמרתי: לא עת לבנות לי בית ולא עת לעזוב אורחות אושר ודרכי ההצלחה בארץ הזאת; אף לא רויתי צמאוני ולא הגעתי עוד לחצי מבוקשי לתור בחכמות ולראות בעיני את אשר באזני שמעתי ובפי קראתי ממפלאות תמים דעים היוצר יצורי תבל כלה. ואני עם לבבי, בבוא ימי האביב לעזוב את מקומי ולצאת בחדש הכושרות לעבור אורחות ימים ומדינות הרחוקות אשר שם הזהב וכל יקר ראתה עינם שם מעוברי מדינות ונוסעי מסעות; אולי ירצני ד' וחפצי בידי יצליח. תשבע נפשי המשתוקקת לרחבי ארץ וקצוי הרים ולדרים עליה, לעמוק, הימים ונהרות ומלואיהם, ותמלא גם ידי מאבני חפץ פז ופנינים ובזה אשובה אל ארצי ואל משפחתי לטוב לי ולהם כאשר עם לבבי. ועתה אחי, יען כי יקרת בעיני ומבלעדיך לא ארים רגלי וידי, אמרתי אגלה אזנך ואשאל את פיך על אודות הדבר הזה. כי אך עצתך תנחני, ודבריך ינהלוני ואנכי אשמרה לדברך כי יבא אלי מהר בימים אחרים....

*) תשובה. [illegible] אחי!

את קולך שמעתי ונבהלתי, הקול קול יעקב זה? הה! לו ידעתי איך דכית את רוח אחיך, ואיך בטירת כמדקרות חרב בקרבי; והתעלמת הדבר ממני ולא גלית את אזני להאדיב את נפשי. אבל, איזה רוח עועים שולח בך לפתותך. ולאמר לך: לך והצלח דרך איי הים, אל ארץ אשר לא ידעת אתה ואבותיך ואשר לא תשמע לשונם? ואנכי לא ידעתי מה אתה חסר פה? הלא אם לחכמה תכסוף, הנה לא בשמים היא ולא מעבר לים היא, ואיה מקום החכמה? הלא מאפס מקום היא נמצאת? ואם לאסוף הון ולהרבות זהב לך אתה בוטח בארץ נכריה? דע אחי, כי לא כל הולך דרך ארץ אחרת יצליח, ולא כל אץ להעשיר ירויח. — הן שמעתי וכן ראיתי, נערים חסרי לב, גם בחורים גם אנשים אשר עזבו את ארץ אבותם, ונדדו הלכו ארץ מרחקים, עברו מעברות שטו באניות למען הצלח — והנה! יש שבאו משוט הארץ ומתהלך בה שנים רבות בלוי סחבות וחשיפי שת ערומים מכל. — ויש אשר לא שבו ארץ אבותם, וגם שם בארץ אחרת לא ראו בטוב, אך מתו ושם נקברו באפס תקוה, ואחד מני אלף אשר קרהו שעשה חיל והצליח: ואיך ידעת כי שמך אלהים לראש האלף? ואנכי אדמה אחי, כי ככה יקרהו לאיש המצליח להצליח בארצו כבארץ אחרת. ועתה אחי, הלא ארצך ארץ רחבת ידים לפניך, ולכל חפציך ישוה אם ללמוד ולחכם, ואם למסחר וקנין ולקבץ הון כאשר יישר בעיניך.

ואיך תוכל ותעשה הרעה הגדולה את אמך אשר ידעת כי נפשה קשורה בנפשך? הלא תוריד את שיבתה ביגון שאולה? ואלו ידעתי כי דרכך דרך ישר וכי תשכיל ותצליח על נכון; החרשתי, כי אמרתי, הלא ככה צוה אלהים: ע"כ יעזוב איש וגו'. ואם תענה

*) ישן נושן הוא אשר כתבתי בימי קדם לאחי ר' יעקב נייאמאן.

את נפש אמך עתה; הנה גם שמח תשמח אותה באחרית הימים, כי תכלכל את שיבתה, ועזבך אותה עתה, יהיה טוב לה באחריתה. לעת כי ירפו ידיה מעשות; אולם אחי, לא כן הדבר, כי דרכך רחוק ומעשיך בספק. ואתה ידעת כי יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות. ומי יודע אם דבר ד׳ טוב עליך? ואם דבר – ומי יתן! – הנה בכל מקום אשר הנך הנהו ב״ה. ע״כ אחי שמע לעצתי, ושוב ממחשבתך כי רעה היא בעיני, בטח בד׳ בכל לבבך והישר דרכך, והצנע לכת דרך ד׳ בכל מקום, והוא לא יעזבך וישכילך; ואם לא תצליח, הלא דבר הוא, התחרה אלקים אתה? אנחנו אם כבנים אם כעבדים נעבדהו וניראהו, באמת ובתום לבב נשים מבטחנו עליו, וד׳ הטוב בעיניו יעשה. אלה דברי ועצת אחיך . . . .

(מכתב הספק ומנעים)

מכתב מנער בחור בטוב לאיש חכם אשר יפיץ אור חכמתו ללמוד דעת לדורשי החכמה להודיעהו כי יבא אליו לשמוע תורה מפיו.

לאהובי ידידי ש״ב הרב המופלא שמו מפואר

בקהל חכמים ונבונים כבוד מו״ה . . . . נ״י!

ארוני!

אם אמנם קטן וחדל אישים אנכי, ואין בי כח לעמוד בחצר היכלי החכמה, לסבול אור קרן פני מוכתרי המדעות, ויראתי להביט מרחוק פני אריות גבורי כח ותבונה בינה וחכמה, אף כי לדבר בלעגי שפה ולשון אלמים פה אל פה עם איש אשר פני להבים להכת יה פניו, ולבושו הוד והדר לבשתהו החכמה והבינה; הנה יקרת נפשו וטובו עז תרהיבני, ומעטה ענותו כח ילבישני, לבקרו בהיכלו ולראות פניו כפני אלקים ירצני וישמעני את אשר עבדו מדבר אל ארוני. —

בן י״ד שנים אנכי היום, ומעודי עד היום נפשי אותה לדבר ד׳ ושקדתי על דלתי החכמה והתורה כפי יכלתי וכחי תקצר. הלכתי

בעקבי התלמוד ובפתח העינים מחכמת הדקדוק ולמוד המקרא כפי הדרך אשר הכינו אבותי והורי ומורי לפני. אולם נפשי יודעת מאוד, כי טרם הגעתי לקצה ההר מרום הרים שבת תחכמוני מביני מדע ויודעי דעת, עוד לא בינת אדם לי ובער אנכי מחכמה; כנעורת בהריחו אש יבער ויעלה להב סביביו, כן בהריחי מאש דת אלקים רוחי בוערת ושלהבת יה עולה בקרבי, ונפשי משתוקקת תמיד למלאות מאויי לבי, חפצי וישעי לעלות במעלות מרום הרי המדעות, לקנות חכמה ולעשות חיל בתורת ד', אמונתו יראתו ואהבתו, ובגלל הדבר הזה נתתי על לבי לעזוב בית אבי, לגור מקום חכמה ובינה, ולנוח בקהל חכמים דורשי ד' ומבקשיו. ואנכי בחפץ ורצון אבותי שי' בחרתי לי דרך לבא שמה מקום משכן רו"מ ש"ב נ"י: כי אמרתי: אולי יחנני אדוני ויאציל עלי מרוח בינתו חכמתו וישרו, כי עצמו ובשרו אנכי, ולא ימנע הטוב ממני כאשר לא ימנענו מכל מבקשי פניו ודורשי ד' ואמתו. ועל אודת הדבר הזה גליתי את אזני אדוני ושלחתי את דברי אלה לפני, למען ימצא חן בעיניו עבדו הצעיר והקטן . . . .

(מכתב השבעה ושבעים)

מכתב מנער משולח מבית אביו, לאחד ממכרי לאספו ביתו להורות את בניו. או למלא את ידו לשרת בקדש אצל אחד מאנשי מקומו ועירו.

לאהובי ידידי ורחימי שמו הק' נכבד ומהולל מו"ה . . . .

אדוני!

הן נגרשתי מאבי ומפניו אסתר זה חדש ימים על כי נבאשתי בו על דבר אשתו לא־אמי*) אשר הציקה נפשי ותאלצני עד מאוד בחמת אפה ורוע לבה. ואנכי, אחרי כי נשאתי קצפה וחמסה זה שנתים, נלאתי נשוא עוד ובמר רוחי ונפשי שפכתי בוז

*) סמיכת הרכבה לשם תאר אחד, כמו לא־אל. לא־רוחמה על הספק, כן לא־אמי הפך אם אמיתית, ניכט־מוטטער, שטיפמוטטער.

עליה ומריתי את פיה. והיא צעקה חמס על בעלה אבי וירע הדבר בעיניו׳ ותצא אש חמתו עלי ויבריח אותי חוצה וישלחני מפניו. ועתה ידידי, הנה אנכי ברע ; כי כצפור נודד מקנו נודדתי אני מבית אבי בלי מזון ומחיה באין מחסה ומסתור׳ ותשאל נפשי למות אם לא רוח והצלה יעמוד לי ממקום אחר, וירא ד׳ וישפוט את ריבי. ואנכי ידידי, מאשר ידעתי כי מצאתי חן בעיניו עד היותי בבית אבי בעברו עלינו זה קרוב שנה תמימה, כי הבטיח אותי אז לשום עינו ולבו עלי לעת מצוא כי אדרשנו ; ע״כ באתי עתה כי צר לי, לשחר פני אדוני לבקש על נפשי ולהתחנן לפניו, כי יאספני ביתו להעמידני על משמרת בניו לחנכם וללמדם מאשר חנני ד׳ לדעת. או לדבר עלי טוב אל אחד מנדיבי עמו ולהשכירני בבית אחד מהם לעבודת הקדש ולמלאכת ד׳. ונא ידידי, אמצא חן בעיני אדוני לתת את בקשתי ובאחת משתי אלה יחנני, ובהטוב בעיניו ירצני. אף לא אדבר ולא אשאל על שכרי, כי אם את אשר פיו יקבנו בו ארצה, אך ימהר ויחיש מעשהו ויענני לטוב כמשאלת וחפץ עבדו ואוהבו . . . .

(מכתב השנים ושבעים)

מכתב לרעו להודיעו כי יעזוב את ביתו אשר ישרת בו עתה, וכי יכין לו שרות אחר במקומו באשר הוא שם.

רעי היקר!

הנה נתתי אל לבי והדבר יצא מפי לעזוב בית אדוני בכלות הזמן ימי השכיר. כי הבית הזה לא יישר בעיני על דברת אבות ובנים אשר יחדיו נאלחו׳ לבם סכל ונפשם עקש, שבעתי קצף וחמס משכר עבודה, והיו על אפי וחמתי. ואני אמרתי טרם יכלה הזמן ובעוד עת לעשות דבר לטובתי ולחפצי, אגלה אזנך על זה אולי תדע ותמצא שם במקומך מנוח לי ובית נכון לפני, כי בטחתי באמונתך ואהבתך לי כי לא תמנע הטוב ממני אם יש לאל ידך לעשות. ואף אנכי נכסף נכספתי מאוד למקומך ולהיות אתך

מאשר יקרת לי מאוד וחברך נעמה לי, אשר אם לו אשקול על כפי אלף כסף לשכרי במקום הזה, ובמקומך אך חצי מתכונת הזאת, הרימותי ידי אם אקחה האלף ולא אלכה אחריך! ועתה רעי כאחי, הנה ידעת את לבבי מחשבתי ורצוני, ואם ידעת דבר והודעתני מהר עליו, למען אדע מה לעשות אם להימין או להשמאיל. כי אתה ידעת כי לא יארכו עוד הימים וקץ הזמן הולך וקרב עת לעשות. דברי רעיך כאחיך . . . .

(מכתב התשעה ושבעים)

תשובה. רעי כאחי!

הנה הכינותי לך מכון לשבתך ובית נאמן כנפשך בו תשקוט מאנחה ותנוח מרוגז. כי האבות טובי נפש וישרי לב, והבנים בני מדע וטובי שכל אמונים עלי חכמה ומוסר משדי אמם. הבנים המה שנים, כבני ח׳ ועשר שנים. פעלך ועבידתך עמהם, להורות תלמוד, ולהבינם במקרא וחכמת הדקדוק, וללמדם ספר וכתב אשכנזית עם חכמת החשבון הכל מפרש ושום שכל כפי ערכם ובינתם וכאשר יוכלון שאת. משכורתך תהיה שלימה וטובה מאשר לך עתה, כי נקבתי שכרך עשרים כסף לשבוע, וכה יקום. ואקוה כי עשיתי כאשר דמית ומעשי ירצו לך וייטיבו בעיניך. ועתה אחי תדע את אשר תעשה ולא תאחר יום בואך לעת מועד כי יבא, אשר ישמור עליו וישמח מאוד רעך ואוהבך הנאמן....

(מכתב השמנים)

## תשובה על התשובה הנ״ל.

רעי היקר!

מה טובים דודיך לי מיין! יקרו רעיך לי מאהבת אחים! אתה הראית לדעת דברי חכמים וחידותם, וכמסמרות נטועים דברי בעלי אסופות: „בכל עת אוהב הרע״ כי אח לצרה יולד. הן כענבים במדבר דרשתיך, כבכורה בראשיתה ראיתיך נחמד לעינים וטוב להשכיל, וארא כי טוב וחמודות הנך, ואקחך

ואטעמך, וכדבש לפי מצאתיך; ועודך בפי ואבלעך כלך כי כך אורו עיני ותחי נפשי. ומאד שמתיך כחותם על זרועי כחותם על לבי. אנכי האמרתיך ואתה האמרתני; אני אהיה לך ואתה תהיה לי; כן היה וכן הוא וכה יהיה לעולם.

והנה אחי ורעי, עשית את אשר יכלת ואת אשר ממך קויתי, שמחתני מאוד כי בך כל חפצי מצאתי. ואנכי אעשה כדברך לעת מועד כי יבא ארוצה אחריך והצגתני לפני האיש אשר תקעת כפיך וערבת לי. ואם יתן לי איש כל זהב שבא וסבא לא אסור מאחריך. ואל האיש הזה תגיד שלום ותביא לו ברכתי; תבטיחנו על אהבתי ואמונתי, ארעהו צאנו ואשמרם בכל כחי; ולך רעי ואחי תודתי שמורה נצח, ואהבתך לעולם ממני לא תזח....

---

# מכתבי רעות.

## פריינדשאפטסבריעפע.

---

(מכתב האחד ושמונים)

רעיוני האהבה והרעות בימי קדם; ודורש פני רעהו להשיב את נפשו במענה פיו.

ידידי ומיודעי!

*) — [0] זה ימים רבים אשר נפרדנו איש מאחיו, ומאז הפרדי ממך עוד לא מצאתי מרגוע לנפשי המשתוקקת להתעלס בהק רע נאמן ואהוב כמוך. ואם בתוך עמי אנכי ישב, ובצל אבותי היקרים אנכי חסוי, אשר לא יאצלו מעיני כל אשר ישאלו: הנה כל חפצים לא ישוו לי נגדך ולא יערבו לי מבלעדיך: כי אך בך דבקתי מאז, ונפשי קשורה מאוד בנפשך מקדם, הה רעי! איך לבי הומה עלי בזכרי ימי קדם אשר התהלכנו יחד אחוזים

---

*) הספר חסר עלה גליון זה [0] באשר הוא בן נעורים לי כתבתיו בימי קדם.

חבוקים, באחר הגנות ופרדסים או על שפת הנהר במסלה העולה שדה פרחים שונים ויפים; לקול המולה דקה מהמית שבולת הנהר לאט צעדנו רומם לבלי החרש נעים המולבש כמשבח ליוצרם. שם במשעל הכרמים בקצהו, תל נחמד לבוש בירקרק חרוץ סוגה בשושנים. שם ישבנו צמדים אחוזים בעבותות אהבה, עדי נטו צללי ערב ורוח צח שפים נשב בקול דממה דקה מבינות לגפנים ועצי כרמים, להשיב נפש ולהקר העיף מחורב היום. מבין עפאים יתן קול נעים הזמירות בצפרים (נאכטיגאל) שר בשירים על לב אהובתו כבעוגב והלילים, להסיר חבלי ביקועת ביצירה ולהקל עצבון המלטת אפרוחיה *) כל שוכני יער שדה וכרם, אזי יחרישו לקול זמירות המשורר הזה עושה פלא לנצח בנגינות. בהגביה והעמק בעלה וירוד, יערב וימהול במהירות רב ברצוא ושוב קולות שונים ונעימים, שקולים ומרודים הדק היטב קו-קו ומדה לבל יחטא עדי חוט השערה כמעשי ידי אמן גדול ישור במשא**). לא נח ולא שקט נעים הזמירות בשירותיו הנפלאים עדי התהפך לבבנו והשתפך נפשנו בהודות והלל ליוצרנו על כי הפליא לעשות ביצוריו ומעשה ידיו מגדולם ועד קטנם. — ככה שר המנגן הזה עדי האיר מושל הלילה עם צבאות גדודיו אין מספר, את פני תבל כלה מהשכת ליל — אז נדברנו איש אל רעהו בלב טהור ורוח נכונה — ויקשב ד' וישמע — אם מימי ילדותנו העברו, ואם מהעת עתה במעשינו ומעללינו אם היטבנו לכת וישר דרכנו; או השבנו מחשבות, חפשנו עצות להכין צעדנו ולהישיר דרך, להיות לבני חיל ואנשי שם בימי בחורותנו ושחרותנו. ככה עשינו תמיד, וזאת היתה חלקי יום יום לשמוה בנעימים באהבתך עד עת קול השכוי מרחוק קרא לאמור: קומו רעים נאמנים! הנה עברה אשמורה ראשונה. אז נעורנו כמשנת ערבה וחלומות נעימים. קמנו ממושבנו שמחים וטובי לב שבנו לביתנו. בנשיקת רעים אהובים נפרדנו איש איש לחדר משכבו ולתרדמה נעימה נפלנו. הבקר אור שבוע ושמח יקצנו ולערב ירב הכננו. — הן כל אלה היו לי בעודי עמך ואתה עמדי; ועתה, הה הסרתי כל אלה! כי גלמוד ועזוב אנבי, אין ריע ואין אוהב,

---

*) חכמי הטבע יאמרו כי בעת שיושבת הצפורה (נאכטיגאל) לבקע את ביציה (בריטען) אזי יתאמץ לשיר בקול נעים כאילו יכוון בזה להקל מעליה חבלי לידיה.

**) בל"א טאקטגעבער, קאפעללמייסטער.

בהתהלכי אין איש עמדי, בשבתי הבית אין דובר אתי; על משכבי בלילות תדד שנתי ואם ישנתי חלומות שוא יבהלוני; ובהקיצותי נפשי רקה ועיפה ושוקקה לך, אשלח ידי אחריך ואומר: רעי, מי יתנך כאח לי בית הורי ואבותי! אחבקך ואשקך, אשבעה תמונתך ואשתעשה באהבתך! אך לשוא אקרא, כי אתה לא תשמע. ידי ריקם אשיב אלי, ואת שאהבה נפשי לא מצאתי. —

הנה אחי, שפכתי לבי בחיקך, ואת עצבון רוחי ויגוני הראיתיך. ידעת כי לבי אחריך ועוד לא שכחתיך וגם לעולם לא אשכחך אני. וזאת תוחלתי וזארת נחמתי עוד כי תזכרני ותשחרני תמיד מערת לעת בספר וכתב, ותודיעני ממעמדך ומשלומך הטוב, כי אז ינוח לבי ושב ורפא לי אני אוהבך לנצח....

(מכתב הסניס ופתניס)

## אוהב נאמן מנקה נפשו לפני רעהו על אשר לא דרש פניו ימים רבים; ומספר לו מוצאותיו.

אהובי ומיודעי!

אם החשיתי ימים רבים באין אומר ודברים, להודיעך על אודותי ולשאול על אודותיך כחק רעים נאמנים: אל תאשימני רעי בעבור זאת, ואל תתנני בשוכח ברית אהבה אשר כרתנו בימי קדם; כי חלילה לי מחטוא כך, וחלילה לי משכוח אותה עד עת קץ. עוד אהבתי לך עזה עד כי מים רבים לא יוכלו לכבות אותה, וכל חפצים וכל העתים לא יכילו ולא יערכו לי תמורת יקרת נפש רעי להסב לבי ממנו אהורנית. ואיך אשכחך אני רעי יקרי? אם זכרתי ימים מקדם שנות עלומים, בשבתנו יחד כאחים צמדים אחודים ודבוקים; בלכתנו תמיד בעצת נאמנים, בשפכנו רוח איש אל חק רעהו וכל טמון בְּחֻבֵּנוּ גלינו לאזנינו, איש לא עמם את רז לבו מרעהו, וחלק כחלק לקחנו בכל מוצאותנו; בשלומך שלומי, ובצרתי צר לך. יום יום היית שעשועי ואנכי שעשועך. תקענו כף נשבענו שנינו לבלתי הפר ברית, ולבלתי שקר איש ברעהו לעולם. אם זכרתי כל אלה, לבי הומה עלי ואהבתי בוערת בקרבי! אמנם אחי לא אשכחך לעולם, כי מאז קננה כצפור האהבה בקרבי וכחותם צר על זרועתי לא יזח לעולם. אך שמע נא את אשר קרני ואשר הסיבני להחריש ולשום יד לפי. —

זה שנתים ימים עת הפרדי ממך, התהלכתי בארץ ושמתי פני ללכת למדינת – לבא עיר – למצא שמה דברי חפץ מחכמה ומוסר ודעת אשר נפשי שוקקת עליהן מנעורי כאשר ידעת. ואנכי בנסעי לברי בדרך, ימים שלשה או ארבעה, פגעוני חבל בחורים הבר פושעים וחטאים, אשר ארחו לחברתי, באמרם כי כמוני כמוהם שמו לדרך זה פעמיהם ושמה ילכו למלאות בטנם ולרוות צמאונם בית משתה שמנים, בנתה החכמה וערכה התבונה. ואנכי לתומי האמנתי להלקת פיהם ושמחתי בלבי לאמר: הן חבר אני ליראי ד׳ ולאוהבי הדעת, ומי יודע אם לעת הזאת לא הגעתי למבוקשי במצאי רעים אהובים יורוני לכת דרך אמת וישר? כי אמנם, שנים מהארבעה, היו יודעי תורה מאיזה הלכות ואגדות, והריחו קצת גם משאר המדעות. ואנחנו נדברנו איש אל רעהו כל היום מדברי חפץ ואמת עד אשר באנו למלון באחת הכפרים אשר נגד פנינו. עוד רע לא ידעתי ושמץ דבר לא ראיתי מרוע מעלליהם. כמעט דרכה רגלם בית מלוננו, המה ישבו לאכול אכול ושתה, ויפצרו גם בי לאכול עמהם, אשר לא מאנתי כי רעב וצמא הייתי. עוד מעט, והשנה אחזתני, כי נלאיתי מאוד מרוב הדרך הלכתי, ובקשתי לישן ולנוח. אך המה שחקו עלי ויתנוני לעצל ורפה ידים. ויעורוני והרהיבוני להיות חלקי עמהם בשחוק (קארטענשפיעל) כי ישחקו מעט עד כי יבא העת לשכב. וכאשר מאנתי לדבריהם, המה פגעו ופרצו בי עד כי נרצתי, עד כה ועד כה המה שמו את ארבם עלי, רימוני הממוני כחשו בי ושמו בכליהם עד כמעט תם כל כספי. ואם ראיתי כי כלתה הרעה אלי: הנה בחמת רוחי כי קנאתי קנאת אבדן כספי לא אמרתי נואש ולא משכתי ידי מלוצצים אלה עד כי אבדתי כל אשר לי מכסף ומגדנות אשר היו לי ונשארתי ערום ועריה. אהה ליום כי בא, והלילה כי הורה קבר לי! כי מאז נקברו ונאבדו כל מאויי וכל תקותי – המה אשר היו בעוכרי שחקו על משבתי, עזבוני, כאור הבוקר, על משכבי; כי נדדה שנה מעפעפי כל הלילה בצרת נפשי, תחת אשר המה הוזים שכבו ככלבים אלמים שמחים וטובי לב על גזלת העני נפלה בגורלם ושמו באמתחותיהם, וכמעט נחה שקטה מרוגז נפשי ותרדמה נפלה עלי באשמורת הבוקר. ולא נערתי עד כי גדול היום והשמש זורח על פני כל הארץ. אך שנתי לא ערבה לי. וקומי לא נח לי, בראותי כי חברי אנשי רעתי חלפו ועברו לדראון ועזבוני והציגוני ככלי ריק ונמאס, וכערער

בערבה. אז חלפו עלי כל רעיוני מצור ומצוק, אפפוני חבלי מות על משוגתי, ונחלי בליעל סבבוני על אולתי. כי הטיתי אזן לאנשי בליעל אשר באו אלי לצחק בי ואנכי נתתי ידי את לוצצים האלה לחרפה לי — בין כך ובין כך לשוא מר צרחתי, ושחוח ונענה הלכתי דרכי בחוסר כל מבלי לדעת אנה אפנה ואנה אנוסה לעזרה ולהסיר הרפה ממני. אז שבתי ופניתי את לבי מדרכי ללכת העירה מטרת חפצי; כי אמרתי, פן אהיה לבוז כי יראוני שם חורפי; גם יד רקה כידי הקנות בינה היא, תוכל בעיר רבתי עם באין מכיר ובאין הֶע ואוהב? ע״כ הרחקתי נדוד אל מדינת — שם מצאתי בעיר קטנה ואנשיה מעטים אך טובים וישרים, איש נאמן יקר רוח אשר ספחני ביתו ללמד את בניו בשכר — כסף למחצית השנה. אז הייתי כמוצא שלל רב במצאי אך מנוח לי וכסות עינים מחורפי ויודעי אולתי. ונתתי אל לבי לעמוד על משמרתי ביושר ואמונה כפי כחי; לעזוב כל רשע ולבלתי היות נדח עוד למדיחים ובחורי און, אך לשום באלקים מבטחי, ולקבוץ על יד שכרי בנקי כפים ובר לבב פעלתי. עדי אשובה אל מקומי ומדרגתי הראשונה מעט בגדים ומעט כסף. אזי אלכה אל אשר יקראוני מאויי נפשי לשבת בשבת תחכמוני לקנות חכמה ולהוסיף לקח. והנה זה קרוב לשנתים ימים אשר אנכי בבית הזה. וד׳ הצליח את מעשי ועמלי. ואנכי למלאת מבקשי ללכת מהר לעיר — פ —

ועתה אחי ידעת את כל המעשה אשר נעשה ואת כל המוצאות אותי, לא כהדתי דבר ממך. לא בושתי לא נכלמתי מלהודות לך על עותתי ואולתי עתה בהאיר ד׳ פניו עלי, וישם לי שלום מנוחת שקט ובטח ברעיוני ולבבי. אמנם טרם זה לא יכולתי להרים ראשי אליך, וגם לא רציתי לגלות אזנך על כל זאת לבלתי האדיב את נפשך הטובה. ועתה רעי יקירי תשיבני אליך כמלפנים כי נקיתי מפשע טהרתי מחטאי, ושמח תשמח בדבריך הנעימים ויקרים את נפש רעך הקשור בעבותות אהבה בנפשך עד נצח. . . .

(מכתב השלשה ושמנים)

תשובה. רעי ומיודעי!

שמחתי ואבכה אחי! מה נעמו דבריך עלי, ומה עצמו יגוני על ארותיך ותלאותיך! — אנכי זכרתיך תמיד, דרשתיך בלי חשך לדעת איה איפה

אתה ומה היה לך. יומם לבי חרד בקרבי ואף לילות על משכבי הבהילוני רעיוני; הלכו ושטו אחריך בהרים וביערות מעיר לעיר מארץ לארץ למצוא אותך; פעם דמוך כשה אובד טרף למות; פעם הציגוך לעיני לאיש מרמה בוגד בגד ברעהו. והחזיונות האלה שניהם כאחד כחרבות בקרבי. כי איככה אראה באבדן מחמד לבי? או איכה אשא אנכי בגידתך בי? אשר רעיך יקרו לי מאז ואהבתך לא יערכוה זהב ופז? — ככה הממוגי והציקוני רעיוני; וכשוחה בלב ימים שטפו עלי ברוח סוערה וסער שבולת היגונות במשאות שוא ומדוחים; וכמעט נשיתי טובה, עד כי השקיף ד׳ מהשמים וראה בצרת נפשי, ויער את רוחך הטובה להעלני ממצולות היגונות אשר טבעתי. ועתה אחי, שמחתני מאוד והחייתני בראותי כי עודך חי ואהבתך לי כמקדם שמורה נצח. — אך בכיתי אליך הרבה בכה, כי צר לי אחי מהתלאות אשר מצאוך, ואף כי חלפו ועברו ואינם; הנה נאבדו בם הימים ימי בכורי לבך ונפשך אשר הוחלת למו לאסוף החכמה ולהרבות מדע לעשות חיל. ואתה אחי, ראה נא ראה, איך מהבל נדף יצא סופתה, ומניר רשעים קמשונים! אנשי מצחק*) המה מספח, ומחיר שחוק כשחק מאזנים יעלה ורוח ישאהו, ואם מעשה השחוק קטן הוא בעיני רוב ההמון ובוערים בעם; הנה אנשי השם וחכמי לב בוז יבוזהו, סורו טמא קראו למו למחזיקים בו, ואם ראשיתו מצער, אחריתו ישגה וכנחש ישך, וכפוטר מים יפרוץ פרץ על פני פרץ; וכל שוגה בו לא ינקה מעול ואון. ואם אנשי שבת ורהב**) יתעבו ימיהם ויגילו וישמחו בו, ושאר מתי תבל עומלי עמל יבליגו וירגיעו בו מעט; הנה לבחורים באי פתחי המדע פגול יהיה לא ירצה להם לעולם, כי כחתף יארוב להם לכלות הזמן ולבלות ימיהם, והחכמה והתושיה תסוגנה אחור, הרשעה והחרפה תחתם ובנפשם היא. — ואתה אחי, אברך את ד׳ כי יסרך במשפט כרגע לבלתי לחטא לו כל הימים. ועתה אתה בדרך האמת אשר נחך אלקים, לך והצלח ואלקים יהיה עמך למלאות חפצך וישעך. קנה חכמה וקנה בינה ועשה חיל בישראל. והשב תשיב בדבריך הנעימים את נפש אוהבך הנאמן . . . .

---

*) שפיעלער.

**) מימיגע, חיבערמיטהיגע לייטע.

(מכתב השבעה ושמנים)

## תשובה לאוהב דבק, מאח אשר שמע מרעהו כי מטה ידו, וימהר ויאמר לו במכתב להושיעו.

רעי כאח לי!

לולי האמנתי באמונתך ואהבתך לי, לא האמנתי לדבריך. אמנם מה נפלאת אהבתך לי, ומי כמוך באלפי רעים? כמעט גליתי שולי דאגותן ושמץ דבר מה מיגון לבי הראיתיך, והנך לנחמני והנך להזקני ולרפאני! אמרת: „הנני אחי, שאל ואתן לך וכל אשר לי אתן בעד נפשך." — מה נעמו דבריך ומה יקרו אמרותיך אמרות טהורות נשגבות מאנוש אנשי הברית בהמון בני אדם! יפטירו בשפה ימתקו בלשון לאמור: „אחי אתה, אמותה תחתך!" וישקרו באמונתם לעת רעה ולשואה ממרחק תבא; יסוגו אחור וימלטו את נפשם ויאמרו: לא המה! לא כן אתה אחי, לבך לבב אמת ודברך לעולם נצב. לא תשקר באמונתך ולא תכזב באנשי בריתך. — אולם אחי השמר והשקט ואל תפן להמיות רחמיך, כי עתה לא רבתה הרעה כאשר דמית וכאשר הגדילה אך אהבתך לי בעיניך. עוד לא נסכרו כל מעיני הישועה. עוד לא כלו ולא סגרו כל פתחי התקוה ממני. רב לי אחי כי אחי אתה. יהי לך אשר לך. והיה אם לא תשיגני התשועה אשר עיני עליה, ותרב עניי ומרודתי! אזי אמלטה על נפשי ואנוסה לעזרתך. ואדע כי אחי אתה ואני אחיך....

(מכתב החמשה ושמנים)

## איש רעים ידבר משפטים את רעו על אשר הכלימו זה שלש פעמים לבלי לענות אותו על כל דבריו.

רעי!

זה שלש רגלים כי דרשתיך ושחרתיך בכתב יושר ודברי אמת כאשר ידבר איש אל אחיו ואיש אל רעהו; ואין שיח ואין קול ואין קשב ממך, ולולא ידעתי נאמנה מאנשים ידועים כי עודך חי ובריא ושלם הנך וכל רע לא אנה לך; דאגתי לך ונבהלתי על ארותיך כי אמרתי, אולי רעה נגעה בך, נהפך לחלי משכבך או מת. כי עתה, כי לא כן הוא עמדך, הנה חרה אפי בך ואשפוך עליך מרירתי, ואדבר אתך משפטים על כי בגדת בי ותשכח

ברית האהבה אשר בינינו מימי נעורנו ועד עתה. רעי! מה עול מצאת בי כי הכלמתני? במה הלאיתיך כי עזבתני? מה מידך לקחתי, או מה ממך שאלתי כי לא עניתני? – הן עלית עלי וגדלת ממני בהון ועושר כי צלחה עליך רוח חן אבותיך, והון ועושר נחלת אבות לבניהם; אך מיום דברתי אתך לא על כסף וזהב דברתי, אף לא בגדי תפארתך משכוני אחריך לאהבה, כי כספך לסיגים לי והוד לבושיך כאין בעיני: אך יקרת נפשך הוד שכלך ומתק שפתיך המה הרהיבוני, ומימי נעוריך בך אסרוני, כתרוני סבבוני שכיות החמודות לבבך. דרכיך ומשפטיך הטובים ראיתי, איש חמודות כלבבי אותך מצאתי, ובעבותות אהבה בך נקשרתי. כן ראיתיך בימי קדם. כן מצאתיך בימי נעוריך, כאשכול הכופר כבכורה בראשיתה אויתך לתאות נפש, ואך אתה ראיתני טוב לפניך ותמים כלבבך. חמדתני ואהבתני ויחד נקשרנו וכתאומי צביה בלי שכולה, במרעה שמן וטוב כאורה כאפילה, יחדיו ירבצון, יחדיו ישתעשעון, יחדיו ירקדון, יחדיו ינוחון; כן לבבינו משולבים איש אל אחיו, ורוח משלה על נפשנו ורעיונינו. מעת לעת מיום ליום השתעשנו, אחוזים ודבוקים תמיד יחדיו התהלכנו, וחבוקי זרוע לעין השמש ברית עולם כרתנו. – ככה היה בימי חרפנו בימי נקיון לבבינו כן לבבי עוד עמך עתה, ומאשר הייתי עוד לא שניתי; אך אתה עתה אחר הנך – מה זה היה לך? מה זה בידך מטה רשע לשבור רתוקי זהב רתקו בם נפשותינו? מה זה בלבבך דבר בליעל פורה ראש ולענה לשחת נטעי אהבה וצבי צמח שתולי ימי קדם ימי נעורנו? אמנם נהפכת מאשר היית! פרי מעללך הטובים השלכת, צוף דבשך אבדת, ועם מרורות פתנים מתקך החלפת, את זה דמיתי אנכי ומשפטי וריבי עליך, ואם שגיתי, ומי יתן! הגד, כי חפצתי צדקך, וישמח בדבריך רעך מקדם. . . .

(מכתב הששה וששים)

תשובה. רעי כאח לי!

ראשית דברי, וטרם אדבר אתך; את חטאי אני מזכיר ואודה עלי פשעי. הנה קצף קצפת עלי ובצדק קצפך. שכחתיך ולא זכרתיך כאשר זכרתני אתה; דרשתני פעמים ושלש ולא עניתיך אני; אף לא הלאיתני ולא רצותני ולא לקחת מידי מאומה, וכל עול לא מצאתי בך. הן בזאת צדקת

מאוד ; כנים דבריך אעידה אנכי . אולם אחי העתרת דבריך עלי בלא משפט , שפכת המתך עלי באין מעצור לרוחך . נתתני לאיש בליעל פורה ראש ולענה ; לרע לבב ועובר ברית ושבועה שמתני . לבוגד בגד ושוכח אהבת נעורים דנתני . הן בזאת לא צדקת אחי ! וחץ שחוט לשונך ופתיחות בקרבי . ולו כפיך הייתי , ולאיש אחר שניתי , לנתעב ונאלח נהפכתי , התעבתי מעשי ושחתי כל עלילותי : הנה כזאת יכופר לי ונסלח עותתי כי חרפתני בלי חמלה ; שפכת בוז עלי בלי חנינה ; וכמדקרת חרב בטית עלי רוחי . זלולי רחמתיך מאז כנפשי , ושלהבת האהבה על מוקדה תמיד בקרבי ; כי עתה ! בשטף קצף אמרותיך ובעים רוחך העברת גחלתה וכברת לבתה . אך מי נהר עצומים לא ישטפוה , ומים רבים לא יכבוה , כי עזה אהבתי לך ממות חזקו שרשיה העמיקו על תלמי לבבי , עודה באבה כימי קדם , וסופה גם סערה לא יהפכוה . — ועתה אערכה דברי נגדך כאשר שאלת , אפתח דלתי לבבי לעיניך , תביט ותראה כל חדרי משכיותי ; אם און בי אם עול בכליותי , אם כמים כזבים כך כזבתי , ואם מעולם שקרתי באמונתי .

ראשונה אגיד לך כי כחשו אנשי מכירך , שקר דברו עלי כי אמנם חליתי שכבתי על ערש דוי כחדש ימים בחלי מכאוב מאוד . ואחרי שקמתי ועל משענתי הלכתי , הרופאים צוו עלי בהשמר והזהר לבלתי כתוב ולבלתי קרא כל דבר , כי כלו כחי מאוד ; ידי רפו ועיני כהו וכמעט חשך האור בעדי . ובכל תשוקתי ותאותי להודיעך דבר על ארותי ועל רעתי , לא יכולתי עבור מצות הרופאים , כי יראתי מאוד על מאור עיני פן יחשכו והכתי עורון . — וזאת שנית , כמעט החלמתי ושב כחי , הלכתי לעיר — לרחוץ בשרי , להחלימני ולחזקני , על מצות הרופאים . אך שם ישבתי כחדש ימים ; שם מצאוני עדת חנפי לעגי מעוג , אפפוני וסבבוני תמיד יומם ולילה ; פתוני לשוח ולשחוק עמהם , כי זה דרכם למו בערי מרחץ לשוח ולהתהלך לשחוק ולצחק ולמשוך בשרם בכל שמחה ותענוג . והמה פתוני ויכלו לי , כי כן צויתי ע״פי הרופאים להסר כל תוגה מלבי ולהתענג בכל אשר אמצא . וכמעט עברו משכיותי , טבעתי ביון מצולות התענוגים והבלים האלה ולא זכרתי את כל חמודי מימי קדם , ואותך עמהם . — וזאת שלישית , במלאת ימי טהרי לרחוץ ושבתי לבית אבותי בשלום ; המה התאוו תאווה לקחת לי אשה ויאיצו כי לאהוב אשה אשר לא ישרה בעיני ,

הלמו את רוחי, טרדו רעיוני. ואנכי מאשר נתתי על לבי לבלתי קחת אשה לא תישר בעיני, ולבלתי תת עיני לא ביופי ולא בעושר, כ״א כטובת שכל וטובת מעשים, אם דלה אם עשירה; החריתי את אפם בי, ושמוני לבן מנאץ אבותיו וממר ליולדיו. ואף בך אחי התאנף אפם, שמו עליך עלילות דברים, באמרם כי אתה הסיבות את לבי אחורנית ובאחותך נתתי את עיני. — כל זאת אחי באתני עד שהיטב חרה לי עד מות. יגעתי באנחתי ועששה מכעס עיני. ואנכי ממראה עיני אבותי להסיר ממך עקשות פה ולזות שפתים, נתתי אל לבי לבלתי לכתוב לך עד יעבור זעמם. אך עתה, בבא אלי מכתבך לא יכולתי עמוד על נפשי לבלתי השב לך אף כי לא נחה ולא שקטה חמתם עוד, ומעתה אחי תשפוט ביני ובינך, אם שגית אתה או אני רעך כאחיך . . . .

(מכתב השבעה ושמונים)

תשובה על הנ״ל. אחי!

מה אשיבך, ומה אשפוט ביני ובינך? הן צדקת אחי, תם וישר הנך! אנכי תעיתי ואתי תלין משוגתי. ואתה אם תסלח להטאתי! ואם אין למה לי חיים? טוב מותי כי תשטמני אתה, נחמתי על אשר עשיתי. כנמהר לב את פי פציתי ואני נשבעתי באמונתי, אם אראה עוד פניך ואם אמצא מנוח לנפש עד שוב אפך מעלי. תשכח כל הרעה ותשליך במצולת ים את כל דברי, ואת ספרי תצית באש ולא יראה לך לעולם. ועתה הודיעני מהר חסדך ואם מצא חן בעיניך רעך כאחיך . . . .

תשובה. (מכתב השמנה ושמנים)

מחיתי כעב פשעיך, וכאח אחבקך ואשקך. כי מה עשית לי, אחי? ואם אמנם צעקתי מרה עליך ועל דבריך; הנה אחרי כן נחמתי ואמרתי: הלא נאמנים פצעי אוהב. ואיש את אשר יאהב אותו יוכיח: ולולא במאוד מאוד אהבתני, בדבריך לא יסרתני. לא כן אחי, לא אשכח דבריך ולא אשליכם במצולות השכחה, אנכי אשמרם ולעד בלבבי יחצבון, כי עדותיך המה לי כי נפלאת אהבתך לי ונפשך קשורה בנפשי. —ואתה אחי הנחם על זאת ואל תשית לבך על אשר היה; — מהר אתה אחי ועננו והודיעני על דרכיך ומעשיך, מעמדך ומצבך; כי אתה, במכתביך אשר שלחת אלי, לא

הורעתני דבר ממך. כי אך ממני מלאו רעיוניך, עלי שמת לבך, ואותך שכחת. ואנכי כמוני כמוך אהבתיך, ואחרי כי ארכו הימים אשר לא הודעתני משלומך וטובך, נכספתי מאוד לדעת את כל אודותך, אשכח עמלי ואנחם בך אם טוב לך, ואם לא, נא על תעלם דבר ממני. וזכור ואל תשכח כי לך אני. —

**תשובה** על הנ"ל. (מכתב התסעם ושמנים)

תשכח עמלך ותנחם בי. אמרת, מה היה לך אחי? — מי זה צר ואויב אשר ירע לך, מי בעוכרך? יעכרנו אלקים! הנה אחי מה היה לך, כי נפשי נבהלה מאוד לקול דבריך. היד ד׳ נגעה בך במכאוב וחלי רע? — טוב אחי, דום והתחולל לו כי טוב הוא, יכאיב ויחבש יסרו במשפט וכאב את בן ירצה. ואם חמת אבותיך תשא עוד ואפס יציק לך; על אשר מרית את פיהם לבלתי קחת האשה אשר בחרו לך? לך בא בחדרך אחי חבי כמעט רגע עד יעבור זעמם. כי לא לעולם יקצפו ולא לנצח יקשו ערפם נגדך. התרפס והתחנן אליהם, שפוך לבך אל חיק אמך כי בר גדריה אתה, ועוד מעט ותקצר נפשם בעמליך ויחנוך. — ואשר שאלת על אודותי השמר והשקט אחי. אנכי בתוך עם שקט ושליו יושב. עיני ד׳ משוטטות בכל הארץ והוא השקיף עלי ממרום קדשו, וסך בעדי לשמרני מכל מכאוב וכל נגע. יום יום אלכה לדרכי ולרגל המלאכה אשר אתנהלה לאטי. עמלי ויגיע כפי עם הילדים אשר באמנה אתי, המה ינהמוני, המה יתנו את לחמי מימי צמרי ופשתי! ואת היותר החרמתי לא אחפוץ בעושר ולא אכסוף להון, אך את אשר יעלה בחלקי משכר עמלי, ואת אשר הוטל מאז בחיק גורלי, אותו אשמור, ואותו אקח. ואלקים הטוב בעיניו יעשה, עליו יהבי ועליו מבטחי ואתה תנחם ולא תשית את לבך עוד עלי כ"א תזכרני תמיד ותדע כי אנכי אחיך....

**תשובה** על הנ"ל. (מכתב התסעים)

דברת על לבי ונחמתני אחי וטוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף. אנכי אעשה כדבריך, וחכיתי לד׳ כי ישיב מעלי חרון אף אבותי. ועל זאת אתפלל יום יום להשיב לב אבותי עלי כי צר לי מאוד להמרות רוחם ולבלתי שמוע בקולם, וכי הקשו לשאול. וזאת נחמתי כי לא חטאתי, כי

האמנם אוכל כבד אותם אם אקח אשה ואשנאה ואבגוד בה? הלא מרה תהיה באחרונה ויצר להם אז מעתה? בשגם כי כן צויתי מפי ד׳, ע״כ יעזוב איש את אביו וגו׳ הוא לדעתי עזיבת רצון ובחירת האבות ולבחור לרצונו. כי אך זה הוא דבק טוב והיא האשה אשר הוכיח ד׳ לאיש לראות חיים עמה ולהיות עזר כנגדו. ואם שנא שלח אמר הנביא, ואיך אקח את אשר אשנא? את אלה שמתי על לבי ואנחם כי נקיתי מעון.

ואשר כתבת לי על אידותיך אחי; הנה זאת ידעתי מני אז כי בר לבב אתה, בוטח בד׳ ושמח בעמלך ובחלקך. אשריך אחי, אשריך וטוב לך! ומי יתן והיה לבבי שלם עם אלקי כלבבך! והיה עם ד׳ כולו כמוך! עשה אחי עשה והצלח בדרכך כי נכון הוא מאוד. בו לא תשגה ולא תכשל לעולם; בו ייטב לך באחריתך תרבה דעת ותוסיף לקח, ואשר בדרך בינה את הילדים אשר לרגליך, ולך תהיה צדקה לפני אלקים ומשכורתך שלימה מאת אדונך ליום מחר כי יבא על שכרך. והיה לעת מצוא כי תמצא אשה כלבבך אז ארע גם אני מה לעשות. וזכור ואל תשכח כל הימים כי אתה רעי ואני רעך אוהבך לנצח . . . .

# המחלקה השנייה

כולל

קבוצות אגרות, מדברות מחיי איש אחד נבחר ומה הגיע אליו, בלשון צחה וקלה מאוד, וכלן הן נמצאות ונכתבות אך לדמות ותואר בס׳ כתב יושר

מאת

החכם המפורסם מו"ה

## שלום הכהן ז"ל.

---

# צווייטע אבטהיילונג

ענטהאלטענד

בריעפע איבער דיא פערשיעדענען לעבענספערהעלטניססע איינעם צום מוסטער אויפגעשטעללטען יונגען מאננעם; אין איינעם לייכטען אבער געדיגענען שטיעלע.

## [illegible]

(מכתב הראשון)

### אגרת אח לאחיו.

שלום לך אחי ידיד נפשי וכו'.

נתת שמחה בלבי, אחי בהודיעך לי במכתבך היקר שלומך וטוב מעמדך. מלאתי גיל וחדוה לשמוע כי ברך ד' את נחלתך והרחיב גבולך, עד כי השג תשיג ידך לבנות בית גדול למראה ורחב ידים; וכי חבלים נפלו לך בנעימים, אשה משכלת, יעלת חן ועקרת הבית; וכגפן פוריה בירכתי ביתך ילדה לך בנים טובים ואהובים. אשריך וטוב לך! יוסיף נא אלוה להריק עליך שפעת טל ברכתו, יאריך בטוב ימיך ושנותיך בנעימים, בעטרת תפארת שיבה! והיה כאשר ייטב לך, ייטב לבי גם אני, ובשלומך לי שלום.

עתה שמע נא אחי, אחת שאלתי מאתך אותה אבקש. לא מסת ידך משען זהב וכסף, כאשר אֻתָּה רוח נדיבתך לתמכני לא באלה חפצתי, כי בחסדי אל יש לי כל, יגעתי ומצאתי מחית ביתי די צרכי, אין מחסור דבר, ובעודף לא אויתי. אולם בזאת יִוָּדַע לי איפוא כי מצאתי חן בעיניך, אם תשא פני להפיק רצוני כאשר אחפץ. הנה נא בני בכורי פ . . . הגיע לימי בחרותו, והעלם טוב שכל ויפה מראה, שואף צל חכמה ותושיה, ומנעוריו סר למשמעת הוריו ומוריו, והתחזק היות לאיש רצוי בעיני אלהים ואדם; אך יען כי עיר מגורי מצער היא אפסו חכמים ואנשי מדע, והמלאכה נעצרה, ומקום אין אתי פה למלאות תשוקת בני לחכמה ולתעודה, על כן שעיפי ישיבוני לשלחהו לקרית עוז, עיר מושבך, אשר חכמיה נודעו בשערים, עיר רבת מלאכת מחשבת ורוכלי מרכולת: שם ישמע חכמה מפי מוריה, למען יוסיף לקח וירבה דעת, ואחר יבחר דרכו, ארחות חייו, אם לחכמה אם למלאכה או למרכולת.

ועתה אתה אחי ידידי! ספחהו נא אל ביתך, ופקח עיניך עליו, ובעצתך הטובה תנחהו, לבל ידיחוהו נערי בליעל, בל ירעו ובל ישחיתו הזרע הטוב אשר שתול על תלמי לבו. והיה אם כה תבטיחני אמהר לשלחו לך, ועלי לגמול טובך ככל אשר תפקוד עלי. כ"ר אחיך.

(1. בריעף) ליעבסטער ברודער!

מיט אינניגסטעם פערגניגען האבע איך דיינען זעהר שעטצבארען שרייבען דיין ערווינשטעס וואָהלזיין ערזעהען. העכסט ערפרייליך וואר מיר דיא נאכריכט פאָן דיינען זיך טעגליך פערמעהרענדען פערמעגענסאומשטענ־דען, דיא דיך אין דען שטאנד געזעטצט האבען דיר איין שעָנעס אונד גערייאומיגעס הויז צו ערבויען, וואָרין דוא מיט איינער ליעבענסווירדיגען אונד טוגענדהאפטען גאטטין, אומגעבען פאָן גוטען אונד געליעבטען קינ־דערן, איין פראָהעס לעבען געניעססט. אינדעם איך אן דיינעם וואָהלשטאנדע דען הערצליכסטען אנטהייל נעהמע, ווינשע איך, דאס דיא אללגיטיגע גאָט־טעס פערנער גנאדענפאָלל איבער דיך וואכען, אונד דיר פיעלע פריידען אן דיינען קינדערן ביז צו איינעם האָהען אונד גליקליכען אלטער, שענקען מאָגע!

פיר דיא זאָ עדעלמיטהיג מיר אנגעבאָטענע געלדאונטערשטיטצונג שטאטטע איך דיר הירמיט מיינען אינניגסטען דאנק אב; אָבגלייך איך קיינען געברויך פאָן דיזעם גיטיגען אנערביטען מאכען ווערדע; פלייס אונד שפארזאמקייט זיכערן מיר מיט געָטטליכער גנאדע מיינע נאָטהיגען בעדירפ־ניססע, אונד יעדער איבערפלוס איזט פערן פאָן מיינען ווינשען. יעדאָך ווירד־דעסט דוא מיר דיא דייטליכסטען בעווייזע דיינער ברידערליכען ליעבע געגעבען, ווען דוא מיר אין פאָלגענדעם פערלאנגען ווילפאהרעסט. עס בעטריפט מיינען עלטעסטען זאָהן נ....., דער יעטצט אין זיין יינגלינגסאלטער גע־טרעטען איזט, איינען קנאבען פאָן פיעלעם פערשטאנדע, פאָן געפעלליגען אונד איינגעהמענדען אייסערן, אונד איינער אייפריגען לערנבעגיערדע. ער האט זיך פאָן יוגענד אויף דורך איין פאָלגזאמעס, רוהיגעס בעטראגען, דיא ליעבע זיינער עלטערן אונד לעהרער, זאָ וויא אללער דערער ערוואָרבען, מיט דענען ער אומגעהט. דא ער נון איינען אונאיבערווינדליכען האנג צו קינסטען אונד וויססענשאפטען צייגט, אין איינעם קליינען שטעדטכען אבער מאנגעל אן אונטעררייכטס־ אונד בילדונגסאנשטאלטען זינד, זאָ בין איך געזאָננען, איהן נאך דיינעם וואָהנאָרטע צו שיקען, וועלכער וועגען זיינער גראָססען געלעהרטען אונד קינסטלער זאָוואָהל, אלס וועגען זיינעס בליהענדען האנדעלס ווערטבעריהמט איזט. איך ווינשע דאס ער זיך דאָרט פערפאָלל־קאָממנע, אונד דאן זיינע קינפטיגע לעבענסבעשטיממונג זעלבסט וועהלע, זיך

ענטוועדער דען קינסטען אונד וויססענשאפטען, אָדער דעם האנדעל צו ווידמען.

איך ביטטע דיך דאהער, טהייערסטער ברודער, דאס דוא איהן אין דיין הויז אונד אונטער דיינע אויפזיכט נעהמען, אונד איהם שטעטס מיט גוטעם ראטהע אן דיא האנד געהן מאָגעסט, דאמיט ניכט עטווא דורך שלעכטע געזעללשאפט דער קיים דעס גוטען, דער אין זיינעם הערצען איינגעפפלאנצט איזט, פערדאָרבען ווערדע! ווען דוא מיר דיזעס פערשפריכסט, זאָ וויל איך איהן, נעכסטענס צו דיר הינשיקען, אונד מיך צור ערשטאטטונג אללער, דיר צו פערורזאכענדען קאָסטען אנהייסיג מאכען. אין ערווארטונג דיינער באלדיגען אנטוואָרט פערבלייבע איך

דיין דיך ליבענדער ברודער.

(מכתב השני)

תשובה על הנ"ל. שלום וכו'.

קדמתני אחי להפיק רצוני ולמלאות חפצי טרם השמעתיהו לך. הנה לשמע אזן שמעתי מרחוק שם הטוב נודף כשמן תורק מבנך בכורך שי', אשר ספרו לי הולכי נתיבות העוברים דרך מקום שבתך לעירנו, ויהללו בשערים מעשיו ותבונתו. לזאת כבר התעוררה בלבי התשוקה לראות פניו ולספחהו בביתי, להיות אמון עם ילדי יחד, וחלק כחלק יאכל בטוב אשר ברכני אלהים. אולם חסתי עליך ומאנה נפשי לקחת מחמד עיניך מקרב ביתך, ואירא לגלות לך שאלתי, כי אמרתי, פן ירע בעיניך ויהי לי לחטאה. אך עתה באשר חפצת אתה בנפשך לשלחהו אל קרית מושבי, וטוב בעיניך לחסותו תחת צל קורתי, בכל לבי נדרשתי לשאלתך. ואני אתאמץ לבקש ממך, חושה מהר לשלחו לי, ואשימה עיני עליו, וכיוצאי חלצי אכלכלהו ואנהלהו, וכל מחסורו עלי. ואתה לבך נכון בטוח יהיה, ואל תדאג לו מאומה, ואל תוסיף תדבר לי ממחיר ותשלום גמול. והיה זה שכרי, כי אראה ארחות בנך משרים, ופרי ישוה לו.

כ"ד אחיך.

(2. בריעף) אנטוואָרט: ליעבסטער ברודער!

אין דער טהאט, דוא ביזט מיינען ווינשען צופאָרגעקאָממען. שאָן זייט לענגערער צייט, אלס נעהמליך דורך פערשידענע רייזענדע דער גוטע רוף

דיינעס עלטעסטען זאָהנעס צו מיינען אָהרען דראַנג, העגטע איך דען וואונש, איהן פערזענליך צו קעננען, אונד האטטע דאז פערלאנגען, איהן אין מיין הויז צו נעהמען, דאס ער מיט מיינען אייגענען קינדערן ערצאָגען ווערדע, אונד געמיינשאַפֿטליך מיט איהנען דען זעגען געניסע וואָמיט דער אַללגיטיגע מיך בעגנאַדיגטע. אַללײן אויס איינער געוויססען שאָנונג פֿיר דיך נאַהם איך אַנ־שטאַנד דיר דען אַנטראַג צו מאַכען, וויל איך פֿאָראויס זעטצט, דאס דו דען געליבטען געגענשטאַנד ניכט גערן פֿאָן דיר וועג געבען ווערדעסט. דא דו מיר אַבער יעטצט זעלבסט דיזען מיר וויללקאָממענען פֿאָרשלאַג מאַכסט, זאָ וויללִיגע איך פֿאָן הערצען דאַרין איין, אונד ביטטע דיך זיין פֿאָרהאַבען צו בעשלייניגען, איהן זאָ באַלד אַלס מעֶגליך היערהער צו שיקען. גערן וויל איך שטעטס איין וואַכזאַמעס אויגע איבער איהן האַבען אונד איהם ניכט אַן זיי־נער פפֿלעגע אַבגעהען לאַססען. קורץ איך וויל איהן וויא מיינע אייגענען קינדער בעהאַנדלען, זאָ דאס דו זייטענוועגען ניכט דיא גערינגסטע זאָרגע צו טראַגען נאָטהיג האַבען זאָללסט. נור ביטטע איך, קיין וואָרט מעהר פֿאָן קאָסטענערשטאַטטונג צו ערוועהנען; עס ווירדע בעלאָהנונג גענוג פֿיר מיך זיין ווען דיין זאָהן היר זיינען צוועק ערריינכען אונד זיך צו איינעם פֿאָללקאָמ־מענען מענשען בילדען ווירד, אינדעם איך זיינער אַנקונפֿט ענטגעגען זעהע, פֿערבלייבע איך א. ז. וו.

(מכתב השלישי)

## מכתב הבן לאביו.

שלום לאדוני אבי וכו׳.

אמש לעת ינטו צללי ערב באתי בשלום אל מחוז חפצי. וכבואי סרתי אל בית דודי הארון פ... אשר שש לקראתי וקבלני בכל אותות אהבה, וזרועיו חבקוני כאשר יחבק איש את בנו. הביאני חדריו, ולמען נתן לי חדר אחד לשבת בו כל ימי עמדי פה עיר הזאת. והנה בהיותי עיף ויגע מדרך לא משתי מתוך הבית עד היום הזה לעת צהרים, אז הלכתי בחברת בן דודי לבקר אוהביך ומיודעיך. ונתתי להם אגרת מליצתך בעדי, והמה הבטיחוני להיות למשען לי בכל יכלתם, למען אשיג פה מאויי, ישעי וחפצי.

ועתה אבי, מחמד נפשי, אשלם נדרי במו פי, ומקרב לבי אודך על כל הטובה אשר גמלתני מיום ראיתי פני תבל עד היום הזה. ועוד ידך נטויה לחנני ולחזקני, עד אתחזק ואהיה לאיש, וקניתי די בינה ודעה, ותושע לי ימיני, ומפרי מעללי אוכל. אך במה אשיב

כל תגמוליך, אבי! נאלמתי דומיה, כי אין מלה בלשוני, ושפתי תקצורנה מהביע לך תהלה כאשר יאתה לך, אך לבי ירחש ודבר אין בפי. אולם בזאת ארצה פניך, בסורי אל משמעתך תמיד, ופקודיך ינצור לבי, לשקוד על דלתי תורה וחכמה, ולהטיב צעדי, למען מלאות מאוייך ומגמת פניך, ולתת פרי תבואה לעמליך ולפיזור כַּספך עלי. כ"ד בנך אשר אהבך מקרב לבו, והדורש בשלום אמי היקרה תחי' ובשלום כל אַחַי ואחיותי.

פ . . .

(3. בריעף) טהייערסטער פאטער!

געסטערן געגען אבענד בין איך גליקליך אין דעם אָרטע מיינער בעשטימונג אנגעקאָממען. גלייך בייא מיינער אנקונפט קעהרטע איך בייא מיינעם העררן אָנקעל איין, וועלכער מיר ענטגעגען קאם, מיך מיט אללען בעווייזען דער צערטליכסטען ליבע עמפפינג, אונד מיר אין זיינעם הויזע איין וואָהנצימער אנוויז, וועלכעס ער פיר מיך בעשטימטע זאָ לאנגע איך היר בלייבען ווערדע. דא איך פאָן דער רייזע ערמידעט וואר, זאָ קאם איך ביז הייטע געגען מיטטאג ניכט אויס דעם הויזע. אין דער מיטטאגסשטונדע בעזוכטע איך, אין בעגלייטונג מיינעס פעטטערס (קוזענס), דיינע פריינדע אונד בעקאנטען, אונד גאב איהנען דיינע עמפפעהלונגסשרייבען אב. זיא ענטפינגען מיך אללע מיט דער פערזיכערונג, מיך מיט אללען קרעפטען צו אונטערשטיטצען, דאס איך היר מיינען ענטצוועק זאָ באלד ערריכען קאָננען.

איך ערפיללע נון, טהייערסטער פאטער, מיינע הייליגסטע פפליכט, דיר פאָן דער טיפע מיינעס הערצענס דען געביהרענדסטען דאנק פיר אללע דיא וואָהלטהאטען אבצושטאטטען, וועלכע דוא מיר פאָן דעם ערסטען אויגענבליק מיינעס דאזיינס אן ביז אויף דיזע שטונדע ערצייגטעסט, אונד נאָך איממער בערייט ביזט, מיט פעטערליכער פירזאָרגע פיר מיין גליק צו וואכען, ביז איך מיך צו איינעם פאָללקאָממענען ברויכבארען מאננע אויסגעבילדעט האבען ווערדע, אום פיר מיינען אונטערהאלט אונד פאָרטקאָממען זעלבסט זאָרגען צו קאָננען. — וואָמיט פערגעלטע איך דיר נון אללע דיזע ליבעפאָללען וואָהלטהאטען? מיינע וואָרטע זינד צו שוואך, דיא דאז איבערמאס מיינעס דאנקגעפיהלס אויסצודריקען; דער מונד שווייגט, אבער דאס הערץ שפריכט. מאָגע דיר מיין פעסטער ווילע, מיך, דיינען לעהרען געמעס, דורך פלייס אונד דורך איינען טוגענדהאפטען וואנדעל צו איינעם פאָללקאָממענען, צו איינעם אכטבארען שטאאטסמיטגליד צו בילדען, שטאטט איינערונג דעם דאנקעס דיענען, אונד דיר בעלאָהנונג פיר אללען, אויף מיך געווענדעטען קאָסטענאויפוואנד זיין! אינדעם איך מיך מיינער געליבטען

מוטטער אונד מיינען ליבען געשוויסטערן עמפפעהלע, פערהאררע איך אין עהרפורכט אונד ליבע

דיין געהארזאממער זאהן.

(מכתב הרביעי)

## תשובת האב לבנו.

שלום לבני ידידי וכו׳.

מה נאוה לי ראות מכתבך בני, משמיע טוב מבשר ישועה כי באת בשלום אל מחוז הפצך, שמה שלחתיך להוסיף לקח ודעת, להעיר אזן בלמודים מחכמי עיר הזאת; וכי דודך אהי היקר פ... שמח לקראתך וספחך אל ביתו, שם שם מעון לך כל ימי עמדך בעירו. עתה אתה בני הכון לקראת תעודתך, ואל תלוז תכלית מגמת פני מנגד עיניך, שית לבך לתבונה, ואל תט ממועצות אשר יעצתיך טרם עזבך בית אביך, קנה חכמה קנה בינה, ועל כלמו נצור ארחות מוסר ותוכחת חיים. ותהי אזנך קשבת לקול מוריך, ופקוחות לעצת גדולים ומשכילים ממך. ובחברך להם אל תבהל לדבר בפניהם, שמע הרבה וְדַבֵּר מעט. כי זה חק מוסר ודרך ארץ, ומשפט הנערים וצעירי הימים, אז תצליח ואז תשכיל, וינעם לאחריתך, לטוב לך ולשמחת הוריך, אשר שתו תקותם, כי תנחמנו ממעשינו ומעצבון ידינו.

עוד אחת איעצך בני, כבד תכבד מאוד הודך היקר ואשתו האהובה, ואף אמנם כי רבה אהבתם אליך, תירא מפניהם יראת הכבוד, והשמר לבל תפציר מאוד בשאלת צרכך, ואל תדמה בנפשך היות חפשי כילד בבית אביו, אך הצנע לכת עמהם ועם בניהם ובני ביתם. אז יפיקו רצונך, ותשא חן בעיניהם, טרם תקרא יענוך, ולא תהיה למשא עליהם.

דרש נא עבורי בשלום אהובי ומיודעי, אשר הבאת להם אגרת מליצתי בעדך, והוקר רגליך מביתם, אך בימי מועד וחג תבוא להראות לפניהם, אם לא בדבר נחוץ, או כי ישלחו אחריך לקרוא לך.

כ״ד אביך אשר אהבך.

4.) בריעף) אנטוואָרט: געליעבטעסטער זאָהן!

עס פרייעט מיך, אויס דיינעם שרייבען דיא אנגענעהמע נאכריכט פאָן
דיינער גליקליכען אנקונפט אין דעם אָרטע דיינער בעשטיממונג פערנאָממען
צו האבען, אונד דאס דיין אָנקעל, מיין טהייערער ברודער, דיך אויפס ליב=
רייכסטע עמפפאנגען, אונד דיר איין וואָהנצימער אין זיינעם הויזע אנגע=
וויזען האט. — שטרעבע אלזאָ, מיין זאָהן, דיינער פערפאָללקאָממנונג אימ=
מער נעהער צו טרעטען, אונד לאס דען צוועק דיינעם דאָרטיגען אויפענט=
האלטס ניא אויס דען אויגען. פאָלגע יעדער פערנינפטיגען לעהרע, זייא
שטעטס איינגעדענק דעם גוטען ראטהס, דען איך דיר פאָר דיינער אב=
רייזע ערטהיילטע, ערווערבע דיר קענטניססע אונד ערפאהרונגען, איבער
אללעס, אבער האלטע דיך אין דיא פאָרשריפטען דער טוגענד אונד זיטט=
ליכקייט. געהאָרכע דער שטיממע דיינער לעהרער, זייא אויפמערקזאם
אויף דען ראטה עלטערער אונד פערנינפטיגערער לייטע, אונד, ווען דוא
מיט איהנען אין געזעללשאפט ביזט, היטע דיך פאָראייליג אים שפרעכען
צו זיין. האָרע פיעל אונד שפריך וועניג, דיזעס איזט איינע גראָססע
רעגעל דער מאָראל אונד דער קלוגהייט, וועלכע בעזאָנדערס פאָן דער
אונערפאהרענען יוגענד בעהערציגט ווערדען מוס. דיזעס ווירד דיר דען
וועג צו דיינעם קינפטיגען גליקע באהנען, אונד פאָלגענרייך פיר דיין
אייגנעם וואָהל, זאָ וויא דיא ערפיללונג דער ווינשע דיינער ליבענדען
עלטערן זיין, דיא איהרען טראָסט, איהרע האָפפנונג אויף דיך זעטצען.

נאָך איינס, מיין זאָהן! לייגע דיא גרעססטע האָכאכטונג פיר דיינען
אָנקעל אונד זיינע געליבטע פרויא געמאהלין, האָב זיא דיך גלייך וויא איהרע
אייגנען קינדער ליבען, זעטצע דיא עהרפורכט פאָר איהנען ניא אויס דען
אויגען; זייא ניכט צודרינגליך אין דיינען פערלאנגען זעלבסט דעם נאָטה=
ווענדיגסטען; נים דיר קיינע פרייהייט גלייך איינעם ווירקליכען קינדע
דעם הויזעס, זאָנדערן זייא בעשיידען געגען זיא זאָוואָהל! אלס געגען
איהרע קינדער אונד זעלבסט געגען דאז הויזגעזינד; אלסדאן ווירסט דוא
דיך בעליבט מאכען אונד זיא ווערדען דיינען ווינשען צופאָרקאָממען, אָהנע
דאס דוא איהנען לעסטיג פאללעסט.

גריסע איינעטוועגען מיינע פריינדע אונד בעקאננטען, דענען דוא עמ=
פפעהלונגסשרייבען געבראכט, בעזוכע זיא יעדאָך נור זעהר זעלטען. נור אן
פייער= אונד פעסטטאגען; עס זייא דען אין איינער דרינגענדען אנגעלעגענ=
הייט, אָדער ווען זיא דיך איינלאדען. דיזעס רעטהע דיר דיין
דיך ליבענדער פאטער.

## אגרת הדוד לאחיו.

(מכתב התמימי) אחי אהובי!

שאלתני אחי בשלום בנך, ודעת דרכיו חפצת. הנה תתענג נפשי להשיב לך כרצונך וכרצוני תשובה משמחת. הנער הולך וגדול וטוב, בריא וחזק, הן בנפשו הן בגופו, כל רואיו ישמחו בו, ומוריו ומדריכיו יחדו יעידון יגידון כי ארחתו משרים, פעולתו רצויה, ובחכמה ובדעת יגבר חיל, ותלונת מאומה אין עליו; וגם אשתי האהובה וכל ביתי יחד יעלוזו עמו, והוא שעשועם יום יום. ועל כלם נפשי קשורה בנפשו, עזה אהבתי אליו, ועמו אכבדה. אך אחת לא ישרה בעיני ממנו, ואמרתי לגלות אזנך, למען תוכיחהו על פניו, אולי יאבה שמוע לך ויוסר. הפצר הפציר עד למותר בשקידת למודו, ביום כלילה עיניו יביטו בספרים מאין הפוגות ומנוח לא יתן לנפשו אין גם רגע. ואני אמרתי אליו, לא טוב הדבר אשר אתה עושה בני, נבול תבול, ותשחית ראות עיניך, הנה הלילה נתן לנו למרגוע, אם תוסף ולא תחדל לאמץ בחך, רפון עצביך ועורקיך לא יבליגו; אך כמעט אפנה והסירותי פני ממנו, וישב לאיתנו ויקרא בספר לאור הירח (כי כבותי לו הנר). וטרם יצפר השחר יקום ויקרא, סֻגַּר בחדר כל היום, ולא ילך לשוח בשדה, לשאוף רוח צח. על כל אלה אבוא במשפט עמו, ואתה תוכיחהו, אך השמר לבל תדבַר עמו מענה קשה.

כ"ד אחיך.

(.5 בריעף) ליעבער ברודער!

אין דיינעם לעצטען שרייבען ערקונדיגטעסט דוא דיך נאך דעם וואָהל־זיין אונד וואָהלפערהאלטען דיינעס ליבען זאָהנעס; איך פרייע מיך, דיר דיא בעסטען נאכריכטען דאריבער ערטהיילען צו קאֶננען. דער קנאבע איזט גאָטטלאָב וואָהלאויף, וועכסט טיכטיג העראן, אונד ווירד אן קאֶרפער זאָוואָהל אלס אן גייסט טעגליך גראֶססער אונד שטערקער. ער איזט דיא פריידע אל־לער, דיא איהן זעהן; זיינע לעהרער געבען איהם דיא בעסטען צייגניססע פאָן זיינעם בעטראגען אונד פאָן זיינען פאָרטשריטטען אין דען וויססענ־שאפטליכען קענטניססען, אונד אללעס איזט מיט איהם פאָללקאָממען צופריע־דען. מיינע ליבע פרויא, זאָ וויא אללע מיינע קינדער אונד הויזלייטע פרייען זיך איבער דיזען בובען, אונד איך — לאכע ניכט איבער מיינע שוואכהייט — בין ביז צור פערוועהנונג פיר איהן איינגענאָממען.

אינדעם מוס איך דאָך איינס אן איהם ריגען, אונד גלויבע, דיך דאפאָן בענאכריכטיגען צו מיססען, דאס דוא עס איהם פערוויזעסט; פיללייכט

ווירד דיזעס מעהר אלס מיינע פֿאָרשטעללונגען פֿרוכֿטען, ער איזט נעמליך אין זיינעם שטודיום אללצו פֿלייסיג; ער זיטצט טאג אונד נאכֿט איבר דיא ביכֿער, שטרענגט זיינע אויגען אונאבלעסליך אן, אונד געֶננט זיך קיינען אויגענבליק ערהאָלונג. איך שטעללטע איהם שאָן פֿאָר, דאס דיזעס פֿער-פֿאהרען שעדליך זייא, דאס ער ערמידען אונד זיינע אויגען פֿערדערבען ווירדע. ווען דוא, זאגטע איך שאָן צו איהם, פֿאָרטפֿאהרסט, אונאויפֿהערליך דיינע קרעפֿטע אנצושטרענגען, זאָ קעֶננטעסט דוא אין איינע נערפֿענ-שוועכֿע פֿערפֿאללען. אלליין קוים ווענדע איך מיך פֿאָן איהם וועג, זאָ געהט דאס לעזען אונד נאכֿדענקען ווידער אן; זאָגאר ביים מאָנדשיין ליזט ער (דען איך פפֿלעגטע איהם דאס ליכֿט אויסצולאֶשען). דעם מאָרגענס שטעהט ער אין אללער פֿריהע אויף, שטודירט בייא פֿערשלאָססענען טהירען, אונד זאָ געהט עס דען גאנצען טאג, ער קאָממט נור זעהר זעלטען אָדער ניא אויפֿס פֿרייע פֿעלד, אום פֿרישע לופֿט איינצואטהמען, דיזעס איזט עס, וואס איך אן איהם צו טאדעלן האבע. שטעללע דוא איהם דאריבער צור רעדע, נור היטע דיך, איהן בארט אנצופֿאהרען. דיזעס ביטטעט דיין ברודער....

(מכתב הששי)

## מכתב האב לבנו.

שלום לאהובי בני וכו׳.

ערבה לנפשי הבשורה, רפאות לשרי ושקוי לעצמותי היתה השמועה הטובה אשר השמיעני עליך דודך היקר שי׳ ידעתי כי רוחו נאמנה, לא יכזב ולא ישקר, על כן אבטח בדבריו, ועתה בני, חזק ואל תרף מדרוך בנתיב יושר, ודע כי כפלים לתושיה, הן שִׂמַּחְתָּ בפעליך אביך ושארך ולך לבדך תסולל דרך מבוא להצלחת אנושית האמתית. אם בבוקר תזרע זרעך בשחרותך יוציא פריו, ותשבע לעת ערב, הם ימי זקנה ושיבה. — קח נא איפוא בני מנחה קטנה השלוחה לך בזה בתבה סגורה וחתומה, בה תמצא שתי חליפות שמלות, וששה כתונת בד, אשר תפרום יד אמך היקרה, וצרור כסף שמתי בצלחת אחד הבגדים למען תמצא ידך לבקש עונג והרוחה בעתותי המרגוע, או לכל אשר תחפוץ לעשות בו.

ואני הנני אצוה עליך בני, לבל תכביד עליך יותר מדי עבודת הלימוד, והטאת נפשך. הגבל לך שעה אחת או שתים ביום למנוחה ולמרגוע. ובצח רוח היום תלך לשדה, בחברת בן דודך או שאר אחוזת מרעים. בחורי חמד ומטיבי צעד. וחלילה לך מפרוע עצתי ומעבור על פקודי, כי לא אסלח לך. הלא ידוע תדע

כי און ותרפים הפצר, ועת לכל חפץ. גם מחסור ומשחית הוא לנו, בשבתו תמיד, על מקום אחד בלי תנועת הליכה, ועוכר שארו אכזרי. והשמר לכל תקרא עוד בלילה לאור הירח, לכל תכהינה עיניך. הלא צויתיך ואל תמעל פי. מהר לשמחני בתשובתך. אחריה שוקקת נפש אביך אשר אהבך.

(6. בריעף) ליעבער זאָהן!

עס וואר מיר איבער אללען אויסדרוק אנגענעהם אויס איינעם שרייבען דיינעס אנקעלס זעהר גוטע נאכריכט פֿאָן דיר צו פֿערנעהמען. זיין צייגניס האט מיך אום זאָ מעהר ערפֿרייעט, דא איך זיינע אויפֿריכטיגקייט קעננע, אונד מיך אויף זיין אונפֿערבריכליכעס וואָרט פֿערלאססען קאן. — פֿאהרע פֿאָרט, מיין זאָהן, דען וועג דער טוגענד צו וואנדעלן; דען צווייפֿאך איזט דאס הייל, דאס דאראויס ערוועכסט; ערשטענס געוועהרט עס דיינען עלטערן אונד פֿערוואנדטען פֿיעלע פֿריידע; צווייטענס, באהנסט דוא דיר דאדורך זעלבסט איינען וועג צו קינפֿטיגער גליקזעליגקייט, ווער אם מאָרגען זיינעס לעבענס דען גוטען זאמען אויסשטרייעט, זיהט דיא פֿריכטע דאפֿאָן אם מיטטאג רייפֿען, דיא ער אם אבענד זיינעס אלטערס געניסט. — עמפֿפֿאנגע היערביי אין איינער פֿערזיעגעלטען קיסטע איין קליינעס געשענק, בעשטעהענד אין צוויא פאאר נייען קליידערן, זעקס פֿיינען העמדען, פֿאָן דיינער ליבען מוטטער זעלבסט גענעהעט, אונד איינעם בינדעל געלד, וועלכעס דוא אין איינער דער ראָקטאשען פֿינדען ווירסט. צעטלערעס שיקע איך דיר אין דער אבזיכט דאס דוא מיר דאמיט פֿאָן צייט צו צייט, אין דען ערהאָלונגסשטונדען, איין פֿערגניגען מאכען, אָדער עס זאָנסט צו איינעם בעליעביגען צוועק אנווענדען זאָללסט.

צוגלייך מוס איך דיך ערנסטליך ערמאהנען, מיין זאָהן, דאס דוא ניכט דורך אללצו איבערטריעבענעס פֿלייס אים שטודירען דיר זעלבסט צו נאהע טרעטעסט. בעשטיממע דיר איינע אָדער צוויא שטונדען דעס טאגעס צור רוהע אונד ערהאָלונג, אונד געהע בייא שעָנעם וועטטער, אין געזעללשאפֿט דיינעס פֿעטטערס אָדער זאָנסט איינעס וואָהלגעצאָגענען יונגען פֿריינדעס, אינס פֿרייע, אום פֿרישע לופֿט צו שעָפֿפֿען. איך ווירדע דיר עס ניכט פֿערצייהען, ווען דוא מיינעם ראטהע ניכט פֿאָלגע לייסטעסט. ווייסע, יעדעס דינג האט זיינע צייט, אונד אללעס איבערטריבענע איזט פֿערווערפֿליך. אויך איזט דאס בעשטענדיגע זיטצען אויף איינעם אָרטע דער געזונדהייט זעהר נאכטהייליג; אונד עס איזט שרעקליך! גרויזאם געגען זיך זעלבסט זיין. ניעם דיך פֿערנער אין אכט, בייס מאָנדשיין צו לעזען, דאס דוא דיינע אויגען ניכט פֿערדערבסט. איך בעפֿעהלע עס דיר, אונד האָפֿפֿע, דוא ווירסט ניכט אונגעהאָרזאם זיין. ערפֿרייע מיט איינער באלדיגען אנטוואָרט דיינען דיך ליעבענדען פֿאטער....

(מכתב הסדיעי)

## תשובת הבן לאביו.

שלום לאהובי אבי וכו׳.

הגיעה לידי מנחתך, חבושה וארוזה בתבה *), בתוכה מצאתי שתי חליפות בגדים, וששה כתונות בד, וצרור הכסף בצלחרת הבגד. תשואות חן חן לך אבי יקירי, הרבית אותותיך אותות אהבה, יספת טובה עלי טובה, חסד עלי חסד, עד קצרו מלי, ערלו שפתי מהשיב די תודה. ואני תפלה לאל חי, שיגמול הוא לך בזרוע עזו כטובך וכחסדך עלי. והנה הכסף נתתי לפקדון ליד אדוני דודי שי׳ כי למותר הוא לי, יען כי עוד נשאר לי ממתת טובך אשר נתתי לי צדה לדרך בעזבי את ביתך; ותוצאות העונג והרוחה נתונות המה לי מיד דודי היקר, אשר יחנני עד מאוד, יחייהו אלהים ויברכהו.

ואני לקול מוסרך אטה אזן, לקבוע לי עתותי מנוחה והרוחה, ואשר שקדתי בלימודי עד הנה יותר מדי, נחוץ הייתי לעשותו בהיותי מתאמץ להשלים החסרון מימי עלומי מקדם, למען אשוה ואדמה לחברי אשר גדלו ועלו למעלה ממני בחכמה ודעת. אמנם עתה, תהלה לאל! הגעתי קרוב למעלתם, ולא אוסיף עוד להתאמץ בחזקה כאשר בתחלה. כ״ד בנך.

(.7 בריעף) טהייערסטער פאטער!

דיין ווערטהעס שרייבען נעבסט איינעם געשענקע, בעשטעהענד אין צוויא פאאר קליידערן, זעכס העמדען, אונד איינעם בינדעל מיט געלדע, האבע איך ריכטיג ערהאלטען. עמפפאנגע הירמיט מיינען אינניגסטען דאנק דאפיר; אללין, טהייערער פאטער, דיא וואהלטהאטען, וואמיט דוא מיך טעגליך מעהר איבערהייפסט, זינד צו גראס, אלס דאס איך ווארטע גענוג האבען קאננטע, מיינען דאנק אין געהאריגעם מאאסע אויסצודריקען. מאגע עס דיר דער אללמעכטיגע בעלאהנען, אונד עס דיר פיעלפאך ערזעטצען, וואס דוא זא גראסמיטהיג אויף מיך פערווענדעסט. — דאס געלד האבע איך מיינעם העררן אנקעל אויפצובעוואהרען געגעבען, דא איך דעססען ניכט בעדארף, אינדעם איך נאך פאן דעם רייזעגעלד האבע, וועלכעס מיר דיינע גיטע זא רייכליך מיטגאב; אונד מיט אויסגאבען צו מיינעם פערגניגען פערזיהט מיך מיין גוטער אנקעל, גאטט זעגנע איהן!

---

*) וואהל פערשנירט אונד אין איינע קיסטע געפאקט, תרגום: בחבלים וארזים במרכלתך (יחזקאל כ״ז, כ״ח).

איך ווערדע דיינען ראטה בעהערציגען, אונד מיר איינגע שטונדען צו מיינער ערהאָלונג בעשטיממען: ביזהער אבער וואר עס נאָטהווענדיג, מיינען פֿלייס צו פֿערדאָפּפּעלן, אום דאס פֿערזוימטע אין פֿריהערער צייט נאכצוהאָ־לען, דא מיינע מיטשילער מיר אין דען וויססענשאפֿטען וייט פֿאָרגעקאָממ־מען וואַרען. יעצט אבער, דא איך זיא גאָטטלאָב באלד עררייכט האבע, ווערדע איך עס מיט מיינעם פֿלייסע ניכט מעהר זאָ זעהר איבערטרייבען. לעבע וואָהל, גריסע מיר דיא ליבע מוטטער אונד מיינע געשוויסטער.

דיין געהאָרזאממער זאָהן.

(מכתב הסתיוני)

## מכתב הדוד לאחיו.

נפלאת היא בעיניך, אחי, מדוע החשיתי עד כה לבלי הודיעך מאומה מבנך בכורך, והפצרתָ בי לגלות אזנך באמת ותמים. הנכוחים מעלליו אם לא. ואני צר לי להדאיב נפשך בשמועה לא טובה, על כן החרשתי. אמנם אף אם אמרתי אכחדו תחת לשוני, בלכל לא אוכל מהגיד האמת, כי לא עת להשות הוא. מאז ששה חדשים נהפך לב הנער והיה לאחר. נמוטו פעמיו ארחות עקלקלות. לא יאבה שמוע לקול תוכחתי, יאטים אזנו למוסר מוריו ומנהליו, ויכל בהבל ימיו, וילך שובב כל היום, יסוב עיר יתהלך בחוצות, ויצמד לנערים בני בליעל. המשחיתים דרכו לבשתי ולכלימתי. ומדי בואו לביתו ושאלתיו איה איפוא היית? בתשיכחש לי לאמר: הייתי שם ופה, לשמוע למד פלוני ולקח פלוני; וכאשר הקרתי ודרשתי אחריו, אשמע כי לא כן. אך שקר ענה פיו. גם שלום אין לו עם בני ביתי, כי ידבר עמם נאצות ויכעיסם גם כעס, יכביד עליהם טרחם ומשאם לנקות ולתקן בגדיו הקרועים ונתעבים תמיד בפרוע פרעותיו. ובזה יחרחר ריב ויגרה מדון, ויהפוך לב עבדי ואמהותי לשנוא לו. והנה אהבתי אליו תמנעני להכותו בשבט מוסר, ואדבר אל לבו יום יום, פעם בדברי חנינה ופעם בבוטה קשה ותוכחת מרה, אך הכל ללא יועיל, ושחתי דברי. על כן אמרתי אגלה את אזניך ואנסהו עוד הפעם, אולי ישוב מדרכו הרעה כי יקרא מכתבך וישמע קול גערתך בו. ואם באלה לא יוסר, חי נפשי אקל מעלי עול הזה. ואשלחהו לביתך. עתה אחי ידידי. מהר לכתוב לו כאשר עם לבבך, אולי יש תקוה. והיה כאשר שב לבבו להיטב, אשאירהו

כביתי, ויהי לי כאחד מבני וחסדי לא אסיר ממנו כאשר בתחלה.

כ"ד אחיך.

(8. בריעף) ליעבסטער ברודער!

דוא וואונדערסט דיך, דאס איך דיר זאָ לאנגע קיינע נאכריכט פאָן דיי=
נעם זאָנע געגעבען האבע, אונד דרינגסט אין מיך, דיר דיא ריינע וואהר=
הייט איבער זיינען פליים אונד זיין בעטראגען גאנץ אונפערהאָלען צו טרייבען
עס טהוט מיר לייד, דיך מיט איינער אונאנגענעהמען נאכריכט צו בעטריבען;
אללעין איך קאן דיר דיא וואהרהייט אונמעֶגליך לענגער פערשוויגען, פילמעהר
פינדע איך עס נאָטהווענדיג, דיך דאמיט בעקאננט צו מאכען. זייט זעכס
מאָנאטהען האט זיך דיין זאָהן לײדער צו זיינעם נאכטהייל זעהר געענדערט.
ער איזט גאנץ אויסגעארטעט, אכטעט וועדער אויף מיינע צורעכטוויזונג
נאָך אויף דיא ערמאהנונג זיינער לעהרער; בריינגט דען גאנצען טאג מיט
טהאָרהייטען צו, לייפט אויף דען שטראססען הערום, אונד שליסט זיך
ניכטסווירדיגע געזעללשאפטען אן, דיא דען טעדליכסטען איינפלוס אויף
זיין הערץ אונד זיינע זיטטען האבען, וועלכעס מיר פילען פערדרוס אונד
שאנדע פערורזאכט. ווען ער צו הויזע קאָממט, אונד איך איהן פראגע,
וויא אונד וואָ ער דיא צייט צוגעבראכט? ליגט ער מיר אללערלייא אונוואהר=
הייטען פאָר; זאגט: ער זייא היע אָדער דאָרט געוועזען, אום דיזער אָדער
יענער פאָרלעזונג בייאצוואָהנען; אללעין בייא נעהערער אונטערזוכונג פינדעט
זיך דאס אללעס ערלאָגען איזט. אויך לעבט ער אין שטעטען אונפריעדען
מיט מיינען הויזלייטען, גיבט איהנען טראָטליגע אונד בעליידיגענדע וואָרטע,
בעלעסטיגט זיא צו זעהר מיט דער אויסבעססערונג אונד רייניגונג זיינער
קליידער, דיא ער דורך דיא ווילדהייט זיינער לעבענסארט אָפט פערדירבט.
דאדורך מאכט ער זיך בייא איהנען פערהאסט, אונד שטאָרט מיר דען
הויזפריעדען. — דא מיך מיינע צו איהם נאָך איזאזער הענגענדע ליבע אב
העלט, איהן קאָרפערליך צו צילטיגען צו לאססען, זאָ פערזוכע איך עס, איהן דורך
גיטיגע פאָרשטעללונגען, אָפט אויך דורך דיא ביטטערסטען פאָרווירפע צו זיך
זעלבסט צו בריינגען; אללעין אללעס איזט לײדער פערגעבענס. — איך ערטהיילע
דיר דאהער נאכריכט דאפאָן, אונד וויל עס נאָך אייניגע צייט מיט איהם
פערזוכען, פיללייכט בעססערט ער זיך, ווען ער דיינען בריף ליזט אונד
דיינע פערווייזע האָרט. זאָללטע אבער אויך דיזעס ניכט פרוכטען, זאָ
וויל איך מיך דיזער לאסט ענטבינדען, אונד דיר איהן צוריקשיקען. איילע
אלזאָ, מיין ברודער, אן איהן נאָך דיינעם גוטדינקען צו טרייבען; איך האָפפע
דאס דיזעס בעססער ווירקען ווירד, אלס מיינע פאָרשטעללונגען. גערן
וויל איך איהן אלסדאן לענגער בייא מיר בעהאלטען אונד איהן נאָך וויא פאָר
מיט אללער צערטליכקייט בעהאנדלען, פערבלייבע א. ז. וו.

(מכתב התשיעי)

# מכתב האב לבנו.

בני בני!

מלאתי עצבון, נהפכו עלי תמרורים, בקראי מכתב דודך היקר, בלו תאניה ואניה, על מעשיך כי רעים, ועל לבך כי נשחת. מה אומר ואדברה, חם לבי בקרבי, וכאבי נעכר. אויה לי, כי תוחלתי נכזבה, קוה קויתי לעשות ענבים ויעש באושים. הכזאת שכר עמלי, אם כזה פרי יגיעי וטרחי, אשר טרחתי ויגעתי בך מעודך עד היום הזה? הלרוץ בחוצות שלחתיך שמה? אם לבלות בהבל ימיך ולהתחבר עם מרעים בני בליעל להשחית לבך ולהתעיב עלילה, נתתיך בידי איש הטוב הזה? למה לא השארתיך פרה עירי, החסר נבלים ושובבים עיר הזאת? הָה בן נעות המרדות, הָה תוגת אביך ואמך! אם אך לְבָשתנו ולמרורת רוחנו לבד הרעות מעשיך, במסתרים תבכה נפשנו, בדד ישבנו ונדום, כי נטל עלינו. אך מה לך ולדודך הטוב, כי הבאת עליו רעה וכלימה, כנגע נראת לו בבית. להכעים נפשו יום יום, ולהצית יקוד אש מדון ומריבה באהלו, לגמלו רעה תחת טובה. איך אשא פני נגד אחי היקר כי העמסתי עליו עול קשה כזה, להשבית מנוחתו, ולהרבות עמלו עם בן לא אמון אשר לא מחלציו יצא? — עתה אתה עצבון לבי, דע איפוא כי לולא דודך הצדיק המליץ בעדך לאמר: „נסת תנסה נא עוד הפעם, אולי ישוב וינחם בתוכחות עלי פשעו" אם לא כן דבר האיש הטוב ההוא, רגע שלחתי אחריך, והוצאתיך מן הבית הזה, והשלכתיך הלאה מנגד עיני, ומסרתיך בידי זרים למשול עליך ביד חזקה. אמנם עוד אאריך אפי אך הפעם, והעד אעיד בך אם לא תיטב דרכך, ותאחז במוסר אשר הרביתי לך שניים ושלישים, ואם לא תאבה ושמעת לפקודת דודך ולעצתו הנאמנה, כלה גרש יגרש אותך מביתו, וגם אנכי הסתר אסתיר פני ממך, עד כי תלך עזוב ונדח לנוע ולנוד בארצות נכריות, והיית כערער בערבה, אין מרחם ואין מנחם. אולם אם תאבה ושמעת, ונחמת אשר עשית, שכוח אשכח את כל אשר נעשה, אשוב וארחמך, ואט אליך קו חסד כאשר בראשונה. הנה נא שתי דרכים לפניך, האהבה והטוב, והשנאה והרע, ובחרת בטוב.

כ"ד אביך הנעצב ונאנח.

9.) בריעף                מיין זאָהן!

אין דיא טיפסטע בעטריבניס פערזעטצטע מיך דאז לעטצטערע טריי-
בען דיינעס אָנקעלס, וועלכעס דיא ביטטערסטען קלאגען איבער דיך ענט-
העלט. וואס זאָלל איך נון דאזו זאגען? וואס דענקען? מיין הערץ איזט אויפס
שמערצליכסטע פערוואונדעט. אָ דאס איך זאָ מיינע האָפפנונג פעראייטעלט
זעהען, שטאטט דער זיסען ערווארטונג נור ביטטערקייטען ענטגעגען
נעהמען מוס! איזט דיס דער לאָהן מיינער מיהע, דיא פערגעלטונג מיי-
נעס קאָסטענאויפוואנדס? ערווידערסט דוא זאָ דיא צערטליכקייט דיינער
עלטערן? — האבע איך דיך דאָרט הין אינס הויז איינעס מאננעס
געשיקט, אום דיא דאָרטיגען גאססען צו דורכשטרייפען, אום דיא קאָסט-
בארע צייט מיט טהאָרהייטען צו פערגיידען, אום דיך אן ניכטסווירדיגען
בובען צו העננגען, דיא דיין הערץ פערדערבען, דיינע זיטטען פערגיפטען?
אָ זאָ העטטעסט דוא אימער היר בלייבען קאָננען; פעהלט עס דען עטווא
דיזער שטאדט אן רוכלאָזען ניכטסווירדיגען שטראסענבובען? — אונגע-
האָרזאמער זאָהן! טריבזאל דיינער עלטערן! ווערעסט דוא בלאָס צו אונ-
זערן פערדרוססע, צו אונזערער שאנדע אויסגעארטעט, אים פערבאָר-
גענען העטטען וויר אונזער אונגליק בעווייכט, אים שטיללען אונזערע ליידען
ערטראגען, דיא דאז שיקזאל איבער אונס פערהענגטע; אבער וואס נאָטהיגט
דען גוטען אָנקעל עס צו ערטראגען, דאס דוא איהם אונגעמאך אונד שאנדע
צוציהעסט, וויא איינע פלאגע אין זיינעם הויזע ערשיינסט, איהן טעגליך
קרענקסט, אונד דיא פלאממע דעס צווישפאלטס אין זיינער וואָהנונג אנ-
פאכסט, אויך זאָ מיינע אונדאנקבארע ווייזע? — וואהרליך איך שעמע מיך
פאָר מיינעם גוטען ברודער, איהם אין זאָלכעס יאָך אויפגעבירדעט, איהם
זיינע רוהע גערויבט צו האבען, דאס ער זיך מיט מיינעם אונגעצאָגענען
בובען, דער איהם ניכט אנגעהאָרט, זאָ פלאגען מוס. — וויססע אלזאָ,
געגענשטאנד מיינעס קוממערס! העטטע ניכט דיין גוטער אָנקעל מיינע פיר-
ביטטע פיר דיך געטהאן, אונד מיך ערזוכט, עס נאָך איינמאהל מיט דיר דורך
ניכטיגע פאָרווירפע צו פערזוכען; זאָ העטטע איך דיך אויגענבליקליך אויס
זיינעם הויזע גענאָממען, דיך ווייט וועג אויס מיינען אויגען געוואָרפען
אונד מיינער הארטען האנד צור צוכט איבערגעבען. יעטצט וויל איך נאָך
צום לעטצטען מאהל נאכזיכט מיט דיר האבען אבער מיט דער ווארנונג,
דאס ווען דוא דיך ניכט בעססערסט, אונד דיא לעהרען בעהערציגסט, דיא
איך דיר ווידערהאָלענטליך גאב, בעזאָנדערס אבער ווען דוא ניכט דען ווייזען
ראטה דיינעס אָנקעלס פאָלגסט: זאָ זאָלל ער דיך אויס זיינעם הויזע יאגען,
אונד איך וויל מיינע אויגען פאָן דיר וועגווענדען, וויל מיין הערץ פאָר דיר
פערשליססען, דאס דוא הילפלאָז אונד פערשטאָססען אין פרעמדען לענדערן
שמאכטענד אומהער אירען, אונד זאָ דיינע טהאָרהייטען ביססען זאָללסט.
— בעססערסט דוא דיך אבער, בערייעסט דוא דיינע פערגעהונגען,

זָא זָאלל אללעס געטהענע פֿערגעססען זיין, אונד איינע נערטליכקייט זָאלל דיר ווידער צו טהייל ווערדען. יעטצט שטעהט עס בייא דיר צו וועה־לען, ליבע אונד גליק, אָדער פֿעראכטונג אונד עלענד, דאס דוא ערשטערס וועהלען ווערדעסט, האָפֿפֿט דיין טיף בעקיממערטער פֿאטער...

(מכתב העשירי)

## תשובת הבן לאביו.

ארוני אבי מחמד נפשי!

איך אשא ראשי לגשת מול פני אבי היקר? במה אצטדק, ובמה אכפרה פניך, לשכך חמתך ולהעיר המשטמה, כמשא כבד תכבד על לבי? הן כלמה כסתני, קודר שחותי, טבעו לארץ עפעפי, ועיני יזלו מים, עד יהמו רחמיך עלי, ותאמר: „סלחתי” הָה ליצר לב בני נעורים, כי השיאני לעזוב אורח סלולה, ללכת בשרירות לבי, ולהכעיס לבב אב חונן ומטיב כמוך! נחמתי את אשר עשיתי, בושתי מחטאי, ולא אוסיף עוד לשחת מעללי, כי בכל לבי אשוב למסלת מישרים, לבל עזבה לנצח. הראני נא אבי מדת טובך אך הפעם, שא נא לאשמות בנך, לא יזכרו ולא יפקדו, ולא יעלו על לבך עוד. הן ראה תראינה עיניך, כי ממעמקי לבי אשוב לטובה יכי תשאל מעתה את פי דודי היקר, לא תשמע שמץ דופי ממני כי אתאמץ בכל כחי לתקן המעוות והיה העקוב למישור.

ועתה אבי ידיד נפשי, שָׁאֵנִי ואנכי אדבר, אך אמת יהגה חכי, וחלילה לי למעול בך מעל, ולהחפיא לפניך דברים אשר לא כן. אף אם אמנם הודיתי ואמרתי אשמתי, דע נא איפוא כי לא כצעקתם הבאה עלי עשיתי. אך תואנה בקשו לי עבדי בית אדוני דודי, להתגולל ולהתנפל עלי, ויעשו גם המה בערמה, וישימו עלי ארבם, ללכדני ברשת חטאים קלים ויגדילום במו פיהם, למען יהפך לב דודי לשנוא לי, כי אמולה לבתם המלאה קנאה; לא יכלו נשוא אהבת דודי אלי, על כן קשרו עלי קשר להבאיש ריחי בעיניו, ויכבידו עלי כזבים, וילשינו עלי יום יום, עד כי השיגו חפץ לבבם הרע לגרה חמת דודי, לחרות אפו בי. אולם בצפיתי צפיתי בחסדי אל, אשר פעלו תמים, שיוציא לאור צדקתי בקרב הימים, ותגלה רעתם, כי ילָכדו בשחיתותם, ויפלו ברשת זו טמנו לי, אז תשוב אל חיקם חרפתם, ואדוני דודי הצדיק וביתו נקיים; והיה כאשר שב לבך אלי לאהבה, תשמח נפש בנך הנכנעה.

אני המשתחוה להדום רגליך ומבקש שתשא פניך ותרצני.

(10. בריעף) טהייערסטער געליעבטעסטער פֿאַטער!

דאַרף איך עס נאָך וואַגען, דעם ערצירנטען פֿאַטער אונטער דיא אויגען צו טרעטען? וואָמיט זאָלל איך מיך ענטשולדיגען, וואָמיט דיינען צאָרן בעזענפֿטיגען, דער מיך זאָ שווער אויפֿס הערץ דריקט, בעשאֶמט. געבייגט. מיט דען בליקען צור ערדע געזענקט, שטעהע איך פֿאָר דיר, אונד שטראֶמע פֿאָן טהרענען ווערדען זאָ לאַנגע אויס מיינען אויגען פֿליסען, ביז דיינע באַרמהערציגקייט מיר פֿערגעבונג צוזיכערן ווירד. — אָ איבער דען יוגענדליכען לייכטזין, דער מיך פֿערלייטען קאָננטע, דען וועג דער טוגענד צו פֿערלאַססען. מיינעם הערצענסדינקעל צו פֿאָלגען, אונד איינען זאָ גוטען זאָ ליבעפֿאָללען פֿאַטער צו קרענקען! — טיף בערייע איך מיין פֿערגעהען, איך שעמע מיך מיינער איבעלטהאַטען, אונד ווערדע זיא ניא ווידער בעגעהען. פֿאָן גאַנצעם הערצען ווילל איך צום וועג דער טוגענד צוריקקעהרען, אום איהן ניא ווידער צו פֿערלאַססען. לאַס מיך, טהייערסטער פֿאַטער דאָך נור נאָך איינמאַל דיינע איבערשווענגליכע גיטע זעהען, פֿערגיב מיר מיינע אונטהאַטען, אונד לאַס זיא אויף עוויג אויס דיינעם געדעכטניססע שווינדען. דו ווירסט דיך איבערצייגען. וויא ערנסטליך איך עס מיט מיינער בעססערונג מיינע, ווען דו דיר פֿערנער דעסהאַלב בייא מיינעם אָנקעל ערקונדיגען ווירסט. דו זאָללסט געוויס ניכט מעהר דיא גערינגסטע קלאַגע איבער מיך העֶרען. אַללע מיינע קרעפֿטע ווילל איך אַנשטרענגען, מיינע פֿעהלער ווידער גוט צו מאַכען.

יעצט ערלויבע מיר, טהייערסטער פֿאַטער, דיר דען וואַהרען הערגאַנג דער זאַכע צו ערצעהלען, עס זייא פֿערן פֿאָן מיר, דיר איינע שטראַפֿליכע אונוואַהרהייט צו זאַגען. ווייסטע, האָב איך גלייך מיין פֿערשולדען זעלבסט בעקאַנט, אונד רייעפֿאָלל אום פֿערגעבונג געבעטען האַבע, זאָ פֿערהעלט עס זיך דאָך קיינעסוועגס זאָ וויא דאַז געשרייא לויטעט, דאַז זיך געגען מיך ערהאָב. עס וואַר בלאָס איינע באָזהאַפֿטע אַנשטעללונג דער דאָמעסטיקען (הויזגעזינדע) מיינעס הערן אָנקעלס, וועלכע מיך נידערצודריקען בעשלאָססען. זיא האַבען מיך ליסטיגערווייזע זעלבסט צו קליינען טהאָרהייטען פֿערלייטעט, אונד נאַכהער דיא זאַכען פֿערגראֶסערט, אום מיך ביים אָנקעל פֿערהאַסט צו מאַכען. איהר ניידישעס הערץ קאָננטע נעמליך דיא ליבע ניכט ערטראַגען, וועלכע דער גוטע מאַן יעדערצייט געגען מיך העגט, דאַהער פֿערשוואָרען זיא זיך געגען מיך, אונד זוכטען מיך דורך אַללערלייא ליגענהאַפֿטע פֿערלייאדונגען בייא איהם אַנצושווערצען; דיעזעס שטראַפֿליכע פֿערפֿאַהרען זעטצטען זיא זאָ לאַנגע פֿאָרט, ביז זיא ליידער איהרען באֶזען צוועק עררייכט האַטטען. אַללײן איך שטעללע עס צו גאָטט אונד האָפֿפֿע, דאַס דער אַללגערעכטע מיינע אונשולד באַלד אַן דען טאַג קאָממען לאַססען, אונד יענע פֿעררוכטען ענטלאַרפֿען ווירד. געוויס, זיא ווערדען זיך אין איהרען איגענען פֿערדערבניס פֿערשטריקען. אונד אין

נעטז געראָטהען וועלכעס זיא איר זעגטען, אַזמדאן ווירד דיא טאאך אויך זיא צוריק פּאזזען; איין גוטער קְנֶכט אבער אונד זיין הויז ווערדען ריין אונד פּרייא פֿאָן דיזער ניכטסווירדיגקייט בלייבען. וויא גליקליך ווירד זיך אזמדאן דורך דען ווידערבעזיטז דיינער פּעטערליכע ליבע פיהלען. דיין געהאָרזאמער, נאך דיינער גונסט טראכטענדער זאָהן.

(מכתב האחד עשר)

## מכתב הדוד לאחיו.

ישמח לבך ותגל נפשך, אחי, כי פעמים הושב לך בנך האהוב ונחמד; בראשונה, מיום קרא מכתב הבקורת אשר כתבת לו, הרבה להשיב ולהטיב צעד, וכל חפץ לבבנו ימלא במאמצי כחו, עד אין פוצה פה ומצפצף נגדו. ובשנית קם מערש דוי, ויחי מחליו אשר נפל בו זה שתי שבועות, וכמעט נטיו רגליו, ויחרד לבבי עליו, וימס למים. אמנם עתה הוא ת״ל בריא ושלם, כאשר תחזינה עיניך מאגרתו כתיבת ידו, הנסגרת בזה. ביום אתמול רכבתי עמו במרחקי העיר מסביב חוצה, ותנועת הדרך ושאיפת רוח הצח הטיבו והועילו לחזקהו ולאמצהו.

מה יקר לי עתה הנער, ומה רבה אהבתי אליו! דע נא אחי אשר קרהו. מאז קרא אגרתך האחרונה, וידע תלונתנו עליו, נשברה רוחו ויבך בסתר לבו, ומרגע זו ונפלו פניו, נשחת מראהו, עד נפל בחולי רע. והוא נדכא על לא חמס בכפו, ומחולל מפשעי עבדי ביתי, אשר שמו לו עלילות דברים, וכחשם בפניו יענה, להפך לבבי לשנוא לו, כי קנאוהו באהבתי כי גדלה לו, על כן היו בקושרים, ויעשו במרמה ללכוד לבבי ולהמרות רוחי עליו, ויסבו אשר הסיבו. אולם אחרי דרשתי וחקרתי היטב, מצאתי כי כלו כזב ומרמה, וכי נבלה עשו להבאיש ריחו בעיני, ועשיתי בהם משפטים, נתתי להם שכר שנה, ושלחתים מביתי, והיה לי ולבנך שלום.

כ״ד אחיך.

(11. בריעף) ליעבסטער ברודער!

פּרייע דיך, דיין געליבטער זאָהן איזט דיר דאָפּפעלט צוריק געשענקט וואָרדען, ערשטענס, האט ער זיך זייט דעם עמפּפאנג דיינעס לעטצטען בריפֿעס איבער דיא מאסען געבעססערט, אונד דורך זיינען פֿלייס אונד זיין גוטעס בעטראגען אללע אונזערע ווינשע איבערטראָפֿפֿען, זאָ דאס איך ניכטס דאז גערינגסטע אן איהם צו טאדעלן פֿינדע. צווייטענס האט ער זיך פֿאָן

איינער שווערען קראנקהייט ערהאָלט, אין וועלכע ער פֿאָר פֿירצעהן טאגען פֿערפֿיעל, אונד דיא איך אום איהן ציטטערן מאכטע. יעטצט איזט ער גאָטט־לאָב פֿעֶלליג ווידער הערגעשטעללט, וויא דאס אויס זיינעם אייגנען, היר איינגעשלאָססענען בריף ערזעהן קאננסט. געסטערן מאַכטע איך מיט איהם איינע שפּאַצירפֿאהרט אום דיא שטאדט הערום, אונד דיא זאנפֿטע בעווע־גונג זאָוואָהל, אלס דיא פֿרישע ריינע לופֿט, דיא ער איינאטהמעטע טרו־גען דאצו ביי, זיינע קרעפֿטע גענצליך ווידער הערצושטעללען.

איך קאן דירס ניכט גענוג אויסדריקען, ברודער, וויא ליב׳ וויא שעטצענס־ווערטה דער קנאבע מיר יעטצט געוואָרדען איזט; אונד דיס בעזאָנדערס דורך דיא אונגערעכטיגקייט, דיא ער ערליידען מוסטע, דען וויססע, אלס ער דיינען לעטצטערן פֿאָרוואורפֿספּאָללען בריף לאז, אונד אונזערן אונוויללען דאריבער ערפֿוהר, לאָג ער זיך זאָ זעהר צו געמיטהע, דאס ער פֿאָן דעם אויגענבליק אנפֿינג שלעכט אויסצוזעהען, וואָרויף ער אין איינע שוואכע קראנקהייט פֿיעל, פֿאָן דער ער נון גאָטטלאָב פֿעֶלליג גענאז. דער ארמע יונגע ליטט זאָ אונפֿערשולדעט; מוסטע דיא רוכלאָזיגקייט מיינער דאָמעסטי־קען ביסען, דיא איהן פֿאלש אנגעקלאגט האבען, אונד דורך שענדליכע פֿערלייםדונגען איהן ביי מיר פֿערהאסט צו מאכען זיך בעשטרעבטען. ניידיש אויף דיא גונסט, אין וועלכער ער ביי מיר שטעהט, פֿערשוואָרען זיא זיך געגען איהן, אונד וואוסטען, דורך אללערלייא ליסט עס זאָ איינצו־לייטען, דאס זיא מיך ווירקליך הינטערגינגען, אונד געגען איהן ערביטטער־טען. דא איך אבער נאך איינער גענויען אונטערזוכונג הינטער איהרע באָזהאפֿטען שליכע געקאָממען בין, אונד מיך פֿאָן איהרער ביבערייא איבערצייגט האבע, זאָ ליס איך זיא איהרע גערעכטע שטראפֿע עמפפֿינ־דען, אינדעם איך איהנען יאהרעסגעהאלט בעצאהלטע, אונד זיא אויף דער שטעללע אויס דעם הויזע יאגטע, אונד זיא זאָ מיר אונד דיי־נעם ליבען זאָהן פֿאָם האלזע שאפֿפֿטע.

דיין דיך ליבענדער ברודער.

(מכתב השנים עשר)

## מכתב ידידות בין שני רֵעים.

שלום לאלופי נעורי, הב׳ המשכיל וכו׳.

מאז הפרדת מעלי, ידיד עלומי, ותלך לך אל בית דודך בקריה עליזה פ.... כמה לבי לראות מכתב אצבעותיך, למען תקום ולא תופר ברית האהבה הכרותה בינינו, ולמען דעת שלומך וטובך. אך לשוא הוחלתי כמעט שנה תמימה, ואין קול ואין קשב. ואנכי הצדקתיך לאמור: אך שוקד הוא בלימודו, כל מזימותיו עליו. הלא ימצא אחוזת מרעים גם שמה, מאין עוד פנות אל מיודעיו

בעיר מולדתו. ושמחתי לשמוע שלומך מפי אביך היקר, וירוח לי. – ומה יקרה לי רעי אגרתך אשר מצאתי על שולחני בשובי אתמול מבית הספר, מה תתענג נפשי לראות כי עודך מחזיק בתמת אהבתך לי, וכי כביר מצאה ידך בחכמה ומדע, ועל שרשה תתחקה! לכן חשתי ולא התמהמתי לאחוז היום בעט סופר, להשיב מענה על אמריך כי נעמו לגלות גם אזנך משלומי הטוב, ומאהבתי לך כי גדלה. אולם לא כביר אספרה ממצב ידיעתי ותבונתי. אתה ידעת העיר הזאת כי מצער היא, ואנשים בה מעט, אין מי יורה דעה, אין מי יבין שמועה, וממך ידידי אבקש, הודיעני נא החכמה מאין תמצא, ואיה מקום בינה. הורני נא דרך מבוא שערי דעת, ואבוא אל העין לשאוב ממקורה באר מים חיים, ובמקום אין איש, אני לי, ודודי לי, במועצות ודעת. ולך תהיה צדקה, וחסדך לא אשכח לנצח, חרות יהיה על לוח לבי תמיד.

כ"ד אוהבך.

(12. בריעף) האָכגעשעטצטער פריינד!

זייט דעם דוא דיינע געבורטסטאדט פערלאססען, אום אים הויזע דיי־נעס אָנקעלס אין יענער הערליכען הויפטשטאדט דיינען אויפענטהאלט צו נעהמען, האבע איך בעשטענדיג נאך איינעם שרייבען פאָן דיר גע־זעהנט, אונד איך זאָהל פאָן דיינעם וואָהלערגעהען אונד פאָן דער פאָרט־דויער אונזערער פריינדשאפט צו איבערציייגען; אללעין איין גאנצעס יאהר פערשטריך אין דיזער פערגעבליכען ערווארטונג. איך ענטשולדיגטע דיך אבער שטעטס. מיט דיינעם פלייסע אים שטודירען, וועלכעס דיר וועניג צייט צו פריינדשאפטליכען בריפוועכסעל איבריג לעסט. אויך דאכטע איך, דירפטע עס דיר דאָרט ניכט אן פריינדען פעהלען, אָהנע דאס דוא נאָ־טהיג האבעסט, אויף דיינע יוגענדליכען פריינדע אין דיינער פאטערשטאדט הין צו בליקען. איך בעגניגטע מיך דאהער, פאָן צייט צו צייט דיין וואָהל־זיין אוס דעם מונדע דיינעס ווירדיגען פאטערס צו פערנעהמען, אונד גאב דיא האָפנונג, פאָן דיר איינען בריף צו ערהאלטען, גענצליך אויף. — דעסטאָ גרעסער וואר מיינע פריידע, אלס איך געסטערן אוס דער שולע נאך הויזע קאם, אונד איין שרייבען פאָן דיר אויף מיינעם טישע פאנד. איך פרייעטע מיך אונגעמיין, דארום דיינע פאָרטוועהרענדע פריינדשאפט פיר מיך, זאָ וויא דיינע גראָססען פאָרטשריטטע אין דען וויססענשאפטען צו ערפאהרען, דיא דוא דאָרט גרינדליך צו ערלערנען געלעגענהייט האסט. איך איילע דאהער, דיר גלייך איינע אנטוואָרט צו שרייבען, אום דיך אויך מיינערזייטס פאָן מיינעם וואָהלזיין אונד מיינער אינניגסטען פריינדשאפט פיר דיך צו פערזיכערן. פאָן צושטאנדע מיינער קענטניססע האבע איך

דיר פֿרייליך ניכט פֿיל ריהמליכעס צו זאגען, דוא קעננסט דיזען קליינען
אָרט, קעננסט דען מאנגעל אן ווירקליכען געלעהרטען, אונד פֿאָלגליך אן
געלעגענהייטען, היר עטוואס גרינדליך צו ערלערנען. מיינע אינסטענ־
דיגסטע ביטטע געהעט אלזאָ דאהין, דאס דוא, טהייערסטער פֿריינד, מיר
ראטהען מאָכטעסט, וועלכע וועגע איך איינצושלאגען האבע, אום דורך
איינענן פֿלייס אונד זעלבסטשטודיום יעדען מאנגעל ערזעטצען צו קאָננען,
זאגע מיר דיא ביכער פֿאָר, דיא איך צו לעזען, אונד בעלעהרע מיך
וועלכע אָרדנונג איך בייא דער וואהל דער געגענשטענדע צו בעאָבאכטען
האבע. איך ווערדע דיזעס אלס איינע גראָסע וואָהלטהאט פֿאָן דיר בע־
טראכטען, אונד דיזען בעווייז דיינער פֿריינדשאפֿט עוויג ניכט פֿערגעססען
מיט בעגירדע ערוואַרטעט דיינע אנטוואָרט,

דיין געטרייער פֿריינד.

(מכתב השלשה עשר)

תשובה על הנ״ל. ידידי ורעי!

כאשר נקלה בעיני לרדף אמרים רקים. לבלות זמן באגרת שלומים. להג הרבה ואין תכלית. כן יקר לי להתעלס באהבים אהבת חכמה ומדע. לפתוח שפתי משרים. למצוא דבר חפץ. הטבת לשאול. החכמה מאין תמצא. ואיה מקום בינה? דע כי ראשית חכמה בַּקֵּש פתחיה. וכל משחריה ימצאוה. כאשר יגולל איש אבן מפי מעין נובע. ויזרומו נחלי מים. כן מסיר עצלה ומעביר תרדמה. ויבָּקעו מעינות מי תבונה. טמונים שפונים במשכיות לב כל אדם. אמת נכון הדבר. הולך את חכמים יחכם; כְּעִוֵּר הולך נכוחו בזרוע מנהל פקח. כן ילד נבער מדעת כי ינחהו מורה משכיל. אך בראותנו כי אין איש. או הרועים כי מתעים בתהו לא דרך. הפכפך לבם וזר מעשיהם חשך ולא סדרים למו. אז חיילים נגבר לעזור נפשנו. וזרוענו תושע לנו. הלוך וחפוש נלך עד נמצא שאהבה נפשנו. זה מקרה ילדי עמנו בערים קטנים. זאת חלדם בארץ מכורותנו – מה נכמרו רחמי עליהם! — כפראים יגדלו. אין מדריך בארח סלולה. אין מורה בנתיב יושר; או רועים נתנו להם. ואתה בנפשותם נבערי דעת. בלי עצה ותבונה. לא נגה עליהם אור חכמה ותורה אמתית. על כן יצא משפטם מעוקל. וכשל עוזר ונפל עזור. והנה איעצך אחי ויהי אלהים עמך. שמעני ואראך איזה הדרך ישכן אור. ואיך תעלה מעלה מעלה בסולם החכמה עד תגיע תכליתה. אם אמנם כי קטונתי מאוד. מך ערכי

ולא בינת איש לי. אך פתוח פתחתי שערי המדע והלאה עוד לא באתי בחכמה, אולם עקבותיה נודעו לי מפי מורי הגדולים. המה הורוני הדרך אשר כל יאחז בה תנחהו ותנהלהו עד יעלה להר קדשה. ואני אשלח לך בזה מגלה אחת קטנה רשומות בה ראשי החכמות, ודרכי למודיהן. ספריהן וסופריהן. שים עיניך בו, וראה ועשה כתבנית אשר יראוך, וחפץ ד׳ בידך יצליח.

כ״ד ידידך *).

(מכתב הארבעה עשר)

## מכתב האב לבנו.

שלום לך בני, חמדת לבבי!

בעשרים לחדש הזה, בעצם היום אשר תגיע אגרת הזאת לידך, חג הוא לנו אני ואמך אחיך ואחיותיך יחד נגילה ונשמחה בו, כי הוא יום הולדתך בו תמלא שנת שמונה עשר למספר ימיך. קח נא בני ברכות הוריך וכל משפחתך; יואל אלהי להטות אליך חסדו, יחייך ויקימך, והזקת והיית לאיש מצליח, תנחומתנו ועליזתנו, כנטות כחנו לעת זקנה ושיבה.

עתה שמע נא בני ואחוך; הנה חלפו ימי נעוריך, בא צבאך, כי כאיש גבורתך, לאחיו במלאכת מה, ולעשות בחפץ כפיך, למען הקים לך בית. ואתה אספת חכמה ובינה, והכשרת להיות חבר לחברת אנשים, לעזר ולהועיל לך ולבני אדם זולתך. ואדוני דודך כתב לי מחשבתו ועצתו, לקחת אותך בעסקי מרכלתו, לתת לך חלק עבודה שכר שנה בשנה, עד העבורנה חמש שנים, אז יקחך לחבר וריע, ויתן לך חלק בכל קנינו אשר ירכוש עמך יחד. ואני חלילה לי לצוות אותך את אשר תבחר, גם עצתי אכלא ממך בדבר הזה. עשה אתה כרצונך החפשי וכאות נפשך, אך תאבתי לשמוע ממך מהר, הישר בעיניך חפצי דודך היקר, ותאות לו. או אם תחפוץ תעודה אחרת. הודיעני נא זאת, וכי תשאל את פי, איעצך כאשר עם לבבי.

כ״ד אביך.

---

*) האגרת הזאת בהיות לה סגולה מיוחדת חסר לא תקרא מהמון עם, ונכתבה אך ליודעי בינה, לא נעתקה ללשון אשכנזית.

(14. בריעף) געליעבטער זאָהן!

דער וואנליגסטע דיעזעס מאָנאטס, אלס דער טאג, אין וועלכעם דוא דיעזען בריעף ערהאלטסט, ווירד פֿאָן מיר, דיינער ליעבען מוטטער אונד דיינען געשוויסטערן פֿעסטליך בעגאנגען ווערדען, דא דיין אכטצעהנטער געבורטס־טאג אין דעמזעלבען פֿעללט. עמפפאנגע, ליעבער זאָהן, היערצו אונזערע אלל־זייטיגען גליקווינשע, מאֶגע דער אללגיטיגע סטעטס זיינע אללפֿעטערליכע גנאדע איבער דיך וואלטען לאססען אונד דיך אללעצייט געזונד אונד וואָהל אויף ערהאלטען; מאֶגעסט דוא איין גליקליכער מאן, דער טראָסט אונד דיא פֿריידע אונזערעס העראן נאהענדען אלטערס ווערדען.

יעטצט, מיין זאָהן, האבע איך איין ערנסטליכעס וואָרט מיט דיר צו שפרעכען. זיעה, דיינע קינדעריאהרע זינד נון דאהין געשוואָממען, דוא ביזט נון איין מאן, האסט אן קרעפֿטען, קענטניססען אונד ערפֿאהרונגען זעהר צוגענאָממען; יעטצט איזט עס צייט, דאס דוא דיר איינען פֿעסטען אונד בעשטיממטען לעבענספלאן פֿיר דיא צוקונפֿט בילדעסט; דאס דוא אירגענד איינען נאהרונגסצווייג ערגרייפֿעסט, אום דיר אונד דער וועלט, דערען רייפֿעס מיטגליד דוא נון געוואָרדען, ניטצליך צו זיין, אונד איינסט איין אייגענעס הויז אויסמאכען צו קאֶננען. — דיין ליעבער אָנקעל האט מיר לעטצטענס געשריבען, ער געהע מיט דעם פלאנע אום, דיך אין זיינע האנדלונג צו נעהמען, דיר איינען יעהרליכען געהאלט אויסצו־זעטצען, אונד נאך 5 דיענסטיאהרען דיך צו זיינעם האנדעלסקאָמפאגניאָן אויף איינען געוויססען אנטהייל אנצונעהמען. עס זייא פֿערן פֿאָן מיר, דיר אין דיעזער זאכע עטוואס צו בעפֿעהלען, אָדער אויך נור איינען ראטה אויפֿ־צודרינגען. דוא קאננסט גאנץ נאך דיינעם פֿרייען ווילען האנדעלן, קאננסט וועהלען, וואס דיר גוט דינקט. נור ווינשע איך, דאס דוא מיר מיט נעכ־סטעם דיינען ענטשלוס מעלדען מאֶגעסט, אָב דוא אין דען פֿאָרשלאג דיינעס ליעבען אָנקעלס וויליגסט, אָדער אבער דיר איינע אנדערע בעשטימ־מונג ערזעהען ווילסט. שרייבע מיר היעריבער אָהנע אללע צוריקהאלטונג, אונד אים פֿאללע דוא איינען ראטה פֿערלאנגעסט, וויל איך דיר גערן דאמיט בייסטעהען.

דיין דיך ליעבענדער פֿאטער.

(מכתב החמשה עשר)

## תשובת הבן.

אבי, צבי תפארתי!

שמחתי בקראי מכתבך הנעים, תוכו רצוף אהבה, ומעיל ברכה תעטני, על יום הולדתי, במלאת שמונה עשרה למספר שנותי. הן גברו עלי ברכות הורי הנחמדים, יקרו לי מפז רב וכתם אופיר, במו אשתעשע כבעל כל הון.

יהי מברכי ברוך. יחולו על ראשם ברכות אבי עד, מעין כל ישועה, יכלכל שיבתכם ומספר ימיכם ימלא בשובע שמחות ונעימות נצח.

ועתה אשיבך מענה על משמרת העבודה אשר יעד לי ארוני דודי שי׳ בבית מסחרו. הן ענותך תרבני, אבי יקירי, טוב לבך יקחני, ועיני תזולנה דמעות כי אראה אהבתך לי כי גדלה. הלא לך המשפט לצוות עלי מה אבחרה, ובמה ארצה, ועלי לסור אל משמעתך. בלי סור ממנו ימין או שמאל, ועתה תדבר עמי כאיש אל אחיו, שאלת את פי, ונתת לי לבחור אשר תאוה נפשי. — עתה שמעני אבי, וישמע לך אלהים. האמנם כי בערה כאש תשוקתי לספרי חכמה וידיעה, ואנכי טעמתי אך מעט מדבשה, ועוד נשאר לי הרבה לדרוש ולהגות; בכל זאת מאנה נפשי לעשותה כמעדר בידי העובד, לבקש בה מהיתי ומחית ביתי. וגמרתי בלבי לאכול מיגיעי כפי, לעשות מלאכתי יומם, ולאחוז גם בחכמה בעתותי לילה, לעת מנוחה ומרגוע, ומזה ומזה אל תנח ידי, לכן בכל לבי נדרשתי לשאלת דודי שי׳, כי איה איפוא אמצא איש טוב ממנו? ואאות לבוא למשמרת פקודתו, וידי תכון עמו בעסקי מרכלתו, אם כשר הדבר בעיניך, אבי ותצוני לעשותו.

כ״ד בנך.

ככלותי אגרת הזאת דבר אתי דודי שי׳ אודות הדבר הזה, ועניתי לו כתשובתי לך אבי.

(15. בריעף) אנטוואָרט: טהייערסטער פאטער!

דיינען זעהר ליברייכען בריף נעבסט דיינען הערצליכסטען גליקווינשען צו מיינעם אכטצעהנטען געבורטסטאגע האבע איך מיט פילעם פערגניגען געלעזען. טהייערער אלס אללע שעטצע אונד קאָסטבארקייטען וואר מיר דער זעגען מיינער געליבטען עלטערן. מאגע אויך אויף מיך דער זעגען דעם אללפאטערס רוהען, אונד איין האָהעס, גליקליכעס אונד פריידענ־פאָללעס אלטער צו טהייל ווערדען.

איך איילע נון, געליבטער פאטער. דיר וועגען דעם פאָרשלאגס מיי־נעס גוטען אָנקעלס, איך אין זיינע האנדלונג צו נעהמען, אנטוואָרט צו שרייבען. וואהרליך! דיינע גיטע, דיינע ליבע צו מיר, זאָ וויא דיינע הער־אבלאססונג האבען מיך ביז צו טהרענען געריהרט. דוא, דער דאז רעכט האט, מיר צו בעפעהלען, וואס איך טהון אונד וועהלען זאָלל, דוא שפריכסט מיט מיר אים טאָנע דער פריינדשאפט, אונד איבערלעסט עס גאנץ מיינעם אייגנען ווילען, איך איבער דיא פאָרהאבענדע זאכע צו בעשטיממען. וואָהל דען, דא דוא עס נון זאָ ווילסט, זאָ וויל איך דיך הירמיט מיט מיינעם

ענטשלוס בעקאננט מאכען. זאָ זעהר איך אויך איינע ברעננענדע בעגירדע צו דען וויססענשאפטען אין מיר פיהלע; זאָ וועניג איך מיר נאָך דאפאָן אייגען געמאכט האבע, אונד זאָ פיל מיר אלזאָ נאָך צו לערנען איבריג בלייבט, זאָ גלויבע איך דאָך, דא איך נוא געזאָננען וואר, אום דער געלעהרזאמקייט איינע בראָדברינגענדע פראָפעססיאָן צו מאכען, איך דעם געטעססמלעבען ווידמען צו מיססען: דאָך זאָ, דאס איך מיך דען טאג איבער מיט דען לייטליכען ארבייטען, אונד אין דען נעכטליכען רוהע: אונד ערהאָלונגסשטונדען מיט וויססענשאפטליכען געגענשטענדען צו בעשעפטיגען געדענקע. איך וויליגע אלזאָ פאָם הערלען אין דען אנטראג איינעס ליבען אָנקעלס איין — דען וואָ קאָננטע איך אין דער וועלט איינען בעססערן הערן פינדען? — אונד איך וויל גערן דען דינסט אין זיינער האנדלונג אנטרעטען, ווען דוא, ליבער פאטער, מיר דיינען בייפאלל דאצו גיבסט, אונד עס זאָ ווינשעסט. אין ערווארטונג דיינער באלדיגען אנטוואָרט פערהאררע איך אין אללער האָכאכטונג.

דיין געהאָרזאמער זאָהן.

נאכשריפט: זאָ עבען ערפאָהנעטע מיר דער אָנקעל זיינען פלאן אין בעטרעף מיינער, ווארויף איך איהם אָביגעס צו אנטוואָרט גאב.

(מכתב הששה עשר)

## מכתב ריע לרעו.

שלום וכו׳.

נשענת על אהבת נעורינו, ותמוכה על תום לבך הנודע לי מתמול שלשום, תרהב נפשי לגשת מול פניך באגרת הזאת, לדרוש שלומך וטובך, ולשאול ממך שאלתי ובקשתי, הן שמעה אזני וישמח לבי כי הָעמדת לעזרת דודך הארון פ׳ . . . . בבית מסחרו, ותהזק ידך בבית הזה, ודבריך נשמעים. ואני יצאתי מימי נעורים ובאתי בימים לבקש מהיתי מעמל כפי, כי רפה כח אבי הזקן שי׳, דלה ידו מהחזיקני. לכן אשאלך ידידי, הודיעני נא היכול אוכל מצוא משמרת פקודה אחת, קטנה או גדולה, בבית מסחר דודך, ואעבדהו בכל מאמצי כחי לרצון לפניו תמיד. כי השיגה ידי ת״ל ברעת כמה לשונות, אשכנזית, צרפית, ואיטאלית, למדתי היטב מלאכת החשבון, וידעתי למשוך עט סופר מהיר כאשר תחזינה עיניך בזה. אולי יקחני למעתיק אגרותיו, הלא מצער היא ותחי נפשי. הודיעני נא זאת ידידי, ע״י מביא אגרת זו, ואם תעתר לשאלתי, לצדקה יחשב לך, והסדך לא אשכח לעולם, וגם שמח תשמח נפש אבי הישיש, אשר כל חפצו לראות אותי במצב הנכון עודו בחיים חיתו.

כ״ד ידידך המצפה לתשובתך.

(16. בריעף) **האָכגעשעטצטער פריינד!**

איך פערטרויען אויף אונזרע יוגענדפריינדשאפט, בעזאָנדערס אבער אויף איהרע מיר לענגסט בעקאננטע הערלענסגיטע, וואגע איך עס, איהנען דיזען בריף צו טרייבען, אום מיך נאך איהרעם וואָהלזיין צו ערקונדיגען, אונד צוגלייך פאָלגענדע ביטטע אן זיא ערגעהען צו לאססען. איך האבע מיט פער־גניגען ערפאהרען, דאס זיא אלס געהילפע אין דער האנדלונג איהרעס העררן אָנקעלס אנגעשטעללט זינד, אונד פילען איינפלוס אין דיזעם הויזע האבען. דא איך נון אויס מיינעם יוגענדאלטער הערויס, אונד אין דיא יאהרע געלאנגט בין, וואָ איך אלליין פיר מיינען אונטערהאלט זאָרגען מוס, אינדעם מיין אלטער, טוועלכער פאטער מיך אונמאָגליך לענגער אונטערשטיטצען קאן: זאָ פראגע איך זיא הירמיט ערגעבענסט אן, אָב ניכט אין דעם האנדעלסהויזע איהרעס אָנקעלס אירגענד איינע שטעללע פיר מיך ווערע? גערן וואָללטע איך איהם מיט אללער טרייע צו זיינער פאָללקאָממענען צופרידענהייט דיענען. איך האבע מיר גאָטטלאָב גוטע קעננטניססע אין דער דייטשען, פראנצאָזישען אונד איטאליעניטען שפראכע ערוואָרבען, פערשטעהע ציעמליך גוט דיא רעכענ־קונסט, אונד טרייבע איינע געפעללינע האנדשריפט, וויא זיא זיך אויס גע־גענווערטיגעם איבערצייגען קאָננען. ווען איך חויך נור אלס קאָפיסט אין זיינער טרייבשטובע אנגעשטעללט ווערדען קאָננטע! לאססען זיא מיר געפעל־ליגסט דורך דען איבערברינגער דיעזעס וויססען, אָב איך האָפפנונג דאזו האבע. וויא זעהר ווירדען זיא מיך אלסדאן פערבינדען; איך ווערדע עס איהנען עוויג ניכט פערגעססען; אונד וויא זעהר ווירדע זיך מיין אלטער גוטער פאטער פרייען, דער ניכטס זעהנליכער ווינשט, אלס מיך נאָך בייא זיינעם לעבען אנגעשטעללט צו זעהען. איהר ערגעבענער פריינד.

(מכתב השבעה עשר)

תשובה על הנ"ל. שלום וכו׳.

מרוב העבודה העמוסה עלי כל היום, ולא תרפני עד בלעי רקי, לא יכלתי הרבות במלים, ולהאריך שיהי עמך אהובי, כאשר יחפוץ לבבי. אך אענה על שאלתך ידידי, ואודיעך כי צר לי מאוד לבל היות לאל ידי להושיעך, או לתת לך תקוה לעת הזאת למצוא משמרת פקודה בבית מרכולת ארוני דודי, יען כי רבים הם עד למותר, הפקודים העוזרים בבית מסחרו, ואיך נוסיף עוד על מספרם? אולם דע נא ידידי, כי לא אשכח ברית נעורנו, וזכרונך יהי׳ חרות על לוח לבי תמיד, והיה כאשר אמצא מקום למלאות שאלתך, אם בבית זה או בבית אחד ממיודעינו, לא אתמהמה מלהודיעך, ולך יתר שאת על כל השואלים זולתך. כ״ד ידידך.

(17. בריעף) אנטוואָרט: בעסטער פריינד!

דיא פיעלערלייא געשעפטע, וועלכע דען גאנצען טאג אויף מיר לאסטען ערלויבען עס מיר ניכט, מיך מיט איהנען לאנגע צו אונטערהאלטען, זאָ זעהר עס אויך מיין הערץ ווינשט. איך קאַן איהנען אלזאָ נור קורץ אויף איהר געזוך אנטוואָרטען, דאס עס מיר לייד טהוט, איהנען הירין ניכט דיענען, אויך ניכט איינמאל האָפנונג געבען צו קעננען, פיר זיא אים האנדעלסהויזע איינעס אָנקעלס איינע שטעללע צו פינדען, אינדעם וויר מיט זוביעקטען, פאסט איבערפליססיג, פערזעהען זינד, אונד איהרע לאגע ניכט פערמעהרען קעננען. יעדאָך פריינד, ווערדע איך אונזערער יוגענדליכען בעקאנטשאפט שטעטס איינגעדענק זיין, אונד זאָבאלד איין פלאטץ פיר זיא אָפפען זיין ווירד, עס זייא אין אונזערם הויזע אָדער בייא איינעם אונזערער האנדעלספריינדע, ווילל איך עס איהנען קונד טהון, אונד זיא זאָללען פאָר יעדעם אנדערן מיט-ווערבענדען דען פאָרצוג האבען. דיזעס פערזיכערט זיא

איהר פריינד.

**תשובה** באופן אחר. (מכתב השמנה עשר)

מכתבך ידידי קבלתי, ותערב לנפשי היות לאל ידי למלאות מאוייך. מאת ד׳ היתה נסבה, כי באה שאלתך אלי ברגע מוכנת להפיק רצונך. הנה זה ששה ימים אחד מעוזרי בית מסחרנו נקרא לבוא לבית אביו אשר חלה ונטה למות, על כן יעזב אותנו וילך לו אל ארץ מולדתו. ויצו עלי דודי שי׳ לפנות כה וכה ולבקש איש אחר למלאות מקום ההולך. ואני על ישרך בטחתי, כי באמונה אתה עושה, ודברתי טוב עליך, הראיתי לדודי כתב ידך, ויישר בעיניו, ויואל להושיבך על כן האיש ההולך. ועתה ידידי היה נכון לשלשת ימים, אז תקבל מכתב יד ארוני דודי שי׳, בו יודיעך מה משפטיך ומעשיך בביתו, ויקוב שכרך עליו.

כ״ד אוהבך השומח לתת לך בשורה מוצאת כאות נפשך.

(18. בריעף) בעסטער פריינד!

איהר שרייבען האבע איך ריכטיג ערהאלטען. עס פרייעט מיך געלעגענ-הייט צו האבען, איהנען דיענען צו קעננען. עס וואר איין גליקליכער צופאלל, דאס איהר אנזוכען געראדע אין איינעם גינסטיגען אויגענבליקע געשאה; אינדעם איינער פאָן אונזערן האנדעלסגעהילפען נאך זיינער היימאטה גערופען ווארדע, אלוואָ זיין פאטער שטערבענסקראנק דארנידער ליגט, אונד ער זיך גענאָטהיגט זאה, אונזער הויז צו פערלאססען, אונד נאך זיינעם פאטערלאנדע צוריק צו רייזען. איין אָנקעל טרוג מיר דאהער אויף, מיך נאך איינעם טויגלי-

כען סוביעקט אויסצוזעהען, דער צו דיזער שטעללע פעהיג זייא. דא קאם געראדע איהר שרייבען. אים פערטרויען אויף איהרע טרייע אונד רעכט־שאפפענהייט עמפפאהל איך זיא מיינעם אָנקעל, צייגטע איהם איהרע האנד־שריפט, דיא איהם געפיעל, אונד ער בעשלאָס, זיא אן דיא שטעללע דעם אבגעגאנגענען צו זעטצען. ערוואַרטען זיא נון בינען דרייא טאגען איין שריי־בען פאָן מיינעם הערן אָנקעל, וועלכער איהנען איהר געשעפט אין אונזערם הויזע, זאָ וויא איהרען לאָהן בעשטיממען ווירד. פראָהע, איהנען איינע גוטע נאכריכט געבען צו קעננען, פערבלייבע איך

איהר פריינד.

(מכתב התשעה עשר)

## מכתב האב לבנו.

מה זה בני כי נאלמת דומיה, תשכחני ותשב אחור ידך מכתוב אלי זה ירח ימים? ההסכן הסכנת לעשות לי כה? הן אמת ידעתי בני ידעתי, כי רבה צבא עבודתך, קצרה עתך מהכביד אמרים לי כבימים ראשונים, אולם היתכן כי החשית מכל וכל, ולא הודעתני שלומך זה שלשים יום? הלא נבקה רוחנו אני ואמך, באין לנו בשורה מוצאת ממך. גם דודך אחי היקר לא כתב לי זה ששה שבועות, על זאת פג לבי, ורעיוני הבהילוני. על כן מהר נא בני להודיעני מה קרה לכם, יהי מה השמיעני וארעה.

כ״ד אביך הדואג ומצפה לתשובתך בכליון עינים.

(.19 בריעף) ליעבסטער זאָהן!

וויא זאָלל איך דיין זאָ לאנגעס שטיללשווייגען דייטען? שאָן איינען גאנצען מאָנאט זעהע איך פערגעבענס איינעם שרייבען פאָן דיר ענטגעגען, וועלכעס איך פאָן דיר גאר ניכט געוואָהנט בין. צוואר קעננע איך דיא מענגע דער געשעפטע, וואָמיט דוא איבערהייפט ביזט, וויס, דאס עס דיר דיא צייט ניכט ערלויבט, מיר זאָ אָפט אונד פיעל אלס עהעמאלס צו שרייבען; אבער זאָ גענצליך צו שווייגען איזט דאָך ווירקליך אונערלויבט. דוא ווייסט עס יא, וועלכע אונרוהע עס מיר אונד דיינער ליעבען מוטטער מאכט, ווען וויר לאנגע אָהנע נאכריכט פאָן דיר זינד. אויך דיין אָנקעל, מיין ליעבער ברודער, האט מיר שאָן זייט זעכס וואָכען ניכטס געשריעבען, וואָריבער איך מיר אללערלייא באנגע געדאנקען מאכע. איך ביטטע דאהער, מיר אויפס שלייניגסטע דיא אורזאכע היראָן צו מעלדען; מאג פאָרגעפאללען זיין וואס עס וואָללע, רייסע מיך אויס דער אונגעוויסהייט, אונד לאס עס מיך וויססען.

דיין בעזאָרגטער נאך איינער אנטוואָרט שמאכטענדער פאטער.

(מכתב העברים)

**תשובה.** אבי, אבי יקיר לי!

תאמצך צדקתך אבי, ויראת אלהיך תהי מעוזך, המה יאזרוך כח וחיל לשמוע הבשורה הרעה והנוראה היוצאת היום מעטי המתנועעת בידי. הה ליום צרה וחשכה! רעדה אחזתני ותפוס קסתי כמעט כל אוכל. — הנה אחיך דודי הצדיק והתמים חלף הלך לו ואיננו!! בחצות הלילה ליום אתמול בא המות בחלונותיו ויקח תפארת הבית. מחמד לבבנו ולב כל מכיריו אחרי השלך כשלש שבועות על ערש דוי. לשוא עמלו מבחר רופאי עיר הזאת להחיותו ולהקימו, לחנם עלה שועת מאות מתחננים בעדו עד לרקיע, אהה! אין עצה ואין תבונה, אין תחנה ואין שועה – אלהים אמר לו: עלה השמימה! – והקול נשמע בחוצות לאמור: מת הצדיק והישר, ותהום כל העיר, ויחרד וילפת כל איש, כל עין הורידה כנחל דמעה ותילל כל שפה ותאמר: גלה כבוד מעירנו, כי נלקח מבחר יושביה! – בחצות היום הזה הושב עפרו לאדמתו ככבוד גדול נגד זקני עמו ונגד כל יקירי עיר אשר לווהו לבית חמר משכן עולם. – וזה שתי שעות שבתי מקבורתו, עוד לא ירעתי מרגוע, רפתה ידי ולא אוכל להאריך במכתבי. הרפני נא אבי יקירי ואבליגה היום, ומחר אכתוב לך שרש דבר מחליו ומצוואתו אשר צוה לפני מותו. מה גדלה אבדתי! הן עד רגע האחרון הראני אהבתו לי. ינחמנו אלהים חיים אב הרחמים וירפא מחץ לבבנו הנשבר.

אני בנך בכורך אשר אהבתיך אהבת עולם.

(.20 בריעף) טהייערסטער געליעבטעסטער פאטער!

אֶהנע דיין רעליגיאָן, אֶהנע דיינע עדלע גאָטטעספורכט דיר קראפט גענוג פערלייהען, דיא טרויריגע נאכריכט צו פערנעהמען, דיא הייטע אונס איינער ציטטערנדען פעדער פליסט. אָ וועלך איין אונגליק! — נאָך בעבט יעדעס גליד אן מיר, קוים קאן איך דיא פעדער האלטען -- דיין טהייערער ברודער, מיין גוטער פראָמער אָנקעל איזט ניכט מעהר!! — פאָרגעסטערן צו מיטטער־נאכט בראך דער טאָד אין אונזערעס הויזע איין, אונד ענטריס דעמזעלבען זיינע גראֶססטע צירדע אונד אונזערם הערצען דיא שאֶנסטע פריידע; ער שטארב נאך איינעם דרייא וואֶכענטליכען קראנקענלאגער. פערגעבענס ווענ־דעטען דיא ערסטען ערצטע אונזערער שטאדט אללע מיטטעל דער היילקונדע אן, פערגעבענס שטיג דיא שטיממע פיעלער הונדערטע בעטענד פיל איהן

לום היממעל, אומזאָנסט ווידער! אללעס אומזאָנסט! גאָטט וואָללטע עס, דאס ער צו איהם אין דיא הָאֶהערן רעגיאָנען קאָממע. — קוים האטטע זיך דיא נאכריכט פאָן דעם טאָדטעלפאלע היכטריטט דיזעס עדלען אין דער שטאדט פערברייטעט, אלס אללע געמיטהער ערשיטטערט ווארדען, אונד קיין אויגע טהרענענלאָז בליב. „דער ווירדיגסטע אונזערער איינוואָהנער", זאָ ריף אללעס, „איזט אונז דורך דען טאָד ענטריססען וואָרדען." — הייטע געגען מיטטאג ווארדע זיינע היללע אויפס עהרענפאָללסטע צו גראבע בעשטאטטעט, אינ־דעם איינע נאהלרייכע בעגלייטונג, וואָרונטער דיא אנגעזעהענסטען דער שטאדט ווארען, איהר צור רוהעשטעטטע פאָלגטען. — עס זינד נון צוויא שטונדען הער, דאס איך פאָן זיינער בעערדיגונג צוריקגעקאָממען בין אונד נאָך קאן איך מיך ניכט ערהאָלען; עס איזט מיר אונמאֶגליך, הייטע מעהר צו שרייבען. מאָרגען בייא עטוואס רוהיגעם געמיטהע, ווילל איך דיר דאז נעהערערע פאָן זיינער קראנקהייט שרייבען. אך! ער ליעבטע מיך ביז אן זיינען לעטצטען אויגענבליק. מאֶגע אונס דער אללגיטיגע טרעסטען, אונד דיא וואונדע היילען, דיא אונזערם הערצען געשלאגען איזט.

דיין דיך עוויג ליבענדער זאָהן.

(מכתב האחד ועשרים)

אבי, אבי יקיר לי!

עד אשמורת הבקר נדדה שנתי אתמול בלילה. בתוך משפחת דודי האומללה והנדכאה לעפר ישבתי לספוד ולבכות עמהם על משכבתם, והתחזקתי לנוד להם ולנחמם, בשגם אני לנפשי בקשתי תנחומות. טרם יצפר השחר; כרפות כחם, ויסכרו מעינות דמעותם, נפלה על עפעפיהם ועל עפעפי תרדמה. עודם המה במטתם ושנתם צרי יגונם ואני השכמתי לכתוב לך, לכלות אשר החילותי לתת לך מודעת זאת מחלי וקץ ארוני דודי ז״ל.

ביום עשרים לחדש העבר בשובו בצהרים מבית מועד הסוחרים, אשר הלך שמה בריא ושלם, נעצב מראהו וירעמו פניו ולא אכל אתנו לחם, כי חלה ראשו. ויצו אותנו לבלתי קרוא לו רופאו, באמרו הלא מצער היא, כעבור לילה אשוב לאתני, כי תחזקני שינה, וילך וישכב. ויהי ממחרת כאור הבוקר ונקרבנו כלנו אל מטתו ושאלנוהו בשלומו, ויען לאמר: הסירו דאגתכם, כי נרפאתי וחייתי, והמכאוב חלף עבר, וישאל כוס המים ממשקה הטהעע, והושטנו לו וישת, ויתחזק ויקם ממטתו. אך כמעט שבתו רגע על הכסא, ויחורו פניו וראשו עליו הכביר, והשכבנוהו אל מטתו,

ובלי שאול את פיו מהרנו לשלוח אחרי רופא ביתו. כאחוז הרופא את דפקו ויקמיט מצחו לקמטים, ויצו להקיז דם מידו הימנית, ויכתוב לו סמי רפואה. בלכתו אמר לנו בלאט, כי כבר החלי מאוד, אך סכנת מות אין בו, ויצו למנוע כל רעש וקול מחדר החולה. ומחדרים הקרובים לו, והרופא הלך ושב, וישנה וישלש להקיז דם בזרוע וברגל החולי, ובראותו כי לא סר המכאוב וחלי הראש, ויצו להתחבר אליו רופאים אחרים, והמה באו והמתיקו סוד יחד וישימו על גבו ועל החזה תחבושת מיץ־דם, ויקל חליו מעט, ויישן כשעה אחת, ואנחנו מקוים ישועה, אולם אהה! ביום השמיני לחליו גלו הרופאים את אזני לאמור: גבר חליו וכאבו נעכר, ותקות מעט למו להקימו. ויוסיפו לאמור לי, כי טוב הוא לגלות להחולה רוע מעמדו, למען יצוה על ביתו, עוד שכלו בו, כי בעוד יום או יומים יסכל דעתו, וכח הדבור יאבד ממנו. — העלה נא על דעתך אבי; מה גדלה חרדת לבבי, והבהלה אשר אחזתני בשמעי השמועה הרעה הזאת! — נלאיתי נשוא עמוד בחדרו בעת גלו לו הרופאים אידו ואידני, על כן עזבתי הבית והשארתים עמו לבדם, ולבי נשבר בקרבי. — אז נגלתה תמת נפש הצדיק הזה כי נפלאה, ויראת אלהיו כי חזקה. הנה בהשקט ומנוחה שמע סוד הרופאים, לא זע ולא נד, ולא שנה את טעמו, ויאמר: „אם יקראני צורי וגואלי, בכל לבי אלך וארוצה אליו השמימה." וישלח להביא סופר העיר ויצוהו לכתוב אשר קרא לפניו בדעת נכונה. ואני לא ידעתי עד כה תוכן הצואה, כי חתומה וטמונה היא ביד אחד מיושבי על מדין בעירנו. אך זאת נגלה לי, כי אתה אבי נשאלת לאחד מאפטרופסי יתומיו, ועוד היום יכתבו לך שופטי העיר להודיעך ולקראך לבוא הנה. — בערב היום ההוא קרא לי דודי לבוא לפני מטתו. והתאפקתי והצתי פני לבל יראה דמעות עיני, ובאתי אליו. בגשתי אליו ויושט לי את ידו, אחזתיה ונשקתיה מאה פעמים. ויען ויאמר: „דע בני כי אנכי הולך למות, אמנם אל תחרד ולא תרהה, הלא אל חיק אבי אנכי שב, להתלונן בסתר עליון במחסה שדי. ואתה בני ימים רבים עבדתני בתום ואמונה ובכל כחך, ואני בצוואתי נקבתי משכרתך חלף עבודתך, לטוב ולרצון לך. הוסיף נא לעמוד למשמרת בית מסחרי, ותבונת כפך תנהלהו, עד יגדלו בני והיו לאנשים."
— וידום כשלש רגעים, ויוסף לדבר: „שמעני בני, הנה בתי הבכירה . . . הגיעה לשנת שבעה עשר, והיא בתולה טובת שכל, בעלת חן וישרת

מעשים. תקע לי כפיך, שתקח אותה לך לאשה ברצון אביך, כי לא ידעתי לה איש וגואל טוב ממך" — אז לא יכלתי להתאפק פלגי מים ירדו עיני, ואהי כאלם לא יפתח פיו ותקעתי לו ידי, מבלי דעת במבוכתי מה עשיתי. ובראותו כי נעניתי ונדכאתי עד מאוד, ויאמר לי: „לך עתה בני, ושוב אלי מחר בבקר השכם." אולם אויה לי! אלה היו דבריו האחרונים, בלילה ההוא אבדו עשתונותיו, ושפתותיו נאלמו עד יום מותו. ועתה ארוני אבי, מהר והחש דרכך לבוא עלינו, ותנחם אותי ואת משפחה הנעצבה ונאנחה, כי נבקה רוחנו, סר צלנו מעלינו.

כ"ד בנך התואב לקראת בואך כעבר ישאף צל.

(21. בריעף) טהייערסטער פאטער!

דיא פערפלאססענע נאכט ווארדע שלאפלאז אין אונזערן בעיאממערנסווערטהען הויזע צוגעבראכט. אונטער דער טרויערנדען, טראסטלאזען פאמיליע זאס איך ביז געגען מארגען, ווייכטע אונד יאממערטע מיט איהר, איבער איהר גראססעס אונגליק. ערסט נאהע אן דער מארגענשטונדע, אלס איהרע קרעפטע ערשעפפט אונד איהר טרעהנענקוועלל פערזיגט וואר, איבערפיעל זיא איין ערקוויקענדער שלאף, אונד אויך איך שלוממערטע איינינע אויגענבליקע. יעצט איזט יעדעס נאך צו בעטטע, איך אבער מאכטע מיך פריה אויף, דיר דיא נעהערן אומשטענדע פאן דער קראנקהייט אונד דעם ענדע דעס זעליגען צו ערצעהלען.

אלס ער אם נאכליגסטען פאריגען מאנאטס פאן דער רייזע צוריקקאם, וואהין ער געזונד אונד פריש געגאנגען וואר, צייגטע ער פיעלען אונמוטה, וואללטע ניכטס צו מיטטאג מיט אונס שפייזען, אונד קלאגטע איבער קאפפוועה. ער פערבאט אונס, איהם איינען ארצט צו רופען, אינדעם ער עס נור פיר איינע קליינע אונפעסליכקייט היעלט, אונד גלויבטע, וועןן ער זיך ביז מארגען אים בעטטע האלטען אונד געשלאפען האבען ווערדע, זא ווירדע איהם בעססער ווערדען, היערויף לעגטע ער זיך צו בעטטע. אלס וויר דען פאלגענדען מארגען אללע צו איהם קאמען, אום אונז נאך זיינעם בעפינדען צו ערקונדיגען, היעס ער אונס גאנץ אונבעזארגט זיין, אינדעם ער, וויא ער גלויבטע, פאלליג ווידער געזונד זייא, פערלאנגטע איינע טאססע טהעע, דיא וויר איהם גלייך רייכטען, ער טראנק אונד שטיג אויס דעם בעטטע. קוים וואר ער איינינע מינוטען אויף דעם זאפא געזעססען, אלס ער טאדטענבלייך צו ווערדען אונד זיין קאפף צו זינקען אנפינג. וויר בראכטען איהן זאגלייך ווידער צו בעטטע, אונד שיקטען אהנע איהן ערסט דארום צו פראגען, שלייניגסט נאך זיינעם הויזארצט. אלס דיזער איהם דען פולז פיהלטע, רונצעלטע זיך בעדענקליך זיינע שטירנע, ער בעפאהל איהם אם רעכטען ארם צור אדער

צו זאמען, אונד פערשריב איהם פערשידענע ארצנייא. דער ארצט
ווידערהאָלטע זיינע בעזוכע מעהרערע מאהל דעם טאגעס, אונד ליס איהם
פערשידענע מאהל נור אדער אן ארם אונד פוס. גלייך ביי זיינעם ערשטען
בעזוך זאגטע ער אונס לייזע ביים וועגגעהען, דאס דיא קראנקהייט בעדיי=
טענד דאָך אבער אָהנע לעבענסגעפאהר זייא, פערבאָט אבער אללעס גע=
רייש אים ציממער דעם קראנקען אונד אין דען אנשטאָסענדען ציממערן. אלס
נאך איינינען טאגען דאס קאָפפוועה ניכט נאכלאססען וואָללטע, פערלאנגטע
דער ארצט, דאס מאן נאָך מעהרערע ערצטע צו ראטע ציהע. דיזע, וועלכע זאָ=
גלייך גערופען ווארדען, הילטען קאָנציליום איבער איהן, אונד ליסען איהן אויף
ברוסט אונד ריקען שפאנישע פפלאסטער לעגען; וואָראויף ער איינע קליינע
לינדערונג פיהלטע, אונגעפעהר איינע שטונדע שליף, אונד וויר שעֶפפטען
האָפפנונג. אבער אך! אם אכטען טאגע זיינעס קראנקענלאגערס, ענטדעק=
טען מיר דיא ערצטע, דאס דיא קראנקהייט צוגענאָממען, אונד דאס זיא
זעהר וועניג האָפפנונג צו זיינעם אויפקאָממען האבען. זיא זעטצטען הינצו,
דאס עס ערשפריסליך זייא, דען קראנקען מיט זיינער איבלען לאגע בעקאננט
צו מאכען, דאמיט ער איין טעסטאמענט מאכען קעֶננע, וועהרענד ער נאָך
אים בעזיטצע זיינעס פערשטאנדעס וועהרע; דען, איין אָדער צווייא טאג
נאכהער, פירכטען זיא, ווירדע ער פערשטאנד אונד שפראכע פערלירען. —
שטעללע דיר, טהיירער פאטער, דיא אנגסט אונד דען שרעקען פאָר, דער
מיך ביי דיזער פירכטערליכען קונדע איבערפיעל! — עס וואר מיר אונמעֶג=
ליך, אים ציממער צוגעגען צו זיין, וואָ מאן איהם זיין אונד אונזער אונגליק צו
ענטדעקקען בערייט וואר. איך גינג דאהער צערבראָכענען הערצענס אויס
דעם הויזע, אונד ליס דיא ערצטע מיט איהם אללעין. — יעטצט שטעללטע
זיך דיא טוגענד אונד דיא וואהרע גאָטטעספורכט דיזעס עדלען אים העללסטען
ליכטע דאר. מיט דער גרעֶסטען רוהע, אָהנע איינע מיענע צו פערצעררען
העֶרטע ער דאס שרעקליכע אורטהייל דער ערצטע צו אונד זאגטע: „ווען מיין
שעֶפפער מיך רופט, זאָ בין איך פאָן הערצען בערייט צו איהם צו קאָממען.“
— הירויף ליס ער איינען נאָטאר קאָממען, אונד דיקטירטע איהם מיט פאָל=
לעם רוהיגעם פערשטאנדע זיינען לעצטען וויללען פאָר. נאָך וויים איך ניכט
דען אינהאלט דיזעס טעסטאמענטעס. דא עס פערזיגעלט ביי איינער גע=
ריכטספערזאָן אין פערוואהרונג ליגט. זאָ פיל איזט מיר בעקאננט, דאס דוא,
ליבער פאטער, דארין צום פאָרמונד איבער דיא אונמינדיגען קינדערן ערנאננט
וואָרדען ביזט, אונד דאס דאס געריכט נאָך הייטע אן דיך שרייבען, אונד
דיך היהער רופען ווירד. געגען אבענד דעמזעלבען טאגעס ליס מיך דער
זעליגע אָנקעל פאָר זיין בעטט רופען. איך טהאט מיר געוואלט אן, ניכט
טרויריג צו שיינען אונד וואוש פאָרהער מיין מיט טהרענען בענעצטעס געזיכט.
אלס איך צו איהם הינטראט, רייכטע ער מיר דיא האנד, נאך וועלכער איך
גיריג גריף, אונד זיא מיט הונדערט הייסען קיססען בעדעקטע. — „וויססע

מיין זאָהן,״ פֿינג ער אן, „איך בין דעם טאָדע נאהע, דאָך ליטטערע אונד
בעבע ניכט, איך קעהרע יא נור צו דעם היממלישען פֿאטער צוריק, אין
דעססען שאָאס עוויגע גליקזעליגקייט איזט. איך דאנקע דיר, מיין זאָהן,
פֿיר דיא טרייען דינסטע, דיא דוא מיר איינע לייטלאנג געלייסטעט האסט;
אין מיינעם טעסטאמענטע האבע איך דיר דיינען פֿערדיענטען לאָהן בע־
שטיממט; איך האָפֿפֿע, דוא ווירסט צופֿרידען דאמיט זיין. פֿאהרע נון פֿאָרט,
מיינער האנדלונג פֿאָרצושטעהען, אונד זיא מיט איינזיכט צו לייטען, ביז
מיינע קינדער הערראנגעוואכסען זיין, אונד דיא געשעפֿטע זעלבסט פֿיהרען
קאָננען ווערדען.״ — היר היעלט ער איינינע אוינענבליקע שטיללע, אונד פֿוהר
ענדליך פֿאָרט: „מיין זאָהן, דוא קעננסט מיינע עלטעסטע טאָכטער.... זיא
איזט בערייטס זיבצעהן יאהר אלט געוואָרדען. עס איזט איין פֿערנינפֿטיגעס,
אנגענעהמעס אונד טוגענדהאפֿטעס געשעֶפּף. גיב מיר דיא האנד דאראויף,
דאס דוא זיא הייראטען ווילסט, ווען דיין פֿאטער זיינע איינווילליגונג דאצו
גיבט. איך וויים פֿיר זיא קיינען בעססערן מאן, אלס דוא ביזט.״ — יעטצט
קאָננטע איך מיך ניכט לענגער האלטען, איין שטראָם פֿאָן טהרענען שטירצטע
אוים מיינען אויגען; איך שטאנד פֿערשטיינערט דא, אונד, אָהנע דאס איך
מיינער בעוואוסט וואר, גאב איך איהם דיא האנד. — אלס ער מיך זאָ
גערקנירשט אונד צערשאלמט זאה, שפראך ער צו מיר: „געהע יעטצט מיין
זאָהן, אונד קאָממע מאָרגען אין אללער פֿריהע ווידער צו מיר.״ אבער ליידער!
וואהרען דיזעס זיינען לעטצטען וואָרטע. דען נאָך אין דערזעלבען נאכט פֿער־
לאָר ער שפראך אונד געדאנקען, אונד בליב אין דיזעם צושטאנדע ביז אן זיינע
שטערבעשטונדע. — איילע אלזאָ, טהיירער פֿאטער, היהער צו קאָממען,
אום מיך אונד דיא האָכסט בעטריבטע פֿאמיליע צו טרעֶסטען. אך! אונזער
אוטה, אונזער האָכסטעס גוט אין דיזעם הויזע איזט דאהין! מיט שמאכטענ־
דער ערוואַרטונג זיהט דיינער אנקונפֿט ענטגעגען
דיין דיך ליבענדער זאָהן.

(מכתב השנים ועשרים.

## אגרת איש לאבי הבן.

### שלום להנגיד הנכבד וכו׳.

אם אמנם מנעני אלהים עד כה מהתכבד בראות פני ארוני הנגיד, ובמספר מכיריו לא באתי, ושמי לא נודע לו מתמול שלשום בכל זאת לא נעלם ממני ענות לבו וטהר נפשו, הרחוקה מכל גאה ורהב, ואל ארם הנינתה, קטן וגדול יחד, על זאת מלאני לבי להריץ אליך אגרת הזאת, הלא רבר הוא, ותהיינה אזניך פקוחות לדבר חפצי. הלא ידעת אם לא שמעת ארוני את יקר תפארת גדולת איש נכבד ושוע, זקן ונשוא פנים,

הנגיד כה׳ פ׳ . . . אשר ברכו אלהים בעושר ונכסים רב, והוא אחד מראשי קריאי ערתנו, ובשלשה פרנסי עיר הכי נכבד: והנה לו בת יחידה, עלמה יקרה וישרה, מלאה חנינת ד׳, גם בחכמה גם ביופי, וביראת ד׳ היא תתהלל. והיא צבי תפארת אביה הנגיד, וכל תאות נפשו לראותה חבל נחלת איש יקר הראוי לה כפי רב ערכה ויתר שאת אשר לה על כל בנות הארץ בכל גבולינו. ואני שמעתיהו מדבר פעמים ושלש מעוצם תפארת מעלת בנך היקר פ׳ . . . ומשמעו הטוב ההולך על כל פני הוצות, ויבטא בשפתיו לאמר מי יתן ויחנני ויברכני אלהי צורי למצוא איש כזה לבעל נעורי בתי האהובה: הן כל יקר תראה עיני, ובמלכים אתקלס. ועתה ארוני אולי יאבה ד׳ ויקים ויהי כחפץ לב הנגיד הזה אם תאות לו לקחת בתו הבתולה לבנך לאשה. אכן כי תהיה תפארתך להתחתן עם גבר נעלה ונכבד כאיש ההוא, ותבחר לבן בטנך עלמה יקרה ומהודרה כנערה הנחמדה הזאת. ודע כי כל טוב אביה ינתן לה ולמי כל חמדת הוריה? הלא לה ולבעלה אשר תפול בחבלו, כי היא יחידה אין לו עוד בן או בת, לכן הרבה עליו מוהר ומתן, ולא יבצר ממך מאומה. עוץ נא ארוני עצה, מהר להשיבני, למען ארע להשיב לשואלי דבר.

כ״ר עבדך מוכן לשרתך בכל עת.

(22. בריעף) האָכגעעהרטער הערר!

אָב איך צוואר דאס גליק נאָך ניכט צו טהייל וואורדע, אונטער דיא צאהל איהרער בעקאנטען, פֿיעללייכט ניכט איינמאהל דעם נאמען נאך, צו געהאֶרען, זאָ וואגע איך עס דאָך, אים פֿערטרויען אויף דיא טוגענדען איהרעס עדלען קאראקטערס, דיזעס טרייבען ערגעבענסט אן זיא ערגעהען צו לאססען. דיא וויכטיגקייט זיינעס אינהאלטס לעסט מיך ערווארטען, דאס זיא עס איהרער אויפֿמערקזאמקייט ווירדיגען ווערדען, ווען איך עס ניכט אויך שאָן פֿאָן איהרער הערראבלאססענדען גיטע האָפֿפֿען קאֶננטע. אָהנע צווייפֿעל דאָרף איהנען דער אכטונגספֿאָללע רוף דעס זעהר געשעטצטען אונד האָכגעעהרטען העררן... ניכט אונבעקאננט זיין, דער נעבסט זיינעם בליהענדען וואָהל־שטאנדע אויך איין מאן פֿאָן פֿיעלער ווירדע אונד דעם גראֶססטען אנזעהען, אונד דער ערשטע פֿאָרשטעהער אונזערער געמיינדע איזט. דיזער האט איינע איינציגע טאָכטער, איין טוגענדהאפֿטעס, זעהר ליבענס־ אונד שעטצענסווערטהעס מעדכען, וועלכעס קלוגהייט אונד שאֶנהייט, פֿערבונדען מיט וואהרער גאָטטעספֿורכט, אים האָהען גראדע בעזיטצט. זיא, דיא צירדע איהרעס פֿעטערליכען הויזעס, מיט איינעם איהרער ווירדיגען מאננע

עהעליך פערבונדען צו זעהען, איזט דער הייסעסטע וואונש איהרעס האָכ־
געאַכטעטען פאַטערס. איך האבע איהן מעהרמאלס דיא האָהען אייגענ־
שאַפטען איהרעס האָכגעשטעלטען, וועיט בעריהמטען זאָהנעס, הערדן....
לויט ריהמען הָערען. איינסט אייסערטע ער דען הערצליכען וואונש, זיינע
געליבטע טאָכטער מיט איינעם ווירדיגען מאננע ווי איהר זאָהן איזט,
בעגאַטטעט צו זעהען: ער ווירדע זיך, זאגטע ער, גליקליך שעטצען, אונד
קיינען קאָניג בענײדען. פיעללייכט, מיין ווערטהעסטער הערר! איזט עס
דער גאָטטליכע ווילע, דאס דער וואונש דיעזעס עהרווירדיגען גרייזעס איין
ערפיללונג געהע, וועןן זיא זיך נעמליך ענטשליסען מאָכטען, דיעזעס ליבענס־
ווירדיגע מעדכען פיר איהרען זאָהן צור עהע צו בעשטיממען. געוויס קאַם
עס ניכט אונטער איהרער ווירדע זיין, זיך מיט דיעזער אכטונגסווערטען פאַ־
מיליע צו פערשוועגערן, אונד דאס גליק איהרעס זאָהנעס דורך איין זאָלכעס
אונטערהאַפטע ווייב צו בעפאָרדערן. איהר אללײן פאַללען איינסט דיא רייכ־
טהימער איהרעס פאַטערס צו, דא ער ווייטער קיין קינד, וועדער זאָהן נאָך
טאָכטער האט. זיא קאָננען דאהער דיא פאָרדערונגען דער מיטגיפט נאָך זאָ
האָך שפאַננען, זיא ווערדען איהנען בעוויללigט ווערדען. איבערלעגען זיא,
מיין הערר, מיינען אנטראג, אונד בעעהרען זיא מיך געפעלליגסט מיט
איהרער אנטוואָרט, דאמיט איך דעם הערדן.... דען איך מיט מיינעם
אונטערנעהמען בעקאננט געמאכט האבע, איהרען ענטשלוס מיטטהיילען
קאָננע.

איהר דינסטווילליגער אונד ערגעבענער.

תשובה. (מכתב השלשה ועשרים)

שלום לאיש יקר ומשכיל וכו׳.

מכתבך ידידי הגיעני למועד לא נכון לו, ואמרתך אמורה ללא אָפנה. הן לא עת חדוה ודודים היום לי, כי נהפך לאבל משושי, נפלה עטרת גאון תפארתי, במות אחי הצדיק פ׳ . . . אשר במבחר שנותיו גוע ונאסף אל עמו בשבוע העבר, לשבר לבי ולב משפחתו היקרה, ולדאבון נפש כל באי שער עירו. והנה עתה נכפלה עבודתי, כי נקראתי לאפוטרופס ליתומי המת, ומחר אני הולך לעיר . . . להועץ עם שאר אפוטרופסים על דבר העזבון, ולנחם בני וכל משפחת אחי ז״ל. כי גדול כאבם עד למאוד. על כן ידידי, לא אוכל להשיב אמריך כאשר יאתה לך, ואתה סלח נא אם אקציר במלין. אך דע נא, כי לחנם יהיה עמלך לכתוב לי שנית בדבר הזה, כי כאשר יקרה בעיני נפש הנגיד המהולל ונכבד פ׳ . . . . , ולכבוד יחשב לי להתחתן בו, לא אוכל למלאות מאויי לבי, המתנגד לצוואת אחי ז״ל, אשר

קדשו דבריו לי ולבני. הן עתה אך ירמזון מלי, ואם חכם לבך תבינם. והיתר יגיד לך הזמן.

כ״ד ידידך.

(23. בריעף) ווערטהעסטער פריינד!

איהר שרייבען טראף בייא מיר צו איינער זעהר אונגעלעגענען צייט איין. יעצט זינד ליידער קיינע טאגע דער פריידע פיר מיך, פיעלמעהר האט זיך אללע לוסט מיינער פאמיליע אין דיא טיפסטע בעטריבניס פערוואנדעלט. מיין גוטער, עדלער ברודער .... איזט ליידער פאָריגע וואָכע אין זיינען בעסטען יאהרען מיט טאָד אבגעגאנגען, צום גרעֶסטען אונגליק זיינער שעטצ־בארען פאמיליע, אונד צום ליידוועזען אללער זיינער מיטבירגער. דא זיך נון מיינע געשעפטע דאדורך פערמעהרט האבען, אינדעם איך צום פאָרמונד דער הינטערלאססענען אונמינדיגען קינדער בערופען בין, אונד בערייטס מאָרגען שאָן נאך .... אברייזען ווערדע, אום דען נאכלאס אין אָרדנונג צו ברינגען, אונד אום מיינען ליבען זאָהן אונד דיא גאנצע טיפגעבייגטע פאמיליע צו טרעֶסטען: זאָ איזט עס מיר ניכט מעֶגליך, איהנען געציעמענד צו אנטוואָר־טען, דאהער זיא מיר, מיינע קירצע צו פערצייהען בעליבען. — זאָ פיל גלויבע איך איהנען זאגען צו מיססען, דאס איהרע פערנערע בעמיהונג, מיר אין דער בעוואוסטען זאכע צו שרייבען, פערגעבליך זיין ווירדע, אינדעם איך, זאָ זעהר איך אויך דען האָכ־ אונד עהרווירדיגען הערן .... צו שעטצען ווייס, אונד זאָ זעהר איך מיך געעהרט זעהען מיסטע, מיט איהם פערשווע־גערט צו זיין, דאָך מיינעם אייגענעם וואונשע ניכט געניגען קאן, וועלכער מיט דעם טעסטאמענט מיינעס זעליגען ברודערס אין ווידערשפרוך שטעהט, דא זיינע וואָרטע זאָוואָהל מיר אלס מיינעם זאָהנע הייליג זינד. בעגניגען זיא זיך אונטערדעססען מיט דיזעם ווינקע, דאס נעהערע ווירד זיא שאָן דיא צייט לעהרען.

איהר ערגעבענער.

(מכתב הארבעה ועשרים)

## מכתב לסוחרים מיודעי המת.

שלום להיקר וכו׳.

לא יום בשורה היום, אך עצור בל אוכל מהודיע לך ארוני השמועה לא טובה, שארוני דודי ...... עזב את עולמו, והלך לארצות החיים הנצחים בששה להדש הזה. והוא צוה לפני מותו, ונכתב בצוואתו, ונחתם והעד עדים. להיות אנכי פקוד לראש בית מסחרו, ולחתום בשמו כל ממכר ומקנה, כל תמורה וממשת יד אשר ישה הבית, וכאשר אעשה כן יקום ויהי,

עד אשר יגדלו הנערים יוצאי חלציו. ועתה ארוני הנני אודיעך את אלה, ואערכה בקשתי לפניך, שום תשים בטחונך בי כאשר בטחת בארוני דודי ז"ל, כי בתום ואמונה אעשה, ואהי תמיד מוכן לפקודתך לכל אשר תצוני, ולא יאחר למלאות חפץ ארוני, ככל אשר היה בתחלה תחת פקודת דודי ז"ל עודו בחיים חיתו.

ואני הנני נותן לך פה תמונת חתימת ידי בשם דודי, ונחתם בטבעתו . . . .

כ"ד ידידו ועבדו

פלוני, החותם בבית מסחר בשם פ' . . .

(.24 בריעף) האָכעדלער העדר!

איך ערפיללע הירמיט דיא טרויריגע פפליכט, איהנען דען טאֶדטליכען הינטריטט מיינעס העררן אָנקעלס, איהרעס האנדעלספריינדעס...., וועלכער לײדער אם זעכסטען דיזעס מאָנאטס דאז צייטליכע פערליס, ערגעבענסט אנצוציגען. דא ער מיך אין זיינעם טעסטאמענטע, וועלכעס געריכטליך קאָנפירמירט איזט, צום געטעסטאמענטפיהרער זיינער האנדלונג ערנאננט האט, אונד מיר דיא פראָקורא איבער אללע אונטערנעהמונגען זיינעס האנדלונגסהויזעס ביז צור מינדיגווערדונג זיינעס עלטעסטען זאָהנעס איבערגעבען, זאָ בין איך זאָ פרייא, איהנען דיזעס מיט דער ביטטע צו מעלדען, דאס זיא אויך מיר, גלייך מיינעם זעליגען אָנקעל איהר צוטרויען שענקען, אונד מיך מיט איהרען אויפטרעגען בעעהרען מעֶגען. זיא זאָללען שטעטס מיט אללער רעדליכקייט אונד בערייטוויליגקייט בעהאנדעלט, אונד איהרע אויפטרעגע, וויא ביים לעבען מיינעס אָנקעלס, מיט דער גרעֶסטען פינקטליכקייט בעזאָרגט ווערדען. צוגלייך ביטטע איך, דאס זיא זיך מיט דען טריפליגען מיינער אונטערשריפט, וועלכע דיא ביזהעריגע פירמא דער האנדלונג, אונד דיא היר דייטליך געטריבען אונד מיט דעם זיגעל דער האנדלונג בעגלייטעט איזט, געפעלליגסט בעקאננט צו מאכען בעליבען מעֶגען.

איהר ערגעבענער....

אונטערשריפט דער פירמא....

תשובה. (מכתב החתם ועסקיו)

מכתבך ידידי קבלתי. וכבר שמעה אזני הבשורה המעציבה ממות רודך, אוהבי היקר . . . . . כי קראתיה במכתבי קורות העתים. ואני צר לי מאוד על אבדן איש אמונה וישר כמוהו, אשר דרכו נכונה תמיד, ועולה לא נמצאה בשפתיו ובמעשיו, מיום עשיתי עמו מסחר כעשרים שנה. ואתרה

ידידי ידעתיך בשם, היותך פועל צדק ואוהב משרים, ולבי בטוח שתלך בעקבות דודך ז"ל, להיות מעשיך באמונה וכשרון. על כן לא אמנע מעשות עמך מסחר וקנין, בכל אשר יקרה המקרה. רק חזק ואמץ לעמוד על משמרך למלאות חפצי מכיריך. למען הקים שם הטוב אשר לבית מסחר דודך.

כ"ד דורש שלומך....

(25. בריעף) ווערטהעסטער פֿריינד!

איהר שרייבען פֿאָם צעהנטען דיזעס האבע איך ריכטיג ערהאלטען. ליידער האבע איך דיא טרויריגע נאכריכט פֿאָם טאָדע איהרעס אָנקעלס, איינעס האנדעלספֿריינדעס .... שאָן פֿריהער דורך דיא צייטונגען ערפֿאהרען. הערצליך בעדויערע איך דען פֿערלוסט איינעס זאָלכען רעדליכען מאננעס, דער זיך וועהרענד אונזערס צוואנציגיעהריגען האנדעלספֿערקעהרס איממער פֿאָן דער רעכטשאפֿפֿענסטען זייטע געצייגט, אונד ניא אנלאס צו איינער אונצופֿריעדענהייט געגעבען האט. דא איך נון אויך זיא דעם נאמען נאך אלס איינען זאָלידען רעכטשאפֿפֿענען מאן קעננע, אונד איבערצייגט בין, דאס זיא אין דען פֿוסשטאפּפֿען איהרעס אָנקעלס טרעטען, אונד דורך פינקטליכקייט אים געשעפֿט, דען גוטען רוף איהרעס האנדעלסהויזעס ערהאלטען ווערדען, זאָ ווערדע איך ניכט ערמאנגלען, מיך בייא פֿאָרקאָממענדען פֿעללען אן זיא מיט אויפֿטרעגען צו ווענדען. דיזעס פֿערזיכערט זיא

איהר פֿריינד....

(מכתב ששה ועשרים)

## מכתב אבי הבן לאחד מאוהביו.

שלום לרעי ואוהבי וכו'.

הן עברו ימי הבכי, חלפו ימי אבל אחי, והגיע עת דודים לבני בכורי...., מועד כלולותיו עם בת אחי הבכירה, הבתולה.... והנערה תהיה לו לאשה כפי צוואת אחי ז"ל, והגבלתי יום החפה על שלשה ועשרים לחדש שנים עשר הבא. ואני קראתי לך ידידי אלוף נעורי, לבוא אצלנו עיר הזאת, להתעלס אתנו באהבים ביום אורה וחדוה הזה. והנה במכתבך האחרון חפצת לדעת שרש דבר מפקודת אחי המת על אודות בני, ואני אמלא שאלתך להעתיק לך פה רושם השמיני מצוואתו. וכה אמר:

כי יגדל בני הבכור . . . . . והתחזק לאיש לדעת לחשוב מחשבות ולעשות במלאכת בית מסחרי, אז ישלם עשרת אלפים כסף לבן אחי.... חלף עבודתו אשר עבדני ימים רבים. ובני לבדו ימשול כאות נפשו בכל קניני. אך אם יישר בעיני בן אחי הנ״ל לקחת בתי הבכירה..... לו לאשה, ברצותו אביו, הוא אחי.... אז כאחד הבנים יחשב לי, וחלק כחלק יהיה לו עמהם בירושתי, כים אחד יהיה לכלם, והוא יִפָּקֵד עם בני בכורי לראשי בית המסחר, ועל פיו יעשו עסקי המרכולת, באשר היטב נודעו לו מתמול שלשום.״

ועתה יען כי חשקה נפש בני בנערה הזאת, כי טובת מראה ואשת חיל היא ומגודלים מנעוריהם, הלילה לי למאן בזה, הלא טוב לי תתי לו בת אחי מתת לו אשה אחרת. על כן בכל לב נרציתי להתחתנות הזאת והוחלתי עד עברה שנת האבלות. ואמלא שבוע זאת ביום הנגבל למעלה. ואתה אל תתמהמה ידידי ורעי, בוא תבוא ליום מועד, ותגדל שמחתי בראות פני אהובי צהלה ושמחה עמי. ואם תישר בעיניך להביא עמך שנים או שלשה מבני משפחתך, לרצון יהיה לי, ואקבלם בשמחה וטוב לב.

כ״ד ידיד נעורך השמח לקראת בואך.

(26. בריעף) בעסטער פֿריינד!

דא נון דיא טרויערצייט דער פֿאמיליע מיינעס זעליגען ברודערס בערייטס פֿאָריבער איזט, זאָ האבע איך יעטצט אנשטאלטען צור פֿערעהעליכונג מיינעס עלטעסטען זאָהנעס, וועלכער, פֿערמאֶגע דעם טעסטאמענטע דעס פֿער־שטאָרבענען, דעססען עלטעסטע טאָכטער, פֿרייליין פ.... הייראטעט, איך האבע אלזאָ דיא עהרע, זיא, מיין טהייערער יוגענדפֿריינד, צו דער, אויף דען צוואנציגסטען קאָממענדען מאָנאטס בעשטיממטען האָכצייט פֿריינד־שאפֿטליך איינצולאדען. צוגלייך בעפֿרידיגע איך היערמיט איהר, אין איהרעם לעצטען שרייבען געאייסערטעס פֿערלאנגען, דיא בעשטיממונג מיינעס זעלי־גען ברודערס, אין בעטרעף מיינעס זאָהנעס, אומשטענדליך צו וויססען, אינ־דעם איך איהנען דען אכטען ארטיקעל זיינעס טעסטאמענטס היער אבשרייבע, ער לויטעט אלזאָ:

„ווען מיין עלטעסטער זאָהן צור מינדיגקייט געלאנגט, אונד פֿעהיג זיין ווירד, זעלבסט דיא האנדעלסגעשעפֿטע צו פֿיהרען, זאָ זאָלל ער מיינעם ברו־דערזאָהן.... פֿיר דעססען מיר געלייסטעטע טרייע דיענסטע צעהן טויזענד זילבערגולדען אויסצאהלען, אונד האט אלסדאן אללײן איבער מיין פֿערמאֶגען צו שאלטען. זאָללטע זיך אבער מיין עבען בענאננטער ברודערזאָהן ענטשלי־

שען, מיינע עלטעסטע טאָכטער . . . . צו היירַאטען — פערשטעהט זיך, מיט איינווילליגונג זיינעס פאטערס, מיינעס ווירדיגען ברודערס: — זאָ זאָלל ער וויא איינער מיינער זאֶהנע אנגעזעהען ווערדען, אונד גלייכען אנטהייל אן מיינעם נאַכלאַס, מיט איהנען האבען, אים גלייכען מיט מיינעם עלטעסטען זאָהן דיא אָבערסטע פערוואלטונג מיינער האנדלונג פיהרען. דערען געשעפטע ער זאָ גוט קעננט.״

דא נון מיין זאָהן דאז פרייאליין, מיט דעם ער אויפערצאָגען וואורדע, איהרער שאֶנהייט זאָוואָהל אלס איהרען טוגענד האלבער ליבט, זאָ זייא עס פערן פאָן מיר, איהם איין הינדערניס אין דען וועג צו לעגען, אונד איך שטיממע פילמעהר פאָם הערצענסגרונד אין דיזע פערבינדונג איין. איך וואַרטעטע נור ביז נאָך פערלויף דעם טרויעריאהרס, אונד האבע נון אויך אָבענבעשטיממטען טאג דיא האָכצייט פעסטגעזעצט. איך ביטטע זיא נאַכמאלס, מיין געשעטצטער פריינד, אונגעזיימט צו אונז הערצוקאָממען, אונד אונזערן פריידענטאג דורך איהרע געגענווארט צו פערהערליכען. ווען עס איהנען געפעלליג איזט, קאֶננען זיא אויך אייניגע פאָן איהרער פאמיליע מיט-ברינגען, וועלכע געוויס דיא פריינדשאפטליכסטע אויפנאהמע פינדען ווערדען.

איהר פריינד . . . .

(מכתב השבעה ועשרים)

## מכתב לבעל חוב.

שלום וכו׳.

בקורת בהיותה לספרי מסחר אשר לארון המנוח . . . . נמצא כתוב שם ארוני בין בעלי החובות, ואתה חבת לו חמש מאות זהובים כסף במחיר עשרים צרורות משי, אשר קבלת זה שתי שנים, ועוד היום לא הגיע התשלומין. והנה אף אמנם שהארון המנוח בטוב לבו נשא פניך, לבל יהי עליך כנושה, והעביר על הזמן, בכל זאת לא העביר על החוב כלו, כי לא מחהו מספרו. ויען כי אין יכולת ביד האפוטרופסים למחול על קניני היתומים, לכן צווני לכתוב לך ולשאול כסף החוב. והנחה עשו לך, להוחיל עוד חדש ימים מיום ראותך המכתב הזה. אולם אם יעבור גם המועד הזה ועודנה תסוג אחור ידך מלשלם, יצר להם מאוד לראות אותם ברע, להביא הדבר לפני שער המשפט אשר בעירך. ואתה ארוני טוב לך למהר להתרפס ולרהב האפוטרופסים בכל המוקדם.

כ״ד החותם בשם . . . .

27.) בריעף **מיין הערר!**

בייא דער אונטערזוכונג דער האנדעלסביכער דעם פערשטארבענען הערן ... פאנד זיך, דאס זיא איהם צייט צווייא יאהרען פיר עמפפאנגענע צוואנציג באללען ראהע זיידע פינף הונדערט זילבערגולדען שולדיג זינד, אונד ביז יעטצט נאך קיינע צאהלונג געלייסטעט האבען. ווען זיא עס נון צוואר דער הערצענס־גיטע דעם זעליגען הערן.... צו פערדאנקען האבען, דאס ער זא לאנגע נאכ־זיכט געגען זיא האטטע, זא האט ער דאך ניכטס דעסטאווייניגער איהנען דיא שולד גאנץ ערלאססען. דא ער דיאזעלבע ניכט אויס דעם בוכע שטריך. דא עס ניכט אין דער מאכט דער פארמינדער שטעהט, דאז אייגענטהום דער אונמינדיגען וואיזען צו פערשענקען: זא האבען זיא איר אויפגעטראגען אן זיא צו שרייבען, אונד דיא בעזאגטע שולד איינצופאדערן. יעדאך וואללען זיא נאך איינען מאנאט, פאם עמפפאנגע דיזעס בריפעס אן גערעכנעט, געדולד האבען. זאללטע אבער אויך בינגען דיזעס טערמינס קיינע צאהלונג איינלויפ־פען, זא ווערדען זיא זיך גענאטהיגט זעהען, דיא זאכע בייא דער געריכטס־בארקייט איהרעס ארטעס אנהענגיג מאכען צו מיססען, וועלכעס איהנען זעהר לייד טהון ווירדע. איילען זיא דאהער, מיין הערר, דיא פארמינדער זאבאלד אלס מאגליך צו בעפרידיגען.

אים נאמען דער.... יטען האנדלונג.

**תשובה.** (מכתב המתנה ועסרים)

אודה על אשמתי, כי לויתי ולא שלמתי לבית מסחר הארון המנוח — סך חמש מאות זהובים במחיר המשי אשר קבלתי. אך שאו נא ארוני האפוטרופסים, אם תחפשו באגרות כתובות מאתי להמנוח, הלא תמצאו כי לא במרד ובמעל נעשתה זאת. אם תבקשו ותבינו בספרי מסחרו, עיניכם תחזינה משרים, כי שנים רבות עשיתי עמו באמונה וביושר, ולא הבאתי עלי אין גם תלונה אחת קטנה. אך בפעם הזאת יד ד׳ שלוחה בי, ותגע בכל רכושי לאבדו ע״י הבערת אש, אשר יצאה בשכנתי, ותיקד עד תחתית ביתי וכל משכיות סחורתי, ותדל ידי עד מאוד, וכמעט בביתי אין לחם ושמלה. הן אמנם מאז שנה אחת שבתי והחילותי מסחר קטן, בכסף מעט אשר נדבו לב איזה נגידים להחזיקני בו, עד השיגה ידי למצוא מחית ביתי בדחק גדול. אך קצר המצע מהשתרע, ואין לאל ידי לשלם החובות ישנים. לכן ארונים יקרים! כתרו נא לי זעיר, אולי יאבה ד׳ שלוח לי ברכתו ויפרוץ קניני אשר ראשיתו מצער. אז חלילה לי מגזול נכסי היתומים, ובכל לבי

אשיב את נשיי לאחרים, ויודע לכם אמונתי, ותדעו כי לא מזדון לבי מנעתי עד הנה מלשלם כל בעל משה בידי.

כ״ד.

(28. בריעף) ערלע, האָכגעעהרטע הערען!

איך קאן ניכט אנדערס אלס דיא, דעם האנדלונגסהויזע דעם זעליגען הערן..., שולדיגע סוממע פאָן פינף הונדערט גולדען דער וואהרהייט געמעס איינגעשטעהען. אללײן, האָכװערטהע הערן פֿאָראינדער! ווען איהר דיא בריפֿע לעזעט, דיא איך דעמהאלב אן דען זעליגען געשריבען האבע, זאָ ווערדעט איהר אייך איבערצײגען, דאס עס ניכט אויס אונרעדליכקייט געשיהט, ווען איך מיט דער צאהלונג זאָ לאנגע צוריק שטעהע. זיא ווערדען עס פֿערמוטהליך אויס זייגען ביכערן ערזעהען האבען, מיט וועלכער אויפֿ ריכטיגקייט איך איינע רייהע פאָן יאהרען פֿאָרהער מיט דיזעם הויזע פֿערקעהרט האבע, אָהנע יע דיא מינדעסטע קלאגע איבער מיך קאָממען צו לאססען. אללײן עס האט מיך ליידער פֿאָר צווייא יאהרען דאז אונגליק געטראָפֿפֿען, מיין גאנצעס פֿערמאָגען דורך איינע פֿייערסברונסט צו פֿערלירען, וואָדורך איך אין דיא טיעפֿסטע דירפֿטיגקייט פֿערזעצט ווארדע. צוואר האבע איך זייט איינעם יאהרע מיט דער קליינען געלדאונטערשטיטצונג איינייגער וואָהל־טהעטער ווידער איינען קליינען האנדעל אנגעפֿאנגען, דער מיר יעדאָך קוים איינען לעבענסאונטערהאלט מיט איינער פֿאמיליע אבווירפֿט; קיינעסוועגס אבער פינדע איך מיך יעצט אים שטאנדע, אלטע שולדען צו בעצאהלען. איך ביטטע דאהער, ווירדיגע הערען! מיט מיר נאָך לענגער געדולד צו האבען, פיעללייכט זעגנעט גאָטט דיזען מיינען קליינען אנפֿאנג; אלסדאן ווערדע איך געוויס דאראויף בעדאכט זיין, מיין אונרעכט ווידער גוט צו מאכען, אונד דיא שולד נאך אונד נאך אבצוטראגען. זיא ווערדען זיך אלסדאן איבערצייגען, דאס איך נור פֿאָלליגע אונמאָגליכקייט, אונד ניכט אונרעדליכער ווילען אבגעהאלטען האטטע, דען וואיזען דאז איהריגע צו בעצאהלען.

איהר ערגעבענער דינער.

(מכתב התשעה ועשרים)

ברכת ריע.

שלום ומזל טוב לרעי אהובי כנפשי ה״ה וכו׳.

בעת הרחקתי נדוד מביתי, ברדתי לשוק ברוינשווייג, בא מכתבך הנעים לבית מושבי בקרית האנאווער, ומשם שלחוהו לי אנשי הבית למקום השוק ומדי פתחתי האגרת ואך ראה ראיתי כתיבת ידך הנעימה, מלאתי גיל וחדוה, ונפשי תתענג מאוד לראות כי העליתני על זכרונך אחרי הפרדנו

איש מעל אחיו כמעט ארבע שנים. אמנם עלה וגדול ששון לבי בקראי איזה דלתות באגרת שלומך, וידעתי כי בחסדי אל הורם קרנך מעלה מעלה, וכי הוצב לך יד בעיר . . . . ולקחת בת דודך היקר ז"ל לאשה, ולך חלק ונחלה עם בניו בירושתו הגדולה, ונפקדת לראש בית מסחרו, הנודע בשערים לתהלה ולתפארת. אשריך וטוב לך! שפרה גם עלי חבל נחלתך ידידי, ובטובך ישמח לבי גם אני. יואל אלוה וישלח ברכה ושפע רב בכל משלח ידך. ויעלה ויצמח קרנך לארך ימים טובים ונעימים, עם נות בית היקרה והמהוללה, אשר יפיה וכשרון מעשיה נודעו לי בהיותי בימי חרפי בבית אביה. והנה קראת לי ידידי, לבוא ליום חפתך לרוות עמך דודים ביום אורה ושמחה, אך בהיות כי רחוק הדרך מאוד, ומלאכתי ועסקי מהיתי רבים, לא אוכל מלאות רצונך ורצון נפשי, אך עשיתי משתה ושמחה בעצם היום הזה בחברת רעים וידידים, וכטוב לבנו ביין העלינו זכרונך וזכרון אשתך הנעורה והאהובה על ראש שמחתנו. קח נא אהובי התשורה השלוחה לך בזאת, ליום כלולותיך, ותהי נא אות ברית ידידות הכרותה בינינו, אשר לא ישכח לעולם.

כ"ד אוהבך מקרב לבו.

(29. בריעף) געליבטעסטער פריינד!

בייא מיינער אבוועזענהייט — איך וואר געראדע אין ברוינשווייג צור מעססע — קאם איהר זעהר געשעטצטעס שרייבען אין מיינעם הויזע צו האנאָווער אן, פאָן וואָ עס מיר מיינע לייטע היערהער שיקטען. גלייך בייא ערעפנונג דעס בריפעס עמפפאנד מיין הערץ איינע אויסערארדענטליכע פריידע, אלס איך איהרע האנדשריפט ערקאננטע, אונד זאה, דאסס זיא זיך נאך איינער פיעליעהריגען טרעננונג מיינער נאָך עראיננערטען. דאָך מיין פערגניגען וואוכס אימער גרעססער, אלס איך איהרען בריף דורכלאס, וואָרין איך איהרע גליקוואונשענדע ערפוהר, דאס זיא נעאליך אין.... איהר וואָהנאָרט געוועהלט, דיא טאָכטער איהרעס זעהר ווירדיגען אָנקעלס געהייראטעט, אונד גלייכען אנטהייל אן זיינעם בעטרעכטליכען נאכלאס, זאָ וויא אן זיינער וויט בעריהמטען האנדלונג האבען. איך ווינשע איהנען צו אללען דיזעם פיעל גליק, אונד נעהמע דען הערצליכסטען אנטהייל אן איהרעם וואָהלשטאנדע. מעָגע זיא דער אללערהעכסטע מיט זיינעם זעגען איבערשיטטען, אונד איהנען אים שאָאסע איהרער געליבטען פרויא (דערען שעָנהייט אונד טוגענד מיר פאָן יעהער לייט העער בעקאננט איזט, אלס איך אין איהרעם פעטערליכען הויזע וואר) איינע גליקליכע עהע אונד איין לאנגעס פראָהעס לעבען

פערלייהען! איהרע גיטיגע איינלאדונג צו איהרער האָכצייט קאָננטע איך וועד-
גען דער גראָסען ענטפערנונג, זאָ וויא וועגען דער מענגע דער געשעפטע, וואָמיט איך יעטצט איבערהייפט בין, ניכט אננעהמען, זאָ זעהר עס אויך מיין הערץ ווינשטע. אינדעססען האבע איך היר אן דעמזעלבען טאגע איין פעסט פעראנשטאלטעט, אונד אין געזעלשאפט איינינער גוטען פריינדע איהרע אונד איהרער ליבען יונגען פרויא געזונדהייט געטרונקען. עמפפאנגען זיא, ליבער פריינד, היערבייא מיין האָכצייטסגעשענק, וועלכעס דאזו דיענען מאָגע, מיך שטעטס אין איהרעם פריינדשאפטליכען אנדענקען צו ערהאלטען.

איהר זיא אינניגסט ליבענדער פריינד.

(מכתב הסנדקים)

אבי, אבי יקיר נפשי!

שוש אשיש ותגל נפשי לתת לך בשורה נעימה ונחמדה, כי לאשתי האהובה והיקרה מלאו ימי הרונה. והיא באה למטתה בלילה העבר וילדה לי בן זכר למז"ט. והיולדת בריאה ושלמה כפי מצבה ת"ל, ותקל בלדתה מאוד, והילד נער תמים ובריא. אתה אבי יקיר לי, מהר ובוא אלי ליום השלישי לשבוע הבאה, לראות בן בנך הראשון, בהמול בשר ערלתו, ושמח אתו ואתנו, וקח גם אתך אחותי הבכירה תחיה, כי היא ובן דודי הבכור ישאו את הילד בזרועותם למקום ברית המילה (להם תהי הסנדקאות).

כ"ד בנך הכותב בחפזון משמחת לבו ומרוב עבודה במלאכת הבית והמכהר.

(30. בריעף) טהייערסטער פאטער!

אין געפיהלע דעם האָכסטען פערגניגענס זעטצע איך דיא פעדער אן, דיר דיא גליקליכע ענטבינדונג איינער געליבטען גאטטין פאָן איינעם היבשען געזונדען קנאבען, וועלכע געסטערן אבענד אום צעהן אוהר ערפאָלגטע, ער-
געבענסט אנצולייגען. ביידע, וועכנערין אונד קינד, בעפינדען זיך נאך פער-
העלטניס דער אומשטענדע רעכט וואָהל. דיא נידערקונפט גינג פיעל לייכטער פאָן שטאטטען אלס וויר געגלויבט האבען, איילע אלזאָ, טהייערסטער פאטער, אויף דינסטאג דער קינפטיגען וואָכע הערצו קאָממען, אום דיינען ערסטען ענקעל צו זעהען, זיינער בעשניידונג בייאצוואָהנען, אונד דיך מיט איהם אונד אונס צו פרייען. אויך ביטטע איך, מיינע עלטעסטע שוועסטער מיטצובריב-
גען, דא איך איהר אונד מיינעם קוזענג... דיא געפאטטערשאפט בעשטיממט האבע. געטריבען אין איילע פאָר פריידע אונד געשעפטיגקייט

איהר זיא ליבענדער זאָהן.

(מכתב האחד ושלשים)

תשובה. בני היקר והנכבד!

קח נא ברכתי, ברכת מז"ט, היוצאת ממעמקי לבי, ליום הולד בנך בכורך, וגם לאשתך האהובה אשלח ברכתי. יואל אלוה ויגדל הילד והיה לאיש מצליח ישר ותמים, לשמחת עולם לכם, ולעטרת תפארת שיבתי. והנני נמנעתי מבוא ליום מועד ברית המלה, בהיותי חולי מעט, והרופאים צוני להשאר כשלשה ימים בחדר, להשמר מקור הרוח הנושב בימים האלו. אבן אשלח לך אחותך הבכירה כאשר שאלת, וגם בני השלישי.... יבוא עמה. ועתה בני! היה אך שמח וטוב לב, ואל תדאג לי מאומה, כי אך מצער היא. כאשר תשמע מפה אחותך ואחיך הבאים אליך ואבקש ממך שתקרא שם בנך הנולד לך בשם.... הוא שמו של אבי אמך, אשר שאל מאתה קודם מותו, שיקרא אחריו בן הראשון הנולד במשפחה. ותחבר אליו גם שם דודך ז"ל, ויקרא שם הילד בישראל פ'. פ'.

אני אני אביך השומח בשמהתך.

(31. בריעף) געליעבטעסטער זאָהן!

עמפפאנגע הירמיט מיינע אינניגסטען, הערצליכסטען גליקווינשע, וועלכע איך דיר אונד דיינער געליבטען פרויא צור געבורט איירעס ערסטען זאָהנעס אבשטאטטע. מאָגע דער אללגיטיגע דען קנאבען זעגנען, אונד איהן צו איי־נעם גליקליכען אונד טוגענדהאפטען מענשען, צור פריידע איירעס לעבענס, אונד צור צירדע מיינעס אלטערס, הערחן וואכסען לאססען! עס איזט מיר אבער ניכט מאָגליך, אויף דען טאג דער בעשניידונג הינצוקאָממען, דא איך איין וועניג אונפעסליך בין, אונד מיר דיא ערצטע בעפאָהלען האבען, איי־ניגע טאגע דאס צימער צו היטען, אום מיך פאָר דעם איינווירקען דער רויהען ווינדע, וועלכע יעצט וועהען, אין אכט צו נעהמען. איך שיקע דיר אבער מיינע עלטעסטע טאָכטער, אין בעגלייטונג מיינעס דריטטען זאָהנעס... איבריגענס ביטטע איך דיך, רעכט פראָה אונד פערגניגט צו זיין, אונד דיר מיינעטוועגען ניכט דען גערינגסטען קוממער צו מאכען, דא מיינע אונפעסליכ־קייט זעהר אונבעדייטענד איזט, וויא דוא עס פאָן דיינען געשוויסטערן הערען ווירסט.

צוגלייך ביטטע איך, דעם קנאבען דען נאמען דיינעס גראָסספאטערס פאָן מוטטערזייטע בייצולעגען, דא דערזעלבע עס זיך אויסדריקליך פאָר זיינעם טאָדע ערבעטען האט. אויך לעגסט דוא איהם דען נאמען דיינעס זעליגען אָנקעלס בייא, זאָ דאס דער קנאבע .... גענאננט ווערדע. פאָללער טהייל־נאהמע אן דיינער פריידע פערבלייבע איך א. ז. וו.

## מכתב האב לבנו.

(מכתב השנים ושלשים) בני יקיר לי!

מאז מעט בשנים קראתני בני שנים ושלש לחוג עמך משתה ושמחה במועד חדותך, ועתה אקראך גם אני לחוג עמי יום רנה וחדוה למלאות שבעים שנה לחיי, מספר שנות אדם בהם, וחמשים שנה לכלולת חופתי עם אשתי, היא אמך היקרה והצדקת תחי׳. הנה ביום עשרים לחודש הזה אפרוש כפי לאל גמל עלי, ושפתי תבענה לו תודת תהלה, אשר ימינו תמכתני וזרועו אמצתני עד הנה, ונתן לי ארך ימים, צבא אנוש על הארץ, בכבוד ותפארת שיבה, בחיק אשה משכלת וטובת רוח. ואחר רנה ותפלה אקרא למאהבי מסביב, לתת להם משתה כיד ד׳ הטובה עלי, ולהתעלס עמהם באהבים. ואתם בני ובנותי, זרעי וזרע זרעי! הקבצו ובואו אל אביכם הזקן לעלוז ולשמוח עמו, ואני בכם. ואתה בני, רדה אלי אל תעמוד, והבאת אתך אשתך וכל יוצאי חלציך הנערים והנערות, וכל קרוביך וקרובי אשתך תחיה, ואני זרועי תחבקכם, ובבואכם תרבו גיל אלי גיל, ויחד נודה לאלהים חסדו בקול המון חוגג.

כ״ד אביך.

(32. בריעף) טהייערסטער זאָהן!

זייט איינינען יאהרען האטטע איך פערשידענע מאל דאז פערגניגען, פאָן דיר צו דיינען פעסטליכען טאגען איינגעלאדען צו ווערדען. יעטצט האבע איך דיא פריידע, דיך צו מיינעם פעסטטאגע איינצולאדען. עס איזט מיין זיבענ=ציגסטער געבורטסטאג, דען איך אם צוואנציגסטען דיזעס מאָנאטס צו פייערן אנשטאלטען געטראָפפען האבע. דיזער טאג, אין וועלכעם איך פאָן גאָטטעס גנאדען דאז געוואָהנליכע ציעל דעס מענשענלעבענס אין עהרען עררייכט האבע, איזט מיר אום זאָ טהייערער, דא ער אויך דער פינפציגסטע יאהרעס=טאג מיינער גליקליכען פערעהעליכונג מיט דיינער געליבטען אונד פראָממען מוטטער איזט. נאכדעם איך אן דיזעם טאגע מיין הערץ אין געבעט אונד דאנקזאגונג פאָר דעם אללערהאָכסטען היממעלשען פאטער אויסגעגאָססען האבען ווערדע, וויל איך אויך מיינע פריינדע צו מיינעם פריידענמאהל אום מיך הער פערזאממלען, קאָממט, מיינע קינדער אונד ענקעל! קאָממט צו איירעם גרייזען פאטער; פרייעט אייך מיט איהם, זאָ וויא ער זיך איירער פרייעט. בעזאָנדערס ביטטע איך דיך, געליבטעסטער זאָהן, אונגעזיימט מיט דיינער ליבען געמאהלין, קינדערן אונד דיינען בעסטען פריינדען הערצו=קאָממען. מיט אָפפענען ארמען וויל איך אייך ענטגעגען איילען. אונד איירע אנוועזענהייט ווירד מיינען פריידענטאג פיעלפאך ערהאָהען. מיט בעגירדע אייך באלד אום מיך צו זעהען פערבלייבע איך   דיין דיך ליבענדער פאטער.

# המחלקה השלישית

יבואו בה

מכתבים ואגרות יקרות מחכמי הדור, אשר הריצו איש אל רעהו לעת מצוא על ענינים רבים ונכבדים, בטוהר ההגיון וצחות הלשון, ומכתבי הרמבמ"ן בל"א ולשון עבר.

---

נאספו יחד ראשונה

מאת

החכם מו"ה

## מאיר הלוי לעטערים.

## א

(*) אוהב וריע, איש מבין יודע, ה״ה החכם הכולל הרבני מוהר״ר אליה מורפורגו נר״ו.

שמחתני באותיותיך שהגיעוני, כתובים מר״ח כסלו אבל אחרו לבוא, וארע כי ככחך אז כחך עתה, להקים ברית האחוה אשר בינינו, כי אמרתי אתה קצצת פתיליה, יען שבה אחור ימינך, וימים רבים אשר לא נראית לי במראה אותותיך הנעימים, ועד שאתה תמה עלי, אני תמה עליך ועל חכמי ארצך. בער אני ולא ארע, מדוע לא קבלתי תמונת אות על שמנה מכתבים ששלחתי לטריאסטי בקיץ שנת תקס״ד לפ״ק? כששלחתי תיבה קטנה עם כ״ד מכתבים ממכתבי השלישי שקראתי עין משפט לאדרעסי של איש אמונים הסופר כמהור״ר יוסף חיים גאליקו. אלה האגרות היו, הא׳ להרב הגאון פורמיגיני נר״ו שבטריאסטי, הב׳ לראשי ת״ת שם, הג׳ לרבני וויניציא נר״ו, הד׳ להרב בפיראַרא נר״ו, הה׳ להרב בריגיו נר״ו, הו׳ להרב באנקונה הנ״ל, הז׳ להסופר הנ״ל, הח׳ למעלת כבודך נר״ו, ועד היום אין אחד מהם גולה את אזני דבר, ובמה ארע אם הגיעו הספרים והאגרות לבתי מועדיהם אם אין? בלתי אגרת אחת שקבלתי בעת ההיא ממעלתך, הודעתני בה כי האגרת הנ״ל קבלת, אבל המכתב לא בא לידך, ובמכתבך מר״ח כסליו לא זכרת דבר ממכתב השלישי ולא ממכתב הרביעי שיצא לאור בקיץ העבר. כמה מחשבות עלו על לבי בענין זה, עד שנואשתי לשאול על טעם הדבר, ורפו ידי משלוח עוד כ״ד מכתבים ממכתב הרביעי הנ״ל, כי אמרתי לא אהיה עוד על החכמים האלה למשא, כי מנעוני מכבוד, כי החרישו ולא ענו עוד, ואנכי לא חטאתי להם, ואין מלה בלשוני שהיא נגד כבודם חלילה. ועתה ארוני אליהו! כי באת אלי עתה לעורר אהבה ישנה, תן לי אות אהבה להודיעני מה היה לכ״ד מכתבים הנ״ל? האם באו איזה מהן לידך? מה היה לאהובנו הסופר הנ״ל שלא השיבני דבר? אם בא לידך גם המכתב הרביעי שקראתיו רחובות, אם אין? כי בתוך יגונות רבות שאני שקוע בהן היה גם המקרה הלזה

כחומץ לצמאי. הלא בקרוב מקום אדוני חונה, ונקל לך לחקור על זאת ולהודיעני פשר דבר. המכתב הרביעי הוא חותם למכתבים שלפניו והגדול שבכלם, כי יש בו עשרים פרקים. גם בו הבאתי את הדרשה שדרש עלי רב אחד בפולין בשבת הגדול שנת תקמ"ב לפ"ק עם ההגהות שהגהתי על דבריו, וכבר נכלמו האנשים אשר דברו עלי עתק, ות"ל נכבד שמי בכל המדינות האלו וידעו כלם כי נאמן אני לתורת ה' ויועץ טוב לבית ישראל. ואם תגלה את אזני כי חכמי ארצך נר"ו לא שנו ממדתם, ועוד לבם ישר עמי כאשר לבבי ישר עמהם, אוסיף לשלוח כמספר הראשון גם ממכתב הרביעי, ואין אחריו עוד, כי עשיתי כל המוטל עלי, ולא אדבר יותר בדברי הריב הזה. — ועל אודות חמשה דברים שעכבתי עליהן את התשובה אשיב עתה למעלתו נר"ו על הסדר שסדר אותו במכתבו הנ"ל, וז"ל: „מדוע החכם החוקר כמהו"רר משה מדעסא לא כבדני בתשובתו?" צר לי להודיעו כי איננו! זה ד' ימים הלך לעולמו תנצב"ה, כל יודעי דעת לבם דוי כי מלבד שהיה חכם בתורה וידיו רב לו בכל חכמה וחוקר מופלא, לא הניח כמותו כותב צחות בלשון אשכנזי, אין כמוהו מעתיק מל"הק ללועז, ובכחו זה עשה לו שם בגוים ויהי לכבוד לבית ישראל. ואולם מדוע לא השיב בחייו למעלתו נר"ו, חי נפשי כמה פעמים הזכרתיו לחשיב, ובל אדע אם מעצלה או משכחה או מדבר זולת אלו חדל עשוהו. — „הודיעני דעתך על פסוק בן סירא אשר שאלתיך פירושו?" — חי נפשך אדוני חפשתיו ולא מצאתיו. נא יסמן לי מקומו איפה הוא, ואראה אם אוכל לבוא עד תכונתו, ואגלה דעתי בעז"ה למעלתו נר"ו. — „אם עוד דעתך להדפיס בשותפות ספרך הנעים גן נעול?" — עד כה לא הודעתני מה מלאכתך ומה מעשיך בדפוס החדש שלמענו התחברת אם אמן נוצרי כדברי המודעות ששלחת לי אז, אם יצא הדבר לפועל או לא? אם כבר נדפסו מחברות בדפוס זה או לא? אם עסוק אתה בהדפסת ספר פחד יצחק ובס' השירים ששאלת לך עליהם חתומים, או לא? ולפי שחדלת מכתוב אלי עוד חנחתני בספקות כאלו, ואמרתי: עזבת עצתך ולא אבית לשלוח יד במלאכה זו, ועל כן נסוגותי אחור מלבקש לך חותמים על ספריך אלה, או מְדַבֵּר דבר על הדפסת ספר גן נעול. ועתה כי שַׁבְתָּ לעורר על זה, אחלה פניך, הודיעני נא על נכון מה אתה עושה בענינים הללו? ההצליח ה'

את מעשיך? ומה אתה שואל מעמי? וכבוא דברך בעז"ה אעשה כאשר תהיה לאל ידי להפיק רצונך; וכן בהדפסת ספר גן נעול בשותפות, לא חזרתי בי, אבל צריכין אנו תחלה לפרענומעראנטען, כי שלשה הבתים (השלישי הוא עדיין כ"י) יעלו בדפוס לחמשים קונטרסים גדולים וכסף מקנתם יתנו שלשה טהאלער פרוסיא, והחותם ישלם השליש מיד, ובקבלת הבית הא׳ יחזור וישלם השליש, ובקבלת השני ישלם השליש האחרון, ועל כל פנים צריך שיהיו 300 חותמים. אם יש ביד מעלתו נר"ו להמציא החצי במדינות ההם, אעשה את שלי במדינות הללו בע"ה, אבל ראוי שתהיה מלאכתו לרגלי בדפוס שקבעו פה על חשבון האינשטיטוט של חנוך נערים, למען אשים עיני עליו להדרו ולסלסלו ולתקנו יותר מן הראשון, ואדוני איש מבין וסופר ויודע כי אי אפשר לעשות כן ע"י אגרות ושמועות מארץ מרחק, ישקול מעלתו נר"ו הכל על מאזני דעתו הרחבה וישיבני דבר. —

„אם בא לידך ס׳ מטפחת ספרים, ואם תשלחנו עם ראש דברך אמת בהעתקתך לס׳ בן סירא הנ"ל." — לא בא לידי ולא ראיתיו כי אם ביד החכם החוקר המניח ז"ל. אדברה עם יורשיו אולי יתנוהו על ידי ואשלחנו לך, גם היה בדעתי לשלוח לידך מאה ספרים יין לבנון וחכמת שלמה חמשים וחמשים, אבל מאז חדלת השיב דבר, ומאז עזבו ריעי אשר בשערי ארצך את ברית אהבתם ולא ענו דבר כנ"ל, מה יכולתי לדבר ולעשות עוד? ועתה נשארה שאלתך: „מה היה לחברת דורשי לשון עבר, כי חתו ולא ענו עוד?" — שאלתי לחבר אחד מהם הנמצא פה, ויתמה האיש, ויאמר: לא ידענו מה היה לאהובנו החכם הזה אשר כתבנו לו וגם חתמנו על ספריו ולא עננו דבר? והבטיחני לכתוב למר ידידי נר"ו, אם ימלא דבריו אסגרהו במכתב הזה. כמדומה לי שאדוני מסגיר אגרותיו באגרות זולתו למעט בהוצאה ומקבליהם בוגדים בו. — ואני עוד מעט ואתחיל בעז"ה הדפסת ס׳ המדות או ספר מוסר השכל שחברתי בחרף שנת תקמ"ה לפ"ק. יהיו דבריו לרצון בעיני חכמי לב, כי חדשות דברתי בו וסדרו יקר מאד. ואני שולח בזה המודעה בדפוס. הספר יודפס באותיות חדשות שהתיכו עתה יפים מאד ועל נייר גדול וטוב, ולבי אומר נואש לבקש פרענומעראנטען בק"ק איטליא יע"א, כי רואה אני מעטים הם השואלים להם ספרים לדרוש ולהתבונן בהם, וקציני עדתנו שמים

על לב לחזק ידי סופרים ומחברים ולחתום מפני הכבוד, גם אם מצער הוא, רב יחשב בעיניהם. אל יפול לב מחבר אם עיניו תראינה ספרים מונחים בעליתו, אין דורש אחריהן לקנותן במיטב כספו. כי לפעמים אין הסבה רוע דבריו, כי אם רוע לב, ות"ל ראיתי אנשי המדע שמחים בדברי הספרים הנ"ל. וכמו שכתבתי לפרי עץ טוב בנך המשכיל והנבון החונה כעת בטריאסטי, והשם יודע, אף כי עמלי רב, ולא כגמול עלי ישיבו. לא אשנה מחשבתי להוציאו לאור בעז"ה לעשורת טובה בישראל, ואם לא רבים יחכמו, ייטיבו דברי בעיני הישר הולך ובעיני הבאים אחרינו בכל דור ודור, והנה יולד חכם ישמח בו, הוא בנך חכם וסופר כמה"ר שמואל נר"ו שקבלתי ממנו כתב מטריאסטי, אשר על ידו אני שולח כתב זה למעלות כבודך. יצליח ה' דרכך וישמרך בכל מעשיך, והיה זה שלום מאת רעך כנפשך השמח בשלומך ועומד לפקודתך. הכותב פה ברלין יום ג' ח"י שבט תקמ"ו לפ"ק.

נפתלי הירץ וויזל.

ב

(*) יוסף האלהים לנהותך במעגלי צדק יקר
ומשכיל הכם כולל ומשורר נשגב וכו'.

מעולם לא ראיתיך, בן משכיל, ובעיני עד למאד יקרת, עיני בשרי לא חזו עוד את צלם תבניתך, אך דמות נפשך היקרה מרחפת לנגד עיני כמעוף החזיון לעיני איש הרוח, את קולך לא שמעתי עוד מדבר, ובדבריך זה רבות שעשעתי. המה הרהיבו בנפשי עז, עת החלה רוח העצב לפעמי, ויגרשוה וינדוה מקרב לבי; וכרחוק גוי מגוך, כן קרובה נפשי אל נפשך. — מה מאוד תאוה נפשי איפא כתוב אליך ממועד מועדה להחליף מעת אל עת מכתב מלא רעיוני עצב והגות תוגה (כמנהגי תמיד) באגרת אוגרת דברי חן ומלים מרהיבי נפש. אכן רבות יתאו לבנו וידינו אך מ"ט לעשות תעצורנה כח. עמל ותלאה תעצורנה בעדן, ומאויי הנפש בקרבה ידמו. עבודתי הרבה תנידני כל היום על פני קרת מבית לבית ללמד נערי בני ישראל חכמה ודעת, ואף את רעי ומיודעי פה אשר עמדי פה הנם, התעלם בל תתנני; בזרוע נחושה תאחזני, בערפי ובציצת ראשי, אם כרגע אתגנב אל דוד ורע, לחזות בנועם פניו, ובבהלה וחפזון תוציאני מביתי החוצה,

ושפתי לא יברכונהו בצאתי. — לכן גם זאת כל תדע בעיניך ידידי! כי על מכתבך עד כה מענות חדלתי, ותשובתי עד הנה התמהמהה. — (פה יבואו דברי משפט על ספר לא יצא לאור עד היום הזה.) אף לא תדע אהובי את כל התלאות אשר הקיפוני וישימו את לבי למעון רוח העצב והתוגה, המשתפכת גם על פועל ידי ומַעֲבָדַי. מאז הצגתי כף רגלי על דרך מבוא החכמה, רבו שוטני ושוטמי חנם. הרים גבנונים עצרו את פעמי, ואחרי העפילו ועליתי תועפותיהם, והנה תהום רבה לרגלי ההר תחתי יוצע מעבר מזה. מכל בצה ואגם משפחות נחשים צפעונים עלי התאספו. שרקו ויחרקו שֵׁן ויפרישו עקבי: ריב ומדנים ולשון תהפוכות ושפת שקר. אולם הפתנים האלה אך עקב ישפוני; אכן הנחש הבריח נחש עקלתון קִנאת הדת, הוא סביב גוי התפתל וילפות אותי, בעוצם נפתוליו עִצְּמַנִי, מעל לראשי הרים גלגלתו, ממרום כִּפָּה ובפני ירק כל מררתו. — ואף גם עתה כי שונאי חנם ימעטון ואוהבי ירבון, עוד רבות ישטנוני אנשי מכשול אלה אשר הזכרתי מהשלם נפשי כחפצי. — מנופת צוף המדעים טעמתי, ידעתי את מתקם, אך הן לא אוכל רוות נפשי ובשרי מהמה. כל היום איגע ומה פרי עמלי? — בצע כסף להחיות את נפשות ביתי, לא דעת ותבונה, לא חכמה וכשרון. לא עליך, יקירי! האלהים ינחך בארח סלולה אל משכן חחכמה והמדע ומלאכיו יפזרון פרחים ושושנים אלי כפות רגליך עד בואך אל היכלה פנימה, לא כנתיב אשר יובל בו מוקירך ואוהבך

יצחק ערטער.

ג

(*) שפעת שלום וברכה תחול על ראש תפארת הבחורים, נוצר תורה ותושיה כאחד מן השרידים אשר ד' קורא אליהם לעמוד על משמרת הקדש בפנים, כשמואל אשר הקדשתו אמו לעבודת האל עודנה רך בשנים, והוא הולך גדל וטוב מכל שאר הבנים. ה"ה ר' אברהם בכ"ר ישראל אדאלף יה"ו.

את אשר לא פללתי ראיתי, כי במעשי אצבעותיך מעשי ידי אָמן לראות דמיתי. הן אף אם כבר, עת נסעתי בחברת אביך היקר, ובאהבים ובלמודים התענגתי עמו, ונפשו העדינה ושכלו הישר, ותבונתו כי גברה, יקרו בעיני גם נכבדו, האמנתי כי הענף

לאילן דומה; והן אף אם כבר שמעך הטוב השיגני, ומתוך דברי אביך הנכבד לקחה אזני שמץ מן חריצותך וחכמתך כי רבה, בכל זאת שעפי השיבוני לאמר: איך יעלה צעיר לימים כמוך, עלם רך בן ארבע או חמש עשרה שנה, על במתי מליצת שפת עברית, אשר השמימה ראשה מגיע, ויסודה בהררי אל. אמנם אחרי הגיעתני אגרתך הנעימה ובשוליה מליצותיך הנשגבות המלאות חן ונעם על כל גדותיהן, עיני ראו ולא זר, כי לא הראני אביך את כל רכושו, אשר חנן אותו אלהים בספרו לי כי כל כבודו פנימה, וכי ספיר בכתם אופיר לא יסולה בביתו השאיר, כי הנה בריאה ברא אלהים, מן השמים שלח את ידו ויגע על פיך לדבר צחות כאחד השרים, הוא צוה וכנשר הגבה הגביה קנך, להושיבך בין רבבות שרפי קדש, לעוף מעלה מעלה למרום על כנף רננים לקחת שבי, מתנת אלהים, זה רוחהשיר; גם מלהקת בני גילך הבדל הבדילך ויאמר: בני! לא באלה חלקך, אל תבא בסדם נפשך, כי המה בהבל וריק ובשאפות הרוח ימיהם מבלים, נחלה שפרה מאלה לך נפלה בנעימים, לכן שעשועי ילדותך יהיו רק דברי התורה התמימה, תחת הבלי וכזבי מניקות והבוערים בעם ותחת שאון שאגת והמיית הנערים, אשר כפרא לומד מדבר רוח רועים, שבתך שאנן ושקט על מי מנוחות התורה והחכמה, נפשך לשובב במעגלי הצדק והתושיה. ואני, לבי בטוח ונכון, כי תוחלתי לא תכזב, וכאשר החלו רגשי הקדש להפעם בקרבך, ורשפי המליצה להתנוצץ ברוחך, כן תלך ותגדל אהבתך לשתי האחיות (תורה וחכמה) ההנה, ותהיינה ברוב הימים כתאמים בבטנך, אך לא יתרוצצו בקרבך, כי שבת אחיות גם יחד תהיינה צמדות אשה אל רעותה, לא תפרדנה, בשתיהן תחזיק ולא תרפה, מזו ומזו לא תנח ידך, עד זקנה ושיבה בהן לא תמאס ואותן לא תביא, כי לא דרכי המשכילים כדרכי ההולכים אחרי ההבל ויהבלו, הפרועים במדותיהם ומתחברים לכל איש משחית, אשר עוד מעט ובתענוגיהם שבעה נפשם, ובמרורת פורה ראש ולענה תבאנה בקרב מעיהם. ואתה בני, כאשר תוסיף לשתות ולרות מצוף נעם דבש המדעים, וכאשר תוסיף לאסוף ולקבוץ ולצבור בר ידיעות רבות, כן תרבה לך הצמאה ויגדל הרעבון אל לקחם, דבשם ושמנם; וברבות השנים אצפה כי מן נאות דשא השיר והמליצה, אשר עת צהרים עליה אתה רובץ, ומן הרי להקת המשוררים,

אשר בשחר ילדותך על ראשיהם רועָה ומתעדנה נפשך, תכסוף לבקש עונג גם בכרמי שאר המדעים ותבחר להתעלם בחכמות אחרות ולשונות שונות; פעם אחר פעם תשלח ידך אל כל ענפי עץ הדעת, המאשרים את הנפש ומנהלים אותה אל השלֵמות אִשר היא מגמת כל איש בעודו בחיים חייתו.

והנה אֶפֶן אל מלאכתך הנעימה, ואומר כי רבת שבעה לי נפשי עונג וגיל בקראי אותה, ומאד אִוְּתָה נפשי לקראה עד תומה, כי תחלתה על סופה תוכיח. גם חשבתי למשפט, כי ראויה מלאכתך להאיר יפעת אורה בין מכתבי חכמינו, הנדפסים עתה בעלי צפירת תפארה ע"י המליץ הנשגב והחכם המפואר ה"ה ידידי כנפשי, יקר רוח ורב תבונות כמו"ה מאיר הלוי לעטערים נר"ו. ואני בעבורך אפיל את תחנתי לפני ידידי החכם הנ"ל, למען יטע גם נטעך שורק בכרמו השמן לאות ולמופת כי בימים יבואו יעשה פרי מגדים. והנה אבקש ממך שתמהר לשלוח אלי ההמשך ותגלה לי דעתך אם תסכים שאשלח דבריך חוצה אם לא. עתה אברך את ה' אשר הוליכני בדרך אביך נ"י, והכניסני בבריתו ברית מלח לא תופר, והמציאני מרגלית טובה כמוך. כה דברי בחפזון, כי באמת עתותי אינן בידי, אתהן הקדשתי רק לתלמידַי השומעים לקולי וללמודי הצריכים להם. ורק למלאות שאלת אביך ולהראותך כי כל דורשי ימצאוני, ואין אני דוחה שום אדם לא ביד אחת ולא בשתי ידים, (כי כן למדתי מן מורי ורבי הגדול רשד"ל וכל ישעי וכל חפצי שתעשה גם אתה כן לאחרים, וכן יעשה כל השלם עם ד' ואנשים, ואינו רודף אחר הכבוד המדומה, וחפץ ד' בידך ובידם יצלח) גם לגלות לך גודל ששני ושמחתי על מליצתך היפה אף נעימה, באתי אליך במגילה זאת כתובים אליה דברי שלום וריעות אהבה וידידות כנפשך וכנפש אביך וכנפש ידידך

א"א איגל.

---

ד

## (*) מכתב מאיש חמודות, אחד מחכמי הדור.

# גאליציען קול תתן:

בנו בתים ושבו ונטעו גנות ואכלו את פרין ודרשו
את שלום העיר אשר הגלתם שמה והתפללו
בעדה אל ה׳ כי בשלומה יהיה לכם שלום:
(ירמי׳ כ״ט ה׳ ז׳)

הדור אתם ראו ותמהו, פועל נפעל בימינו, דבר שמאז ומקדם עינינו אליו תלויות ומצפות. אולם לשוא כלו עינינו ולא נשיגה מאוינו. תשועה נדחה מאתנו ואמרנו נואש — עד שפתאום נשלח לנו עזרה וזכרוננו עלה על לב מלכנו להרים כבודנו בגוים ולהשים אותנו כאחד מהם. חקה אחת ומשפט אחד ימשול על כלנו. נחלת בית ושדי תרומות נקנה וכתושבים אנו בארץ. מהיום הזה נגילה ונשמחה לאכול מטוב הארץ ולשבוע מפריה. כי יש מאחינו היהודים שהריקו צרורות כספיהם לקנות אחוזת שדה. אבל רבים בתוכנו שימשכו ידיהם, יסוגו אחור מזה, וטוב להם להתאונן ולבכות על רוע מצבם על המחיה ועל הכלכלה מלאחוז בסנסני פרנסה חדשה מקרוב באה באמרם: „מה יושיענו זה בימים „האלה שנתקו מוסרות השעבוד ונפלו חבלי העבדות והאיכרים „עובדי האדמה יצאו חפשי מאדוניהם ובכסף מלא נשלם ע״י עושי „המלאכה בעבודה אשר יעבדו, הלא ההפסד מרובה על השכר.״ ויש נבערים מדעת לחשוב שעון ותרפים הוא לקנות שדה והוא למורת רוח תורתנו ואף שבל ראשית מטרתה ומגמתה היתה שנהיה עם עובד אדמה. והנה אחינו היהודים שמעולם אוהבים להתאונן ולהתלונן כאשר אמר בחיר הנביאים: „כי עם קשה עורף „הוא״ ועת הוציאם ה׳ ע״י בחירו מארץ מאפלידה והמטיר להם לחם מן השמים ועמוד ענן עליהם הופיע, אז דברו בה׳ ובמשה, ואמרו: „למה זה הוצאתנו ממצרים להמיתנו במדבר;״ גם עתה

---

*) אם כי עברו החקים והמשפטים הנדברים במכתב הזה, בכל זאת נודיעהו בקהל רב, כי נכבדות מדובר בו על גוי ועל אדם יחד. ועינינו נשואות לחסדי מלכנו כי ישיב לחונן עם בזות ושסוי. יחזק האל הטוב את לבבו הטהור וירחמנו. מה״ל.

אחרי אשר נפלו חבלי השעבוד ויצאנו לרוחה, יוציאו דבה לאמר „טוב לנו לשלם מכס הבשר והנרות מלקנות שדות.“ עד מתי עם ה׳! עד מתי בחירי אל! עד מתי תעמדו עוד בקשיות ערפכם ולא תכירו טובה? הלא בזאת שהורשה לנו קנות שדות הרימנו מלכנו מהעפר לשים חלקנו כשאר שוכני חלד, לאחוז בארץ שאנו יושבים עליה ולא להיות נע ונד בארץ לא לנו כאשר היינו עד הנה שרק מנשך ומתרבית יבולנו למלט עיפת נפשנו מחוסר כל. הה! מה רבה השערורה והמזימתה אשר הנשך שנשכנו מאחינו הנוצרים גלל על ראשינו בארץ גאליציען! הוא היה אבן נגף, זדון חטאת ישראל! הוא שרש ויצק מרירת השנאה והמשטמה מהנוצרים על בית יהודה, ועוד ימים רבים תוקד ותלהט אש התבערה הזאת באמרם עלינו: „עדת נחשים הם לדמים יארובו יצברו כסף וזהב ואין קצה לאוצרותם שימלאו מחלב הונינו ורכושינו!“ אולם לא יזכו בדברם ולא יזכו לפני כל בעל שכל ודעת ישרה, כי אך הם האשמים ולא אנו, אך הם היו בעוכרינו ועליהם תבוא חטאת ישראל ופשעיהם, הם נתנו אותנו למשיסה ובוז בסגרם בעדינו כל דרך ישר, שמו במצר רגלינו ואין מעמד, האדמה שעמדנו עליה נכריה היא ולא לנו, רגלינו הולכים על אדמת זר ועינינו נשואות לשמים וידינו פרושות על כנפי רוח המקבץ והמתאחד לבות כל ישראל, ומה היה לנו לעשות לבל נתום ונגוע, אם לא לשלוח למסחר וקנין ידינו לדאות עד ארבע כנפות הארץ לשבור רעבון נפשינו? את כספינו נתנו בנשך ובמרבית לבל נלך לכליון ואבדון, אנו כשינו וטפינו! —

ואף אחינו הנוצרים הצוררים אותנו בנכליהם יודו בפיהם שאנו מרחיבים ומגדילים המסחר בכל ארצות אירופא, אנו הגידים והעורקים שבתוכינו ישתפך ויתנסך המון העסקים והפעולות בכל מרחבי הארץ, אנו מפארים ומהדרים קרן פאר המדינות! אולם עתה כל העול וחמס הזה נגרש מארצנו ולא נשאר בגבולינו. הארץ אשר תדרוך כף רגלנו בה גם לנו ולבנינו ירושה, עתה אחרי שנאסף חרפתנו וקלוננו מדוע לא נמיר מסחר החולף בעד הנצב והקים? הלא טוב לנו לישב בטח ושאנן על אדמה לעולם תשב מדור באהלי נייר נחזק במסמרות חתומות למאות ולאלפים להלות לאיש לא ידענוהו מתמול וישראל ערבים זה לזה בחתימה טובה. עסק חולף וריק! מגדל הפורח באויר! כל שלטי הגבירים תלוי

עליך ועד שחקים יעלה שיאך, וכל אשר יגביה איש לשבת בו, עיניו ולבו יוליכוהו אנה ואנה, רוחו מפוזר ומפורד, עיניו כלות ומצפות, בערב יאמר מי יתן בוקר ובבוקר מי יתן ערב, לשאול באורים הטעלעגראף אם עלתה צל מעלות הקורז בשמינית או אם ירדה אחורנית בחמישית; אבל מה טוב ומה נעים שבת איש ישראל תחת גפנו ותבואתו, אם מעט ואם הרבה ישתכר יאכל בלי כליון עינים ולב רגז, מיגיע כפו יאכל כף נחת, ממונו סביב לו ורכושו צבור לעיניו, ורק על ה׳ ישליך יהבו, מידו הרחבה בלי המצאות ישיג אוכל לפיו, אם גשם נדבות יניף אז יקצור ברנה ומאה שערים לבית יביא, ואם חורב יהיה על הארץ ומעט יאסוף, גם אז נשארה תקוה ועוד חזון למועד הבא ויתמלא החסרון, ומזונותיו יהיו לו תמיד מרווחים אם לא יחפוץ להתעשר איש ולשים זהב ביתו. ככה יחיה מאושר בחיק הטבע הנעימה, ואם גם אשה משכלת ובנים פרי בטן יעלו בגורלו שגם הם ישכילו לעבוד את האדמה, מה טוב חלקו! אשרי הגבר מישראל יעשה זאת, יחיה חיים נעימים, יהיה נחמד ואהוב לאחיו הנוצרים, והשנאה תהפך לאהבה! —

ונגד שתי הטענות שהבאתי למעלה על דברת בני האדם מהעת שאחרי שהאיכרים יצאו מתחת עול השעבוד ועבד חפשי מאדוניו נגרע העסק הזה, הן רק עצלה ולב רע שמה הדברים האלה בפיך. אמת הדבר שעת שהיה האיכר פרה לחרוש בו ורב תבואות בכח האיכר, גדלה ורבתה טוב הארץ ובכמוה דמים הוקירה האדמה, כי גם גוית האומללים האלה נמכרה עם האדמה לצמיתות, אולם עתה גם האדמה תיזל ושכר שתתן לעושי המלאכה תרויח כמה שתקח הארץ בדמים מועטים מבראשונה; ומה יעשו איפוא אנשי צרפת ובריטאניא שאצלם זה כמה שנים נשבת חק העבדות. האם לא יקנו שדה? הנה ה׳ אשר ברא את הטבע בתכלית השלימות לא יחסיר כל בה, ימטיר מן השמים להשקות את האדמה, הארץ תוציא זרועיה, השמש יחמם ויבשל התבואה, ואם גם אדם לעבוד האדמה נצרך בלי שום תשלום ובלי שום בחירה רק כשור וחמור למשא, הלא נוצרו יחד בעלי תמונה אחרת או תחת סוג חי או תחת סוג צומח, ולא כדמותינו כצלמינו בעלי לשון וגופים מדברים, כמוהם כמונו בני בחירה חפשית, ילדי הטבע וצאצאיה. הכי להם המעלה והיתרון שיוכלו

עבוד האדמה יעבדו חנם אין כסף? אל נא אחי! אל נא תרעו לדבר דברים כאלה הלא תו"הק צותה: ואהבתם את הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים, וא"כ לנו לאהוב האיכרים כי גם אנחנו היינו עבדים כמוהם ויצאנו אתם ביחד מתחת סבלות העבדות. ראו כמה אהבת אדם ויושר תקוע במשפטי תו"הק תחת שבחוקי כל עם ועם אין גם אחד שלא היה להם חק העבדות עד התחלה המאה הזאת, ותורתנו הישנה מאלפים שנה כתבה: כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבוד ובשביעית יצא לחפשי. ראו איך שנאה העבדות וגרשתה מהסתפח בדתיה שאיש לא יעונה ולא ינוגע לעולם, ורק עד שבע שנים יעבוד ולא יוסיף; ועבד כנעני שאצלם החוק והנימוס שיעבוד כל ימי חייו וקנוי קנין עולם לאדוניו בכל נפשו ומאודו, ואדוניו יכול לענותו ולהכותו נפש ואינו מחויב ליתן דין וחשבון לשום אדם בעד נפשו, ע"ז אמרה תורתנו שאם האדון הוא אכזרי והכה את שן עבדו או את שן אמתו הכנענים, לחפשי ישלחנו תחת שנו ועינו ויצא חנם אין כסף. על כי עשה האדון הנבלה הזאת, ואם עוד יוסיף חטא על פשע להמיתו תחת ידו, אמרה: וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט ומת תחת ידו נקם ינקם, ודרשו חז"ל ע"ז שמיתתו בסייף; ראו איפה אחי! איך ישרים משפטי תורתנו צדקו יחדיו, כלם ערובים ושקולים, עשו גם אתם כזאת ואל תוסיפו לדבר סרה על אחיכם האיכרים. —

הטענה השנית שתתנגד לתו"הק*) לא אדע ואבין על מה דבריהם הטבעו, כי עקר יסוד הנהגת מדינתנו עת היינו לגוי

*) ראיתי זה לא כביר בההלון נדפסה אגרת מהגדול מהר"ם קלוגער נוטה כברוכיא על הקונים שדות, והנה מלבד שכל דבריו פחותים ונבהלים, עיקר טעם איסורו הוא מפני הגירהאלניע שאין לו היתר למכרו בשבת וזה דבריו: הן אמת שקודם גזירת האמהאנציפירען אם הי' מזדמן אחד שמחזיק גירהאלניע הייתי מזדקק לו לכתוב לו שטר מכירה אך מאז נתחדשה קללה הנ"ל יהרבו לעשות כן אנשים שאין צריכים לכך ונתרבה חילול שבת חלילה גדרתי בעדי שלא יהיה ידי מצורף לבוס חילול שבת אפילו כל דהו וגם מה כמה בזיון וחילול שמו יתברך אם ביום א' ביום אידם תשבת המלאכה ויום קדוש ה' מכובד יחולל ח"ו ומה גם לדעת הרמ"ה הובא בש"ע דבשכר יש הליאות למכר א"כ לפי"ז הוי איסור דאורייתא לא שבות, ודעת התב"ש דבדאורייתא לא מהני מכירה דהוי הערמה והוא העיקר ולא כדעת החולקים עליו האחרונים עי"ש באורך. בואו וראו מה בין גדולי הראשונים לגדולי האחרונים! הראשונים אסרו ומלאו היתרים בדבר שאין רוב הציבור יכולים

וממלכה היה על עבודת האדמה· וראשון אדם יֻלד לעבוד את האדמה כמש"ה: „ואדם אין לעבוד את האדמה וייצר ה׳ אלקים את האדם וגו׳. וגם רוב המשפטים והחוקים היו תלוים בהארץ והאדמה כמו הביכורים התרומה והמעשר לקט שכחה ופאה ערלה ונטע רבעי ודומיהם. והנה הם יאמרו „שזה לא היה רק עת ישבו ישראל על אדמתם אבל עתה שאנו בארץ לא לנו אין לנו לאחוז בשדה וכרם" ואראך קורא נעים שדבר זה אין לו שחר ונהפוך הוא כי גם חז"ל הרבו לפאר ולשבח עבודת האדמה· וכל דבריהם היו אחר החורבן להורות איך יעשו שארית הפליטה יתר הגולה ולא יספרו מה שהיה כבר או מה שיהיה הלכתא למשיחא, רק עוצם צואתם ואזהרתם הוא להזמן הזה הנוכחי· וככה הפליגו תוקף פקודתם לזה התכלית· עד שאמרו לבטל תלמוד תורה ולעסוק בחרישה וזריעה וכה מאמרם (ברכות פ׳ כיצד מברכין): ת"ר ואספת דגנך וגו׳ מה תלמוד לומר? לפי שנאמר לא ימוש ספר התורה הזה מפיך יכול דברים ככתבם ת"ל ואספת דגנך נהוג בהם מנהג דרך ארץ דברי ר׳ ישמעאל· ר"ש בן יוחאי אומר אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה תורה מה תהא עליה? אלא בזמן שישראל עושים רצונו וכו׳ אמר אביי הרבה עשו כר׳ ישמעאל ועלתה בידם והרבה עשו כר׳ שמעון בן יוחאי ולא עלתה בידם. וכן (בבא בתרא): אמר שמואל אנא כחלא לחמרה לגבי אבא דאלו אבא סייר נכסי כל יומא· ואנא לא סיירנהו אלא מערב שבת לערב שבת; ראו בזה גודל הוקירם וכבודם מלאכת האדמה. ובמסכת יבמות (פרק הבא על יבמתו) אמר

לעמוד בו והאחרונים יכבידו עולם כי הלא איסור נשך ורבית שאיסורו מפורש בתורה בא מהר"ם וראה מלב בני ישראל כי גרע הוא בזמנו ומפני תיקון העולם התקין היתר עיסקא ואין לך הערמה גדולה מזו שמפני שני דלתות התיר איסור גדול וחמור-כזה. וכן כל היתר מכירת חמץ שגם הוא איסור תורה והחכמים חסו על ממונם של ישראל לבל יכלו לאבדון תקנו מכירה מהני ומכ"ש בנידן דידן שכל הפוסקים מתירין בקבלנות ואין לחוש הרמ"ה יחיד הוא שאוסר, וכמו שהראיני במגלת המכתב הזה כמה טענות וחילול השם גדול מזה הסבה התרת לקיחת רבית, ואיסור קניית שדה ודאי שלא נסמוך על דברי יחיד, ונשמע לרבים המתירים. ובחורף העבר בעיר לבוב הושמו כמה אנשים לבית הסוהר מפני (וואוכערפראָצעססע), ומפני חילול השם גדול כזה לכל האומה הישראלית, לא נשמע לכל אלומותיו ודבריו של הרב הנ"ל.

ר׳ אלעזר כל שאין לו קרקע אינו אדם שנאמר השמים שמים לה׳ והארץ נתן לבני אדם ואמר ר׳ אלעזר עתידים כל בעלי אומנות שיעמדו על הקרקע (פירוש ינוחו אומנותם לעסוק בחריש וקציר) שנאמר וירדו מאניותיהם כל תופשי משוט מלחים כל חובלי הים על הארץ יעמודו. ועוד יש כמה וכמה מאמרים כאלה המפוזרים בתלמוד, שיתנו כבוד ויקר למלאכת האדמה, הרוצה לידעם ידרשם אחת לאחת. והנה אנחנו עם בני ישראל אשר מימי התלמוד אנו שותים, מדוע לא נשמע לקולם בדבר הזה דבר טוב ומועיל ונעשה כפקודתם וכמצותם? —

ומלבד שנמצא בספרי הש״ס מאמרים כאלה למאות ולאלפים, התכלית הגדול הזה והפינה הראשית הזאת כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים; כתוב בתורה, הוכחנו למעלה שעיקרי ושרשי דיניה יסובבו על הפינה הזאת ותלוים בארץ, וכל השכר והעונש לא היה רק מארץ להדרים עליה כמו שנאמר והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום וגו׳ ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך וגו׳ השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם וגו׳ וחרה אף ה׳ בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה; וכן הברכות היו: והארכתם ימים על האדמה אשר ה׳ אלהיכם נותן לכם. שנוי בנביאים, כי ירמיה הנביא עת חזה ברוח קדשו שישראל יגלו על שבעים שנה לבבל אמר: כה אמר ה׳ בנו בתים ושבו הולידו בנים ובנות, כי השם אינו חפץ בשממות עולם. וגם רחוק מארצו וממולדתו חיוב על כל איש ישראלי לחדש ולהקים ברית לשאול שלום מקום שהגלה לשם וכמאמר הנביא: ודרשו את שלום העיר אשר הגלתם שמה וגו׳ כי בשלומה יהיה לכם שלום. ומשולש בכתובים, כי כל דברי שהע״ה למטרה הזה יכונו, כל דברי מוסריו ותוכחותיו הנבונים להתכלית הזה יורו: לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם אשר אין לה וגו׳ וכמה מאמרים נופת יטופון כי אך החרוץ העובד האדמה יבורך, ובזה הראיתיך לדעת כי כל גדולי חכמינו ונביאנו בעבודת האדמה בחרו. ראו איפוא אחי! כי בגלות בבל שלא היתה רק על שבעים שנה צעק ירמיהו: בנו בתים ושבו, על אחת כמה וכמה בגלות הארוך הזה מדוע נמשוך ידינו ונכה עוד חבורות פצע על מכותינו הישנות? ולתת חרב ביד משטיננו להרגנו בשוט לשונם לאמר: לא יחפצו בנחלה וימאסו

במרגוע, רק אל העול עיניהם ולתת בריבית אות נפשיהם. וע"כ את הטוב הניתן לנו בלקיחת שדות נקבל, אז ייטב לנו כל הימים! —

ואחרי שהצגתי לעיניך גודל תועלת ועוצם אזהרת דולינו לשדה אחוזת לבעלי רכוש וקנין אף כי טובה כפולה ומכופלת אם נעשה כדבר הזה לעניי ארצנו. כי מי האיש נכאה ונדכה עשוק ורצוץ כמו עניי יהודה בארץ גאליציען? ארץ אשר יחסר כל בה, הן פאבריקען לעבוד בהן והן מלאכות אחרות המחיות את בעליהן; מי האיש שישים נפשו בכפו. יסכן עצמו בסכנות גדולות ומפחידות עבור פת לחם כמו עניי גאליציען? מי אשר לו לב בשר ולא יחם, לא יחוס ולא ירחם על מצב השפל מאחינו היהודים האביונים בארצנו? לבי חלל בקרבי. בעצמותי תוקד אש ולחיי אדמו מבושת ברצותי לספר המון התלאות שהדלות והשפלות הסבו בארצנו. שוטטו בשוקים וברחובות עירנו! שעוד צל המסחר צל הכסף עליה תשכון, וראו כמה תמונות לבנות גופים מתים בתוכה יהלכון, כמה עצמות יבשות בה יתנועעו. מזי רעב אין לחם ואין שמלה אין מחיה ואין כלכלה. שאלו לנתיבות כל הארצות הנשמע בהן צעקת עניים כמו בנתיבת גאליציען ברדפם אחר מרכבת הפאסט ידיהם פשוטות לאמר הב הב ארון, הב הב סוחר. ונחיה ולא נמות לעיניך. בכל כפר וכפר מקום אשר תחנה הפאסט שמה בכי תמרורים ישמע, גדודים גדודים המונים המונים מדלים ואביונים. הגידו לי עוברי דרך הישרים! הגידו לי אנשי לבב! היש חרפה ובוז לאחינו היהודים יותר מזה? איך יכה לבב איש כל אוהב עמו. ואיך תכסהו בושה וכלימה בראותו שמצת האיש נכרי אשר יסע אתנו, יקרוץ עין וילעג על אחינו בשרנו. והאנשים האלה נקיים מאשמה ומה להם לעשות לבל יתמו ויגועו או לבל יפולו בחברת פועלי און אשר העמיקו שחתו עוד מהם. ונמצאים כאלה בארצנו לרוב דור חרבות שניו ומאכלות מתלעותיו, דור פרוץ! במספר אנשים לא יבואו ובין בני אדם לא יחשבו. משחתם העניות ומום בם האביונות. כי הדלות והשפלות המה צורי מכשול לכל אדם כוזב וקל הדעת בנתנם לו מטה לחם יסיתוהו לחטאות גדולות ואשמות אין מספר, הרבה דרכים להרע! בעד לחם צר יקנה עבדים, שוכר כסיל ושוכר רעבים. ומעטים הם שיעיזו למות ברעב ולעמיד נגדו, רובם יטו שכמם תחת עול

סבלי ויעבדו למלך בלהות; יפשטו מעליהם כבודם כבוד האדם ויארחו לחברה לחיתו שדה, לחזיר מיער חובק אשפתות; כל עון פלילי, כל מרי, כל נבלה, כל זמה, הם כשחוק בעיניהם, ונקל להם לארוב על רעיהם כל היום ליקח את כל אשר מאתו, ובלילה כל אשה זונה וסוררת יאספו הביתה לצודד נפשות למשוך ברשתם נקי חנם, כל מגמתם ומחשבתם רק לרמות להונות ולצוד רעיהם. בית מגורתם הן בכפרים הן בעיירות, ואם יראו איש מארץ רחוקה נכרי שלא יכיר תכונתם, אליו ימהרו ובחלק שפתותיהם יביעו אומר: שלום בואך! היש לך מטבע להחליף, או לקנות? מה שאלתך אדון נכבד ותעש? ככה יפשטון תרבות אנשים רעים בוז משפחות על פני כל ארץ גאליציען, בכל יום ויום יתרבו העבדים המתפרצים, חללי רעב ההם. שחה ארצנו וידל כבוד יעקב! —

והנה אל מי יגיע הבזיון והחרפה הזאת? אל מי האשם והחטאת? הלא אשמת אדירינו, אשמת האנשים הטובים שבינינו! מדוע לא תשימו לב למצב אחיכם לפדותם מרדת שחת הכליון והאבדון? עליכם החוב הגדול להגין על אחינו ולהציל שארית ישראל, ולהשיב האובדים והנדחים בדרך תהו להשימם אנשים מועילים להחברה ולהמדינה, ואך באחת תוכלו מלט ארצנו מכליון נצח, והוא, ליסר חברת חריש וקציר (אקקערבויא-קאָלאָניע). ידוע אדע כי תשחקו עלי ומענה בפיכם: „העניות בפולין היא מעות שלא יוכל לתקון וכן הוא מקדם קדמתה" בזה לא הצלתם נפשכם ידידי! אם לא נתקן כולו נתקן מקצתו, ואם אחד מאלף ימצא לחם לשובע מה טוב חלקכם ושכרכם הרבה, אז כל עני ורש ישליך את אלילי ערמתו אשר עשה לו בצדיה, ותחת זאת יקח מחרשתו בידו ובזיעת אפו יאכל לחם. עוד לא השרישו המרד והמעל כל חלקה טובה מבינינו, שאר ישוב אל העבודה בכל כחם ומאודם, שאר ישוב אל חיק האדמה לעבדה ולשמרה. ואתם גדולי גאליציען ואציליה! היו ראשונים להציל כבוד ישראל, ועליכם תבואנה ברכות לעד, היו ממזכי הרבים, חמולו! חוסו! הושיעו! הצילו את אחיכם האמללים, רחמו כל עוד עת לעשות, כי מי יודע מה ילד יום, ומי רואה מה יהיה באחרית הימים? — והנה בקיץ העבר היה עם רוח נגידי עירנו לעשות חברת חריש וקציר אספו אסופות, עצו עצה, דברו דבר, ולא קם, נפרדה החבילה,

ולא נדע מי הסב דבר טוב ומועיל כזה אחור, אין זה כי אם רצונם לילך בגדולות ובתעצומות מכחם. תפסת מרובה לא תפסת! כי דבר גדול כזה ליסד קָאלאָניע שתשלח סעיפיה על כל ארץ גאליציען, זה באמת דבר שאי אפשר. הכסף וזהב יצבור להם ומצא להם? ואם כל נגידי עירנו יזילו כסף נדבתם וגם כל גבירי גאליציען בתוכם לא תספיק די צרכה, ומלבד כסף ממכר חלקה גדולה כזאת, אך רק להחיות עם רב כזה הם ונשיהם וטפם לא יהיה די כל הון. ע"כ אחי ורעי! זו הדרך שתוליך אתכם אל המטרה, זאת עשו וחיו וחפץ ה' בידכם יצליח: תחת קָאלאָניע גדולה תעשו קטנה וכל עיר ועיר תעשה לה קָאלאָניע כפני עצמה, הגדולה לפי גדלה והקטנה לפי קטנותה, כמו עירנו בראדי תעשה עבור מ"ם, ויש עבור למ"ד, כ"ף, יו"ד, חמש, שלש משפחות. כל עיר ועיר תוכל תת די הצטרכות ממון וביחוד בעירנו כאשר רואים אנחנו שנה בשנה באסיפות מעות להציל לקוחים לגייסות, מרבים העם ליתן ותעל נדבתם כמו עשרים אלף ריינש כסף, אף כי לדבר גדול כזה תקנת עניים ותקנה לדורות, הנדבה לא תעדיף משני מאות רנ"כ ולא תחסר מא' ריינש, אז בנקל ישתתף כל איש ואיש למעשה הצדקה הזאת, הגדול לא יתן יותר מדי והקטן לא יחסיר די תרומתו, ותחת לשעות אל דברי הבל וריק בלקיחת גייסות המאבד ממונם של ישראל לחנם, ניסד כים אשר מעבר אחד ניקח ומעבר השני נתן מאה שערים: אז אם תעשו כדבר הזה ייטב לכם באחרית הימים, הארץ תתן את יבולה, והצלחתכם תרבה, והיו ברכה בקרב הארץ אמן!

בראָדי ע"ז טבת תרי"ב לפ"ק.

ה

(*) אלהים יחנך בחירי רצתה נפשי המשכיל היקר והמפואר האוהב חכמים ושמח בכבודם כבוד מו"ה יצחק בלומענפעלד נ"י.

חבר אני לכבוד האומללים אשר ברוח שפלה ונפש נבהלה אמר: „הן קלותי ומה אשיבך?" גם אנכי לא ארע מה אשיב אחרי כי נקלותי בעיני אוהבנו החכם המליץ לבלתי התבונן

*) Diesen niemals im Druck erschienenen Brief verdanken wir der gütigen handschriftlichen Mittheilung des Herrn J. Blumenfeld.

במכתבי הקצר בעין חדה. — יקירי! הורני אתה מה אשיב על שאלתו „מה בצע כי נציל את ספר הזוהר רק מתלונה אחת כל עוד שישארו קיימות כל המון הטענות האחרות שכתב הגאון ר״י עמדן נגדו? ואף אם דברי הזוהר בזה המקום צודקים, האם יהיה בעבור כן נכונים גם שאר דבריו?“ אהה ה׳! האם היה רצוני להצילו מתלונות הגאון והצלתיו? ואם לא צל הצלה ההיא הרדפה היא באמת? מי קורא בצדק מכתבי ולא יתבונן אשר נשיקותי נעתרות מכל פצעי הגאון ז״ל; ועל אמונתי! נאמנים לי הצלתי זאת וראיותי איך המחבר במסלתו ילך (בג׳ דלתות הסגורים בראש עמוד ב׳) מכל השגות הגאון ומכל ספרי אשר כתבתי. — ואל שאלת החכם הנזכר „ומה איכפת לן אם יהיה המשיח מזרע נתן או מזרע שלמה?“ אשר בעבורה חרץ משפטו „שאין לנו תועלת בחקירה זאת“ לא עלי תלונתו בני! כי אם על רוח אפינו ומאור עינינו הרמב״ם ז״ל אשר הרהיב עוז למנותו בין יסודי ועקרי הדת בג׳ מקומות שזכרתי, ומדוע לא הקשה עליו „ומה איכפת לן וכו׳ ומה תועלת לנו בעיקר הלז?“ הן נפשי יודעת מאד אם ישאלהו זאת על הרמב״ם אחד מהתלמידים או מתי אהלו, חיש קל יעטוף שית ענוה, ראשו ישוח מטה, כתפיו ימשוך מעלה, ובשפתים נעות וקול דממה דקה עד מהרה יריץ תשובתו „איך יעיזו עטלפים בכל חזו שמש כמונו לתת דופי בעיני הנשר הגדול הרמב״ם ז״ל? ואם עיניו חזו למנותו ג׳ פעמים ליסוד ועיקר בלי ספק חזו לנו נכחות, וצדיק כביר לא ירשיע להעמים עלי העמוסים מני בטן יסודות ועקרים לבהלה, ולא יצא חלילה מכונת התורה אשר לפי דבריו במורה ח״ג היתה להקל ולא להכביד עלינו עול לבלי יועיל“ — וגם אם נודה אשר כמו שנעלם מאתנו הלחץ אשר לחץ להחיצונים להעביר הדר מלכות מזרע שלמה ולתתו לזרע נתן, כן לא נדע מה אכף על הרמב״ם לחזור לו העטרה שעטרה לו אומתו, והיא שהגואל האחרון מחלציו יצא; אבל מי לא יודה ג״כ שהזוהר כיון בפ׳ שלח בגלוי ובפ׳ וירא ופקודי בסתר לדעת החיצונים? והגאון המשיג לא עמד על דעתו זאת, ולכן השיג עליו בב׳ המקומות רק ברוח שכבה ולא בחימה שפוכה; ואם ידע אשר ממעין נרפש ומקור משחת נבעה הדיעה הלזו, או שהרמב״ם הניחה ליסוד ועיקר ג׳ פעמים, בלי ספק שפך עליו הקנאי בן קנאי ההוא חימה אפו ועזוז מלחמה כדרכו — דרך

הקודש — שלא לשאת פני כל גבר אם יתנוצץ מדבריו רק שמץ מינות לדעתו? ומה פשעי איפא אם אגזור אומר אשר הרמב"ם ידע היטיב עד היכן הדברים מגיעים כיאות לו. ולא לחנם עשהו ליסוד ועקר ג׳ פעמים; אף כי גם הוא חכם וגם נפשו נכספה „שיבא הטוב מכל מקום" כאשר תערוג נפש החכם * במכתבו — והמחבר ס"ה אף כי דבריו הגלוים מעט בפ׳ שלח העתיק מס׳ חיצון זרובבל שמו — אשר עוד הראב"ע ז"ל התעסק בקבורתו — בכ"ז מצאנו כי הדיעה הזרה הלזו היתה אהובה לו מאד ושם לה בסתר כונים גם בפ׳ וירא גם בפ׳ פקודי. כאשר גליתי מסתריו בעזרת החונן לאדם דעת; ואם לא היה יודע כי דרך עוצב בדיעה זו. מדוע שם לה סתר פנים. ולא גילה אותה לעיני השמש. כאשר תעשינה בנות אלקים אשר בחוץ תרונה וברחובות תתן קולה. רק כאלה שומרי נשף או אשר יחתרו בחושך בתים? סוף דבר לפי הנראה קרא החכם היקר ההוא את מכתבי עת חבלי שינה אפפו עפעפיו. ובחבוק ידים לשכוב התעצל לגולל הספרים ולחפש המקומות ציינתי שם. רק בראותו בסוף מכתבי „ומעתה כל השגות הגאון בענינים אלו כעב תעופינה. ודברי הזוהר יזהירו שלשתם בקנה אחד" הבהילוהו רעיוניו לחשוב עלי תועה כי יצאתי לישע ס׳ הזוהר נגד כל השגות הגאון. ולא השגיח על אמרי בענינים אלו. כדרכו שלא להשגיח על ב׳ תיבות אלו וכאשר נזכיר — ולכן הקשה לשאול „ומה בצע וכו׳ כנזכר; ומאהבתו וחמלתו עלי יעץ נדיבות למשוך את ידי מחקירות כאלה של מה בכך וכו׳ כעצת ראב"ע לר׳ עקיבא מה לך אצל אגדה כלך מדברותיך אצל נגעים ואהלות (מגילה י"ד. סנהדרין ס"ז. שמות רבה י׳) ואני בתומי אשיבה לכסלה אשר אמרתי כי יקר לי המכתב הלז מכל הספרים אשר כתבתי. ואם כי מעודי לא תקעתי עצמי בהלכתא למשיחא. לא דרשתי למתי יהיה קץ הפלאות. ולא חקרתי מי יראנו נפלאות? מי יהיה משיח צדקנו אשר יחיש לגאלנו ונוראות בצדק יעננו? מה שמו ומה שם אביו כי נדע? כי אני פי מלך הגאונים שמור אשר צוה אל חוק בסוף ה׳ מלכים „ולעולם לא יתעסק אדם בדברי ההגדות ולא יאריך במדרשות בענינים אלו וכו׳. גם פה לא השגיח החכם הנ"ל על ב׳ תיבות אלו והשמיטם בספרו היקר. והוא נגד דעתו ז"ל כי בשו"ת פאר הדור (שאינו כעת ת"י) מביא דברי התנא ר"מ לעולם ילמוד אדם

אגדה שמהם יכיר את מי שאמר והיה העולם אף כי בעניי לא אדע מקומו בספרי חז״ל הנודעים לנו. בכ״ז מצאתי את עצמי כמחוייב בדבר להראות ולהודיע – לא בעד בצע כסף ולא במחיר – אשר הרמב״ם ז״ל שכתב בעצמו בסוף פי׳ המשנה למס׳ ברכות „כי יקר בעיניו ללמד עקר מעקרי הדת והאמונה יותר מכל אשר אלמדהו״ לא לחנם פיזר עיקר בדת ג׳ פעמים; וכי את המחבר ס״ה מצאתי במחתרת ג׳ פעמים, ואם לפי דעתי היא חקירה של מה בכך, אני תפלה יהא רעוא כל כהני מילי מעליתא ליתמרי משמי, כי אמת חפצתי ויקרה היא לי עת יחנני אלקי אמת ואמצאה גם בחקירה של מה בכך, מכל המון פלפולים נפתלים בדברים העומדים ברומו של עולם. – חי ה׳ אשר עשה לי הנפש הזאת! כי בהשיגי השגותיו בהחנות חותן אוהבנו היקר רמ״מ בלומענפעלד ושם היה אתנו הרב החכם רש״ל ראפאפורט נ״י והראיתי לו אגרתך ושפט גם הוא כמוני אשר אוהבנו החכם לא כבדני להבין דברי, ואת מכתבי הלל מאד לכל העומדים לפנינו; וכן שפטו מאהבינו אב״ד דק׳ זאלקווא והרב החכם מהור״ר נחמן קראָחמאל נ״י מוסף על קלוסו של הגאון החסיד דנ״ש והמדינה כנז׳ בהנדפס – אמנם לא כן אנכי עמדי, כי אחרי שובי נחמתי, חלילה לגבר חכם כמוהו לדלג על מכתב זולתו מבלי משים כאשר ידלג התרנגול על גחלי רתמים, ומה גם בזמן כביר כזה איך לא לקח לו מועד לעיין בו בעיונו? ומה גם על מכתב איש אשר פועל ידיו ירצה, כאשר ראיתי בעיני באגרותיו אליך, חלילה לי לחשבני כאחד האוילים המתודדים הצוללים בחקירות של מה בכך ויעלו חרס בידם, על כן דן אנכי אותו לכף זכות, „כמו שחוייב עלינו בחיק המונינו״ כ״ש בחיק ידועינו וחכמי תורתינו המשתדלים להועילנו באמת כפי השגתם (ורמב״ם בהקדמת המורה), והוא שגם הוא נוגע בדבר, יען במכתבי שם הגדלתי הפליאה על כל מיני וחוקרי העקרים שהניח הרמב״ם ראשונה בפי׳ חלק, איך לא התעוררו על שפת יתר אשר מצאו שם בעיקר הי״ב, ומכלל יסוד זה שאין מלך וכו׳ מה חשבו על קדוש ישראל ההוא, האם כי לבו הלך או היה ער ולבו ישן בעת הוציא מעטי מלים כאלה בבלי טוב טעם ודעת להם? חלילה לאנשי דעת לחשוב מהשבת עון על לא קם כמהו, חלילה! ע״כ אמרתי כי במ״מ לא עמדו כולם על כוונתו הטהורה, ולכן שמו יד לפה ולא העירו כלל על דבריו, כי להעיר

ולאמור לא ידעתי לא בחרו כי רע ומר הוא לרב אדם לאמור: לא ידעתי! ואף כי לאנשי שם הנודעים לחכמי לב בדורם, כאשר האריך בזה הרמבמ"ן נ"ע באחד מספריו היקרים, ואהבנו החכם מיראתו לבל גם עליו תעבור הכוס, ולבל ילכד גם הוא ברשת הפליאה יען גם הוא מנה י"ג עקרי הרמב"ם בספרו היקר ולא שת לבו ג"כ אל מעטי הדלתות הבלתי מובנות אשר בעקר הי"ב, ולכן דן דינו למזור באמרו כי חקירות של מה בכך הם ואף כי לא השמיענו כעת כונה אחרת ויותר רצויה בדברי הרמב"ם ז"ל, ואם כי אנכי חסתי על כבודו ולא מניתיו בין החכמים אשר עליהם הוספתי להפליא במכתבי, ולא כגמולי השיב לי כי עינו לא חסה על כבודי ולא על כבוד האמת אשר שנינו חייבים בכבודה, בכ"ז אמרתי סלחתי ועון חטאתו כסיתי סלה, וכעדות חז"ל כל הנגעים אדם רואה וכו' ואדם בהיל לפעמים על כבודו יותר מעל ממונו והונו — רוחי זרה לעטי כי אשחיתהו בענין לא ברכה בו כי מה יסכן או מה נועיל בהראות פלגות דעותינו, תכונותינו וטוב טעמינו בבלי תועלת לשנינו או לקוראי מכתבינו? ואולי נרע עוד לשה פזורה ישראל, כי מי יודע אם לא קרובה ישועתינו לבוא וקץ לגאולתנו להגלות, ואנחנו מרחיקים אותה בזרוע, כי הני דרב זירא כי היה משכח רבנן וכו'? (סנהדרין ס"ז).

בדבר ח"ג מספרי שבילי עולם אשר הודעתני כי נפשות החכמים והגבירים אליו תכסופנה, תודות לך יקירי! כי חשבת לשמחני בבשורה הלזו. ובאמת אבטיחך כי נשאלתי עליו גם מאביוני אדם מערי ארצנו; אולם לתוגה לי אזכרה הלא זה דברי מאז ארחתי לחברה את מחברים וגורלי הפלתי בתוכם, כי קנאתי בחבורים ולא במחברים. על החבורים ישאלו נדיבי עם, ירבו במחירם יעלו עדי זהב על לבושם. ישכנו כבוד במשכנות מבטחים ועליות מרוחים. היודעים יחבקום ינשקום בחיקם ישאום; וכל היום הם שיחתם. ויום יום ידרושון למתי יחברו כמוהם עושיהם; והמחברים הה! אלה האומללים ישכחו כמת מלב, אין דורש ואין מבקש אם הם בחיים חיתם, ובמה ימצאו טרף ביתם ומחיתם, גם במשכן צר ומחשכי מעונתם?

ככה ישח אדם וישפל איש מעת נפרץ חזון הדפוס בארץ כאשר כבר האריך בזה אדונינו הרמבמ"ן ז"ל בספר ירושלים. הדברים עתיקים ומעציבים, ומתכונת העצלות היצוקה בקרבי היא,

בראשונה מאנה לנגוע בעט נפשי, אולם אחרי כי אחותיו לא ארפנו ולא אניחנו עדי יקהה וירוץ בין אצבעותי, או עד הקימי מזמות לבי ואשפוך כל רוחי ושיחי בחיק מאהבי, ולכן אשים קנצי למלי כי היום קצר והמלאכה בחלק איירופא מרובה, היה כטוב וחיה בנעימים, ודרוש בשלום מאהבי אם תרעם, וביחוד בשלום ידיד נפשי הרב הגביר הנגיד ורב תבונות החכם השלם מו"ה זיסקינד קאליר נ"י ובשלום כבוד בניו ברוכי ה׳ השלמים והיקרים יהיה ה׳ עמם כרצון אהבכם ומוקירכם השוכן צחיחה וכותב בנפש שחה

שמשון בלאך הלוי.

ו

בשם ה׳! ברלין יום ח׳ ט"ו סיון יתר שאת לפ"ק.

(*) למעלת החכם המרומם השלם בלשונות ומדעים אבי משוררי שפת קדש, מליץ אחד מני אלף קסם על שפתיו, כבוד מוה׳ מאיר הלוי לעטערים, דוקטור הי"ו.

מנחה שלוחה היום לאדוני ממני שתי מחברות אשר החלותי לעשות בהן — היונה והתחיה; וכן חוברת כנפי יונה, ומאד אשמח ואגיל כי תשמיעני נא לאמר: כי פועל ידי תרצה׳.

לא ידעתני ארוני, אבל הלא ידעתיך אני מאז נתן לי ה׳ חך לטעום שיריך כי נעמו ונשגבו יחד, מאז תאהבך ותכבדך נפשי עד מאד, ועל הכל שפתי ישבחונך כי תוביש ותחפיר פני המעמיקים לדבר סרה על שפתינו המסולאה ועל מעטי אוהביה, לאמר: „אך אשר אין כח להם לדבר צחות בשפת עם ועם ידברו עוד עברית ויצעקו מרה על הבוגדים בה!״ יקומו ויבושו הדוברים עתק על השפה העתיקה, כי מי כמוך ישביע בצחות נפשינו? מי ינעים זמירות כמוך בשתי הלשונות עברית ואשכנזית? בכל זאת ביתר שאת ועז עזה אהבתך לשפת קדשנו כי לה יתרון הכשר כל טוב וכל קדש ועוז לה באלהים! — לכן יקרת בעיני מאד נכבדת, גבר יקר! המגביר ללשוננו, משגב ומעוז לשירי ציון! — לכן אמרתי היום להביא לפניך היום מנהותי אלה הדלות, קחן נא לרצון מידי. — ועוד ידי נטויה לשלח לכבודך המשך מחברותי כאשר יגמור ה׳ עלי. וכן הנני הנני לשלח

לך מנחה גם חוברת קטנה אשר יצאה מחדש לאור פה בשם: הפליט מחוברת מהחכם המצוין צונץ וממני הצעיר. — ועתה אתה ברוך ה׳! בוא נא אלי בין הבאים להביא ברכה לבני ישרון בפרי מעשיהם, ורדה לי בגבורים העומדים בפרץ לשוננו וחכמתנו, תמכני נא תמכני בתבונות כפיך, וכל חובבי עמנו ולשוננו יודוך סלה! — עוד אחת אשאלה מאתך אותה אבקש מאד. הנני נא הנני מתנת הנם ספריך היקרים אשר הוצאת מעודך. והודיעני נא אם יש תקוה טובה לראות במהרה עוד כי תפליא לעשות חבור או חבורים? חי נפשי כי אין אף אחד מכל ספריך הנפלאים תחת ידי כי אנכי איש עני ואביון נורא מאד מאין כמוהו בכל חוברי חבר בישרון ואין ידי משגת לקנות ספרים אשר תתאו נפשי אליהם מאד כספריך הנפלאים. ביחוד צר לי מאד כי אין לפני קבוצת מכתביך אשר בם גם שתי אגרות מידיד נפשי מאז אוהבי ואהובי ערטער יחי׳ ולא ס׳ הצפירה אשר השירה הנפלאה „יונה הומיה״ ממך אשר קראתיה וקראתיה פעמים רבות זה לי רבות בשנים לטובה ויפיה באשר היא מלאה מפה אל פה אהבה עזה עצומה לאומתינו, היא שהסבה את לבי לקרוא את מכתבי העתי בשם היונה, ונפשי אומרת להעתיק איזה חרוזים ממנה ולהציגם מעבר השער, אבל לדאבון נפשי אינה בידי. וכן לא ראיתי עוד מכתב היקר „מגד גרש ירחים״ וכלתה ונכספה נפשי לראותו. — אנא מלא נא משאלותי וה׳ ימלא כל משאלותיך ויגביר עליך ברכותיו כנפשך שבעך וכנפש הדורש את שלומך וטובתך והצלחתך בכל מאדו, אני אני מכבדך ומוקירך בכל עוז המוציא לאור

שניאור זק״ש.

עוררה נא את גבורת ידידי הבחור המשכיל והמשורר בן חיים וכבר סמך ידו עליו ידידנו שד״ל. — הנ״ל. —

ז

(*) אדון יקר ונכבד!

בבית ישראל ראיתי שערוריה, שבו אל אשר עזבו מימים רבים. הלק לבם ואין מאספם, איש לרעיון רוחו מקצהו. מכשול הכתות יתחדש בארץ וארץ, ולרהב הנערים אין מעצור. זקן לא יכובד, לחכם יאמר סכל, לקצין רד ושב בשפל ולמורה אסוף תורתך כי שומע אין לך. — זאת לא זאת, הנה לעינינו רק תמונות מתוארי אנשים איך היו כראשונה בעת החלו

להפרד בדרכי מחשבותם ומעשיהם, תוארים הראשונים אבדו, ולא נשאר מכלם עוד רק תמונות מחוקות בשקר ומזוייפות, ובעבור כן נחלקות ונבדלות עוד לחלקים יותר הרבה. הכל כאשר לכל מקרה אחד לדור הזה ולדור אשר לפני הרבן הבית. — זאת המחלוקת הרעה ומשחתת, כל חלקה טובה מכאבת בישורון, וכרקב בעצמותיו מנפש ועד בשר תכלה. על אלה חשכו עינינו, אלה המדנים אשר השליכונו מארץ מולדתנו והחריבו מקדשנו. זה הריב אשר הגלה אותנו בארצות לא לנו, אמרנו בערנוהו בגולה ולא יוסיף לדאבה אותנו. ימים רבים היינו לב אחד ודרך אחד לכלנו, ליראה את ה׳ ולשמור מצותיו ולאהבה איש את אחיו. הן עם לבדד ישכון, אך שקט ושאנן בקרבו ואין מכלים דבר. אולם לא נשמר הצר מקרבנו; ישן היה וייקץ, וחדש מקרוב החל השטן לרקד בינינו. והנה כמעט ישוו בזה קורות ישראל ודרכיהם מאז היו לגוי ועד עתה. עת עברו עלינו מצוקות ועתות בצרה, קרבו הלבבות והתחברנו יחד ויהי רוח אחד לכלנו, ויאר ה׳ לנו ותשקוט הארץ; וישמן ישורון ויבעט, אז לחם שערים. המריבה פרצה בעם ותאכל בקצה המחנה, ומשנאינו ראו ונשאו ראש, הערימו סוד עלינו ויתיעצו להרע לנו. כאלה חליפות וצבא עמנו כל ימי בית שני ומספרך היקר תלמד זה היטיב לכל קורא משכיל, ועוד גם מעת גלינו משם ועד הנה, שבנו מבבל ויצמחו ריב ומצה אודות השומרונים, וירעו אותנו מלכי פרס ומצרים. שקטנו מעט ותתפעם רוח הסוריים בינינו, ומתי מספר מאתנו דבקו בהם ויביאו עלינו את מלכיהם ותהי עת צרה ליעקב. אָתָיו החשמנים ממשפחת מכביים והשיבונו לגבולנו ותפארת ארצנו. אז החלה מחלוקי הכתות. והיא מחלה ממושכה עד החרבן, אשר היא היתה הסבה הגדולה אליו, ויזרחו ברומה המלכים הטובים והם הראשונים ממשפחת אנטונינוס, ויעשו עמנו חסד ויכבדו את נשיאינו. אז נתעורר ריב נגד הנשיאים. ויתחלקו עוד הפרושים לחלקים שונים, עד רבו הצרות ממושלים המאוחרים והמריבה שככה. וכן בבבל כפעם בפעם נגד ראשי הגולה הנתונים עלינו, בחסדי מלכי פרס הראשונים ובעת שבה והתחדשה ממשלת הארץ הזאת, עד הציקו לב האחרונים באחרית הממלכה עד מאד. כמעט נבקע אור הערביאים, חכמות מלכיהם בחוץ תרונה וכן טובת לבם, וקרנים מידיהם בקעו גם אלינו, ותשוב המריבה, פעם נגד ראשי הגולה, ופעם גם נגד גאונים וחכמים מצויינים. ומאנשי שם אשר עבר עליהם כוס הזעם הזה,

הם רבינו סעדיה הגאון בבבל, ואחריו ר׳ שלמה בן גבירול בספרד, ומאורנו הרמב״ם ז״ל במצרים, ואחריהם נגד כמה מחכמי פרובינצ״ה. וכאשר נלחצו הערביאים אל ארצורת מולדתיהם, התחרשו שנות המצוקות עלינו וארכו זמן רב. ואין אומר ואין דברי ריבות בינינו בלי נשמע קול נוגש מישראל. כמעט נראו איזה מושלי חסד באשכנז בתחלת מאה הלזו הששירת לאלף הששי. אשר הקלו עָלנו זער שם זער שם, נשמעו כבר מרוצורת אגרות על תכונת הגאון ר׳ יונתן אייבשיץ (ע״י ר׳ יעקב עמדין). אך לא התפשטה המחלה עוד עד הדור הזה, אשר כמו בכל ארצות איברו״פה כמעט רוח אחד לכל המושלים לשנות מצבנו לטוב. מהם נותנים לנו כל משפטי אזרחי הארץ, ומהם מואים הפצם לתת במשך הזמנים; כן גברה רוח פלגות בכל מקומות תפוצותינו. ועל זה יקונן במר נפשו כל אוהב ישרון ודורש טובתו באמת. אלה מצפון, המתקדשים והמטהרים, ראשיתם בריב נגד הרבנים, וכרובם כן יחטאו להרבות מרנים אין קץ. מהם יצְאו עזי פנים בכל עיר ועיר עד קצה גבולות ארץ הגר, להשחירת ולאבד כל אשר לא יתגאל בסכלות דרכיהם, ושם אפיקורס על שפתם תמיד אשר בו יְכַנו ויבזו כל אשר לא יבוא בבריתם, ומכניעים כמה מהרבנים אשר יכופו ראש אליהם והנוף יתנפו למו. ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד, וגרופותם יגיעו עד הגבוהים. אוי נא לנו, כי נטיעיהם הרעים יחלו כבר לגמול פרי ראש ולענה, ומי יודע מה ילד יום? — ואלה מים הורסים יסורות קרמונים ברת, חזקים כראי מוצק, ואשר הם בונים מחדש, אם יעלה שועל ופרץ גדרם הרחויה, וכמה מהעם יריעו כבר בפה מלא: האח האח, ראתה עיננו! נקרע ישראל לקרעים. ויש בהם כמו אצלנו מחרשי הבנין, כאשר ראיתי חורשי און וזורעי עמל האלה בספריהם. וישראל עם לא עז, שה פזורה באירצות, אם כח אבנים כחה? לסבול כל אלה הפצעים מרועיה ומרועים מוזרים לה, אשר ח״ו ישובו לדרכיהם נגדנו, כשמעם דבת אח אל אחיו ותחבולות איש נגד רעהו להשחיתו, ויקראו לנו שמות כשמות אשר קראו לנו מלפנים, וכאשר הראיתי למעלה ממהלך קורות העתים.

אם יכלתי להוחיל כי ישמע קולי הרפה בין המון הרב הזה, הלא אמרתי לאלה ולאלה: מה לכם תדכאו עמי? מדוע תריבו פחם וגפרית להגדיל מדורת הריב? עד מתי יהיה זה לנו למוקש? הניחו לישורון ונפשו תאלפהו מהלכו, ואשר יבחר הוא הנכון וכו׳. — ש״ר.

ח

(*) לכבוד אהובי כנפשי!

שמחתני ידידי! במכתבך הנחמד מיום 23 April; הפעם ראיתי כי אוהב נאמן אתה לי, ולא שקרת באמונתך; אכן ידוע תדע כי אין רצוני להיות עליך למשא ולנזק, לכן כל ההוצאות-אשר אסבב לך במוצאת האגרות תהיינה רשומות אצלך פעם בפעם, ובצאת השנה תודיעני הסך העולה, ואני אשלמם לך בתשואות חן חן.

ועתה הנני להשיב לכל דברי מכתבך. הספרים אשר שלחת הגיעוני על נכון, ואלו הן: ס׳ תוצאות חיים, ס׳ אוצר נחמד, ס׳ שפת יתר, ס׳ יקוו המים, ס׳ מורה המורה; מכל אחד מאלו מצאתי ג׳ עקסעמפלאר (והם לי אך למותר כי היה די לי באחד לבדו כמו שכתבתי לך), זולתי מן הראשון לא מצאתי בצרור אלא עקסעמפלאר אחד, ולא הבינותי מה נשתנה זה מן האחרים? גם אתה לא הודעתני מחירם, ואם הארון שמיר העלה אותם על חשבון הסך אשר הוא חייב לי כאשר כתבתי לו; על כל אלה תגלה את אזני, אל תחרל.

ידידנו ** לא היה ולא נראה פה רק בחדש אלול העבר בבואו לבקר בהיכלי, ועתה לא ידעתי אנה הובילתהו הרוח, רוח המסחר, אולי הלך למסעיו בדרך אחרת ודעתו לעבור דרך עירי בחזרתו, לכן לא הגיעה אלי עד כה אגרתך אשר מסרת בידו

השירים השלוחים לך ישארו אצלך עוד חדש ימים כחפצך, ואחרי כן תחזירם אלי, ואם יש בהם איזה שיר כפול ב׳ או ג׳ העתקות, הרשות נתונה לך להאציל העתק אחד לעצמך ככל אשר שאלת ממני; ראה נשאתי פניך גם לדבר הזה. אך לשלוח לך שירים ממני לא יחפוץ לבבי, כי כל אשר כתבתי באורח שיר המה רק ילדי נעורים ודברים של מה בכך ואין תועלת להראותם החוצה. אמנם יש בידי קבוצת שירים נחמדים כ״י ממשורר אחד בלתי ידוע לך ונעלם שמו בכל העולם; אותו אשלח לך אחרי תתך לי השירים בחזרה; תקראם וישמח לבך כי יש בהם דברים יקרים מאד.

התחשוב כי נעלמו ממני דברי החכם De Rossi בעת כתבי תולדות ספרי הר״ר אברהם יגל בבה״ע לשנת תקפ״ט דף י״ד? לא כן הדבר! ידעתי גם אז

את כל זאת, אך חחכם די ראסי טעה בזה באמרו כי המיר כבודו — ואני הוכחתי טעותו במכתב ההוא עצמו אלא שלא בא אז רשיון מאת הצענזור על הדברים שכתבתי אז, ובעבור כן נשארו הדברים בכ״י ולא נדפסו.*) ואם הארון המדפים יתרצה להראות לך מכתב ידי אשר שלחתי לו אז לתתו בבכורי העתים, תראה בעיניך כי הצענזור מחקה משם כל דברי ההתנצלות אשר כתבתי להציל הר״ר יגל מן החשד הזה; אך אם אי אפשר לך להשיג המכתב ההוא, צוה עלי, ואני אשלח לך העתק ממנו. לבעבור תדע כי הר״ר אברהם יגל ז״ל לא המיר כבודו ונשאר נאמן לאלהיו כל ימי חייו. רק איש אחר ממשפחתו היה אשר פנה אל רהבים ולקח לו שם Camillo.

ועתה בקשה אחת אני שואל ממך: דבר נא באזני הארון די שמיד שיעשה עמדי החסד הזה לשלם בעבורי דמי המכתב עתי ביום אשר יקבל מיד המוכר ספרים כל דפי העקסעמפלאר בשלמות: אל המוכר ספרים הלזה אנכי כותב היום המכתב הרצוף פה, ממנו תבין כל הענין, ואתה בחסדך תמסור המכתב לידו, ותהיה סרסור בעסק הזה לקבל ממנו הצייטונג ולהוביל לו הכסף אשר תקבל מיד הארון שמיד. ותבטיח המדפים היקר הזה, ארוניך ואוהבי, כי אנכי לא אאחר לשלוח לו דמי הוצאותיו עד הפרוטה האחרונה ככל אשר יודיעני. ולולי נחוץ אני עתה הייתי כותב גם אליו; אך בטחתי כי יהיה די בזה, ואתה שלום מאת אוהבך יש״ר.

## ט

(*) לידידי היקר והנכבד שלום!

ערגה וכלתה נפשך לדעת, אם באמת ובתמים יצא הקול: כי אנכי מוציא לאור את תולדות המלך האדיר הנשגב פראנץ הראשון אשר מרת זה חודש ימים. ידוע תדע כי כן היה עם לבבי, אולם אירא ויֵצֶר לי, כי תגדל מלאכת עבודתי זאת מנשוא, כי עתותי לא בידי המה. קרא הדברים האלה אשר שמתי בפיך, אז תראה עין בעין מה רבה עבודה כזאת, ואם לא תקצר רוחי ויכשל כחי בגשתי אל המלאכה.

תולדות חיי אדם גדול, אשר צבי עדיו לגאון שמהו וינשאהו על כסא רם ונשא לכבוד ולתפארת, לא יכילו רק דברים הנוגעים אל עצמו לקורותיו

*) הדברים האלה באו אחרי כן במחברת: ילקוט יש״ר.

לבדו, אשר קרו לו בישבו שקט ושלו בירכתי ביתו וחוסן היכלו עם הגבירה הנצבת לימינו ובני ביתו כשתילי גפן פוריה: כי ימיו גם קורות חלד ידברו, ורוב שניו יודיעו גם תעודת וגורל עם ועם ממלכה וממלכה, אשר עמו נצמדו ברב או במעט, אם אלה אשר בצל שבט מלכותו חסו ולמשמעתו סרו או אלה אשר עמדו מנגד לו לשטנו כי יקניאוהו, או לפאר הדר כבוד מלכותו כי יאהבוהו, כי כל דרכיו צדק.

הדברים והאמת האלה לא ימוטו עולם ועד. כי גורל ונחלת מלך רב מני אל שדי יוטל בחיקו, ומה' כל משפטו גם על גוי ועל אדם יחד. — ביתר שאת וביתר עז נאמנו דברי, אם יסופר לדר יבוא מעשה תקפו שלשלומו או גבורתו למלחמה אשר ירום ונשא וגבה מאד מפאת גזעו והצור ממנו חצב לגאון ולתפארת, כאשר יהולל בשערים על טובו ויקרת רוחו הנאמנה עם אלהים ואדם אחרי נשא סבל עול מצוקות זמנו ועלו הכבד וקשי מלחמות חזקות ועמד כמלאך ממעל לימין גויי ארץ להצילם משחת בסער ביום סופה... כאלה יהיו תולדות הקיסר האדיר פראנץ הראשון ינוח בשלום בעדן גן אלהים ויתלונן בצל שדי בין מלכי צדק אשר אך בקצה משענתי משענת קנה רצוץ אנסה את כחי לחקם על ספר. אפס קצהו תראה ברמותו וצלמו וכלו לא תראה, כי כמלאך אלהים עלה למרום למעון שמים להשתעשע בסוד קדושים, את פני אל גדול ונורא עד העולם.

בחפצי לדבר בו נכבדות על כל אשר פעל ועשה בעוצם ידו כשמש בגבורתו כביר כח לב: נגולו לפני גם ספרי דברי הימים לעם ועם אשר היו בימיו, כי אצבע אלהים הנוגע בו אם לחסד אם לשבט בתבל ארצה גם עמים רבים אחריו ימשוך ולפניו אין מספר הנצמדים יחד בגורלו ונחלת חבלו, כי מלך במשפט יעמיד ארץ ובשמחתו ועמלו עמים יתערבו: כל אלה לכתוב על ספר, תקצר ידי לעת כזאת. — מה"ל.

(*) אלהים יחנך ידיד נבחר!

על דבריך הנאהבים והנעימים אשיבך עתה דבר טוב אשר רחש לבי ימים רבים, ואדמה כי בשלו כל צרכם בקרבי, שמעני אחי!

מני שים אדם עלי ארץ עד היום הזה, היו גויי הארץ איש אל רעהו לעזר ולהועיל לצרוף כליותם ולבם, ולרומם נפשותם ותבונות כפיהם.

איש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק, ויפתחו חליפות את אוצרם הטוב: משכיות לבבם ובתי נפשם לאין נכון לו, לשכנו הקרוב לו, היושב ממולו בסתר המדרגה, לאלה אשר לא נגה עוד אור עלימו, ולא פקחו עוד עיניהם לראות ולדעת טוב ורע.

דרשו מעל ספרי דברי הימים לכל עם ועם מדינה ומדינה, אז תראו עין בעין ולבבכם יבין, אם יש גוי וממלכה בארץ אשר יושבי ארצם בכחם ועוצם ידם לבדם עלו מעלה מעלה בחכמה ודעת וכשרון מעשה, בלי עזרת עם שכנו, אשר בצלו יחסו או למשמעתו יסורו. — שאלו לימים הראשונים, הם ידברו, כי עם חקר ימות עולם חכמה, ואורך ימים תבונה! כן צוה קורא הדורות מראש: כי גוי מגוי יחכם, ולאום מלאום יאמץ, בחקרי לבבו והכשר דעת. גם בני יון, הגוי הגדול הזה, אשר היו לנס לכל תופשי כנור ועוגב לנצח בנגינותם, ולכל חכמי חרשים, לפסול מאבני שיש תפארת אדם, ואשר המה לתהלה בקרב הארץ בחכמה ובכל מלאכת מחשבת, עד היום הזה — גם בני יון פנו לעזרה אל עם אחר, אל חכמי מצרים, בראשית היותם לגוי. — גם בני רומי — עם חזק ממנו בכח גדול לעשות חיל במערכות מלחמה — למדו מעם יון וקבלו מהם כל חכמה והכשר דעת *) ואם לא כמוהם פנו למעלה (כי אמץ לבב הרומיים לערוך מלחמה בכל קצוי ארץ ולרשת משכנות לא להם, המה היו בעוכריהם פעמים רבות, ולאבן נגף להגות לבם במלאכת היופי והנעם, כי אמץ, התענג ורוך לבב אך למצער יתהלכו צמרים יחד) בכל זאת עשו תושיה וגדלו גם באלה מכל העמים אשר באו אחריהם ולמדו מן עם רומי, ואחרים קבלו מאלה, עד שנות דור ודור. — גם בית ישראל אשר מאז היו לגוי בעמים לא יתבולל, וכמעשה העמים הקדמונים לא עשו, הביטו אחרי חכמי דור ודור אשר סביבותם בין עמים אחרים, ומהם ראו וכן עשו לנטוע שתילי חכמה והכשר דעת כאשר לאל ידם, במקומם ובזמנם, בכרם ה' צבאות. יום שלח אֵל קנא אש במקדשו ויצת תבערה בעיר חמד לשבתו, אז לקחו בני ישראל אוד מוצל מאש דתם, הלא הוא ספר התורה והנביאים, ויהי להם לאור עולם בהלכם נדוד מדחי

---

*) ע"ד משל נזכיר פה השיר הספורי (Äneïde) להמליץ הרומי ווירגיל, אשר כל קורא בו יראה כי הוא על תכונת שני השירים של המליץ היוני הומירוס (Ilias et Odissec), ושני אלה גם יחד היו לאחדים בידי הסופר בשיר הרומי.

אל רחי וממלכה אל עם אחר, בלכתם חשכים ואין נגה למו בהמיר ארצם, לא ידעו יראה, ובאבדן ממלכתם לא נעשו כלה. כי אז בהלכם בגולה לקחו את ארצם ובית תפארתם בין זרועותיהם ויענדום עטרות לראשם מי ארצם? הלא ספר תורתם, ומי בית תפארתם? הלא ספרי קדוש ישראל. ספרי הקדש, אשר נשארו בידם לירושת עולם, המה תהלתם תפארתם הודם והדרם. לא לבד בארץ אבותם, אשר בחר ה׳ לנחלה למו, נטעו גם שורשו להיות מטע להתפאר לדור אחרון, לא לבד בארץ מולדתם נאחזו (אשר בלעדה לא יתואר מצב גוי וממלכה — כאשר ראינו גם שמענו מגויי קדם, אשר מיום גורשו ונדחו בחמת אויביהם מארצם ואחוזתם, כבני לביא התפרדו, נכאו מן הארץ, כמעט אין זכר למו על פני אדמה, ולא שֵׁם להם על פני חוץ). לא כן בני ישראל! בכל ארץ אשר נרחו שמה נפוצות ישראל, ובצל מלכי חסד התלוננו, אשר מחו חרפתם ודמעתם מעל פניהם, שבו וירשו להם את ארץ מולדתם כי ארץ מולדתם לא באדמת עפר נוסדה למו, כי אם תלויה על בלימה נשגב מרגבי אדמה; תורתם שעשועם וספרי קדשם חיי רוחם, ואחוזתם עד עולם. ובכל זאת אם ב״י עם לבדד ישכון, ועם שונים לא התערבו, הלא כתהלוכות נפשם בחקר חכמה ותבונות כפיהם שפע עמים יינקו, וכנוח רוח חכמה ודעת על גויי ארץ, גם בבית ישראל נוספה רוח נכון, ויוסיפו לקח, בהשָׁענם על בינת חכמי הגוים מדור דור. כאשר יעידון ויגידון דברי הימים לבית ישראל. עמוד רתם היה להם תמיד עמוד התָוֶך אשר בירת החכמה נכון נשען עליו. גדולי ישראל עמלו ויגעו מאז ועד עתה להאיר את דברי מחוקקיהם בנר החכמה, ולפרש את אמרות אלהינו על דרך החקירה אשר היתה אז מתהלכת בארץ במקום ובזמן הלזה. בדרך הזה הלכו מאירי עינינו הגדולים אשר בארץ המה הרמב״ם הרלב״ג הראב״ע ר״י אלבו וכאלה אין ספורות למו עד היום הזה איש איש לפי דרך החכמה והחקירה אשר התבוססה אז בזמנם ובארצם.

גם חכמת המליצה והשיר (אשר היא מגמת פנינו עתה) הלכה תמיד לרגל המלאכה אשר היתה אז שלטת בארץ. משוררי עמנו אשר הרימו נס לשון חמדתנו למעלה ראש לתהלה ותפארת בספרד, איטאליא האָללאנד ואשכנז וכו׳, בחוקות מליצי העמים אשר היו אז לשם, התהלכו, וכמעשיהם עשו תמיד חומר שיריהם ומליצותם. בן גבירול ואלחריזי והנספחים עליהם הלכו בדרכי מליצי הערביאים, והנשארים איש איש את משוררי ארצו

שמו להם למופת. אמנם בכל זאת אשר הלבישו מימים ימימה את מליצותיהם מחלצות לא להם, אשר לא ידעה לשון העברית מיום הוסדה על פי ה׳ : לא שנו את טעמם בשיריהם פנימה להמיר קדש בחול, כאשר לא ישנה איש את רוחו ולבבו אם בגדים אחרים ילבש, ואם כרגע לעין רואיו יתנכר, הלא בפתחו פיו לדבר יכירו וידעו כל שומעיו כי רוחו כאז גם עתה דברה בו ומלתו על לשונו.

רבו הדברים והאמת האלה אמנם מקצר עת אחדלה מדבר היום הזה וארבדה נא שלום בך

מה״ל.

יא

(*) לכבוד המליץ היקר, נעים זמירות, המשכיל והנבון, שלום:

הצור תמים פעלו, נושא עון ופשע וחטאה, ונקה ינקה לשבים בלב שלם, ושב מחרון אפו ויאמר סלחתי ; רגע באפו, ובשוב רשע מרשעתו, חיה יחיה. למה? כי הוא בוחן כליות ולב, לא ייִרא מתרמית אנוש, כי ערֹם השקר נגדו, ואין כסות ללב עקֹב ; „יכיר כזבי מתלוצץ, מרצץ עוזב דלים, ומתענה בצום ובכי ; יקלל מקלקל מחשבתו, מכלכל אמריו, בל ישפות שלום לשפתים נעות בלב רחוק״ על כן אם יראה איש שב אליו בלב טהור, ימינו פשוטה ופרושה ידו, לקבלו לתמכו ולסעדו.

ואני רמה ותולעה, התחת אלהים אני? מה אני ומה חיי? מה קצפי ומה סליחתי? אם יחטא לי איש, חלילה לי מהרע לו, כי מי שמני שר ושופט? ולנקום ולנטור חלילה לי. לא הרעותי לאדם מימי, אף לא לרודפַי אויבַי ושֹטמי. ידעתי באמונה, וידעתי בנסיון, כי גם מבקשי רעתי לא היו אלא שלוחי ההשגחה, לגרום לי טובה ושמחה. אך בכל זאת, אם אראה איש מסלף דרכו וגומל אותי רעה תחת טובה, או מתעה אותי בכל ענין שיהיה, אין בידי למחות מלבי הרושם אשר נרשם בלבי על אודותיו, כי לא בוחן לבות אנכי, רק אדם הרואה לעינים, ובמה יִוָּדַע אדם לאדם (ובפרט אם מעולם לא ראו זה את זה) אם לא במעשיו אשר יעשה? והנה אני מוחל וסולח לכל מאן דמצער לי, וחלילה לי להנקם. אך שאשפוט משפט מתנגד לאשר ראו עיני, ושאאמין

כי מי שגמלני רעה תחת טובה, צדיק וישר הוא, הלא זאת מן הנמנעות.

חותם על לבי אחד משירי מעטסטאזיאו, וזה לשונו:

Che cangi temprè
Mai piu' non spero
Quel cor macchiato
D' infedeltà.
Jo dirò sempre
Nel mio pensiero:
Chi m' ha ingannato
M' ingannera.

(העתקת מש"ל)

לא עוד אוחילה כי יהפך
לב נתעה מגואָל ברמיה.
הן אני תמיד אל לבו אשיחה:
איש רמיה התעני —
עוד עוד יַתְעֵנִי!

בצרת נפשך צר לי, ובשמחתך אשמח, ולבי יגיל ביום תבשרני כי מצאת מנוח אשר ייטב לך.

אך אל נא ישיאך לבך לבוא ארץ איטליה, כי לחכמת לשוננו אין דורש ואין מבקש, ולא לחכמים לחם, ואף כי לגר הבא מארץ רחוקה.

אם יהיה ספרך שלום אסתר לנגד עיני מתחלתו לסופו, אז (אם כה תחפוץ) אשיר עליו כאשר ישים אלהים בפי.

ואתה שלום וכל אשר לך שלום כנפשך וכנפש הכו"ח פה פאדובה י"ט תמוז תר"א, השרוי בלא טובה ובלא שמחה, עם ארבעה ילדים יתומים מפוזרים ומפורדים אחד הנה ואחד הנה, עם הוצאות יתרות על השבח,

ידידך שד"ל.

יב

בשם ה'!

(*) פלא יועץ, אבי המליצים, חכם חרשים, עמו עוז ותושיה, גבר חכם בעוז, תהלתו מלאה קצוי ארץ. מצפון ומים יגידו תפארתו, והחכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים, גבר הוקם על, יקר מפנינים ערכו, המהולל בפי כל, הרב מו"ה ני'!

אסיר הייתי בזיקי התקוה זה ימים כבירים, כמעט יום לשנה יחשב לי, ודבר יום ביומו שוקד הייתי על פתחי רצי המלך, עמדתי צופה על יד שערים על גפי מרומי קרת לחקור אחרי תשובתו הרמה, ותנה חָדְלָה תקותי, חֲדֵלָה! עד זה היום שקויתיהו מצאתיו,

אף כי ארכו הימים. ודבר החזון קויתי. אם כי ימיה משכו, לא אמרתי לתוחלת נואש. — גם בעיני ידידי נפלאת היתה על כי אחרת עד הנה מהשיבני דבר, התמהמה ותמה! אמנם זאת היתה נחמתי ותקותי, זאת שבתי אל לבי. כי לא איש כמהו לא יעננִי, איש אוהב תושיה, איש שר וגדול ליהודים, איש יקרב את המרחקים באזרוע. איש ישעשע את אלהים ואנשים יתענג בדברי עלמי בני ישראל להניף עליהם יד, ובזרוע חשופה יראם אהבתו למען יגדיל תורה ויאדירה. ואף במדעים הוא אחד ואין שני, בלשון לאומים אדירים לו יד ושם, אשר גם לפני מלכים יתיצב ומכובד ברביד הזהב אשר ממלך הגדול נִתַּן לו, וענוותו ירהב בנפש העם בהשיבם אמרים נכוחים גם לְצעירי ממנו לימים, אשר פרי עשתנותיהם עד הנה החֵלו לפרוח, ואדוני ברוב חכמתו ותבונתו ישקם מִמֵי בינתו למען ישלחו פרואות ביום נטעם ישגשגו ויהיו לגפן אדרת, זאת אמרתי כי נאמנה רוחו את אלהים ואנשים, ולא ישיב פני איש ריקם. —

והנה יקרה עלי ברכתו אשר כבדני בה, ומכבדי אכבד. והנני לקחת את הספרים אשר נקבו בשם, אשר בם יֵאָסף כל חכמה, נתיבות עולם וכוכבי השמים וכסיליהם יָהֵלו אורם על תבונתו. — ומה נכבד היום כי יחלק אורו גם אֵלַי בהלו נר תבונתו עלי ראשי. — והנה סגור הכסף מחירם, ועוד ידי נטויה פעם בפעם שלוח מחיר הכסף, ואדוני בטובו יכבדני לשלוח לי הספרים אל נכון.

גם זאת תקותי לא שֶׁקֶרָה בי כי יכבדני במכתב לשונו הזהב חקוק בידי מעולפת ספירים בלשונינו הקדושה. — והנני לשלוח לידו לעת ימים לא כביר מילדי פרי תנובתי למען יחקו בספר בין ריעותיו, אם אך ימצאו חן בעיניו, כי זאת תקותי מני אז, אך לפני חכמים יקירי הדעת אביא בכורי ראשית תבואתי, המה אם יתנו עידיהן עליהם, והיו לי לשלום. ואף כי אם בעט ברזל ועופרת יחצבו עלי גליון בין ענפיו, הלא כל הון יקר ופטדת כוש לא יערכו לי ביקרתם, כי יהיו לי למשמרת ולמזכרת עד עולם. —

תיקר נא נפשי בעיניו הטהורים עוד, להשיבני דבר בחזרת הפאסט על ההערה אחת קטנה אשר העירותיו בראשונה — ויען ידעתי כי עמום עליו משאת החכמה להפיק רצון מה׳ ומעמו בדבר החוברת אשר יחדש דבר יום ביומו, לכן לא עמסתי עליו לעתר דִבְרי עד כה, וברית כרתי לעטי לאמר: קנצי למלין שמור! —

היו יהיה אדוני לגבר יצלח בימיו. ועליו יציץ נזר החכמה, יפיץ ענן אורו עלי תבל, וישבעו מטוב חכמתו כל דורשי תושיה ומזימה עד עולם.

והנני הנאמן בבריתו עדי עד

יהודה ליב גדוש.

יג

(*) שלום לך שאהבה נפשי!

השר המזכיר בחצר מלכות צרפת' החכם לאמארטין בכתבו מסעיו בארץ אזיע בבואו לעיר ציון נשא מליצתו ואמר: הנה הוא ציון קרית מלך רב. פה דביר מקדשו. פה קבר דוד בן ישי, פה התנוסס בו רוח קדשו, פה רוח ד' דבר בו להנעים זמירות, פה התהלך לפני אלהים. הנה זה מקום שעשועיו, מקום חיי האיש הרם הזה, מקום פעולותיו, מקום מנוחתו כבוד. מִשְׁנֶה הוא לי קדושת מקום הזה, מפה העיר ברוח קדשו לב האדם, והצית בקרבו שלהבת יה לעלות מוקדה להיות אש תמיד תוקד לפני ד'. הוא הראשון ממשוררי רגשי קודש, רחש לבם דבר טוב ונעים, הוא אבי כל תופשי עט לקרוא מהולל שם ד', לחעריצו בשבחות ובזמירות, הוא מלך המליצים המנצחים בנגינותם, לרנן שם עליון. אפס בלעדו מעיר כנור עם שחר לרנן ברן יחד כוכבי בוקר תהלות אל אלים. בלתו אין פותח עלי כנור חידות מני קדם, מקול מדברותיו תתעורר יחידת בית חומר משנת עולם בתבל הנשמה תתנער מערמת גוש עפרה, תרקיע שחקים ברוח מבינתה ועננה תעיף עַל להתענג משובע שמחות מנעימות מפעלות אלהים בשמים, ותשתוחח עת אל ארץ תביט אל מעוף צרה וצוקה ושמות אשר שמו בארץ. — כאיל אל אפיקי מים כן נפשי תערוג אל מקור חיים שוקקת להתענג לראות אור באור פני מלך חיים אלהים צבאות, כמוהו עוד לא עלה רום שמים יודע נגן מטיב שיר עלי נבל וכנור בתועפות רום וזמירותיו. עוד לא צללו בנעימותיהם על אוזן איש מיתרי נבל עשור ומינים ועוגב כאשר מידו אביר מליצים כמוהו הניעו, ואצבעותיו עלי הגיון בכנור השכילו לספר כבוד אל מעשה ידיו לרנן ולהגיד ליושבי תבל מה פעל אל. קרא לרוזני ארץ להאזין עת פיו דבר חכמות, ולשמוע הגות לבו תבונות.

ראו עמים כי ידבר רוח אל מארשת שפתיו, דבריו שמעו כי נעמו, ושיריו עמהם סלה. כמוהו לא הגה עוד אמת חיך משורר ונפש אדם עוד לא השתוחחה לפני אל מחוללה ברגשות עצומות ודברים משמן רכו, עלו מקרב איש ולב עמוק להודיע חטואתיו צפונים בטוחותיו. כנפש משורר הנשגב הזה פשעיו לא כסה להעתיר סליחה על עונו כי רב הוא כל מכאובי אנוש אָנוש נעלמים לאנחות נסתרות גם ממיודעיו ומרעיו מחשך ואשר אך במצולת לבו ידלחו, ותחת סבלבם אך בשרו עליו יכאב, ונפשו עליו תאבל, עברו על שפתי כנור האיש הזה, ולאשר אין אומר ואין דברים קול ושפה מידו להם נתנו עת זמותיו עברו פי חלילו. וכי עוד קדם נהלך ברעיונינו, נשיב לשנות קדם ימי חיי המשורר הנשגב הזה, ונשאל פי דורו על מליצי שירות וזמרות צור ויָון ונראה דור מה רמו עיניו עת דם רב שפך, דור אהבת נשים נפלאת בעיניו, בה ישגו ואותה יהללו, לקחו כנור לפרוט שיר עוגבים על לב זונה נשכחה, למען הזכרה. שגו ביין להתענג בתענוגים בזאת התהלל המתהלל כי גבר על אויבו עת ידו רב לו, להוריד כבירים בזרוע עוזו, וקל ברגליו כי מלט נפשו, וראה המון רכב ופרשים שות שתו השערה לחבל חיל וחומה יחדיו, ולנתוץ מבצרים, אז כדוד חשבו להם כלי שיר, פרטו על פי נבל, ענו לו במחול, זה הכה באלפיו, חרבו רוממה לא שבה ריקם אל נדנה ועל עמודי שיש תמונתו נחצבה, והיה כנור ונבל ויין משתיהם ועל פועל ד׳ עזוז יה כי רוממה, וזרועו כי חזק, כי הוא עזרה בצרתה נמצא מאוד עומד לימין אביון, זאת לא התבוננו, לא ראו, לא ידעו, ולא הבינו, תהלות שדי לא השמיעו, לא שחו בכל נפלאותיו, אז בפרוע פרעות במליצים, המליץ האלהי הזה לבדד ביניהם כארי רבץ ושכן בין זרעות המליצה, קרא לאלהיו מן המצר עת אפפהו צרות רבות וקול משברי צנורִים עברו ראשו – והביע רחשי תודה עת שלח אלהים עזרו מקודש ואך שמע בקול תפילתו ולא הסיר חסדו מאתו. כי נתבונן אלה על חסיד הפלה ד׳ לו, על רזי עולם כמוסים בדברי מלך ונביא אז נשתומם על קסם על שפתיו, הדובר עם מחוללו צורו וגואלו, כאוהב ורע דובר עם אלופו ומידעו, מבין נפלאות צדקת אל, אשר צדקו לעולם, ועומדים לעד כהררי אל, וכי אך מישרים ישפוט בני אדם מבקש רחמי ד׳ כי רבו ולא כלו וחסדיו כי לא תמו – והיה נביא או חכם אח׳ מאלה

או שניהם יחד יהי מה אין תועה בשפק ורק יאמין כי רוח אלהים דבר בו ולא לכל איש האציל מרוח קדשו כמוהו — לכן קראו בספרי הארָאץ או האֶמער מליצי צור משוררי קדם אם תאבו — אחרי תפלות דוד בן ישי זאת אנכי לא אוכל. — בלעדי! אחרי דבריו מליצותיהם לא ינעמו עוד לחכי.

זעליג צבי מאַנדשיין.

יד

כ"ה יום ה׳ אחד ועשרים בחודש אלול תקפ"ז לפ"ק בראד לק׳ קולקוב.

(*) שלום לך איש משכיל דובר צחות!

קבלתי אגרתך מן ה׳ – ראיתי כעסך הגדול על אשר נדמה לך „שחרפתיך, והצגתי שמך כאחד הריקים, והורדתי כבודך לעפר" ומסרת עלי דין לשמים, בהזכירך עשר פעמים את שמות הקדושים – מלבד התוארים – בתוך מכתב מחזיק י"ט שורות – לא חרפתיך ולא פגעתי בכבודך אפילו כחוט השערה, ולא הזכרתי שמך לרעה לא בכתב ולא בעל פה. ומעולם לא שמעת ממני דבר נגד חפצך. — גם בתנומה עלי משכב, ראית במכתב ממני „שדברתי רע על אנשים שלוים דורשי ד׳ והולכים לתמם" מליץ אתה, והפייטנים נתגדלו תמיד בבית דמיון המצייר ומרכיב דברים שלא היו ושלא נבראו, שמה הצגתי דעתי בכללות, ואין לשום פרטי לכעוס עליה, מגונה הוא לדבר לשון הרע נגד הפרטי; אבל נאה לאדם ישר וחפשי לגלות דעתו על כל דבר בכללות. — מלבד אצל יסודי האומה, (שהמה כהוד מלכות) גם הכללות כפרט תחשב. ואוי לה לארץ משכלת תפארת אנשיה, אשר אם יאמר בה אדם, שדעתו אינה מסכמת לדעה אחרת בכלל, ישפטו עליו כאילו פגם בכבוד הפרטי. — הצרפתים מקללים את זכרון הפלוסופים וואָלטור ורוסא, על שהתנהגו, (בחפצם שידובר מהם במקהלות). לצעוק בחיבוריהם צעקת שבר על מחרפיהם שלא היו רק בדמיונם; כי בני דורם נתהוו אסטניסים לכל דבר פגומה, והורגלו בדרך הצעקה, ובא עם צרפת על ידיהם ברתיחה גדולה, כאיש המסוכן בחולי קדחת, ויצאה המהפכה בארצם, ונהרגו באֵירופה אלפים ורבבות, ונשפכו כמים דמי ילדים בחורים וזקנים

יחדיו. — המשורר ר׳ טוביהו פעדר ע״ה. הי׳ שנוא בעולמו על מנהגו לקשקש בחרב מליצתו על ירכו. כדרך שר עשרה כהיל העמים (הָעֶשֶׂר בלשון אונגריא) בערת חלף עבר על פני דמיונו מתנגד או פוגם. — רוח המחלוקת מבוזה אצלינו מאוד. הוא המוליך והמביא לשפיכות דמים, או בידים ממש, או ע״י הלחץ שהרודפים לוחצים את הנרדפים. — הנה לב מרגיש לך, אמור נא, איך לא יכאב לנפשי ואיך לא אאנח לפני כל שומע, ואיך לא, ילבנו פני כסיד הלבן שבהיכל, בראותי מחברת – ועשית הכל אח״כ בלי רשותי והסכמתי, והצגת סביבת מאמר לכבוד ישראל, דברי קטטה מאנשים אשר מואסים ברבני ישראל ואף בנכרים ימצאו נחת, אנשים אשר קלקלו אותם האורבים לנפשות להורידן שחת. אנשים מרתיחים דם אחיהם ומביאים את עמם במעמד קרחת —— נגדם אין תקוה רק להתפלל שבמהרה יבא אלינו משיח בן דוד. — על מליצתך לא דברתי סרה, אדרבא כתבתי לך אז הרבה קילוסים על זה ועל איזה שירים הקלים להבין, אף שחלילה לי להאמין לך שראית ע״י החכם הגדול מוהרר נחמן כ״ץ נ׳ שירי חשק מר יהודה הלוי; יודע אני שעיניו לא יראו זרות כאלה. — נפלאת היא בעיניך שערכתי מכתב לצעיר ורך במליצה, (משנאתך ששנאת אותו, ומכעסך שכעסת עליו, קראת את שמו אחד הפרעושים). הן חק יקר הוא, דת מוסר, להשיב לכל שואל דבר בפה או בכתב, ואתה יודע מאוד שאין דרכי לקרוא בגאון לבב, מי זה ואי זה האיש אשר מלאו לבו לכתוב אלי? — גם ראוי לבני ישראל בראותם בעל מקרא משנה וגמרא אשר יוסיף עוד להתאמץ במדעי תבל, לחשוב אותו כאיש המשולח מהאומה לארצות מרחוק להמציא לה דברים הנצרכים. כמו עיר המוקפת גדודים משלשה רוחותיה, שהזקנים שולחים מהבחורים למרחקים ללמוד טכסיסי מלחמה, ולהביא נשק להצלתם, הצעירים האלה יקרים המה וקדושים בעיני הכלל בעוד שלא שבו משליחותם בקלקול הדעת, למאוס במנהגי עיר מולדתם, להתחבר למהרסיה ולמחריביה להפוך ביום קרב את נשקם מול פני שולחיהם, ובכח אש נורא מקני נחושת להשליך כדורי עופרת על קדקד הישישים העומדים בעיר במשמרותיהם בעבודה כרצון הבורא יתברך. — גם רק בחלום לילה ובחזיון חזית „שלקחתי בידי מקל חובלים“ כל מכירי יודעים שאין אני בעיני לא שופט בישראל ולא שוטר

השופטים. ובאמת מי אני שאהי׳ מוכיח ומבקר מדות האנשים סביבי, הלא כל זמני אינו מספיק לבקר ולהוכיח את עצמי, ונפשי יודעת חסרוניה, מי ברוח עור או חרש או אלם כמוני? למי אבוי למי פצעים? מי כמוני מוכרח לשאול בעצה את חכמי ישראל ואת ספריהם בכל רגע ורגע? כתלמיד קטן המתאבק בעפר של משמשי רבותיו. אבל אעיר אותך שטעות גדול הוא בידך לומר „עם בני ישראל מחמת שהוא מוכה ומעונה, וד׳ לקח מידו שבט מושלים. אינו הושש עוד על המתנגדים לחקי התורה” אם תעיין בספרינו הקדושים ותשגיח על מנהגינו מימות עולם עד היום הזה. תראה שמעולם לא פסקה מקרבינו שני בתי דינים קבועים. רבני ישראל עדה שופטת, והעם ומוכיחיו עדה מכרעת. גודל כחם ועוצם תקיפותם תראה ג״כ ברמב״ם ובשלחן ערוך במקומות הנודעים לכל. ואחר שפסקו האומות להחזיק את הדינים בידינו וחייבים אנחנו לקיים דין המלכות; אז הקימו הבתים, פחיתת כבוד תחת מיתת נפש, ובזיון גדול תחת הירידה לבור עמוק. ואינם ממהרים במשפטם, רק בהביטם ענין חדש אשר יקום בקרבינו יסגירוהו בהסגר ובלי לאות יתבוננו עליו זמנים הרבה. אז משפטו אם כלו הפך לבן יטהר או אם צרעת ממארת הוא וטמא טמא יקראו. המסגירים בשם ד׳, הסגירו בדורות שלפנינו גם כתות גם מדינות צדיקים וגאונים חכמים ונבונים משוררים מליצים ופלוסופים תלמידיהם ותלמידי תלמידיהם. יש שהורם מהם ההסגר ויצאו בקדושה ובטהרה. ויש שיצא עליהם הפסק לרע כנודע. ואין הצורך לפרטם. ומחמת שהמדעים אצלינו היו תמיד גנוזים בין יחידי סגולה ולהפריחם ברוב עוז הוא ענין חדש שהתחילו בו בני הדור שקדם לדורינו. לכן השגחתם רבה על מחברי ספרי מדעים על חיבוריהם ועל מנהגיהם. וביותר על מחברי ספרים מענגים נפשות הצעירים, ונוחים למשוך לבות הקוראים׳ וכל מחבר ספרים מאיכות הנ״ל אשר נוסף לזה נטה ממנהגי מדינתו, חוב עליו לקבל הדין אשר על המתחדש. ובנעימות להבטיח את בתי הדינים שנוכח ד׳ דרכו ויצא זכאי במשפט; אבל לצעוק מרה ובקול התנגדות מתוך ההסגר. זה הוא מקלקל זכותו של המוסגר. כתבתי לך כל זאת ואף שקרוב לודאי תמלא פיך שחוק) אולי תתבונן מזה כמה אתה מעקם את משפטך מחמת מיעוט התמדתך בספרינו הקדושים. ואתה מצייר לך את האומה יצ״ו כאשר תחפץ שתהיה; מלאה ממדת התולרנציה,

הנודעה מן ספרי המחברים ההדשים. ואינה נמצאה בתבל. — ולולא שהבטחתני בסוף אגרתך „שלא תערוך אתי מלחמה לא בפה ולא במכתב. כי ללבך נתנו שלום ממרומים" הי׳ מכתבי זה ביני ובינך כתב גירושין אגרת שביקין וספר כריתות. כי חוב גמור על כל יהודי לברוח מן המחלוקת כמה שאפשר לו. ולא מפני הפחד להשיג בזיון מבעל המחלוקת. כי כבר חדל הפחד הזה מכמה שנים, שהכל יודעים איכות מריבת הבחורים. שאותיותיהם הפורחות באויר המה כדורי עופרת מושלכים על קדקד הזקנים. ואיך יפחד הקטן מדבר הנוגע לכל האומה. ואיך ירעש האיזוב בקיר מרעש הנוגע לארזי לבנון? ולהם הבטחת ד׳ כל כלי יוצר עליך לא יצלח.

יהי רצון! שבקרב יתראה בך אהבה לאומה הישראלית. אהבה רבה ויתירה מאהבה הקסמופלתית המלמדת להתחסד עם כל אדם בכלל ומליצתך יהי׳ כבלי זיין לתועלת תלמידי חכמים הבונים בהיכלי יעקב ואתה תהי׳ נחשב כמשולח האומה יצ"ו. תשתדל לרכך לבות העמים לרחם עלינו ועל פליטתינו הנרדפת! כללו של דבר הרחמן יתברך יכתב ויחתם אותך לחיים טובים כחפץ

יעקב שמואל ביק.

טו

בראדי יום א׳ זיין אדר שני תקפ"א.

(*) אפוטרופוס לשפת בני עבר, מנעוריו ירא שמים, בתומת לבו ילד, ובחכמתו גבר, אוהב ואהוב באמת כפנים הרואים במים, הרבני המופלא המליץ המצוין והמפואר מוהר"ר שמשון בלאך הלוי נ"י.

ע"י הרב הנגיד מוהרר ליבוש נ"י קבלתי מכתבך הנעים מן א׳ ויקהל. — לא תוכל לצייר בדמיונך רב העונג אשר התענגתי בקריאת אמריך הנעימים, ומי הוא האיש לו לב מרגיש חן ויופי, אשר לא ידע ולא יודה: כי למליצותיך המוברקות, נאוה הכתר נאוה הֶנֶצַח, וכל היוצא מעטך, ראוי להיות חקוק בעט ברזל ועופרת לדיר אחרון למשמרת ולזכרון בהיכל ה׳.

אכן חלפה שמחתי, ונפשי מרה לי, בשמעי כי מר תצעק עלי הזמן מרבה לך מהלומותיו מבלי חָנָפֵש, תקונן עלי שבתך גלמור,

ולא תוכל כחפצך להגות בספרי התלמוד. תעורר נהי וקינה, עלי גלות השכינה, עלי חכמה העדינה, המונחת בזוית ופינה, ועלי עיר ואמושץ החזקה ליושביה מקדם היתה התבונה מתוקה, ולמדעים נפשם שוקקה, ועתה אהה היא בוקה ומבולקה, ואך נחשים צפעונים המונים עקביך יסובו, ועל מדרך כף רגליך יארובו. אם כן הוא אחי, למה שמה תתמהמה? אהבה ותהלה תמצא בכל מקום בארץ מולדתך, לבוב זאלקווא ובראדי, ישישו לקראתך, והמעט אשר די לאיש משתפק כמוך, תמצא בעזר המשביע לכל חי רצון. קום צא מתוך ההפכה רב לך שבת בעמק הבכא, כי מי לא יחמול עליך חמלה? והפחד אשר לך לעבוד עבודת הצבא אין הוא והכל, כי לא כצעקתה הבאה אליך כן הוא באמת. — דע את עצמך, אם גבור אתה במלחמת ה׳, קטן וחלש הנך למלחמת הרשות, לא יקחוך אף אם תאבה לשפוך דמיך למען השוות המשרה עלי שכם מלכי אירופא. ונוסף לזה הנה אחינו רב נחמן הקרחמלי הוא ראש הקהל בזאלקווא, הוא ממציא למלכינו יהודים גבורים קולעים על השערה ולא יחטיאו, ואיך יעלה על דעתך שיחטא היקר הנ״ל לאלהים ולמלך לתת בין בעלי זרוע כאלה, רע מזל כמוך (שקורין שלימזלניק בלשון שמשתמשים בו הצדיקים האמיתים באוקריינא) ואף ידידינו המליץ והמשורר ר׳ אברהם גאלדבערג נתהוה על ידו לרע מזל ובשם טוב נפטר מחובת החזק מגן וצינה, חלילה לו להציב רעי מזלות עם בריות נפלאות, חלילה! השופט בעיר זאלקווא לא יעשה משפט? רעינו היקרים פה בראדי אוהבים אותך, ושלמים אתך כאז כן עתה דורשים שלומך באמת ואין בלבם שום שמץ נגישה, אף כי, כבעל מטר בחום קיץ, יחלו לעת שיופיע ספרך בקרוב בימינו לשם ולתפארת לעולם ועד. ולפי דעתי גם הרב הרש״ל רפופורט רק זרוז בדבר להצילך מבחינת עצלות ואם הכאיב לבבך בהעירך כבר אמרו חז״ל בענין כזה נתאוה הקב״ה לשיחתן של צדיקים לקה אותן בגופן. וטוב מאד עשית ידידי שהנחת צרור הכסף ביד הרב הנ״ל כי הכסף הקשה ברזל מחתכו והברזל הקשה החנות של אשתך מפעפעו. בביתי חיים ושלום, את פרנסתי אני מוצא בעבודתי, — חתני האברך נ״י לומד מדעים בבית חינוך הסוחרים (Realschule) והתלמידים המתחנכים שם פטורים מלימוד קשת עם בני יהודה אף שהמה אינם בבחינת רוע מזל. מן הסתם שמעת

כבר מן ספר מגלה טמירין המגלה ספוני טמוני לימודי הבעשטנים ורוב דרכיהם. ומן הספר ביכורי עתים הנדפס אצל לוח שנרת תקפ"א חלק ממנו הוא מכתבי המאספים הישנים ונוספו עליו שירים ומכתבים חדשים מרש"ל רפופורט מר' מאיר לעטעריס ומר' שלום הכהן, וכמו זה יצא מדי שנה בשנה ועוד הדפיס רש"ך ספר כתב יושר כולל מכתבים פרזים חדשים ובתוכם גם אגרת מר' אברהם גאלדבערג ידידנו נ"י. וגם בלונדן ובאמשטרדם מצאה שפה העבריה גואלים ואוהבים כי נתיסדה שמה חברת תועלת ובשנה שעברה הוציאו לאור ספר ביכורי תועלת כולל שירים ומכתבים פרזים להשכיל נחמדים. מחר נסעה לעיר סאקאלופקי הקרובה לנו על חתונת העלם המשכיל ר' נטע הורוויץ עם בת ידידנו ר' נחמן הקרחמאלי נ"י שמרה. אספו רעינו להתעלס עמו בשמחות וגיל כחוק ריעים ישרים.

ר' איצק ערטער התרעם עליך לאמר כי בזית לו במכתב אחד אשר כתבת לו. ואני את רוחו השקטתי אמרתי מבורת דבורים לא יצא מר. כן לא יצא בזיון איש יקר בחכמה ובמדעים מלב רעינו ר' שמשון ואף אם הדברים נשמעים לשני פנים שגגה היא שפלטה קולמסך היקרה.

בליל שבת העבר הקרה ה' בעירנו מקרה מעוררת עצב ויגון ומשברת לב כל ישר ואוהב חכמה*). שני נערים תלמידים בבית חינוך הסוחרים, באו אחרי האוכל לחדר משכנם בשעה י"א בלילה והדלת אחריהם סגרו. ובבוקר ביום השבת נמצאו נופלים מתים, כי נחנקו מקטור התנור הממית בחומו. אלה הנאהבים והנעימים לכל מכירהם במותם לא נפרדו, עליהם אבותם והוריהם מר יבכיון. מוריהם על תלמידים משכילים מר יתאוננו. וחבריהם על משנה שברון ימררו בבכי. אכן להרבות טובם ויפים נקטפו בעצם ימי פרחם, מיד המות נקטפו. מיד ה' הטובה נטעו תחת עץ החיים. לעונג נפשות הישרים המשכילים, המטיילים בגן עדן, לריח ניחוח לה'.

יעקב שמואל ביק.

---

*) אכן שונאי מדעים המתלהבים והתוכים בעורון השכלות ימלאו פיהם שחוק, ולהסב לב מסתופקים מבוא בבית מדרש החכמה והמדעים, יאמרו: ראו יד ה' נגעה בם, כי רע דרכיהם נגד פניו, הוי! חרפת אדם, הוי בוז לעד לבני ישראל! הוי זמן מקלקל! הוי מנהגיך!

## טז

## אגרת.

### מאת הרב החכם החוקר מוה' נחמן הכהן קראחמאל זצ"ל:

אל אהוב נכבד, רבני מופלג, חכם שלם, כליל המעלות
והמדות הנכבדות, ירא אלקים מרבים, אהוב לכל יודעיו:
כבוד שמו יקר ומפואר מוה' זאב וואלף שיף. שלום לו
ולתורתו וחכמתו מאת אוהבו.

ידעתי אהוב נכבד! גם ידעתי גודל המשא אשר על שכמך ורוב זריזותך לעשות חובתך בשלימותה, ולכן שמתי חוק עלי מאז לבל אפריעך ממעשיך, ושלא אכבד עליך באגרותי; אולם עתה אלצני ההכרח, הציקתני המבוכה, ויעצוני כליותי כי אשא עיני אליך, לחסות בצל אהבתך מחום אש קנאת אולת, בה פגעו בי איזה מתחסדים, בק"ק לבוב ורק אותך מצאתי שם נכון, ראוי לשפוך שיחי אל חיק אהבתך, ולהציע לפניך התנצלותי הנכוחה, ודי לי אם תעלה לרצון אצלך ואצל אנשי התושיה הדומים לך: ואם אתה בטובך תהי לי מצדיק קרוב, מי הוא יריב אתי? — איזה אנשים מכת החסידים באו מלבוב לכפר קאקזוב בגליל שלנו, וילכו אל איש שמו דוד הקראי, וידברו אליו בערמה לאמור: „הנה אתנו נער עברי חשקה נפשו לקרוא איזה מליצות בל"הק, „אם יש אתך איזה ספר נדפס או אגרות מדברות צחות תנה לנו, „ונשיבם אל ידך" ויאות להם האיש, ובתוך שאר הכרים נתן גם אגרת מכתב ידי כפי דבורם, והמה הביאו אותם ללבוב. והנה מתעללים בה בכל עת, ומתאמצים מאוד להוריד כבודי על ידה בעין כל ישר לב ותמים דרך. היא השמועה שהגיע' לאזני. ועתה ישמע נא כבודך אמתת הענין כאשר הוא. הקראי הנזכר מכירי ואוהבי מזמן כביר, בחורף העבר שלח הלום שליח מיוחד אודות איזה צרכיו פה קהילתנו, והביא אגרת גם לי, ומעולם לא השיבותיו במכתב על אגרותיו, רק על זו השבתי בקוצר מילין ובחפזון, כי אץ השליח לדרכו. ושהדי במרומים! שאיני זוכר עתה היטב, מה שפלטה הקולמוס אז, כי למיעוט ערכה לא העתקתיה אלי, כמדומה היה שלא נתתי מענה, כ"א על העסקים

שבקש; אולם כאשר נזכרתי עפ״י השמועה מהמלינים, כתבתי ג״כ בשולי העלה איזה חרוזים פשוטים בלתי מושקלים. וזה לפי שהקראי הנזכר כתב אלי אגרות הרבה, כולם מלאות חרוזים כאלה מספרים בשבחי בתוארים גדולים ונשגבים ראוים רק ליחידים שבדור עד כי בשתי מהם, והוכחתיו ע״ז בע״פ. מצאוני עוני, ונפתה לבי גם אני לחרוז בסוף האגרת ההיא איזה חרוזים דלים ורזים מספרים בשבחו וטובו, ואמרתי בהם, ששמו דודי, והוא משכיל לכל דרכיו כדוד, ושעם כל מה שמתגרים בו מחרפיו שבעירו הנהו בן עו״הב, להיותו עמל בתורה ובמצוה לקיימם כפי מעשה אבותיו אשר בידו, ולזה ביום מחר יבוא על שכרו עם כל יראי ד׳. הלא זה הדבר אשר עליו חרפוני והורידו לארץ כבודי, ויעשו העתקות מאגרתי (ומי יודע כמה יש בהם מן השנוי והזיוף) ושלחום לאוהביהם, למען הבאישני, ולתת אותי לשמצה ולגדופים כפי כל. והנני נשבע באלקי השמים, אשר עשה לי את הנפש הזאת אשר בקרבי, ויודע מצפונה, שלא היתה כוונתי כ״א כנגד העלוב הזה שידעתיו לירא ד׳, וכוונתו רצויה, הגם שמעשיו בלתי רצוים, והוא משתדל מאוד בעבודה וחרד לאחריתו. וקצת מעדתינו שבעירו ובסמיכות מונין אותו, כי שכר לא יהיה לו בעמלו וזריזתו לריק, וסופו יורש גיהנם; על זה נחמתיו ודברתי על לבו, לא היה לי בזה כוונה אחרת זולתה. ואם אולי בבלי דעת הפרזתי על המדה שיעור בלתי ראוי, הלא נעשה זה בחרוזים שנודע לכל, כי מדרכם הגוזמא וההפלגה, והמליצה תשים שפלים למרום, ורוח חיים בגופים מתים, ומטיב השיר כזבו. הלא חכם אתה, ומי כמוך בקי בחבורים, בוודאי נודע לך מחרוזי הקדמונים דברים קשים, מה שהוא עודף הרבה מזה השעור, ממה שאחום על כבוד מחבריהם לזכרם הנה; ואין מביאין ראיה על דיעה מהדיעות, כ״א מדבור הלמודי והפשוט, לא מדבור ההלציי, ולזו אם באמת לא נשמרתי מחטוא בלשוני, ברוב דברים אשר לא יחדל פשע, הנני להודות על האמת ולאמור שגיתי! ולהיות מודה ועוזב ובתנאי שכבודך ושכמותך יוכיחו ועל פיכם יצא משפטי. עשה זאת איפוא למען אוהבך מנעוריו, וראה להשיג האגרת ההיא והודיעני משפטך עליה כפי מדותיך התרומיות, בתוכחת מגולה, אם יש בי עון, ובאהבה בלתי מסותרת אם צדקתי, ואם יש בדברי מסכנה להמון, הלא אני כתבתי ביחוד לאיש נדח אשר

לא מקהלנו שנכמרו רחמי עליו. ושונאי הם הגורמים הפרסום והגלוי, ועליהם האשמה! — ומה יחשבון עלי צרי, בנכליהם אשר נכלו? האם שאיני בעל דת? מי מהם יודע עלי שמץ פשע זדון ועבירה על דת, יבוא ויתן עדיו. ות"ל נודע לכל באי שער עירי, שאיני חלילה פורק עול מצות ודברי חז"ל. ושאני נזהר בקוליהן ובחומריהן וקובע עתים למקרא משנה וגמרא. והגם שמעטים הם בעל כרחי לחולשת גופי ומעוט כוחותי, הנם לא להתפארות ובקשת גדולה, הלא מצער היא ותחי נפשי. — — וכל זה אני אומר להתנצלותי, פן חטאתי בשפתי בשוטפא דלשנא בדברים שהם כגחלי אש, והמכשלה בהם קרובה והחטאת לפתח רובץ; אמנם בעיקר הענין בעצמו לא אסיר תמתי ממני ולא אעשה שקר בנפשי למצוא בי עון אשר לא חטאתי. האומנם אשר התחברתי עם שנים — לא יותר — מהטובים והמלומדים שבהם, וכרתי להם ברית שלום, אמת הוא. וכבר נשאלה שאלה זו לפני גאון עוזנו נר ישראל הרמב"ם ז"ל, והתיר לשאול בשלומם, ללכת בבתיהם ולמול את בניהם וכיוצא בגמילות חסדים. יהי נא טובך לעיין בתשובה זאת, הלא היא בספר אגרותיו המצוי ביד כל אדם, המתחלת: „אמנם אחי הנכבד והיקר, שורש השכל והמדע! „העיקר בינותי מתוקף שאלתו, כי נשא ורם מעלתו ולדבר אלקינו „ולמצותיו הוא חרד וכו', ואומר כי אלה הקראים השוכנים פה „בנוא אמון ובארץ מצרים ובדמשק, ובשאר ארצות ישמעאל, „וזולתם, ראוים הם לחלקם מחלקי הכבוד ולהתקרב אצלם „במעשה יושר ולהתנהג עמהם במדת הענוה ובדרך האמת „והשלום כל זמן שגם הם ינהגו עמנו בתמימות ויסירו מהם „עקשות פה מלדבר תועה נגד חכמי הרבנים שבדור וכו'." ובאמצע התשובה העתיק דברי הגאונים, ביחוד לשון אביהם של ישראל רב האיי ז"ל: „דהנהו מילי ד"ר טרפון, שאם יבואו לידו ספרי „מינים וכו', במינים דכפרי בעיקר נינהו אבל הני דהבא כל אימת „דלא פקרי בחצי פותא לא חשבינן להו כותיהו, ופלגינן להו „יקרא." כדברים האלה דברו ראשי חכמי ישראל באותו הזמן ובאותן המקומות שהיו קרובים לזמן חלוקת הקראים (ובימי רב יהודאי גאון ז"ל) והיו הקראים עם רב והשנאה עומדת בגבורתה לסבת הווכוחים התדירים, ועם כל מה שכתבו המאורות הנזכרים מן מרביתם, היו ביניהם ג"כ אנשי מדון עזי נפש שדברו תועה

על חכמינו ועל קבלתם הנאמנת בפירוש הכתובים, והלעיגו על המדרשים באגדות: ומה נאמר אנחנו על נדחים מתי מספר היושבים בקרבנו. הגלו הלום מארצות ישמעאל ע״י התרתרים זה כשלוש מאות שנה והמה נכנעים דווים וסחופים, מבקשים למצוא חן בעינינו. ובחבורים המעטים שחברו מפליאים בשבח חכמינו ותהלת ספרינו וביחוד ספר האר״י ז״ל ותלמידיו; באיזה אופן נשיב להם, אם יתחננו אלינו לאמור: „חנונו חנונו, לא אחינו אתם „זרע האבות תלמידי משה והנביאים, עשו אתנו ברכה, אל תשנאו „אותנו עד יבא מורה צדק ויורנו מדרכיו ונעזוב את אשר הורישו „לנו אבותינו.״ היתכן לנו שנשתבחנו רחמנים וגומלי חסדים להקשית לבנו נגד המרודים האלה לדחותם בשתי ידים ולאמר להם שאבדו את עולמם ושנדונים לדורי דורות ופסולים לבא בקהל עד עולם? אני מודה שזה לא יהיה ביכלתי ולא ביכולת מי שלבו לב אדם, יהיה המצוה ע״ז מי שיהיה. ואם גזרו עליהם האחרונים כמובא בש״ע י״ד סימן ב׳ וסימן רס״ז, אין זה רק לענין שלא נסמך עליהם בדברי המצות, ושלא נחיה מפיהם ומעדותן בשחיטה ובשטרות וכיוצא, לא להקניטם ולסגור בפניהם פתח התשובה. — ואם היתה התלונה על שאמרתי עליו שהוא בן עו״הב, הנה אמר החבר למלך הכוזר: אין אנחנו שוללים משום אדם גמול מעשיו הטובים והצדקות שעשה. ואטו גרע איהו מחסידי או״ה שיש להם חלק לעו״הב? ואפילו לדעת הרמ״בם יהיה המאמין בשבע מצות בני נח מטעם שנצטוו בהם האבות העולם בכלל חסידי או״ה. והנה אלה האנשים מאמינים בכל התורה שבכתב כי נתנה למשה מפי הגבורה ומאמינים בביאת המשיח ובתחית המתים ובכל העקרים, ומודים בהם פעמים בכל יום, כמו שראיתי בסדר תפלותיהם. ולא עוד אלא שאותן שבימינו לא פקרו הם בעצמם, אלא שאבותיהם הטעום ומסרו להם ברובי המצות פירושים כוזבים מתנגדים לתורה שבע״פ ולקבלה הנאמנה שבידינו. והנה גם בדבר אשר זדו טובה אחריתם מראשיתם, כי אלה שבימינו התקרבו לתורה שבע״פ, והודו בכמה דברים אל האמת המקובל אשר אתנו. ואם כפי דברי הגאונים הנזכרים אינם בכלל מינים דפקרי בעיקר, מאיזה טעם יהיה אסור לנו לישא וליתן עמהם, בכדי לפתוח להם פתח התשובה? וכאשר יפקוד ה׳ את עמו לתת להם המושיע המקווה,

מי יודע אם לעת כזאת לא ישובו גם אלה כמו רבבות ישראל האובדים והנטמעים בין הגוים אל קהל עדתנו. אשר מקרבנו יצאו זה אלף שנה, וסובלים עול גלות ולא נדבקו באומה אחרת. והנה חכמינו ז"ל אמרו: שאליהו בא לקרב המרוחקים. ולשון הגאונים הנזכרים: „דדלמא נפיק מניהו זרעא מעליא והדרי בתשובה" ואם יליזו אויבי עלי על אשר קראתי בספריהם; הנה לא קראתי זולת מה שכתבו בחכמות ובעקרי הדת, דברים שהם שוים בם עמנו. והנה ספר המקמץ המובא בחובת הלבבות הוא מהם, ובמור"ה מזכיר דרכם בחכמות שרשי הדת, וספר חזוק אמונה שהדפיסוהו אנשי עדתנו באמסטרדם הוא מהם. הגאון מו"ה אליה מזרחי מזכיר בחבורו פירושיהם לתורה, לפי שהיה בעיר קוסטנטינא, והיה לקראים הצטרפות עמו, ומפליאים אותו מאוד כמסופר בזכרונותיהם. החכם הגדול יש"ר מקנדיאה חבר ספרו המפואר „אלים" לתשובה על שאלות שנים מחכמיהם, ובספרו נובלת חכמה מעתיק הרבה דברי חכמה מהם. ועוד רבים; וכמדומה שהגאון מזרחי הנזכר דבר גם בתשובותיו עליהם; אלא שאינם בידי לע"ע לעיין בם. ויעויין בתשובה המיוחסת להר"אש ובספר הכוזר מאמר ג' מסימן מ"ג ואילך עד סוף המאמר: ואני מה אני כי ילינו עלי? — רואה אנכי אהובי הנכבד! כי גדלה אגרתי יותר מדאי, ותארכנה פארות התנצלותי ואולי אך למותר, כי לך ולדומים לך יספיק הקצור, ולנמהרי לב מכת החסידים, אשר חסרון דעתם הוא להם לחכמה מפוארה, ואשר יפסקו דיני נפשות ע"פי דיניהם החדשים וש"ע העולה על רוחם בשעה שהקנאה וההתלהבות, ועל הרוב גם האדים ממשקים החריפים מבלבלים את מוחם ומאפילים את שכלם, אצליהם לא יועיל שום התנצלות בעולם והלואי שלא יזיק. — והנה זאת הכת המתחסדת לא גברה בתחלת צמיחתה זולתי במחוזות נשמות, במערת פריצים וואלאחיא, בערבות מדבר אוקריינא ובין הכפרים שעל ספר אונגארן (כולם קבוצים הדשים מקרוב נתיסדו מבורחים וממגורשים ממדינות הסמוכות). ולזה כאשר הרימה קרן כעת גם באיזה קהילות ישנות ומפורסמות בחכמה ובמנין (וזה בסיבות שונות ובעזר איזה רבנים) הנה גבה לבה עד להשחית. והרחמן יצילנו מן הנהדף ששב להיות רודף. ואני בטבעי אוהב תמנוחה ושונא לכל מחלוקת, מצורף לזה אני חלוש הגוף וחסר הכוחות, עד שפעמים

הרבה לא האמינו אוהבי כחיי כמו שידעת, והימים אשר אני חי על פני האדמה נתונים המה לי מאת ארון החיים, והקדשתים להשלים נפשי ולהועיל לנפשות ביתי; חלילה לי כי אפסידם להתגבר ולהתנצח נגד שום אדם. ולכן אחת דברתי מזה הפעם, ושתים ולא אוסיף. ושא נא כטובך להעתרת דברי אוהב דבק מאח, מתכבד באהבתך, מוכן לטובתך, וששׂ בשלומך.

הנק״ם.

יום ג׳ י״ג תמוז תקע״ו לפ״ק.

יז

בע״ה פה אמשלבערג בחדש מרחשון תרי״א לפ״ק.

(*) לאדוני היקר התו׳ החכם השלם המליץ הנשגב והמפואר מו״ה מאיר הלוי לעטערים נ״י שלום!

ששתי כעל כל הון כראותי זה עשרה ימים עלה „צפירת תפארה״ אשר חברת והפיצות בישראל; כי הפלאת חסדך בזה את בני עמנו, הצת במו אהבת שירי קדש, וסלות להם דרך שפת עבר, מחמד ישורון וסגולתו. והנה החילות ארוני, נא אל תרף! רבת שבעה לה שפה עבריה כעם בניה אשר הזניחוה ביום רכאה, ועמדו מנגד ביום חללו זרים תפארתה, עליך בחיר בניה! להחזיק בידה ולכלכל את שיבתה, אותך משחה למליץ בקרב אחיך׳ בהעניקה לך לשון למודים ומתק שפתים, היה נא לה משענת ככלות כחה, קום עשה חיל בישראל! וה׳ יהי׳ בעזרך, עשה תעשה וגם יכול תוכל. אכן לא למליצה ושיר לבדנה תפתח דלתי ספרך, כי אם גם לביאורי מקראות, ולפתרון מלות זרות, ולדרישה בקדמוניות עמנו, וכהנה; כי כאגודת פרחים שונים תנעם לעין; וכהתאחדות קולות נעימות שונות תערב לאזן, כן אסף, עניני מדע שונים ישמח נפש, ירחיב דעת, וילהיב לב דורשי תושיה לעלות מעלה מעלה. גם תקרא למאהביך מטיבי שפה, ושוחרי חכמה, כי יתחזקו עמך על אלה, איש ואיש מאשר חננו ה׳ בתורה ובמדע יגישהו אליך, וברות ממנו את הישר בעיניך, כי אך בין להקת דורשי אמרת המתוכחים, יזדככו המחשבות, ויתבררו הלימודים, ואך מבניהם יצא משפט אמת. והיה כי תבצע את

מעשיך להפוך אל עמנו שפה ברורה, הלא יודו לך אחיך, כי ענדת למו צפירת תפארתם הודם והדרם מעת היו לגוי, גם יפארוך נוצרי התורה, בהישירך להם הדרך למקור דתנו, ותשים להם נתיבה לתורה שבע״פ, אשר אך כחקר תהלוכות הלשון, ועומק פשוטו של מקרא תשען, ובקהל המפארים יחד גם קול אוהבך ומוקירך מאז.

עוד דבר לי אליך! הנה כוננתי מכתב בלשון עבר אל רועי ישראל ואל עם מרעיתם על אודות התמוטטות דתנו, אולי תתן לו יד בספרך צפירת תפארה! ואשלחהו לעצם ידך. נא בטובך הודיעני זאת אם במכתבך אלי, אשר בו אכבדה מאוד, ואם במכתב עתי „וויענר מיטטהיילונגען״ ואם גם לא תרצה להדפיסו אל תמנע ממני ההודעה אודותיו למען אדע מה לעשות בו — גם אם תרצה להדפיס את המכתב הזה אשר בידך עתה לקרא בו עשה בו ככל אות נפשך — לקראת עלי צפירת תפארה אשר בחסדך תשלחם לי אשמח כעל אור השמש בצאתו

דוד הלוי

רז נחמסטענבערג.

## יח

(*) מכתב אל חכם נודע בשערים לשם ולתהלה, בעל המחבר קנאת האמת.

כעל כל הון שמח לבי, רעי היקר! על מלאכת עבודתך אשר שמת נוכח פני בעודה בכתובים, לשים עיני עליה ולחרוץ משפטי על פועל כפיך משפט אמת ומשרים. וראה אחי זאת מצאתי, בלי משוא פנים, ולא אותה אגיד לך! חלילה לי להכחיד האמת תחת לשוני ולמנעהו בתוך חכי! — בלב טהור ורוח נכון תערוך מלחמה עם הבלי שוא, אשר שיבה זרקה בם וכבדו מזקן כאבן מעמסה על לבות אחינו בני ישראל בארצך; כי המון העם עוצם עיניו מראות ובחון אותם ברוח השכל ויבערו ויכסלו באפס דעת. מה יקרת בעיני, אחי היקר לי! כי אך בעבור האמת ואהבתך העזרה אל שארית יהודה קרבת אל המלאכה הזאת, ותקטן בעיניך אם יהללו חסרי לב מעשיך בשער או ישימו בך תהלה ויניעו ראש ויתנו עליך בקולם: כי סרת מני הדרך לא סלולה, אשר אך טוב ונכון הוא לפניהם, ולבך יערב להפיל חומת הבלי שוא, אשר

קורי עכביש יסודם: — אל נא יפול לבך, רעי יקירי! פנה לאחור אל הימים הראשונים דורות קדם שנות עולמים, והבט כמה אוהבי אמת בכל עם ובכל עת לחמו בעד האמת השכולה וגלמודה מאין תומך ידה! כמה יקרי רוח שמו בעבורה נפשם בכפם להצילה מיד רודפיה ומנדיה אשר כמו דוה זרוה! אל מי הטו אזן לשמוע משפט? לא אל המון האספסוף אשר אל כל רוח ינוד כמו נוד הקנה במים, ובינת אדם לא תוציא משפטו; אל קול ענות גבורה: קול אלהים, הדובר בלבב חכמה, הטו אזן, ולא פנו חוצה אל המולת קרת לשמוע הייטב בעיניהם דרכו, אם לא. אולם מה לי להוסיף ברוחך אומץ, לכל תירא בדרך תלך? הלא מימי נעוריך התחזקת כגבור לרוץ אורח, ולרמוס ברגל כל מכשול וכל פגע, אשר יעצרוך ללכת במעגלי יושר ונתיבות דעת. מעודך עד היום הזה כל ישעך וכל חפצך לטהר לב צעירי ימים מכל שוא והבל אשר נחלו; כשחוק לך תהלת הגאיונים, נבזה בעיניך וגם נמאסה. בכל מעגליך תזרע אור, ובכל נתיבותיך תצמיח ישע. במשפט לבך השופט ישרים תמצא די משכורת. כל אשר יבולע לך בגלל הדבר הטוב, האל הטוב מעמך ישלמנה. גמול ישרי לב אשר יקום לעד, כי לא בעפר יסודו כי אם בשמים ממעל. לכן ארום נא איפא מהרהיב בנפשך עוז וחיל. אוהב חכמה ודעת כמוך, אמיץ לבו בגבורים הוא!

אמנם לא אוכל שום מחסום לפי מלהגיד, אשר עיני ראו לי מרבית התועלת אשר תצא לכל קורא מספרך זה. לבי ידמה, כי עת יתן הקורא אל לבו דבריך, כי שקר ספרו לו בימי נעוריו משעירים בחשכה יתהלכו, המפחידים הולכי על דרך לבדד באישון לילה, כרגע יעלה מעלה מעלה ולבבו יבין תרמית ונכלי האנשים מתנבאים וחולמי חלום בדורנו ברוב עונינו אשר יַתְעוּ עמי בבלי דעת, באמרם במצח נחושה: כי ידעו דעת עליון ועם מלאכי מרום יארחו לחברה עת יין ידליקם וכוס רויה כוס מלא מֶסך תלהט נפשם. חרפתם תִגָלֶה אז לעיניו, בראותו תרמית לבם ללכוד פתאים בערמם, למען הרבות למו כסף וזהב. כל קורא דבריך ירגיל את תבונתו לאט לאט ללכת במעגלי אמת מעלה מעלה; בעיניו יראה ולבבו יבין יתרון אמת משקר כיתרון אור מחושך; יָחֵל לשקול כל דבר, אשר תבוא באזניו, במאזני מִשפט, יָחֵל לראות אשר עינו תראה לו וגלא זר, ולהבין את אשר

רוח מבינתו תאלפהו ותלמדהו. ואחרי אשר לשונך לשון למודים קל להבין ותציג לנגד עיני הקורא האמת ערומה כיום הִוָּלְדָה בסוד קדושים, בלי עדי עדים. אשר לא יוסיף מאומה בעבור אהבתה, לכן יבינו דבריך מבין עם תלמיד, צעיר לימים וזקן ונשוא פנים, גם אלה אשר לא ידעו לשון צחות ושפת מליצים זרה להם, כי לא לבחור לשון ערומים באת הלום, כי אם לגלות מוצא אלה ההבלים אשר היו בעוכרינו מימות עולם אשר המה מעין אכזב ומקור נרפש לְהָקֵר ולהוציא עוד הבלים אחרים לאין מספר, הבלים אשר המה כספחת לבית ישראל וירבו וישרצו ותמלא הארץ סעפים והבלי שוא. — חכמת אמת יקראו למו חסרי לב! אוי נא לנו! הזאת חכמתנו ובינתנו לעיני העמים, אשר התפאר בה מחוקקנו ונביא צדקנו איש האלהים? הכי בעבורה יקרא שֵׁם עם חכם ונבון עלינו, אשר היינו באמת בימי קדם כדבר ה׳ בטרם עבר עלינו כוס התרעלה אשר ביד הסכלות משכרת כל הארץ. — אכן במה נוכל לערות עד היסוד בם? אם לא עם השכל הישר, אשר כסאו נכון וממלכתו נכונה מדור דור, וכל איש יכרע לו ברך, ולקולו ישמעו כל בני חלוף? וגם כי יתעה אנוש בארחות עקלקלות לא אחת ולא שתים, סופו לתת דין וחשבון לפני הדר כבודו. וזאת עשית ידידי בספרך. מורה דרך הלזה, השכל הטוב, יעמוד תמיד לימינך, יצרף חקרי לבך וישים דברו בפיך וילמד תועי רוח בינה. דברי אוהבך ומכבדך, דורש שלומך וטובתך כל הימים

מה"ל.

יט

(*) לכבוד הר מרום ישראל, לבבו הטהור לתורה ולתעודה מִזְבֵּחַ וְהַרְאֵל, נזר תפארת לראשי הגולה מיום גלות הארץ, גודר גדר לתורת אֵל חי ועומד בפרץ, כאשר ירים משה את ידו וגבר ישראל, להחזיק במעוז הדת ומשפטי אל, ה"ה הרב הגאון הגדול האמתי, רבן של כל בני הגולה, נאה דורש וידיו תעשינה תושיה, ונפש כל בית יעקב במדותיו חָיָה, כבוד שמו, כשמן היורד על פי מדותיו, מורינו ורבינו מש"ה ס"נ פ"ר, נרו יאיר באש דת לאורך ימים, אב"ד דק"ק פ"ב יז"א.

כאשר לא יאות לבנא אל בית המלך לבקר בהיכלו ולשמוע צוף אמרותיו בטרם קול דופק על הדלת בענות לב: כן לא נכון לְהֵרָאוֹת פנים את קדושי

עליון ככבוד פני ארמ״ור, ומלך ביפיו (מאן מלכי רבנן) תחזינה עינים, בלי השתחויה וקידה אל הדרת כבודו. — על כן בטרם אבוא לְרְאוֹת את פני ארוני, כראות פני אלהים, ובטרם אדבר אל אחד קדוש מְדַבֵּר, אמרתי ידבר נא עבדך דבר באזני ארוני, ואחרי כן בזיו תמונתו וצלם קדשו אתענג, ואקרא לקדוש ה׳ וגאון ישראל: מְכֻבָּד. — הנה בעצת שרים ונכבדי ארץ, הקרובים למלכות ובראשם ידידי הארון באראָן פאן צעדליטץ העתקתי את שירו המפואר (בלשון אשכנז, אשר כתב ה׳ צעדליטץ הנ״ל במצות הממשלה), אל לשון הקרושה, כאשר עיני ארוני תחזינה משרים בסוף המכתב הזה. הַעְתָּקָתִי זאת ראויה היא מצד עצמה וכבוד תהלת ארוננו הקיסר יר״ה המרובר בה, להיות שומה גם בפי בני עמנו, ישמרם האל הטוב, לקיים דברי חז״ל: הוי מתפלל בשלומה וכו׳. — והנה יעצוני רַבֵּי הארץ להוציאה לאור ברפוס לחלקה ביעקב ולהפיצה בישראל. לכן אמרתי למלאות עתה מאויי לבם, בעת הזאת כפלים לתושיה: כי קרא אֵל שדי מוֹעֵד לשבור בתים להרוס מבצרים, כי שוט שוטף, נחל שוטף, עד צואר יחצה במצולות מימיו בערי פעסט ואובן וכו׳. ובדעתי לשלוח השירים האלה (המהללים יושר לב מלכנו האדיר) בנפוצות ישראל וכסף מקנתו יהי׳ למשיב נפש לכלכל את האמללים הן בבני ישראל והן בעם אחר, לבל יהי חילול השם חלילה. — ומאת מעכ״ת (המקנא למלכו ולאלהי ישראל בלב טהור ורוח נכון כל הימים) אבקש ואתחנן: לתת לי שתים שלש דלתות כ״י, לאמר: כי ראוי ונכון הוא ששיר התהלה הזה לכבוד הקיסר יר״ה יבוא גם בקהל ישראל לאהבה וליראה את משיח ה׳ אשר הממליך מלכים שם כתר מלכות על ראשו: ועל אחת שבע נכון הוא, כי ראשי ומנהיגי קהלות ישראל יקנו את השירים האלה במחיר נרבת לבם הטוב, על כי הכסף מוצא יתעתד להיות משען ומשענה לדלים וכואבים בק׳ פעסט ואובין, אשר יד ה׳ נגעה בהם לרעה. כזאת וכזאת ייטיב ארמ״ור בחסדו לכתוב על גליון, ולתת לי רשיון להודיעו ברפוס בעת שלחי השיר הנ״ל לערי הסביבות, למען יאמנו דְבָרַי, אם יקרן אור פני משה עליהם בעדות פיהו. — וכבר נִתַּן הרשיון מאת פקודת האָפּצענזור על השיר. וכי ישאלני ארוני: מי אני, ומה חיי, משפחת אבי? הן כזאת אענגו: בן נריבים ושועים נכד מוהר״מ מטיקטין: ועל משמרתי עמדתי ארבע שנים בבית הארון הישיש ה׳ אנטאן ערלען פאן ושמיד בוויען,

ועתה משמרתי זאת בבית בנו פה, להיות בעל אסופות סופר ומגי ספר הקדש בבית דפוסו המהולל. גם הר"הג הגרול אב"ד דק' לבוב ז"ל כבדני לפני כמה שנים כי כתבתי בשמו ספר „פלגי מים" על מות הגאווערנער ה' הויער בלבוב, הן בלשון הקדש והן במליצת אשכנז בשתים כוננו ידי, ויצאו ברפוס ושמו נקרא על שער הספר. – מלבד זה נדפסו ממני ספרים שונים בחכמה ובמליצה בלשוננו הקרושה אשר עשו לי ת"ל שם בישראל ובעמים. לכן ערב לבבי לשקוד על דלתי בירת מדרשו של ארוננו אור ישראל וקרושו עם שאלתי הנ"ל.

ושלום לארוני ולתורתו אשר ירביץ בישראל לכבוד ה'

מאת מכבדו בתם לבבו

מה"ל.

פרעסבורג, כ"ד לחרש אדר ה'תקצ"ח למב"י.

כ

## (*) מליצת

הרב הגאון הגרול האמתי, נר ישראל וקדושו רבן של כל בני הגולה, עמוד התוך אשר תורת אמת עליו נשענת, כי רוחו עמה נאמנת. מוה"רר משה סופר נ"י אב"ד דק"ק פרעסבורג והמדינה יע"א.

מה מתקו מדבש אמרים ישרים. שר בשירים. לכבוד ארוננו הקיר"ה קרנו ירום. הועתק מלשון אשכנז ללשון עברים. ע"י החכם המליץ כבוד מהו' מאיר לאר"ש ולדודים לעטערים נ"י. ורצונו להפיץ חוצה להחיות במחיר לבות נשברים. ניזוקי עיר פעסט במים אדירים. אחלי נא אחינו בני ישראל כאחד חברים. יתנו לכסף מוצא לקנות במחיר כסף להיות לצדקה. וה' ירחם ויציל אותנו מכל תרועה ושברים. הכ"ד

משה הקטן סופר מפ"ס ר"מ.

פק"ק פ"ב יום ג' כ"ז אדר תקצ"ח ל'.

## כא

(*) שלום לך חכם לב הוקר עד תכלית
המליץ הנשגב מוה"ר מה"ל נ"י.

הן מאז בינותי בספרים, מתקו לחכי כצוף דבש אמרי לשוננו הקדושה, ובאהביה תמיד דבקתי, ואת יודעיה הכרתי, וכל המתענגים בה יקרו בעיני. גם את שמעך היקר שמעתי בתוך העומדים בפרץ לחזק את בדקי בית תפארתנו ולהרים קרן עמנו מאין כמוך, בהראותך לעיני העמים את גדל יקר שפת עברית; כי גם כהיום הזה בגולה אשר הגלתה, מידך היתה לה עדנה אחרי בלותה. הלא מאז יצאת אתה אל מהנה העמים לראות בבנות השיר ולשלול שלל, והיה כי תרא מליצה יפת תאר, ותלבש אותה בגדי קדש ומחלצות. גם להררי קדם עלית, מצאת בארות אשר חפרו שרים ויסתמום מלאכי נשיה, עד שקמת ותוציא לנו דבש מסלע להאיר עינינו כי נטעם מקצה המטה. ואולם לא כדבר איש אל מכרו דבר הסוחר אל ממכרו, לא יוכל לבכר את בן האהובה, גם לא יכונו מצעדיו כי ישוטט הנה והנה ללקוט באמרים זעיר שם זעיר שם. כי חק ישים לו ולא יעבור, ולמטרה אחת ישלח חציו, כי אז יצליח את דרכו ואז ישכיל, והוא באחד ומי ישיבנו.

זאת אשיב אל דבריך אשר בם כבדתני, כי לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי, ואם אמנם את ספרי ל"הק אהבתי, מימי לא עשיתים קרדם לחפר בה, ובתוך הספרים אשר יצאו מבית המסחר אשר לי, אין בם אשר יאמר עליו כי מילדי העברים זה, רק מחברת החכם צונץ, הוצאתיה לאור זה שבע שנים להועיל לבני עמנו, ואתה ידעת את האיש ואת שיחו, כי רב פעלים הוא. והיה כי ימצא תחת ידך כדברים האלה, המספרים מדברי הימים ליהודים בלתי נודעים עד עתה, או מחקרי ארץ מאנשי בריתנו חדשים גם ישנים, השמיעני את קולך ולמשמרתך אסור לתמך ידך במלאכת עבודת הקדש. אלה דברי דורש שלומך וטובתך כל הימים, ידידך

אברהם ב"ר יצחק בן אשיר דא קאמין.

פה ברלין ח"י אדר תקצ"ט.

כב

## מכתב (*)

אל עלם משכיל רך בשנים, משורר ודובר צחות כמו"ה מיכה יוסף לעבענזאהן בווילנא, בן הרב החכם מו"ה אד"ם הכהן נ"י.

החייתני, יקירי! החייתני בנעם שירך הוא ספר „הריסות טראיא" אשר שלחת לי למנחה מזכרת אהבה. קראתי אמריך הנאהבים והנעימים ויהיו בפי כדבש למתוק. לא לפני חנף יבוא, חלילה לי, בלב ולב לא דברתי מעודי עד היום הזה. אמנם אמרים אמת אשיב לשולחי. זעיר שם זעיר שם אנשי הרוח – אשר רוח השיר נוססה בם באמת. ואתה בן אד"ם כאחד מהם. הזמרה בכנף רננים עליך מרחפת ותופע עליך נְהָרָה, ואור עולם יָהֵל על פעַל כפיך.

ואני בבואי משוט בהררי קדם ומהתהלך בם, מלאתי כעש וחימה על צעירים לימים אשר לא למדו ויקראו בגרון: בא ואאלפך חכמה! ואתקוטט עם בני בלי שֵם, אשר כל מגמת פניהם ומטרת חפצם לבוא בלהג רב או מעט בספר בכורי העתים וכדומה ספרי אוסף. ויתהללו במתת שקר, כאלו עשו ידיהם תושיה ונתיבת אל־מות למו! אם דבר או חצי דבר מְחֻקֶּה בעט ברזל ועופרת בדפוס מאשר הרו והגו בקרב לבם, בקול שאון ומהומה בגאוה ובגודל לבב יקראו בקהל רב: בסוד חכמים גם אנו, בקהלם תֵחד גם כבודנו! לא אחת ולא שתים מר נאנחתי לאמר: נפלה נפלה תפארת מהמדינו לשון אבותינו, חוסן ישועתנו ורוח אפינו; מי יְהֻיֶה אבני קדש מערמות עפר ואבני חן על אדמת נכר! אמנם מפעלות אביך היקר ומעט אנשים כערכו ראיתי ונחמתי מרוב שיחי וכעסי. אז אמרתי: פחז כמים משפטי אשר חרצתי! אלה השרידים העומדים בפרץ חכמת לשוננו הסבו לבי אחורנית בהשפטי בחמת רוחי עם משהיתי ומתעיבי לשוננו הקדושה. ואתה בן משכיל! גם אתה חזק ואמץ בדרך תלך, חזק ואמץ בשתים: יתן ה' מרפא לבשרך ושקוי לעצמותיך, אזי טהר ידים תוסיף אומץ גם בתבונות כפיך. והיה מטע להתפאר אשר העלה נצה רבת החן בעודו באבו, לעץ עושה פרי תאר לתהלה ולתפארת, לברכה ולשמחת עולם כל הימים. לך אמר לבי, יקירי! כי קנאתי באביך הנכבד, על כי יוצאי חלציו

ופרי הגיונו גם יחד נעימים ויקרים המה; ואני אין לי בן בעבור הזכיר שמי!

שלום לאוהביך היקרים הנכבדים מוה״רר שניאור זק״ש ומוה״רר ישראל באֶהמער. גדולים חקרי לבכם אשר כתבו על ספר, לכן לא אעצור כח להשלים קריאתם בחפזון, ובקרב ימים אחדים אשיב להם דבר לאיש איש כגבורתו וכחכמת לבו. סלח לי גם אתה בני! כי בחפזון ובלי סדרים כתבתי הדברים האלה, וזכור כל הימים כי מקרב לבב אוהבך מכבדך ואוהבך

מ ה״ ל.

כג.

(*) מ כ ת ב

ממיסדי חוברות ירושלים.

אלהים יחנך ידידי ואהובי מאז הרב החכם המליץ היקר, המשורר המהולל, מו״ה מ״ה לעטערים נ״י.

על ציון ששמם, ועל כרם ה׳ צבאות כי חדל תת חילו, רבו אנחות דורשי תושיה ולבם דוי, במסתרים תבכה נפשם על שפה הקרושה כי נפלה ממרום שבתה ותרד פלאים, ויגדל עוד מכאוב כל מודע לבינה, בחזותו שרתי בלשונות עזובה מכל אוהביה, בגדו בה והשירו בת נכר תחתיה, שמוה לגבירה ויסגרו אליה, אך בה נדברו איש אל רעהו ומלתה על לשונם. כביר כלתה עינינו לראות איש חיל עומד בפרץ להשיב כבודה כבראשונה והדרה כבתחלה, אך לשוא! אין קורא לשלום לה, ואין מחזיק במעוזה; ויהי כראותינו כי אין איש, קמנו ונתעודד, אנכי ואחוזת מרעי אשר נגעה קנאת שפתינו בלבינו, להשיב לבנות חומת ירושלים הפרוצה, להרביץ בפוך מליצה אבניה, וליסדה בספירים. לשוב כרכר חכמה שמשותיה, ושעריה לאבני תבונה ודעת, וכל בוניה למודי ה׳, כי הנה החכמים נועדו יחדו ואמצו רוחינו לבל ירפו ידינו במלאכת הקדש, ואיש איש הביא לנו אשכר כפי מסת יד שכלו. ועתה ידידי החכם והנבון, הן ידעתי נאמנה כי גם אתה תגיל לקול הבשורה היקרה הזאת, כי הקים ה׳ גואלים לשפת עבר, האהובה לך אהבת עולם, בארץ מולדתך אשר עד כה ערפלי־הבל וענני־חסידות כסוה. לכן חזק ואמץ ידינו לבל נחדל מבצע

אשר זממנו, והאצל עלינו מרוח בינתך כי רבה היא, למען יהיו דבריך הנחמדים זר זהב לספרינו, והיו לך ולנו וללשונינו הקדושה לתפארת עולם, משוש דור ודור. מהות הספר יהיה ע"פ היסודות אשר שמנו בעת היינו לאגודה אחת: חקירות שונות בספרי אמונתינו היקרה ובאורי מאמרי רז"ל התמוהים, באורי כתבי קדש, ספורי הטבע ומפלאותיה, השקפה ושימת עין על מצב אומתינו בדורות שעברו, דברים אודות החנוך בעמינו, הבדלי שמות נרדפים, ואך למעט יסופח אל כל מחברת (כי ארבע מחברות בשנה תהיינה) שירים ומליצות נבחרים מראשי המשוררים. ראשי הבריתינו הם: החכמים המפוארים הגבירים, ר' מענדיל שור נ"י, ר' יהושע הכהן יאלש נ"י, ור' משה מרדכי בלומענפעלד נ"י. — ואנכי מקוה כי יבאו דבריך היקרים אלינו מהרה ותשמח נפשינו, והנני נותן לך ברכה אחת כפלים בשם כל החברה הקדושה אשר אנכי כותב בעבודה כאשר צֻויתי. וה' יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא, כחפץ אוהבך הנאמן המיחל לתשובתך הנעימה, לשמך ולזכרך תאות נפש

[illegible] א"מ מאָהר.

## כד

# וזאת תשובת המכתב.

פראַג ב' טבת ה'תר"ה לב"ע.

(*) לכבוד חֲבור נדיבים, חכמים ונבונים, שלמים ומפארים, אוהבים נאמנים לכל יקר וסגולה, מו"ה מענדיל שור, יהושע הכהן יאָליש, משה מרדכי בלומענפעלד והאחרון נכבד הכותב בשמם אברהם מענדל מאָהר, נר אלהים יהל על ראשם ועל עצתם יופיע כימי השמים על הארץ.

על הבשורה הנעימה התענגתי, בשמעי כי ברעתכם להוציא לאור מכתב לתקופות השנה על דבר אמת וצדק חכמה ויראת ה', ולבי בטוח כי כרצונכם גם פעלכם יעלה לרצון והיו ידיכם אמונה לעשות תושיה. כי אני ידעתי את אחי ועמי בארץ מולדתנו, איך נר אלהים יהל על ראשם, ושכיות כל חמדה יעברו משכיות לבבם אם בתורה ואם בחכמה, ושפוני קדש וטמוני חול יקרים מפז צמדים יחד באוצרותיהם, ואם יֵצְאוּ לפעולת ארם — באורם יראו אור גם אשר עינים להם ולא יראו, ולב להם ולא יתבוננו. —

גם לי קראתם, נדיבי לב ! ותכבדוני בבקשתם, כי אף ידי תכון עמכם, לחזק ולאמץ ידיכם כאשר לאל ידי. שאוני שאוני, אתם רֵעי וארוני ! כי משא עבודת הקדש, עול סבלי אשר אשא ואסבול בשמחת לבב. לא ימוש משכמי כל היום, כמעט לא ירפני עד בָּלְעִי ארוחתי לחם הצהרים, ועתותי לא בידי המה : והמעט אשר כוננו ידי הראוים לבוא בתוך קהל ועדה במכתבכם, שלחתי זה שבועַים ליד החכם המפואר ידיד נפשי הר"ר יש"ר אשר נִכְבַּד להיות מעריך ומסדר ספרי בכורי העתים מחדש בוויען (אחרי ראותם כי ספרי אוסף כאלה אשר הוציאו משכילי עם בדפוסים שונים, לא הצליחו מאוד לעשות פרי) ובין הדברים אשר שלחתי ליש"ר היו גם תולדות החוקר הגדול ברוך די שפינָאזאַ וקורות שיטת מחקריו. ולכם אחי מה אעשה איפא כיום ! — הוחילו נא עד צאת המחברת הראשונה ממכתבכם, אולי יהי אלהים עמדי, ויצליח מעשה ידי לכונן מאמר אשר יכון לבוא בגבולכם. ולבי סמוך כי גם בלעדי פעלי, פעלכם יבורך ויהי לברכה לכל קורא, כי נגידים תדברו כל הימים.

דברי אוהבכם ומכבדכם באמת

מה"ל.

## כח

## אגרת תשובה מהחכם השלם המליץ המפואר כ"ה איצק אייכל ז"ל. לאיש אשר שלח לו מחברת אחת בכ"י *).

שלום למיודעי איש משכיל וכו'.

כאשר יקרה נפשך בעיני, איש דובר צחות, כן עגמה לך נפשי; וכאשר מתוק לחכי צוף דבש מציתי מנועם מחברתך, בו כבדתני, כן לבי יודע

---

*) אני אני האיש אשר לו כתב החכם הנ"ל האגרת הנחמדה והמסולאה הזאת, אשר אין ערוך אליה ביופי מליצה ומתק שפתים, מיום נכתבה בלשון זו אגרת שלומים אלי הארץ. ולמען יבין הקורא על נכון דברי פי חכם חן בתשובתו זאת, אעתיק לו פה אגרתי הכתובה אליו מידי בשלחי לו מחברת אחת ממני:

„שלום לאדוני אהובי היקר החכם הנודע וכו'.

מארץ מולדתי אל עיר החכמה הזאת הנה באתי במגלת ספר כתובות עליה מליצות עברית, ראשית בכורי פרי מחשבותי הנה; ואבוא היום להשתחות פני

מרת נפשך; כי כמוך כמוני פחד פחדתי פן יהיון דבריך נואש, ופעלך מאפס. צר לי עליך ידידי! צר לי, כי הבאת בידך אבן יקרה ואין מבקש, העלית בבסך צרי גלעד מזור ותרופה לכל שוחרי מוסר, ואין איש שם על לב. מדוע אחרו פעמיך? מדוע בוששת לבוא עד הנה, כי תקרא ואין עונה? — גם אלי, איש בריתך, לאל תקרא; כי מי אני לעמוד לעזור לך? ומה חילי כי שמתני למנוס לך? מה יתן ומה יוסיף קנה וסוף להציל נפש צולל במים אדירים? הן בהושיט ידו להחזיק בו, ישרשו ממקומו, וכשל עוזר ונפל עזור. גם אנכי טעמתי את קבעת כוס התרעלה אשר עבר על עם יהודה ועל משכיליו. חלפו ימי האהבה, עברו ימי הברית אשר היו ביני ובין בני ישראל: עת נראו נצני החכמה ותפרח לשון עבר לתהלה ולתפארת, אז יצאו נערי בני ישראל ללקוט מפרי תבונתה דבר יום ביומו. נסו ואינם —

---

אדוני ולדכא תחת רגליו, והגשתי לפניך זה פריי למען תפקח עיניך עליהם, ועניתָ ואמרת, הוטעמו לחכך אם לא. אם אמנם צעיר אנכי לימים, לא ידעתי דבר שני שר חכם ומבין כמוך, אשר קטנך עבה ממתני, הלא אמת לבך נודעה לי מתמול שלשום, וכבר עשית עמי אות לטובה, והודעתני כי יקרה נפשי בעיניך. עתה אליך אדוני אשא קול תחנוני, הקם נא לעזרתי, ולעזרת שפה העברית, צבי מחמד תפארתינו, פליטת ישורון מכל מחמדיה מימי קדם, אשר מאז עשרים שנה אתה ורעיך המשכילים בתבונת כפכם הרימותם אותה למעלה ראש; ועתה הה! פתאום הורד קרנה, ובגודה לעפר ישכון בעיר הזאת, אין דורש ואין מבקש, והמאסף נאסף. ואני אך תקות מעט לי להחזיר עטרה ליושנה; אולם כמו צולל במים אדירים כי ישתבוהו משברי ים, הגבה למעלה והורד מטה, יושיט ידו להחזיק אף בקנה רצוץ, ובעלה נובלת, להציל ממות נפשו: כן לשוננו העזובה מאהביה בגבורי כח, מאסון ישע מדלי רוח כמוני — קום נא אתה אדוני, כי כאיש גבורתך, שנם עוד כגבר מתניך, אולי תוכל להקימה מעפר, ותתחדש כנשר נעוריה, והיה בשלכת זרע קודש מצבתה. ודע נא כי עוד כבירים אוהביה ומשחריה ירבון בארצות הסביבות. אם תשוב להוציא מכתבי המאסף, אז הנכשלים יאזרו חיל, ואף ידי תכון עמהם, ואתאמץ בכל כחי לחלקם ביעקב ולהפיצם בישראל, כי רבים מאוהבי ומכירי במרחקים כלתה ונכספה נפשם לקנותם. — המבין נא אדוני בעדי אצל אוהביך רבים וכן שלמים בקריה זאת, למען אציב לי פה יד, ואדעה מה אעשה. על תשובת יקרת דבריך הוחלתי, אני עבדך הצעיר וכו׳.

שלום הכהן.

ברלין, י״ג מנחם אב תקנ״ט לפ״ק.

אהה! אף לא יוסיפון שוב; מיום אמרו-בלבבם לאמר: מלאה כל הארץ דעה, מאסו בלשון אבותיהם, וישליכוה אחרי גוום; גם אותי שכחו ויעזבוני כערער בערבה. ועתה אל מי אשא קולי לדבר טוב בערך? אל מי אפנה לבקש עזר ותרופה לנפשך האומללה? שוטט נא בחוצות, סב נא ברחובות, פקח עיניך וראה אם תמצא אחד בעיר ושנים במשפחה אשר יאבו שמוע לך, אם יחושו כי שפת עבר על לשונך? — ככה נהפכו העתים ותולדותיהם, ככה נהפכו אנשים ודעותיהם!

אך אחת איעצך, שמענה ואתה דע לך, בסורך אל העיר ונשאת את הקינה הזאת על מפלת הלשון והספר, והיה האיש אשר יטה אזנו לקולך, ואשר יקוו מים סביב בת עינו, הוא הרך והענוג אשר יאספך הביתה, וקראת אותו לשלום בשמי ובשם כל דורשי לשון עבר, כי מן השרידים הוא אשר השאיר אלהים לנו לפלטה.

כ״ד אוהבך הדורש שלומך

[illegible] איצק אייכל.

שענבערג סמוך לבערלין כ׳ מנחם תקנ״ט.

כו

ידידי היקר לי מכל חמדה*).

למשיב נפש היה לי מכתבך אשר זה מקרוב שלחת אלי, והודעתני בו מענה רצון בחבורי כי על זה בחרתי מכל מחיר ושכר יתנו לי קוניהו. כל נפשי יודעת כמוך היום, כי רצון המבין במפעל השכל תערב תנעם לנפש מכל הון יקר, וידעת ידידי גם ידוע, כי כאשר יקרה רצונך בעיני ותדשן עצמותי, כן יקרה בעיני תוכחתך על מפעלי, אחרי הֻוָּדְעִי כי כל אשר אתה עושה לי באמונת רוחך היא. ועתה השב ירך עליו לפנות עתך, כבוצר על סלסלות, לזרות ולְהָבֵר אותו, ואת אשר תראה בו חוֶה לי, כי בו תשעשע

*) מכתב ידידות זה הנה אחת החכם המדקדק מו״ה יהודה ליב בן זאב ז״ל אל החכם המליץ הנעים מו״ה דוב בער גינצבורג בק״ק בראדי נ״ע. ובא לידי בכ״י המחבר אצל בן מו״ה דוב בער, אשר מת בשנת תקל״ח בעיר וויען, וזה יצא לראשונה בדפוס מכל אגרות מהרי״ל בן-זאב ע״כ. מה״ל.

נפשי לאמר: כה צרקת וכה עוית, כי לא נפלאת היא ממני כי לא לאדם אחר היא העבודה הרבה הזאת, ובכל יגיעי ועמלי אשר עמלתי בה, ידעתי בנפשי, כי לא השלמתי הענין על החק הראוי לו. ואם אנכי לא אתעצל מעשות כל אשר ביכלתי מי יבטח לי כי השיגה ידי לתשלום הענין? — בכל דבריך אשמח כמוצא שלל רב, אך בו לא רצתה נפשי, באשר כתבת כי אינך בשלימות הבריאות. מה היה לך, אחי: הלא בהיותי עמך, כשושנה פרחו לחייך, ומה זה איפה הפר בריאותך? חי אני: לולא בעל אשה ובנים אתה, כי עתה לקחתי אותך אלי, והיית עמדי, ולבי ערב לך כי היית בריא אולם. הלא גם אנכי הגעתי לשערי מות, אך בחירת מצבי ומקומי ומלאכתי ומחשבתי ואופן מחייתי הביאוני עד הלום. ואשר בקשת ממני להודיעך שם מחבר השיר הלז אשר במאסף תקמ"ה, חי נפשך, אם ידעתי! ואשר שאלת ממני להגיד לך העוד חי ידידנו וואָלפסזאָהן? כמוך כמוני לא ידעתי דבר; אמנם לא ארכו הימים משלש חדשים כתב אלי כי עזב עיר מושבו ברעסלויא כי עזבו כחו ובריאותו, ושב לעיר ילדותו ברלין. — עם האיש המשוטט ברעיונים ובגופו הארון חייקים, לא אוכל דַבֵּר דבר; יעברו ימים, חדשים וגם שנים, ולא אראנו, כי כגבוה שמים מעל הארץ כרחוק מזרח ממערב גבהו ורחקו דרכינו זה מזה, הוא פונה לדרכו ואנכי לדרכי, ואין ערך בינו ובינו. כי רעיונותיו נפוצות בארבע קצוי היצירה, ואנכי מקֻבץ חלקים, הוא משוטט ואנכי עומד, הוא רך וצעיר ואנכי נוטה לצללי ערב, הוא סוחר ואנכי מחבר, והרבה הוא ואנכי כדומה לאלה, ובכל עת אשר אנכי רואה אותו במקרה או הוא יפגע בי במקרה "שלום עליך אחי:" "אחי שלום עליך:" זה קורא וזה עונה, וזולת זה אין דבר יעקבנו כי ישמע קולנו. ואל תתמה ידידי על החפץ, באשר כתבתי לך דברים מעורבבים, כי לבי בל עמדי תמיד לכתוב מכתב כְּאַוַּת נפשי במליצה צחה, ורק אשר אני רוצה להגיד זאת אכתוב כאשר עולה על רוחי מבלתי השגיח להנעים מליצה כראוי, כי אין לאל ידי תמיד לכתוב כאות נפשי, ואף כי עת אכתוב לאוהב נאמן כמוך, אשר לא יראה אל תפארת הלשון כי אם על הענין מה שאני רוצה להגיד. דברי אוהבך

יהודה ליב בן־זאב.

וויען, ד׳ טבת תקס"ח לפ"ק.

## כו

לאיש משכיל תורני ומושלם וכו׳ מהו״רר יהודה נ״י *).

מה הקול הזה אשר אנכי שומע ? קול איש ממשש בחשכת יליל ישימון ונוגה נגרו מול עיניו יופיע, סביב סביב לו קוצים וסירים, ישוכו את דרכו ויכאיבו את בשרו, המה ימנעוהו מפנות אנה ואנה, לחפש לו איזה הדרך ישכון האור ההוא ? ואיה המסלה יעלה אליה מבלי מכשול ? והנהו מבקש ומנעים התחנונים אל איש ישר הולך, אשר מרחוק עקבותיו לו נודעו, ושפתותיו עתרת חן תטופנה לאמר: „אהה! תועה אנכי; קרב אלי, בן אדם! והוציאני ממסגר חשך הלזה. הוריני האורח הנכון והנתיב הסלול, אל אשר תוליכני אלך ובאשורך תאחז רגלי! — הקולך זה שאהבה נפשי? בכל מאויי חשתי לעזרך כפי יכלתי, לולא המרחק הרב אשר יפריד בינינו, ולא יתנני לראות זיו המונתך פנים אל פנים, ולהמתיק סוד עמך למען הראותך איך תלך בטח ולא יתנגפו רגליך, ולמען אמץ את רוחך נגד המתקוממים הרבים אשר יפגעו כל דורש תושיה, ויפגעוך גם אתה להדיחך מעל האמת והיושר. ועתה מה אתה שואל מעמי ידידי? מה אעשה לך איפוא? מה ירזמון לך מלים כתובים עלי לוח? מה ילמדך גליון רשום? ידעתי גם ידעתי כי לא דבר נקל הוא לגשת אל היכל החכמה בארץ מאפליה הלזו. ידעתי את התלאות אשר ימצאיך, ומכשרי חזיתים, ואולי אם יגעו עדיך, ותבהל. ולזאת מה טוב היה לפניך לחבר אליך איש מנהל ומחזק כפעם בפעם את ידיך הרפות, ואיך תקוה כזאת ממגלה עפה מלב קוראה גם אם היא כתובה פנים ואחור? — ונעמו דברי החכם הגדול מוה״רר יוסף שלמה רופא מקאנדיאה באמרו (סוף הקדמתו לספר מעי גנים): „יפה שעה אחת פה אל פה מכל יריעות שלמה.״

---

*) המכתב הזה הבא בהוספת המכתבים אשר הוצאתי לאור בשנת תקל״ז ד׳ קונ״ג קמ״ח, הוא מעשה ידי אמן הנודע בשערים לחכם דורנו כי הוא הוקם על להיות תורה דעה בעיר דאס ביסראל, ולבי עליו לנחון שמהו. אמנם הוא בענות לבו לא בא על החתום על רוב תבונת כפיו בספרי כרם חמד, רק כותב כזה * הליצ ליונים למעשה ידיו שמה, וגם המכתב הזה הוא מעשה אצבעותיו אשר כנן בחכמת לבו, ודבריו גם בזה יזהירו ככוכבים עולם ועד. מה״ל.

אהה ה׳ אלהים! מרוע את הנפרדים במהשבותיהם למקום אחד תחבר, למען הכעיסם איש את אחיו, ובין אחים קרובים בהגיון לבותם ובהלך נפשם תפריד? צר לי עלי ועליך אחי! מי יתנך מתגורר בעירי. אנהגך אל חדר משכני, שמה נרוה עונג יהדיו, מאשר נשפוך שיחנו איש בחיק רעהו, שמה נרביה וירוה לנו, שם אֲאַלֶּפְךָ את אשר למדני הנסיון — מורה קשה הלזה אשר לא יחכים את תלמידיו בלתי אחרי הכותם בשבט אפו — איך תהיה יודע להלוך נגד החיים, אשר המה עורים ולהם עינים. אכן לעת כזאת לא אוכל כי אם להפקיח עיניך על מעט ספרים אשר תשקוד עליהם בימים ההם, כל עוד לא תרע, או לא תוכל לעיין בזולתם. וליתר הדברים הוחל עד יום התראות פנים ואם יתמהמה חכה לו, כי בוא יבוא בעזרת האל. והנה מאמרותיך חזיתיך הוגה בספרי משכילי עמנו החדשים ומדברותיהם הנעימים ימתקו לחכך, ובזה הראיתני כי לב מבין נתן לך אלהים לחקור לכל תכלית טוב ומועיל; אמנם מעט מזעיר המה הספרים ההם. ולא ישפיקו להשביע נפש שוקקה לתושיה כמוך, ועוד מעט ותקראם כלם עד תומם. לשון וַספר מעם אחר ערן לא ידעת *) גם אחת מן החכמות היקרות המשמחות לב בעליהן ערן לא למדת, ובמה תרוה אחרי כן צמאון רוחך הטהור? — ולכן אם לעצתי תשמע, שתה נא מים טהורים ממקור בלתי אכזב הנוזל מִראש צור, אשר ממנו שאבו גם ישאבו כל משכילי עם ישראל ועד עומק מחקריו לא יבואו, הוא ארונינו מאיר חשכנו רבינו משה ב״ר מיימון נ״ע, בספריו ומאמריו תשגה תמיד ואז תחכם. הם יַקשו ערפך כברזל ומצחך כנחושה נגד כל מונע ומחריד, ולכל חצי המתלוננים תשחק, המה יושיבו את דעותיך ומדותיך על מכונן, כל תניענה ממקומן; ועל זאת יתפלל באמת כל דורך על סף אולם התבונה, כי אמנם זה רעה חולה ראיתי בנערי בני ישראל מארצנו, אשר תתפעם בהם רוח החקירה, כל עֱמת שבא כן ילך ולא ישאו בידם מִן החכמה כי אם המוץ והתבן, אשר מלבר כי לא תְכֻבַּד בהם ובכל חילם, הנה יהולל עוד שמה במעשיהם.

*) נבלתי השתומם על זאת וכוונה בזה, זכור אל תשכח, קורא נעים! כי המכתב הזה ערוך לאיש משכיל במדינת פולין בשנת תקע״ו, אשר לא היה אז דבר חדש כי משכילי עם לא ידעו לשון וספר אחר בלתי לשון אבותינו בארץ הקדושה.
המ״ל.

וכמפעליהם יסכו להבזות בעליה בעיני כל איש תם וישר, או יפרקו נזמיה ועדיה ויעשו מהם כלי משחית ללחום נגדה בזרוע כח, ודבר יגונב אליהם ממנה ישימו למפץ לנפץ בו כל צבאה ואנשי בריתה; לאלה אקרא עוגבי החכמה כי אחרי יעגבוה יעזבוה, ולאוהביה באמת המה צוררים עד מורת בנכליהם הרעים. טוב מהם נפל אשת בל חזה שמש החכמה ועוללים לא ראו את אור התבונה, שהם בבלי דעת ישגו, והמה ראו ידעו ואשמו.

אהה מרוב שיחי וכעסי דברתי עד הנה, רעה הקימותי לי מקרב ביתי: תלמידי (הוא הנער המשכיל מהרובשוב) גם עצמי ובשרי, אשר בו התפארתי עד הנה, רוח החסידות נוססה בו — כפי אשר הוגד לי — ונהפך לאיש אחר. צר לי על עמלי שעמלתי זמן רב לרוח. עוד לא אוכל לתת אמון לדברים האלה. אחלי ידידי! חקור ודרוש היטב, אולי שקר ענה המגיד ונהמתני מיגוני. ובזאת תרע: הנה זה ירחים כתבתי לו אגרת תוכחה והזהרתיו בל ילכד ברשת המתחסרים, כאלו העתיד רחף לנגד עיני. פחד פהדתי ויאתיני: בקש מאתו, כי ישלח לך האגרת או העתקתה כי באמת יקרה ומועלת תהיה לך כפי דעתי, ואתה הבטח אליו לשלוח אליו תמורתה אגרת זאת. והיה אם יכסוף לשתות בצמא את דברי כמאז, אז לא מעדו קרסוליו עוד עד שאול מתחת. אכן אם אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת, דע כי בא לו כל זה רק מאשר לא שמע לקולי להגות תמיד בספרי רבינו משה ז"ל; מחברות מליצה ואמרי שיר לא עצרו כח לעמוד נגד צעיר ורך כמוהו, נוטה תמיד אל הגבוה ונשגב ממנו, ולכן אל ירע לבבך, אחי! אם אגיד לך, כי גם ממך אירא, בל כמקרהו יקרך; כל עוד לא תראני, כי שוקד אתה על חבורי השר וגדול בישראל, שלמה אהיה משחית דברי לחנם? והא לך הבטחתי, כי כל אשר יקשה ממך בדבריו אפרש לך באר היטב.

ודרך למודך בספריו כה יהיה: בראשונה תלמוד בשום שכל הקדמתו הנפלאה לסדר זרעים מראשיתה עד תומה, אחרי כן תהגה בהרבה מפירושיו למשניות וביחוד בהקדמתו לכל סדר וסדר, ומהם תעלה לשמונה פרקיו היקרים, ומהם לפירושו על מסכת אבות ומשנת כל ישראל. ואם יהיו כל אלה חרותים על לוח לבבך, שים מגמתך אל מורה הנבוכים ברוך, כל מעיניך בו יהיו ולא תעזבהו עד התימך אותו, ואל יעצרך פרק אחד אשר יקשה ממך מלכת הלאה, כי לפעמים המאוחר יפיץ אור על המוקדם.

מלבד זה גם המעט אשר תרע ממנו בתחלת קריאתך ישמחך כמוצא שלל רב. ולימים הבאים כי תאורנה עיניך מעט מעט, תדע את כל ונוכחת. וגם מהמבארים הסב עתה עיניך שהם יאחרו את פעמי תבונתך.

אל גבר חכם הלזה לבד נשאתי עיני בעת נחתו בי חִצֵי המורגָלים בעם וישימוני מטרה להם, כי לא בעירכם לבד קננה הסכלות כאשר רמית צעיף אופל וצלמות יכסה כל ארצנו, וכל יושביה ילכו חשכה ואין נוגה להם. – אלף תודות לך, רבינו משה! מדריכי ומלמדי, הגדתי לך היום הזה, כי המעט אשר ארע כיום רק ממך הוא ומידך נתנו לי; לולא תורתך שעשועי אז אבדתי עיזום מכל מדע כרוב בני ארצי הנדכאים, ואתה אחי! אם תצלח כמוני לרדת לגניו ולהתענג מפריו, וידעת את דברי כי כנים המה, וגם מאגרותיו אַל תנח ידיך כי בכל דבריו תראה אור בהיר ומוסר השכל מתוק לעין ולנפש.

מה מאד כלתה נפשי לראותך יודע שפה אשכנזית, המדברת מאזוב אשר בקיר עד הארז אשר בלבנון, מעפר דק עד עולמות הגבוהים והגדולים בלשון צח וקל. אין חכמה ואין ענין אשר לא יחקרו אחריה חכמים רבים ומפוארים, ומבלעדי זה היה מועיל להשלים תכונת השיר בנפשך, אשר הראית ממנה אותות רבות ונכבדות – ועכ״ז למה אחניף? עוד חסרונות רבות אחוזות בה כי בין שיריך אשר ראיתי, יש מהם כהות וקשות המושג ויש אשר רעיוניהן מעורבות ובלתי מטְהרות מכל סיג, וביחוד מליצותיך מרביתן זרות וכבדות, וכל המעֻות הזה תוכל לתקון, שירי ומליצות אשכנזים כי תקרא, כי יפות הנה, אשר לא תסבינה בלכתן, לא תגבהנה עוף פתאום לנפול משם כרגע, כי אם כמי נחל ההולכים לאט לאט ינהרו אל לב קוראיהן וירווהו נחת. אולם שגבה ממני לשלוח לך כעת עוד בדברי הזה, אולי אחרי אראה פניך אוכל לעשות מאומה.

שלום לך מאת ידידך

ש״ר.

## כח

לידידי באמת דורש שלומי וטובתי כל הימים שלום!

אגרתך מיום כ"ח לחדש האביב באה לידי במועדה, והנה התמהמה, תשובתי לבוא וְאֵחַר עד עתה לדרוש ולהשיבך דבר מקוצר רוח וממחלה נאמנה אשר חִלָּה ה׳ בי. שמע נא ידידי פשר דבר, כי לא אחת ולא שתים עברה רוחי משכיות לבבך לדעת את אשר ירחש כל היום. וידעתי נאמנה כי חלק כחלק תקח בכל אשר הייה לרעיך ואוהביך בתבל ארצה. אם לשמחה או לתוגה, אם לחסד אם לשבט, כאשר פי ה׳ יקבנו. ולבי בטוח כי דברי לא יהיו עליך לְטֹרַח. —

אלהים שגיא ורב כח אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש ודרכיו מנו הן עד מאד נשגבו, הוכיחני במכאוב על משכבי וכפשע היה ביני ובין המות; הייתי ביום אכלני הורב אש לא נֻפָּח אשר עלה בעצמי, וכאב אָנוּש בלילה, ותדד שנתי מעיני, ולבי עלי דוי.

אמנם בחמלת ה׳ על אשתי האהובה אשר נפשה מרה לה עת שדי הֵמַר לי, ואשר שפכה כמים לבה נוכח פני עליון, שלח לי עזרי מקדש; ועת רופאי אליל כלם בפאת מטה אשר עליתי במכאובי אמרו נואש לתקותי, שלח מלאכו וירפאני. הוא סעדני בימין עֻזו ויקימני מערש דוי והנני מתהלך כיום בחוץ על שבטי ומשענתי, ולא ימעדון אשורי, כי אם ה׳ תומך שבטי ועל במותי יעמידני כל אמוט לעולם!

אולם עודני חַלָּשׁ ורפה ידים, כשל כחי ועורקי לא ישכבון. — כי כמו נושא עול ברזל, מועקה על מתנים גם אחרי התפתחו מוסרי צוארו עודנו עיף ואין אונים ולבבו ידמה כי רגליו עוד לַנְחֻשְׁתַּיִם הוגשו, כי נִסָּה באלה ימים רבים, וההרגל נעשה טבע, עדי יחליף כח ועצמה ירבה כרבות הימים; כן אנכי עמדי אחרי קומי ממשכבי: חליי חלף הלך לו. אנמם את עול סִבְלו עוד לא הסיר מעל שכמי ועוד יעיק תחתי כאשר תעיק העגלה המלאה לה עמיר. עוד נפלו פני — אשר המות בזרוע כחו הִתְוָה תָוו עליהם, וכתובת קעקה מידו מחוקה על יקהת פני ועל מצחי לזכרון. אבל אוחילה לאלהי ישעי, משגבי ומנוסי, כי עוד מעט אשובה לאיתני כבראשונה ופני לא יהיו לי עוד. ואני אין כפי תודה

להלל את שם ה׳ כי הגביר עלי חסדו וטובו. קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשה עמדי. אם אמרתי בחפזי, עת סבותי את לבי לְיָאֵשׁ מכל מחמדי תבל ואמרתי: נגזרתי! לא אוסיף עוד לראות יה בארץ החיים: הוא ברחמיו הגדולים חמל עלי ועל ביתי, ויאחזני ביד ימינו לחזק ידים רפות ולאמץ ברכים כושלת; כי נפלתי, קמתי, כי ישבתי בחשך כְּמֵתֵי עולם. ה׳ אמר: יהי אור! — וזרחה לי שמש צדקה ומרפא בכנפיה. —

צר לי אחי! כי קצרה ידי למלאות שאלתך בדבר איזה ספרים קדמונים וחדשים אשר כלתה וגם נכספה נפשך להשיגם על ידי. פניתי כה וכה להקור ולדרוש אחריהם. אך לשוא היתה יגיעתי ותוחלתי נכזבה. ואתה הלא כמוני כן ידעת, כי מסחר ספרי עברית מט וישות מאד בארצנו לעת כזאת, עת תפוג אמונה וחכמת ישראל כמו דוה זֻרוּהַ בני בלי שם. אך ספרי ח׳ מ׳ ס׳ עוד ימצאו קונים מה מעט, וספרי חכמה ראשונים ואחרונים בלשון אבותינו — נמכרים בעד אגרת כסף וקשיטה אחת ואין קונה! על כן יושלחו למרחקים המעט אשר נשארו עוד בידי מוכרי הספרים משנים קדמוניות, אולי יש תקוה שמה. על ספרים חדשים אם יצאו לאור מקרוב שאלתני? אהה, ה׳ אלהים! מה אענה ומה אומַר? אם יֵצא מימים ימימה — חטאתי בלשוני הפעם בחפזי. כי חפצי לאמר: מעשר שנים לעשר שנים — ספר חדש לאור בחכמה ותושיה, הן יש פה עמנו היום חכמים ונבונים, יודעי ספר ולשון עברים אשר יתאוו תאוה לקרוא בו, אמנם איכה ישיגו חפץ לבם? לא בלכתם לבית מסחר ספרים לקנותו בכסף מלא, כי אם ישאלו אותו משכניהם וּמְגָרֵי ביתם. ויהי ספר אחד הולך וסובב ברחובות קריה מבית לבית, ממשפחה למשפחה חנם אין כסף, ובסוף ישאר ביד איש זר אשר לא עמל בו ולא קנה אותו, אך בחזקת היד ולא במשפט יתנהו אל אמתחת ספריו ויתפאר בלבבו לאמר: כחי ועוצם ידי עשה לי את כל החיל הזה! — ויש אשר חשקה נפשם לקנות להם ספרים כאלה כמו תלמידי הרבנים, בידעם מאד כי הם חייהם ואורך ימיהם על כסא הרבנות אם יזכו לעלות עליו ברנה; אמנם ה׳ נִעֵר חצנם ואין בו אף צרור נקוב, והמה כרעבים גם צמאים נגד שלחן ערוך לפניהם עם כל מעדני מלך ויין משתיו. ונפשם ריקה בלי מכלכל ומשיב רוחם, ואיך לא יפול לב כל מדפים עברי או מוכר ספרים, אם אמור יאמר להוציא

ספרי חכמה בלשון אבותינו לאור? הלא כמוץ נגנבתו סופה יאבד כספו בענין רע, ואין עוזר ואין תומך.

זכור נא, ידידי! כי ספרים רבים ונכבדים, אשר כח בהם להיות לכבוד ולתפארת עולם לבית ישראל, לא ראו אור, או ספו תמו בטרם נגמרו ולא השלימו תכליתם מאין קונה. כזאת היה לספר הגדול והרם פחד יצחק להרב הכולל מוהר"ר יצחק לאמפרונטי ז"ל אשר זה כשמונים שנה עברו מעת יצאו חלקיו הראשונים לאור בדפוס, ומאז ועד עתה שבתה המלאכה ונשארו יתר החלקים בכתובים עד היום הזה*) — ספר אנשי שם וערך מלים (מן אות ב' עד ת') מאת הרב מו"ה שי"ר נ"י עודם כמוסים וחתומים באוצרות המחבר, ואין איש שם אל לב כי נכבדות מְדֻבר בם, וכי כל יגיעו ועמלו של הרב המחבר אשר עמל ויגע בם ברוב שנות חייו יהיו חלילה לריק, כאלו לא ערך מלים ואנשי השם כלא היו! ופרי מלאכת עבודתו לא יְבַכֵּר מגדיו! זה שש עשרה שנה בִּשַּׂר לנו צאתם לאור**) ומאז ועד עתה אין איש חולה על תבונות כפיו, ואין סומך ידיו לעשות חיל לחלקם ביעקב ולהפיצם בישראל. —

גם ספרי המאסף אשר היה למורה דרך ומנהל לבית יעקב הקובץ על יד שפוני קודש וטמוני חול באוצרות המדע אחרי גלה כבוד מישראל וימת משה בן מנחם איש האלהים — גם המה לא ארכו ימיהם, כי חדל סומך ואין משען למו. חכמים מפוארים כמו ר' איצק אייכל, ור' נפתלי הירץ וויזל, ר' יואל ברי"ל ור' אהרן וואָלפּסזאָהן יסדו את ההיכל הזה, וקציני ארץ כר' דוד פֿרידלענדער וגיסו ר' איצק ב"ר דניאל יפה (מיסדי דפוס וחברת חנוך נערים בברלין) ואחוזת מרעיהם, היו מעיר' לעזור לעושי מלאכת ה' באמונה אלה, ואף גם זאת לשוא עמלו המאספים, ויצאו ללקוט ולא מצאו, ובטרם כלות שבע שנים למיום החלם להוציא את המאסף לאור, והנה קול נהי נשמע בשעריו, מר צורח, קול אומר קְרָא אשר השמיעו אנשי חברת שוחרי הטוב והתושיה בקרב ישראל לאמר: „המאסף נאסף

---

*) בימינו אלה נמכרו החלקים האחרונים מס' פחד יצחק בכ"י לבית גנזי הספרים של קייזער הצרפתים בקרית פאריז ויהיו מונחים שמה למשמרת עד העולם, כאשר בשרו ספרי העתים לעמים.

**) בהקדמת תולדות רבינו נתן בעל הערוך (בכורי העתים לשנת תק"ן).

כי אין קונה וכמעט לא נמצאו שני מאות חתומים בכל הארץ! *)" עוד פעם אחת נר אלהים טרם יכבה, עמלו — אחרי נתפרדה החבילה — שני רעים יקרים מן השרידים אשר ה׳ קורא להעלות שלהבת יה, הלא המה החכמים ר״א וואָלפֿסזאהן ור״י ברי״ל, והוציאו עוד מאסף אחד לשנת תקנ״ד לאור. אמנם עוד מעט — ונר ישרים נדעך לאורך ימים! לשוא נסה החכם המליץ ר״ש הכהן את כחו הגדול להקים עוד פעם שנית (בשנת תקס״ט - תק״ע) את שם המאסף על נחלתו. בימים לא כבירים ירד גם הוא מטה מטה, הלך מחיל אל חיל מברלין להאמבורג ומהאמבורג לדעסויא, עדי חלף רוח המאסף ועבר, ועודנו לא ישוב.

גם בדורנו נסו משכילים קטנים עם גדולים לכונן מכתב עתי לבית ישראל, בארצות שונות, כמשפט הראשון, ויאָבק איש ישראל עמם ויוכל. אז רפתה רוח הכורמים והיוגבים בגן האלהים ומלאכתם נשבתה, כי אין קונה, וישראל חי וקים בלי ספרים כאלה! מה להם לספרים חדשים ולמכתב עתי הלא בעזרת ה׳ יש ויש להם רב מספרי קדמונינו אשר לא יקראו בם! —

ראה אחי! אתה הסיבות כי זעקתי מרה על מעמד ומצב ספרי בני עמנו לעת כזאת. דברך אשר שלחת אלי נגע עד לבי ויעוררו בו כאב ישן נושן, לכן כמעט כלו כליותי בחיקי ודברי לעו. — יהי אלהים עמך ויצליחך בדרך תלך וזכור את אוהבך בכל לבבו.

מ״ה לעטערים.

פראג, בחדש הראשון שנת תר״ה לפ״ק.

## כט

### אגרת לגאון רבינו משה ברבי מיימון ז״ל שלה אותה לחכם הנכבד אבי המעתיקים כבוד, רבי שמואל בן החכם רבי יהודה אבן תבון ז״ל:

והיא כתב תשובה על שאלתו כשהודיעו שהעתיק המאמר הנכבד ספר מורה הנבוכים מלשון ערבי ללשון עברי והורה לו בהעתקה ההיא וזה לשונו:

לפי שכלו יהלל איש וגו׳. הגיעו אלי אני משה ב״ר מיימן הספרדי ז״ל כל כתבי התלמיד החשוב היקר המשכיל המבין נזר

*) ראה המודעה בסוף ס׳ המאסף תק״ן.

התלמידים צבי החכמים כבוד החכם ר' שמואל בן החכם רבי יהודה אבן תבון הספרדי זצ"ל. ומקודם שנים שמענו שמע השר הנכבד החכם כ"ר יהודה אביך זצ"ל והודיענו ברב חכמותיו וצחות לשונו בלשון הגרי ולשון עברי מפי אנשים חכמים וידועים מאנשי עיר גרנא"טא י"א שהם מבני אלפכא"ר ומהם הזקן אבן מת"קא. גם איש חשוב נכבד חכם מחכמי מדינת טולי"דולה בא הנה וספר לנו בכבודו זצ"ל, וכן כשבא אצלנו היקר הנכבד החכם כבוד רבי מאיר תלמיד הרב רבי אברהם בן רבי דוד זצ"ל הרב הגדול שבפי"שקירא י"א. וגם היה לומד אצל החכם הרב ר' אברהם בן עזרה זצ"ל. גם הוא ספר לי אודות החכם הנכבד אביך זצ"ל והודיע לי כל הספרים שהעתיק מספרי הדקדוק ומספרי החכמות ולא ידעתי שהניח בן וכיון שהגיעו אלי כתביך בלשון העברי ולשון הערבי והבנתי ענייניך ויופי ציוריך וראיתי המקומות שנסתפקו לך במאמרנו הנכבד ספר מורה הנבוכים והמקומות אשר הרגשת בהם בשבוש הסופר. אמרתי אז כאשר אמר בעל השיר הקדמוני: לו את אבותיו ידעו אז אמרו, היא מעלת האב לבן נוסעת. ברוך מי ששלם משכורת החכם אביך זצ"ל ונתן לו בן כזה ולא לו בלבד אלא לכל החכמים כי ילד יולד לנו בן נתן לנו ובאמת כי הוא פרי צדיק עץ חיים וטוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל. וכבר הוביל לנו מפריו תשורה ואוכלה ותהי בפי כדבש למתוק. —

ואמנם מה שזכרת מענין בואך אצלי בוא ברוך ה' ומבורך שבבאים ואני שש ועלז ושמח בזה וחפץ ונכסף ומשתוקק לחברתך ותאב ומתאוה לראות פניך הנעימים יותר משמחתך בי. אף על פי שיקשה עלי רכבך סכנת הים· ואמנם אודיעך ואיעצך שלא תסתכן על עצמך כי לא יגיעך מבואך אלי זולת ראות פני ומה שתגיעהו מכבודי כפי יכולתי. אמנם תועלת חכמה מן החכמות או להתיחד ולהתבודד עמי אפילו שעה אחד ביום או בלילה אל תוחיל בזה כלל כי תוכן ענייני כמו שאספר לך. אני שוכן במצרים והמלך שוכן בא"לקאירה ובין שני המקומות שני תחומי שבת ולי על המלך מנהג כבד מאד אי אפשר לי מבלתי ראותו בכל יום בתחלת היום. אמנם כשימצאהו חולשה או יחלה אחד מבניו או אחת מפלגשיו לא אסור מאלק"אירה ואני רב יומי בבית המלך ואי אפשר לי גם כן מפקיד אחד או שני פקידים יחלו ואני צריך

להתעסק ברפואתם. כללו של דבר כל יום ויום אני עולה לאלק"אירה בהשכמה וכשלא יהיה שם שום מכשול ולא יתחדש בם שום חדוש אשוב למצרים אחר חצי היום. על כל פנים לא אגיע קודם ואני מת רעב ואמצא האכסדראות כלם מלאות בני אדם גוים ויהודים בהם חשוב ובלתי חשוב ושופטים ושוטרים ואוהבים ושונאים ערב רב ידעו את עת שובי. ארד מעל הבהמה ארחץ ידי ואצא אליהם לפייסם ולרצותם ולחלות פניהם כדי למחול על כבודם להמתין אותי עד כדי שאוכל אבילת עראי והיא מעת לעת ואצא לרפאתם ולכתוב להם פתקות ונוסחאות רפואות חלייהם לא יסור הנכנם והיוצא עד הלילה ולפעמים באמונת התורה עד סוף שתי שעות מן הלילה או יותר אספר להם ואצום ואדבר עמהם ואני שוכב פרקדן מרוב העיפות ויכנם הלילה ואני בתכלית החולשה לא אוכל לדבר. סוף דבר לא יוכל אחד מישראל לדבר לי או להתחבר ולהתבודד עמי זולת יום השבת אז יבואו כל הקהל או רובם אחר התפלה אנהיג הציבור במה שיעשו כל ימי השבוע ויקראו קריאה חלושה עד הצהרים וילכו לדרכם וישובו קצתם ויקראו שנית אחר תפלת המנחה עד עת תפלת מעריב. זה תוכן עניני היום. ולא ספרתי לך אלא קצת מה שתראהו אם תבא בעזרת האל יתברך. וכשתשלים לאחינו פירוש והעתקה מה שהתחלת בו שאחר שהתחלת במצוה תגמור אותה ואחרי כן בא תבא ברנה על דרך הבקור לא לקבל תועלת הלמוד כי יצר זמני מאד. (ומכאן ואילך כתב לו בלשון ערבי כל מה שייעד להודיעו תשובות על שאלותיו וביאור כל הדברים המסופקים ששאל ממנו וצוה לו לחזק את בדק ההעתקה ולהגיה הספר ואחר כן הודיעו כלל הספרים שיתעסק בהם בלמוד החכמות והזהירו מספרים שלא יפסיד זמנו בהם ולא יתעסק בלמידתם. ובכלל דבריו אמר לו וזה לשונו.) והזהר שלא תעיין בספרי ארס"טו אלא בפרושיהם אלכסנ"דר או פירוש תמסטיום או באור אבן רש"ד וכו׳ . . . — ושלומך ידידי בני ותלמידי ירבה ויגדל ויושיע יקרב לעם עני ודל.

כתב משה ב"ר מיימון הספרדי ז"ל ביום שמיני לתשרי א"ת קי"א לשטרות ושלום.

ל

ברלין כ"ז תשרי תקכ"ז לפ"ק.

(*) אל כבוד ארוננו מורינו ורבנו ראש גולת ישראל, הרב הגאון הגדול וכו׳ כמוה"רר יעקב ישראל נ"י (הוא ר׳ יעקב עמדן).

אבי אבי רכב ישראל ופרשיו! אל נא ישית עלי חטאת על אשר לא קדמתי הדבור בקידה ובהשתחויה מרחוק כראוי לתלמיד השואל בשלום הרב, כי יראתי לגשת וכו׳. והנה תכריך ספריו הנחמדים (נגד הפושעים והמורדי אור האוחזים בדרכי שבתאי צבי תר"ו) באו לידי. ברוך ה׳ אשר לא השבית לנו גואל והקים לנו את אדומ"ור לשמור משמרתו, וחרף נפשו לנקום נקמת תורתנו. מי כמוהו בדור יתום גודר גדר ועומד בפרץ, ולא ישא פנים ולא יקח שוחד ממחללי השם ובוזי דבריו? מי יקום לנו עם מרעים הדוברים סרה על ה׳ ומחרפים את מערכות אלהי ישראל? מי יתיצב לנו עם פועלי און המדיחים את לב איש ישראל, לכפור בדרשות וקבלות חז"ל אשר מפיהם אנו חיים? לולי העיר ה׳ את רוח מורי אשר לבו כלב האריה, ישחק לקול הכסילים ומהמונם לא יחת. הוא באחד ומי ישיב ידו החזקה, יד אביר יעקב, הנטויה לשבור שִׁנֵי רשעים ולנתוץ מלתעות כפירים, ולהכות באגרוף על קדקוד המכחישים ולהוכיח את התועים והשוגים מני דרך על פניהם; אם במליצות יקרות וצחות המעוררות את אוזן השומע, יורדות חדרי בטן, למען תתפעם רוחם ויקיצו משנת האולת, ואם בסברות ישרות וברורות, בנויות על אדני התורה והשכל, ואם לשוט אחריהם בים הקבלה בסודות ורמזים, גימטריאות ונוטריקון וראשי תבות, עד אשר לא ישאר להם מקום לנוס שמה להסתר בלטיהם; ואם בדי שאול ירדו גם שם ידו תנחם ותאחזם ימינו. — מנאי צעיר תלמידיו השותה בצמא את דבריו

הק׳ משה מדעסא.

## לא

(*) אל איש בריתי יקיר רוח נבון דבר, מבין מכל מדע מו"ה יוסף יזייא שלום רב מאת אדון השלום.

זה חדש ימים שלחתי את החבורים אשר בקשו הקהל הקדש אשר בעירו יע"א מאתי להגביר ר' נתן ארנשטיין בווינא. ואין ספק שעתה כבר הגיעו לידם. ואני תמיד איחל עתה את דבריהם אלי לעמוד לשרת ולעשות ככל אשר יצווני. ומאד מאד נכספתי לדעת ולשמוע מאת כבודו היקר עד היכן הגיעו הדברים שם בגבוליהם, מה תקנה תקנו לחנוך נערי בני ישראל. אם הטבעו אדני הנורמאלי והונחו יסודותיהם כמצות האדון, ואם כבר חוברו חברים מחוכמים בדת ומדות ונימוס כאשר כתב. ובמה קדמו את פניו לשלם תודות למושל מתחסד עם הבריות למען ידע כי לא כל בית ישראל מבעטים בטובה ח"ו. ואל אלהים יודע כי נהפך לבי בקרבי ומעי חמרמרו למשמע אזן מתהפוכות ועקלקלות שאר אחינו ב"י הדרים תחת ממשלת הקיסר יזכרו אלהים לטובה, כי הם מתאמצים בכל כח ואון להפר את עצת החכם המושל ולהפוך רצונו לקצף ח"ו. כי יאמר אך עם לא בינות הוא אין חפץ בכסילים אשר לא ידעו מה טוב להם. ילכו במועצותיהם. והנה ידיד נפשי הרב ר' הירץ וויזל שיחי' הנודע ומפורסם לכל יראי ה' וחושבי שמו בחבוריו היקרים מלאים חן ושכל טוב, בתורה וחכמה ויראת אלהים ואהבת בריותיו. והוא מעודו מתהלך בדרך תמים לא נטה ללכת בארחות עקלקלות, לא במדרש ולא במעשה, כאשר יעידו עליו כל ספריו. ועתה כמעט התעורר לחזק ידים רפות ולהקיץ הישנים שנת העצלה, בדברי שלום ואמת, קמו עליו בעלי שטנה וימררוהו וירדפוהו מנוחה, כאלו ח"ו הסית והדיח את כל עדת ישראל מעל אביהם שבשמים. עד כה הגיעה אולת חסרי לב, אשר לא ידעו בין ימינם לשמאלם או זדון המחלקים הרוצים לנקר את עיני הרואים את מומם ומכירים את משחתם בם. והנה במכתבו השני אשר הוא שולח לכם בזה הראה והשף לעין כל כי אין נפתל ועקש בכל מה שכתב בראשונה. לא חמס כי צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל ומאשריו. לא בגאון וגובה לב, לא בזדון וכמתכבד בקלון, כי אם במישור וענוה

על דבר אמת וענות צדק מאהבה רבה וחמלה גדולה, והנה עליכם כל בית ישראל אשר נתן אליכם ה׳ לב לדעת, עליכם לבחון דבריו בפלס הצדק והאמונה לשפוט בינו ובין אנשי מַצּוּתוֹ, כי המשפט לאלהים הוא, והוא יאיר פניו אליכם למען האמת והשלום, וישים אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ, ושלום מאת עבדו הנאמן בבריתו

משה מדעסא.

ברלין ל״ח למספר בני ישראל תקמ״ב.

## לב

(*) שלום לאהובי ידידי הבחור המופלא
הסופר המדקדק המהיר כ׳ אל״ם יצ״ו.

בושתי וגם נכלמתי בזכרי שזה שנים עשר חדש כבדני במכתבו הנעים, מליצה צחה ולשון ערומים כדרכו, ואנכי לא השיבותי דבר. והנה אל נא יחשבני כבוזה דבריו ומשליכם אחרי גוו, כי באמת רבים ועצומים עמלי וטרדותי, בפרט מעת אשר נפלתי במהמורת הוכוח עם כהן אחד מכהני דת הנוצרים, פחד פחדתי ויאתיני! הנה כל ימי שמרתי דרכי מכל וכוחי ונצוחי הדתות, כי לא יועילו. כאשר ראינו זה כמה פעמים, אם יתאבקו ויתוכחו בעלי דתות שונות — מי הקשה אליהם וישלם? הנה אחרי אשר החלותי לדבר ולהשיב על דברי הנמהר ההוא, הנה כל אנשי האמונה ההיא והתומכים בימינה סביב שתו עלי; זה בא בחמת כחו, וזה בא בדברים רכים, טובים וחלקים, זה ירגז וזה ישחק, כי זה דרכם, ובין כך ובין כך המה מטרידים אותי בדבריהם וחלומותיהם. ואני בטחתי באלהים מעוזי, הוא יאזרני חיל למלחמתו, ויתן בלבי את אשר אדבר, ואדע כי לא אבוש. — והנה זה חודש ימים קראתי את החידה אשר חד — על מנהגי פורים — ואת הקנה אשר קנן — על כי כבה נר ישראל במורת הגאון המופלג מו״ה מאיר פישלס בפראג זצ״ל — בלשון צח ונקי. והאמת אגיד שלא מצאתי את חידתו, כי לא נסיתי בכך מעודי עד היום הזה, ותמיד אהבתי לבאר הטיב את העולה על רוחי, ולהוציא את כוונתי לאור כשמש בצהרים, לא לכסותו בענן וערפל. אף כי לא אגנה חס ושלום את הדרך הזה, כי ראיתי מגדולי ישראל וחכמיה אהבו להוד חידה ולהעלים הכוונה בסתר

המליצה. ונא יודיעני אם ראה את חבורי הקטן על מגלת קהלת*); ואם אין יודיעני איך אשלחו לידו בלי הוצאות הפאָסט. והנני כל עת מוכן לטובתו.

הקטן משה מרעסא.

ברלין ד׳ ניסן ה׳ תק״ל.

לג

(*) לכבוד התורני המופלג הנבון והמשכיל כמהו״רר אל״ם נ״י.

הגיעני מכתבו היקר אף נעים מן כ״ת העבר בחג השבועות, ושמחתי עד מאד בראותי מעמד בריאותו הטוב בע״ה, וכי עודני נצמד באהבתו לי כמימי קדם. ואמהר להשיב לו על דבר פליאתו הפלא ופלא על אשר לא שאלתי מאת הרב הגאון אב״ד דשם, השם יחייהו ויאשרהו, להסכים בהדפסת חמשה חומשי תורה, למען לא אהיה בעיניו כאיש שוגה ונמהר במעשיו, או כמתכבד נגד גדולי ארץ אנשי שם. ואימי לך איזי גופא דעובדא היכי הוי, אנכי תרגמתי את המקרא בלעז אשכנזי לא להתהדר במלאכתי ולעשות לי שם בארץ, או קרדום לחתוך בו. כי אם לצורך הילדים אשר חנן לי ה׳, והגדול מת בעוני ולא נשאר לי כי אם בני יוסף (האל יאמץ לבבו בתורתו) שמתי התרגום האשכנזי בפיו להבין ממנו פשטות המקרא, עד כי יגדל הנער ויבין מעצמו. והנה הקרה ה׳ לפני את החכם המדקדק מו״ה שלמה נ״י ללמד את בני הנ״ל חכמת הדקדוק שעה ליום. וכאשר ראה הרב הנ״ל את תרגום התורה שבידי, מצא חן בעיניו, ויבקש מאתי לתת לו רשות להדפיסו לתועלת ילדי בני ישראל, הדורשים באור הכתובים ותרגומם בלשון אשכנז מעל ספרי האומות המתעים. ונעניתי לו ראשו, אבל בתנאי, שישים עיניו ולבו להעיר על כל מקום אשר הכרעתי בתרגומי דעת מפרש אחד ממפרשי התורה הקודמים, על זולתו, או אשר נטיתי מדעת כולם לבחור לי דרך אחר נאות ומסכים לדעתי עם דרכי הלשון וחבור הענין, או הנחת

*) הוא הבאור על קהלת אשר יצא לאור בחוברת בלי שם המחבר, ונדפס אחרי כן חפס קלזר עם ת״א מאת החכם ר״ד פרידלענדער, ע״י המשכיל ר׳ יואל בריל, בשנת תקמ״ח. מה״ל.

הטעם ויסודותיה. על כל אלה ידרוש ויחקור ויכתוב על ספר והיה לבאר הכתובים בלשון קצר וקל להבין לכל קורא; וכן עשה, והוסיף עליו תקון סופרים אשר ערך ממולו, והוא חבור נחמד רב התועלת לסופרי התורה ולמדקדקים באותיות, נקודות וטעמים, כאשר יראה הקורא אחרי כלות הדפוס בעזרת השם. וכבר הראה הדוגמא ממנו בקונטרס עלים לתרופה. ועוד תנאי אחר התניתי עמו. שישתף את אחי הרבני מוה״רר שאול נ״י במלאכת הדפוס והגהה הנכונה, וחלק כחלק יקחו שכר עמלם, מלבד הגמול הצפון לעושי הטוב והישר בעיני ה׳, להגדיל תורתו ולהאדירה, ולהרחיק את לב ילדי בני ישראל מעל ילדי הנכרים, אשר הסתפקו בהם עד עתה. והנה לא עלתה על דעתי מעולם ולא קויתי להשיג תועלת ממון, או כבוד במלאכה זו, אף לא רציתי להקרא שמי עליה, לולא בקש מאתי מהרש״ד הנ״ל נ״ע ה למען רבות החושקים בו והזולים זהב מכיסם, כי הוצאות הדפוס, רבו עד מאד, ויעלו לאלפים. ואם כן, למה זה אנכי אלך לדפוק על פתחי גדולי ישראל, לבקש מהם הסכמה או חרם, בדבר אשר לא יגיע לי ממנו שום תועלת? מלבד שהוא חבור אשכנזי לתועלת הילדים ומלמדיהם, ולא ראינו מעולם לחכמי הדור ורבני ארץ, שישימו את לבם לחקור אחרי ספר המחובר בלשון יהדות דייטש, ולהסכים בהדפסתו, או למחות ביד העוסקים בו. ואם יזכני ה׳ להוציא לאור חבור עברי בלה״ק, לא אחדל מלשאל את פי חכמי ישראל ולטול מהם רשיון והסכמה, כחוב המוטל עלי. והנה אף הרב מהרש״ד הנ״ל כותב הבאור ותקון סופרים, לא בקש מתחלה הסכמה מחכמי הדור על חבורו, כי על הרוב לקט את ביאוריו מגדולי המפרשים והמה רש״י, רמב״ן וראב״ע ורשב״ם ורד״ק, ולא נטה מעל דרכיהם ימין ושמאל, כי אם במקומות מעטים, ונער יכתבם. והוא בתמו הלך ולא בקש הסכמה כי אם מאת הרב הגאון אב״ד דקהלתנו יע״א, כמנהג שלא להדפיס שום ספר לא ישן ולא חדש, כי אם על פי הסכמת הרב המורה. ואולם אל הגאון אב״ד דקהלתכם יע״א, אליו לבד שם דברתו ולשאול ממנו שאלה אחת בנדון נוני״ן ההפוכים שבתורה, כי ראינו בספרו נודע ביהודה ששם אל לבו לחקור בענין הזה היטב, ורש״ד הנ״ל הביא בתקון סופרים שלו את דברי הגאון הנ״ל לפסק הלכה, ואולם נשאר לו עדיין בהם מקום ספק,

ונשאו לבו לשאל את פי הרב על הדבר ההוא, והיתה האגרת כתובה ומונחת באמתחתו מימים ימימה, כי היתה ארץ באֶהמען עד כה סגורה, באין יוצא ואין בא, ועתה אחרי אשר היתה הרוָחה, וה׳ הניח לנו וישלימו יושבי הארץ ההיא עם יושבי ארצנו, אין מעצור לו עוד מהוציא מחשבתו אל הפועל. והנה הוא כהיום שולח את דברי שאלתו ליד הגאון ההוא, וקוה קוינו שימצאו דברינו חן בעיניו להטות אלינו חסד, ולתמוך את יד מהרש״ד בימין צדקו נגד כל הקמים עליו, אף גם לצאת עלי אחד מתלמידיו להשיבנו דבר.

ועל יתר הדברים הנזכרים בכתבו הנעים אשיבנו אם ירצה השם לעתות הפנאי, כפי העולה על רוחי הקצר, כי כעת כשל כחי ולבי אנוש ונשבר מרוב העסקים והטרדות אשר כתרוני והרדיפוני מנוחה, זה לי שמונה שנים ויותר, שאני חלוש הכחות עד מאד, ולא אוכל עוד לצאת ולבוא כמימי קדם, השם ירפאני ויעמידני על במותי לעבודתו וליראתו.

ואתה שלום. דברי אוהבו המבקש שלומו וטובתו כל הימים

הק׳ משה מדעסא.

ברלין יו״ד סיון תקל״ט.

הרב הגאון אב״ד נ״י ויתר אוהביו ומיודעיו שבעיר הזאת דורשים שלומו.

לד

ב״ה ברלין י״ב ניסן תק״מ.

*) לידידי וחביבי הרב המופלג המשכיל בתורה ומבין בחכמה כמהו״רר אל״ם נ״י. שלום רב!

אגרתו מן כ׳ לחדש קבלתי וזלגו עיני דמעות. ידידי היקר! בתי הבכירה אשר יכלה להיות לעת כזאת ראוי׳ להנשא, ונכונה לדבק טוב עם בן ידידנו הרופא נ״י — הלכה עמו לחיי עד בהיותה בת שנה. אחר זה בא המות פעמים ושלש בחלוני, עכשיו הנה בתי הבכירה בת חמש עשרה שנים, ובני יוסף, השם יחייהו ויאשרהו, בן תשע שנים, ומה אומר ומה אשיב על דבריו הנעימים?

---

*) סעתקת מה״ל.

אל נא יבוש ויכלם ידידנו הרופא נ"י, כי הוא בא בעצמו לדבר נכבדות בי ולהודיעני רצונו לשדך עמי. גם אנכי מצדי לא נמנעתי לעשות כן, כי אצל אנשי אמת כמונו יחד, אין לעשות חשבונות רבים בכמו אלה. הן הדבר הזה יוסיף עוד אהבתי וכבודי נגדו, בראותי טוב לבבו והגות רוחו. דרוש נא בשלום אוהב טהר לב הלזה. לא ישים אשם בי כי חדלתי מכתוב אליו עוד דבר, אני החשיתי מטוב, כי לא שמעתי דבר מאז ועד עתה מן בית המסחר אשר שם פקודתו אלי. — החוברת הראשונה מן ס' חמשה חומשי תורה, כוללת ספר בראשית הלא היא שלוחה דרך עיר לייפציג גם אל עיר מושבך. נכספה וגם כלתה נפשי לשמוע משפטך על פועל ידי באמת ובתמים, אם מצא הספר הזה חן בעיניך. ואקצר מרוב טרדה, והנני כל עת מוכן לטובתו.

הק' משה מדעסא.

לה

בע"ה, ברלין ר"ח אייר תקמ"ד.

*) שלום רב להה"ה הרבני המופלג בתורה
ומשכיל בכל מדע כבוד מו"ה אל"ם נ"י.

כתבך הנעים מן כ"ד שבט העבר נתן שמחה ועונג בלבי; ואם היה רוגז בקרבי נגדך, הנה מכתב יקר כזה השיב רוחי ושכך חמתי. כי הנני רואה כי בשום שכל והגות תבונות תקרא מזמורי תהלים, כי עד תכלית תחקור לבוא אל תכונת המשורר הנשגב, ולדעת כובד המלאכה בהעתקתי. מאד שמח לבי לראות בך קורא אחד מני אלף בבני עמנו אשר בקהלתכם, משכיל לדעת מלאכה כזאת, ודי משכורת ימצא בזה עובד עבודת הקדש כמוה חלף עמלו ויגיע כפו. אמנם בכל עם ועם אך מעט מזער יִמָּצאון יודעים משיבי טעם לערוך יקרת השירים הקדושים. וצר לי, כי המנהג הזר והנמהר אשר הֻרְגַּלְנו מנעורינו בלמדנו דברי הנביאים והמשוררים הקדושים, הוא יטנו מני אֹרח לא אחת ולא שתים וירט הדרך נגדנו, לבלתי טעום מתק וצחות המליצה במו, וכמעט לא אדע יודעי בינה כאלה אף אחד בעיר ושנים במשפחה. — הנה נמצא פה איש אחד אשר קדמני להוציא לאור באור על ספר תהלים, בו יורה דעה ויבין שמועה לדעת על מה אדני העתקתי

*) העתקת מה"ל.

הַטְבָּעוּ*). מעבר מזה יבוא התרגום האשכנזי באותיות עבריות ממול מזמורי תהלים. ואני נתתי לו רשיון לזה, וידמה לבי כי יעשה מלאכתו טובה ונכונה. אולם אנכי לבדי לא אוכל לעשות מאומה בדבר הזה, כי עתותי קצרו, וכחותי משועבדים למקום אחר! גם אם לא יִקְלַע ויכונן תמיד אל מטרת כוונתי, אין רע. כי בעז"ה עוד בדעתי לגשת אל המלאכה, אחרי יבואו שופטי ומבקרי ספרים בעם אחר ויערב לבם ללחום בעד באוריהם, אשר הסכן הסכינו מאז לבאר בם איזה מקומות בספר תהלים, למען כונן עליהם יסודי אמונתם. – ועד עת בוא דברם, לא יָרֵעַ ולא ישחית כותב הבאור הזה, גם אם יחטיא לפעמים המטרה ולא יקלע אל השערה תמיד בפירושו. די לנו אם בני אומתנו ילמדו וישימו לב על יהו להתבונן בדברי הנביאים והכתובים. בימי הקדושים האלה איך רמו מסלותינו בקרב עמנו הגוי כֻּלּוֹ, כי שמו קדושי עליון בהשקט ובטח דברים כאלה לפני העם וידעו נאמנה כי יבינו אותם ויתבוננו בם בינה! אולי יראו בני בנינו עוד בחייהם ימים טובים האלה כימים הראשונים.

ואתה יקירי! ידעתי כי יש לְאֵל ידך וחננך ה׳ בינה לעשות טובה לבני ישראל להורתם דעת, אַף כי לא עת מְצוֹא עתה לפניך להוציא כחך לפעולת אדם. צדקת בשפטך, כי לא חוב מוטל עלינו להגיד תמיד האמת באזני העם וללחום בעדה נגד מהרסיה ומחריביה; אולם בכל העתים ובכל מעשה חוב עלינו לבלתי דַבֵּר דְבַר שקר או להביע כזב בצדיה. על זאת חרה אפי בך זה ימים; אמנם את אשר חלף וְעָבַר, לא יִזָּכֵר ולא יִפָּקֵד, לא יעלה על לבך, אף לא על לבי כל הימים. ועתה הנני ברב כבוד וחבה מוכן לטובתך בכל עת. הק׳ משה מדעסא.

לו

(*) מאת החכם רבינו משה בן מנחם
אל המשכיל ר׳ דוד פרידלענדער **).

שמוע שמעתי כי הרב דקהלתנו שם דברי ריבות נגד ידידנו הרב ר׳ נפתלי הירץ וויזל לפני ראשי מנהיגי העיר הזאת לחרוץ

*) הוא ר׳ יואל ברי"ל, אשר עשה נפלאות בבאורו לס׳ תהלים, הנקרא בשם זמירות ישראל. מה"ל.

**) מודעת זאת בכל הארץ, מה היה להחכם המליץ מו"ה נפתלי הירץ וויזל, בכתבו מכתב דברי שלום ואמת להשכיל ולהעיר את מלב חנוך הנערים בקרב ישראל,

משפטו. אמנם לא ידעתי, אם הציע לפניהם גם האגרות אשר הריצו אליו בגללו, או לא. והנה סמוך לבי כי לא יעשו דבר למרות עיני כבוד הישר באדם וויזל יחי׳. לא אשים לב לעת כזאת אל כל אשר פעל ועשה; לא אחקורה אחרי שורש דבר, מי יצדק ואת מי ילין משוגתו; אמנם אחת היא, אשר עליו אעירה לב כל אוהב ישורון, והוא: מה יענו ויאמרו הגוים לפעלה זאת? מה יחשבו עלינו, אם ביד חזקה נריבה ונתקוטטה עם מחברי ספרים, להיות לשטן למו מהודיע מחשבות לבם בעט ברזל ועופרת בקהל רב? עת התאמצתי ויערב לבי לכתוב נגד דת הנוצרים בהשפטי עם לאוואטער, חופש נתן לי מאת כנסת־הדת (Konsistorium) לכתוב כל העולה על רוחי על ספר, באמרם: כי בוטחים המה בי ובמשפטי כל הימים, כי לא אכתוב דבר אשר יכאיב ויפריע את לב הקורא. כל כותב ספר בארץ הזאת תחת ממשלת מלכנו רב חסד יוכל להודיע כל מחשבותיו באין מונע ומחריד ובאין מכלים דבר: מולים וערלים כל תופשי עט יחד נשתוו. ואנחנו נתקומם ונעצור באיש ישר, אשר דבר סרה על דרך החנוך כי לא סלולה היא בקרבנו? מה יענו ויאמרו האנשים ההם, אשר שלמים הםב אתנו? אחלה פניך אחי! וידידך ר׳ איצק בר"ד יפה, להודיע דעתי זאת לחותנך הוא אביו נר"ו, ולזקני העדה ולהאדון יצחק וואלף נ"י. הנה הואלתי ללכת בעצמי אל הרב, לולא יראתי להרבות אמרים ולרדת עמו עד תכלית הדבר ביגיעה רבה, אשר לא שעת הכושר היא לעת כזאת להתהלך ברחבה עמו בענין המדובר בו. לדעתי ראוי ונכון הוא להעיר לבבו לבלתי הזכיר מזה מאומה גם בדרשתו בסוד ישרים ועדה. אם ירצה להשיב דבר אל הרבנים, הן יוכל להודיע בקצר מלים, כי מכבש הדפוס חפשי הוא בארץ אשכנז וחקי מלכנו יחזיקו במעוז. איש ואיש יש לאל ידו לכתוב

---

אזי קמו רבני פולין נגדו לבער מוסר ולקח טוב אשר הורה נפתלי בטוב טעם ודעת, עד תמם. ויהי הנקל בעיניהם לתת דופי בחיים משכיל דורש את האלהים הלזה, כי עוד התרעמו עליו בהלך קלף רבני גלאגוי וליסא, ויוציאו דבתו רעה אל הרב הגאון אב"ד דק׳ בערלין, ויסיתו אותו לעצור בו מהוציא עוד חכמת לבו לאור בדפוס. ויהי בהודע הדבר הזה אל אדונינו הרמב"מן, ויכתוב המכתב הזה המובא למעלה אל רעו ותלמידו בל"א אף עשה תושיה ויוכל במתק לשונו ויסרת לבו, כי הקים הסערה לדממה בנחת שפתיו, ולא קם עוד איש בעיר ברלין נגד רנה"ו להיות לשטן לו, וחמת הרבנים שככה. המעתיק מה"ל.

נגד כל מחבר וספרו בהשכל ודעת, אמנם לא למנוע טוב מבעליו ולעצור באיש מְדַבֵּר דבר עם הספר כאשר עם לבבו.

משה בן־מנחם.

לז

*) מחכם הרמב״מן אל המשכיל הר״ר הירץ האָמבערג.

ידידי היקר!

נכסוף נכספתה לדעת מה היה לבני, הוא תלמידך יחיה? בכל לבי אודיעך, כי אשמח בחריצותו בלמודיו, וכי הוא ילך הלוך וגדול בלקחו. כחות נפשו יוסיפו אונים יום יום לעשות חיל; אם רב או מאד הגה ולמד בספר מן הספרים, לזאת לא אשים לב. רב לי כי יחשוב מחשבות בלמודים, וכי באורח עֶשתנותיו בדרך סלולה יעמיק אף יגביה הגות לבו; גם טוב טעמו יפרץ בו לאט לאט. אמנם אחת היא אשר ירע בעיני, והוא קְשִׁי תבונתו ומשפטו, ומעשהו הקשה בכל עניניו; אשר — בלי להשחית מדותיו חלילה — יהפוך פעליו לבלי־נועם וחמדה, ואולי יסב לו עוד רעה ויעמוד לשטנו בדרך הצלחתו אשר לפניו בתבל ארצה. הלא ידעת אותו, כי הוא היה מאז קשה כצור, נקל שבעתים לְהִשָּׁבֵר, מאשר יִכַּף וינוע מהתענג ומֵרוֹך; וכאשר היה אז כן הוא עד היום הזה. כל עמלי ויגיעי בזה לשנות טעמו היו לריק. ומעט לו כל אלה, כי עוד יעוז בגבורתו בחזקת תבונתו נגדה לכל אחיו אשר כהתל באנוש יהתלו בו (נגד רצוני) על משפטו ומעשהו ויתאמץ בהגיונו להחזיק במעוזו ולהראותם כי ישר פעלו, ועל אדני אמת הָטְבָעוּ. כמעט נכזבה כל תוחלתי ותקותי נשארה מעל להשכיל ולהיטב מנהגו בזה; אך אשת חן, אם תפול בגורלו בחסד אל, תעצור כח להטותו הישרה, ולמשול ברוחו.

עוד לא הודעתני ממעמדך דבר נכון וקים, וזאת ישית יגון בלבבי. מדוע תאבד דרך תקותך ותוחלתך בפעם אחת? האם פקודי הקיסר עוד נכחדים ונעצרים מצאת לפעולת אדם ורחוקים מן המטרה? עד עתה נסו חלק גדול להוציא מחשבתו למעשה, וכנראה לא בנו הבנין על יסודות חכמת ומגמת לב המצוה לאמים הלזה. מה לנו ולבתי חנוך הילדים אם יאסרו עלינו כל מלאכת מחשבת ועבודתנו לטובת המדינה? מה לנו שלום־הדרת

---

*) סעתקת מה״ל.

(טאָלערראנץ) אם עוד יעמדו לקשור בחוקה קשר כל הדתות לאגודה אחת (גלויבענסאייניגונג). — אם לא תצליח שמה בכל דרכיך, ותחשוב מחשבות להצמיח חדשות באורח חייך לימים יבואו, שימה גם זאת על לבך: כי ביתי פתוח לך לרוחה תמיד, כי ברוך תהי בבואך אלינו ושמח תשמח את אשתי וביתי כמונו היום; וכי בעזרת האל הטוב תמצא לחם לאכול. — —

דברי אוהבך משה בן־מנחם.

## לח

*) מכתב הרב החכם מהו' מנחם ליליענטהאל דורש את אלהים בק"ק ריגא יע"א אל אנשי עיר ווילנא בהיותו שמה בפקודת הקיסר רוסיא.

## מגיד ישועה!

מגיד לבית יעקב תשועתם, ולבית ישראל עזרתם!

אחי ועמי! אליכם אשים אקרא וקולי אל בני עמי, כי גדולות אספר לכם וישועות מקרוב באו אשר אבותינו לא ראו, וזקנינו לא שמעו. דמעותי על להיי דמעות ששון ושמחה, לבי יסער בקרבי וברעדה אתן תודה לאל גמל עלינו, לתת לנו שארית ופליטה בתוך עמי הארץ, ולהטות לב מלכנו ושרינו לחמול עלינו, כי זה שנתים העיר ה' את רוח הקיסר יר"ה לפקוד על השרים היושבים ראשונה במלכות להתיעץ ולהתחכם להטיב מעמד בני יעקב בבחינת החכמה והמוסר, כי אמר: „כל אוכל לראות בשפלות העם הזה, אב אני לכולם, בני ועבדי המה יחד. ע"כ התאמצו להמציא מזור לתחלואיהם. ועלי למלאות את אשר אמצא לטוב על בני ישראל היושבים תחת ממשלתי." כה דבר הקיסר יר"ה לאנשי סוד הממשלה, ולאנשי אסיפת המיניסטעריום. — לא הם הגו מועצות כאלה, לא אלה העירו את רוחו הנשואה, רק הוא לבדו הוא השליט במלוכה האדירה בתבל, הוא

---

*) מכתב זה אשר נכבדות מדובר בו על אחינו היושבים תחת צל כנפי הקיסר רוסיה, נתכבדתי בו מאת ידידי התו' והרבני החכם והשלם מו"ה מנחם מאנדל שעהנהאף בברוינסבערג במדינת מעהרען אשר היה לו בכ"י בתוך קבלת אחר מכתבים יקרים בלה"ק, וספחתי אותו הנה בתוך אלו מכתבים היקרים מחכמים ואנשי שם הנאספים פה, להודיע בקהל רב כי גם המלך הגדול האדיר הזה רחמיו נכמרו על עם בזוי ושפל הזה להקימם מעפר, ולרומם אותם על רום מעלת חיי הצלחה ולהטיב ימי חייהם כשאר מדינות אשר יהודים דרים בתוכם. המוציא לאור.

לבדו פנה בחסרו אל העם הדל הזה, פנה בלבבו הטוב כאב רחם אל רבבות אלפים, להרימם על מרום חיי ההצלחה לתת להם בתי ספר, להבקיע בזה כשחר אורם והצלחתם כצהרים ולהטיב ימי חייהם מן הימים הראשונים. חיש ומהר פנו המושלים למלאות את הפקודה הרוממה, ובימים מועטים יצא דבר המלך אל כל היענעראל גובערנאטארס בכל מקום מגורת היהודים, לכונן האסיפת קאמיטע׳ס ועל האסיפה היא לשאול גם את פי אנשים מעמינו על דבר משמרת הרבנים, ועבודתם בפרט, להמתיק סוד להמציא עצה, להכין את היהודים, להיות אורחותם מאושרים ומועילים בכלל. אחרי הדברים האלה מבלי דעת מְאומה מכל אשר נעשה נקראתי לבוא לפעטערסבורג, להוות דעתי גם אני על אודות עניני היהודים לפני המשנה אוּוואַראָף והמיניסטערס הנשארים ואועץ אתם להמציא עזר ותרופה לתחלואי ב״י. ששה שבועות נשארתי שמה ברצון המיניסטער, וכשובי לעיר מושבי ריגא, היתה עלי יד הפקודה להשיב מענה על כל אשר נשאלתי מאת המיניסטעריום בזה ותהי עלי העבודה עד חודש טבת ואז צֻוויתי לנסוע לווילנא העיר, לראות ולְהַראות את הממשלה אם נכון לב עמי למלאות רצונה, ואם ירצה לבבם לְיַסֵּד בתי ספר ברצון חפשי, ולתת יד בזה להחזיק את מעוזי הצלחתם להיטיב להם. — באהבה רבה קבלוני ראשי עדת ווילנא, וגם אנכי התמכרתי אליהם בלבב שלם ואל רוח הפציהם ומגמותיהם והי׳ שלומם עמדי עד עברי למינסק העיר. — אנשי העיר הזאת לא הבינו את דבר שליחותי. טחו עיניהם מראות, ולהבין את רצון המיניסטער הדורש רק טוב לנו. המה פנו אלי עורף, ותחת כי הָיה להם לדעת כי בהתנדבם למלאות את רצון הממשלה, תקום להם את חסדה, שפכו עלי כעס הרונם, מאסו עצת אמת, לא האמינו לדברי כי ימלא הקיסר יר״ה ידו בפקודה אם ימאנו, לעגו על דברי וישטנוני, וירדפוני עד כי כלימה וחרפה כסו פני. כה שבתי אחרי עברי שלשה שבועות לווילנא בפחי נפש, ובלב נשבר בביתי על אבדן דעת אחי ועמי. — ואשפוך תמרורים במסתרים, ואתפלל לה׳ בעת ההיא ואומר: עד מתי אלקים! עד מתי יגדילו עליהם חרפת ערותם וידיחו עליהם הרעה. ובין כה וכה קמו גם תושבי עיר ווילנא ביום ב׳ דח״המ פסח והרסו את הבנין אשר בנו לכבוד ולתפארת וירדפוני גם הם. — צא צא טמא! קראו לי, צא מדיח עמך! עד כס הממשלה נביא משפטיך! — במר לבי נפוגותי. והאלקים הבוחן כליות ולב

הוא ראה בעמלי, ידע הגיוני כי רק לתהלת שמו הגדול, לתהלת אש דת הקדושה, רק לטובת אחי ועמי העמסתי עלי העבודה הגדולה הזאת. — הרואה ללבב יראה כי בלב תמים הערותי את אחי היושבים ברוסיה להקדים את הממשלה למען תטיב גם היא לנו, ולמען תוסר החרפה הרובצת עלינו' ואל מטרת החפץ הזה לא נוכל להגיע כי אם נתחזק לשמור בתינו ואמונתינו בטהרות, ובתתננו חינוך טוב לבנינו. — כי רק בזה תעתר לנו הממשלה הרוממה לפתוח לנו פתחי פרנסה חדשים. זאת ידע ה' יודע מהשבותי הנקיות אשר היו מוזרות אולם לאחי כי יתנוני מחרף נואץ ה' שונא עוכר ישראל, וידמו כי ירצה לאלקים לשנוא ולשטום אותי. — מורדף, שנוא, ובזוי פניתי לדרכי לעיר מלוכה פ"ב, כי שלה אותי היענעראל גובערנער לשם, והמיניסטער גם הוא שמע כבר את כל אשר נעשה וישמור את בואי. — בהפנותי שכמי ללכת מעיר ווילנא לא יצאו אנשי העיר לשלחני, גם ברכת הדרך, גם נשיקת ההפרדה ודברי נחומים רחקו ממני. רחקו ממנו אלה אשר בגללם עזבתי את אבי ואת בית מולדתי, ורק בנשאי עיני אל אבי היושב בשמים השלכתי כל התלאות אחר גוי, ואשים נפשי בכפי לעשות לטובת עמי ולפעול בעד הצלחתם כיד ה' הטובה עלי. — ומי יוכל הי' לקצוף עלי לעת כזאת בהיותי בעיר המלוכה ללבוש נקם ולבקש משפט אויבי? מי היה יכול להתלונן עלי אם אמרתי אז בנפשי "למה תרדוף שלום רודפיך ומקלליך בעד כל מפעל טוב? או מי יצדיק להאשימני אם בעודני צעיר לימים ונעזב מכל יועץ, אם במגינת לבבי רציתי לרפאות רק נגעי נפשי? — אבל יש אלקים בקרב לבי ואהבת בני עמי בוערת בקרבי כשלהבת יה לא תכבה. — מי אני, ומה היי אמרתי בלבי כי אנקום נקמת כבודי? אנכי הצעיר באלפי ישראל והדל ברבבות בני אדם. — האל הרואה אותי מעודי, וגם דברי נאמן ביתו אשר היה עמי בנסעתי, המה יעמדו תמיד לנגד עיני, גם הוא הלה מאת פני אלקים: מחני נא מספרך. — אמנם עלינו ללכת בדרכיו הקדושים, ולצעוד במעגלותיו להסיר חרפת מחרפינו, ולשים מטרת טובת אחינו נגד עינינו סלה. — ככה חליתי את פני ה' לחזקני, ובמחשבות כאלה באתי לקרית הממלכה ועמדתי לפני המיניסטער, ואספר לפניו ולפני שרים הסובבים אותו את כל אשר קרני. — ואתחנן אליהם בעת ההיא לבל יחרה אפם עלינו ועל אחי במאנם לשמוע את דברי, כי לא ממרי' נגד רצון הקיסר יר"ה הקשו לבם לשמוע לדברי — כי מי נאמן

למלכו יותר מעמי? ומי מקשיבים לקול ארונם יותר מאחי? אבל רק לי לבדי לא האמינו, כי איש זר אנכי להם וילד ארץ נכריה אני ודברי מלכם לא ראו בכתיבתם. — ושנית בשפל מדרגתם יפחדו מכל חדש פן ירופפו עמודי ביתם, כל שמועה חדשה תפיל עליהם אימה, כי אלה אשר האמונה לבדה כל משענם, אלה אשר בעבודת אלקים ימצאו כל מקור שמחתם ותקותם כמה ייראו ויפחדו לבל יאבדו זאת, ויתנחמו לאמר טוב לנו אם בנינו יגודלו בלי חינוך ובלי למודם, בל יבושו לשאת נטל ערובתם על שכמם, לא יכלמו לעבור גם עבודת פֿאַקטאָר. ומה תהא אחריתם אם יצליחו וישכילו, ולחם אחר לא יהיה להם רק לחם ופרנסת הימים הראשונים. אמנם אם ילמדו חדשות ויפקחו עיניהם, ולחם ופרנסות הימים הראשונים יהיה להם פיגול וחרפה, לנגוע בם או אם ישליכו אמונת אבותם אחרי גוים, וילכו אחרי ההבל ויהבלו. — ומי יקצוף על האבות אם יהגו כזאת, אם ייראו מזה? לא — לא — האמונה היא חבל נחלתם והתורה היא ירושתם וגם הונם וחייהם כאין נגדם. — ולא הבינו כי הממשלה הרוממה אושרם והצלחתם תבקש מבלי נגוע באמונתם אם גם הם שכם אחד ירצו ללכת בדרך אשר תצווה, כי עם חכם ונבון הגוי הזה להבדיל בין טוב לרע, ובמשך הזמן לא כביר, ולמדינת רוסיא אלפים ורבבות אנשים מעולים וטובים. — —"

בשמחת לב שמע המיניסטער דברי אלה — ויען אותי ויאמר: „עלינו לדאוג ולהמציא עזר למען ימלא רצון הקיסר הגדול, ולמען לא תגדיל רעת העם הזה על ידי סרובם ומאנם. דרך חייהם ומעשיהם יבחנו ובפקודת שלטון יצא הנעשה לאור. אך מה תהא אחריתם אם ימאנו לקבל החסר, ולשמוע לדברי הממשלה הטובים." — וכאשר כלה המיניסטער לדבר נתן פתשגן הכתב אל אסיפת המיניסטעריום שרי המדינות וגדוליהם. — וה׳ העיר לחמלה את רוח השרים האלה, כי באהבה נזכרתם ביום הזה אשר היה יום קדוש ונורא, ובחסד נקרא שמכם. — ראו את מצבכם ודעו תומתכם אל מושל ויראתכם לשמור פקודיו, ובפה אחד ענו כל גדולי הממשלה: כי רק מפחדם לבל יסירום מאמונתם לא שמעו אל פה הדובר אליהם, ורק מיראתם לבל יחולל חלילה שם התורה הקדושה יאטומו אזניהם מכל עצה, כי העם הזה יראים וחרדים לדרך ה׳ וכל חפציהם ומגמתם רק תורתם, לא יערכו אליה כל הון, ויקרה היא להם מכל יקר,

בוז יבוזו כל חמדת תבל, כל רכושם ונחלתם ומשענתם הוא שם אלקים יחיד ומיוחד, אבל עלינו להראות לעם הזה כי אין רצונינו לגעת חלילה בדברי תורתם בל נפרוץ גם גדר קטן, ולהשמיע לעם הזה כי חפצינו ומבטינו רק טובת כלל היהודים החונים תחת כנפי המשרה, ואז יאמר העם הזה: „הן חמל ארונינו הקיסר על שארית יעקב." — ושרי המדינה תקעו כף נתנו יד להרים קרן ישראל למען יברכו את המלך הגדול ויתפללו על שלום הארץ, ויטו אוזן לכל הפקודות אשר תצאינה מטעם המלך ושריו. — ככה דברו השרים האלה בלב חמלה ובנפש רחמים, הציעו שאלתם לרגלי ארונינו הקיסר לצות לקרוא לעיר הממלכה אנשים מבהורי עם ישראל יראי ה׳ אשר דבריהם יהיו קדושים בעיני אחיהם, ואלה ישבו בסוד השרים להגיד במה יזכו את הצלחת עמם, וגם להורות לנצור דת ודין ולהביא תכלה לכל קלון ולכל משטמת, ולכל יהיו לבוז בעיני שכניהם. וארונינו הקיסר בשמעו את שאלת יועציו וחפץ שריו ויעתר להם ברוב חסדו ונתן הדת נכתב ונחתם בחותם המלך. והמיניסטער אוווארָף שלח אחרי ובפנים צהלים אמר אלי: „חמל ה׳ על עמו ועל עבריו התנחם, הנה עתה יבואו ימים טובים ליעקב ושנות הצלחה לישראל. העיר הסגורה עד הנה פתחה שעריה והבתים אשר לא דרכה בם רגל יהודי פתחו דלתותיהן לקראת רבני ישראל אשר יבואו בסוד השרים היושבים ראשונה במלכות, ויראו בני יעקב וישמעו כי רק טוב והצלחת העם הזה אנחנו מבקשים, ורצון ארונינו המושל להסיר חרפה מאחיך, אקוה כי עתה יבינו בני עמך את החסד השפוך עליהם ואת הכבוד הגדול הנעשה להם לעיני כל עמי הארץ, עתה ישכילו לבלי לעזוב שעת הכושר הזאת, למען ייטב להם כל הימים. כי אם נרפים יהיו עתה, וידם לא תתחזק לעשות חיל תעזוב שעת הרצון ולא במהרה ישובו ימים כאלה, ושונאיהם יצדיקו כי יאמרו אך עם סכל ואויל העם הזה בצדק באה עליהם מצוקתם ורעתם." — ויען עוד ויאמר אלי: „לך בכל ערי משכנות אחיך והגד להם מה יקרה העת הגדולה הזאת, והבינם את האהבה והחסד אשר יופיע עליהם מאת ארונינו הקיסר, אמור להם איך המירה הממשלה קלונם בכבוד, להושיבם בסוד המיניסטעריום, ותחת אשר עד עתה היה להם רק לשמוע יבואו עתה בעצת גדולי המדינה. קרא באזניהם לבל ייראו ולבל יחתו ויאמינו כי מכתי ספר יצא להם כבוד ויקר וזה ינהלם על שפעת להם והצלחה רבה

מבלי סור זאת האמונה. דבר אליהם כי לא אנכי לבדי שלחתיך, רק בשם הקיסר האדיר הנך שלוח להביע להם רצונו הקדוש להודיע בכל הארץ את רוח החמלה אשר נתן אלקים בלבו ואת תשוקת הרחמים אשר שלח יושב שמים בנפש משלחו הקיסר הנעלה."

ועתה הנה באתי להשמיעכם את הדברים אשר שמה הממשלה כפי למען תבינו כי רק טובתכם והצלחתכם תבקש. — הנכם רואים אחי כי גדול כעת שברונינו, מיום ליום ירדנו עשר מעלות אחורנית העוני והחוסר יגבירו בין אחינו. האנשים אשר לא כביר מלאו בתיהם רכוש, עתה בללו, ומי נחלה על שבר ישראל? ומי מאתנו ידאוג לחבוש נגעי רוחנו אלה? ומי יתאמץ לתת מזור לפצענו? אהה! אין אדם לעמוד בפרץ, נשתומם לראות כי אפס אין איש, ואין עוזר, ואין מושיע, ולמה תשתאו עוד אם יקראונו שכינינו עצלים, ונרפים, בראותם את אביונינו המרודים הולכים המונים המונים ברחובות קריה, בלי לבוש ובלי כסות בקרה, ובראותם את בתיכם מגואלים בטיט ורפש, ומדוע יפלא בעיניכם כי בוז יבוזו אתכם רואכם, וככלי אין חפץ ימאסו קרבתכם וירחקו אתכם מבלי תת לכם חלק ונחלה בארץ? ואם תאמרו חפשי אנחנו מאשם, כי מה עשו העמים לו היתה נפשם תחת נפשינו? אם כמונו הם נרודים כל היום להביא לחם צר לבתיהם? הלא עוד נוחיל לאלוה כי הוא יוציא לאור משפטינו וצדקינו, והוא יוציא מרשת רגלינו ואז נשיש ונגיל בימי שבתותינו ובחגי מועדינו וגם אם תכבדנה עלינו התלאות לא נמוש מזכרונינו את שם ה׳ הגדול והנורא, לא נשכח את יום המשפט ואת חיי עולמי עד, טוב אחי כי אמת תדברו אבל מי משכנינו יודע זאת? מי ידבר בעדינו אל השרים או מי יחוך אותנו? איפוא האנשים אשר ישטימו פיורת משטיננו אם להוציא כאור משפטינו? הן אמת יש ויש בנו אהבה, וענוה יש בנו צדקה והחמלה, אך מי יתנה זאת לפני הגדולים? ומי יספר כאלה בסוד שרי המדינה? נמצאו בקרבינו בתי תלמוד תורה ובתי ישיבות ישנו בתוכינו אנשים חכמים בעלי תורה, אך מי מהם יטה לב השרים הגדולים לטוב לנו? אמת הדבר כי העני וחסר הלחם ירוץ לשמוע דבר ה׳ לשמוע תורה מפי דורשים והכמה מהוגה בה, אך מי יעיד אליהם אם הולכים אל בית ה׳ ולא אל בית החנות להלוות, מי יגיד עליהם כי ירוצו ללמוד אל בתי הקדושה ולא ירוצו ללכת אחרי תאות לבם? אהה! אין איש אתנו אין גם אחד לדבר טוב בעד עמו, רק קול שטנה ישמע

עלינו, קול מבזה כבודינו ומשפיל קרנינו בעיני העמים, פה כחש אחד מעמינו, פה גנב אחד מעדתינו, פה התגנב אחד לעבור את הגבול, שם עבר השני את חוק המדינה, — כל טוב וכל צדקה נעדרת, וכל מפעל וכל חסד נרמה, על כן בזויים אנחנו ושפלים, כרם ה׳ שמם, ועלה עלינו שמיר ושית, ואיככה לא תגילו כי יבוא העת שתוכלו לעמוד לפני המלך ותתיצבו לפני רוזנים לדבר בעד שלום עמכם? — הבה אחי ניתן תודה לאל מעוזינו, שיר חדש לו נשורר כי חמל עלינו לתת אותנו לחן ולחסד בעיני ארונינו המרומם לתת לנו מהלכים בחצר המלך ולקרוא גדולי עמינו לשבת בסוד גדולי השרים ולחות דעתם הרחבה על כל הדבר הנוגע להצלחת אחינו, ולאמונתינו, ולהועץ שמה במה תושעו ומאין יבא עזריכם, שמה ידברו על אודות מצבת היהודים בכלל יבקשו המחלה ויחקרו התרופה, ידעו הנגע וימצאו המזור. — האם גם אז תהיה רעה נגד פנינו? אם יאמרו העובד אדמתו ידע לדבר בלשון רוסיא, האומן ילמד כתב וחשבון, והסוחר ידע לשונות שונות, גם הרב היושב על כסא הרבנות יהיה לאיש אשר יוכל לעמוד בחצר מלכים, ולדבר לעדתו שפה ברורה, לרעות את עמו על שדי המוסר ועל מעיני האמונה כרועה ושומר נאמן.

אחי ועמי! ידעתי כי טובה זאת לנו ותועלת כללי, תורתינו הקדושה תפרח והתלמוד יכה שורש, ותחת אשר לפנינו יאמרו עלינו אך טחו עיני העם הזה מראות יֵאָמר ליעקב: „זאת חכמתכם ובינתכם לעיני העמים,“ הוא תפארתם להושיבם במרומי קרת ולהנחילם כבוד גדול. — לו תאבו לשמוע לדברי ואל יוסיף פנות לבבכם להקשות עורף עוד, ואם לא תחפוצו לשמוע לדברי ולא תאמינו לי באשר כי הנני צעיר לימים וילד ארץ נכרי עמכם, הלא לקול הרבנים וקול זקניכם תשמעו אשר הם יגידו לכם, שמעו לעמודי עולם אשר יעמדו כצורים חזקים על כבוד התורה ועל כבוד הדרת, כי המה קרואים, ועל פי דבריהם ועצתם יקום דבר, ואליהם כעת הנני נוסע להועץ עמהם בדבר הצלחת העם הזה, אז אם גם המה יתחזקו, כחומה בצורה נעמוד. וה׳ ייטיב צאתינו ובואינו ושלום לנו ולכל ישראל.

אלה דברי אחיכם הצעיר

מנחם ב״ר יהודה ליליענטהאל.

ד׳ תשרי תר״ג לפ״ק פה ווילנא.

# המחלקה הרביעית

יבואו בה

כמה מיני מצבות קבר (גראבטריפטען) וטיטולאטורען לדוגמא ולמשל.

גם יבואו בה

סדר נסחי השטרות הנהוגים בינינו בלשון הקדש מדויק ומדוקדק היטב נלקחים מספר נחלת שבעה. עם תרגום אשכנזי מאת הרמב"מן ז"ל. ונוסח הגט ודקדוקו עם העתקת תרגום אשכנזי למען יהיה ביד כל אחד ואחד לעת מצוא טופסי השטרות לדוגמא לעריך מכתביו אחריהם.

## מצבות קבר (גראבשריפטען).

---

פה נקבר

איש תם וישר, הלך תמים ופעל צדק,
ירא אלהיו כל ימיו, צדיק באמונתו
חיה, ה"ה היקר כ"ה . . . בן . . .
מת בזקנה ושיבה טובה ומת בימי
זקנתו במלאות מספר ימיו) ביום . . .
ונקבר בשם טוב ביום . . .
ת"נ"צ"ב"ה (ר"ת: תהי נשמתו צרורה בצרור החיים).

פ"נ

איש אמונים צדיק וישר ירא אלהים וסר מרע
עושה צדקות בכל עת, מת בדמי ימיו ביום
. . . ונקבר למחרתו ביום . . .
ת"נ"צ ב"ה

---

עדה המצבה ועד הגל הזה על השוכב תחתיו, כי הוא היה איש תם וישר דורש טוב ועושה צדקה בכל עת. ה"ה האלוף הקצין מוהר"ר ופלוני) אשר גוע ונאסף אל עמו ביום ד' כ"ה לחדש שבט שנת ת"ר - לפ"ק.

זאת

מצבת אשת לפידות טובת שכל וטובת מעשים, אם עניים ואחית אביונים עטרת בעלה ותפארת בניה, היא האשה הצנועה הגבירה המהוללה מרת (פ') ז"ל, אשר מתה ונאספה אל עמה ביום . . . לחדש . . . שנת . . . לפ"ק מעשיה לא ישכחו וזכרונה לא יסוף, ונפשה תהי צרורה ב"ה.

— — — —

פ"נ

ילד רך (ילדה רכה) הבחור (הבתולה) פ"ב"פ
מת (מתה) בחמש לשני חייו (תוך שנתו אָדער
תוך שנתה ביום פ' . . . ת"נ"צ"ב"ה.

איבריגענס ביטעט יעדעס בית החיים דאפיר אוסטער אוים אלטער אונד נייער צייט.

---

# מצבות גדולי ישראל.

בהיותי אני הצעיר מה״ל בקרית מלך רב ברלין הבירה והתענגתי בחברת חכמיה ותפארת בניניה ובתי משושיה, הובילוני רגלי מרחוק לנוד גם בבית קברות ישראל מקום אור זרוע לישרי לב, עת יצוה אל חי — וישני אדמת עפר יקיצו. ואתה, ידידי הקורא! קרא את הרשום על קבר הרב החכם רבינו משה בן מנחם זצ״ל. כענות לבו בימי חייו, כן רשום בכתב אמת בלי לשון מדברת גדולות תָּו עולם על מצבת קבורתו, וזה לשונו:

פ״נ

החכם ר׳ משה מדעסא

נולד י״ב אלול ה׳תפ״ח

נפטר ביום ד׳ ח׳ שבט ונקבר למחרתו ביום ה׳ וי״ו בו ה׳תקמ״ו

תנצב״ה.

---

ולא רחוק ממשכן אדמת קדשו פגעתי את מצבת החכם הרופא המפואר האָפּראַטה ופראָפּעסאָר ה ע ר ץ הנודע לתהלה בכל הארץ.

ואלה הדלתות אשר צוה לחרות על אבן מצבתו בעט ברזל ועופרת ככתבו וכלשונו, כי דובר צחות בלשון עבר היה החכם הלזה:

נולד כ״ב שבט תקו״ל, נאסף אל אבותיו ביום ה׳ כ״ו טבת ונקבר עש״ק כ״ז בו תקס״ג ל׳ הרופא מרדכי בן הירץ לוי.

יֶלֶד מִסְכֵּן מִגֶּזַע חֲשׁוּכִים נוֹלַדְתִּי
סָבוֹל עֲמַל אֱנוֹשׁ מֵעוֹדִי לָמַדְתִּי
אֱמֶת בִּקַּשְׁתִּי. מַדָּע וּמְזִמָּה שָׁמַעְתִּי
וּבְגַן עֲצֵי חַיִּים עַנְפֵי דַעַת נָטַעְתִּי
מִיץ תְּנוּבָתָם לְכָל דּוֹרֵשׁ הִשְׁקֵיתִי
אֵלֶּה שָׁתוּ וַיַּשְׂכִּילוּ וְאֵלֶּה בְּכֹחָם הֶחֱיֵיתִי.

מְאַהֲבַי חִבַּבְתִּי בְּלֵב. גַּם הֵם אֲהֵבוּנִי
מְקַנְאַי פָּצוּ פֶה — אַךְ בִּלְבָּם כִּבְּדוּנִי
תַּעֲנוּגוֹת רוֹזְנִים וּמְרוֹרוֹת קְשֵׁי יוֹם טָעַמְתִּי
הֶבֶל גַּם שְׁתֵּיהֶם. אַךְ מְלֹאת חֻקִּי זָמַמְתִּי
וַתִּכְבַּד הָעֲבוֹדָה כִּי רָבְתָה, קָצַר כֹּחִי.
לַעֲפָרוֹ שָׁב גֵּוִי — וְאֶל חַי אָסַף רוּחִי.

---

## מַצֶּבֶת קְבֻרַת יַעֲקֹב *).

פֹּה תִּדּוֹם עֵין יַעֲקֹב! פֹּה שָׁלוֹם יָנוּחַ,
גֵּו הוֹלֵךְ מֵשָׁרִים מַעֲטֵה אִישׁ רוּחַ.
דַּלִּים יִבְכּוּ, כִּי כָּשַׁל עוֹזֵר לָמוֹ,
יְתוֹמָיו וְאִשְׁתּוֹ בְּמַכְאוֹב לִבָּמוֹ;
מְיוּדָּעָיו וְאוֹהֲבָיו מַר יִבְכָּיוּן,
כִּי לֻקַּח תִּפְאַרְתָּם בְּצַר יֶהֱמָיוּן!
עֵת חָשׁ לְעֶזְרָה כּוֹאֲבִים לְהוֹשִׁיעַ,
נִלְקַח בִּדְמִי יָמָיו נִלְקַח מוֹשִׁיעַ!
אַל תִּבְכּוּ לַמֵּת, כִּי חַי חַי עוֹדֶנּוּ!
כִּי צִדְקוֹ לְפָנָיו אַל־מָוֶת יַנְחֶנּוּ
וּבְלֵב יְשָׁרִים יָשְׁרוֹ יָהֵל זוֹרֵחַ,
שָׁם שָׂם לוֹ אוֹת אֱמֶת לֹא יִשָּׁכֵחַ,
עַל סֻלָּם מֻצָּב אַרְצָה מָרוֹם יַגִּיעַ
יַעֲקֹב יְחִי־אֵל לִשְׁחָקִים יַרְקִיעַ,
בְּיָהּ שְׁמוֹ, מִמְּקוֹר חַיִּים נוֹבֵעַ,
עַתָּה בְּאוֹר הַחַיִּים בְּיָהּ יִשְׁתַּעֲשֵׁעַ!
מה"ל.

---

**) פֹּה עֲטֶרֶת נָשִׁים תִּישַׁן תָּנוּחַ!
כָּל כְּבוּדָּה פְּנִימָה בַּלֵּב וָרוּחַ,
כִּי תוֹאֲמִים הָיוּ לָהּ אֹשֶׁר וָעֹשֶׁר
כָּל יִשְׁעָהּ כָּל חֶפְצָהּ צֶדֶק וָיֹשֶׁר;
וּבְטֶרֶם שָׁבָה אֶל אֵל, מִן גֵּו נִפְרָדָה
לְכָל כּוֹאֵב וְכוֹשֵׁל בֵּית מוֹעֵד יָסָדָה.
הִנֵּה כֵן הֵכִינָה לָהּ צִיּוּן תִּפְאֶרֶת
צִדְקָתָהּ תְּהִלָּתָהּ, חַסְדָּהּ מַזְכֶּרֶת,
אַךְ מַעֲטֵה יְקַר רוּחָהּ פֹּה בַּחֲצַר מָוֶת
שָׁם חַיֵּי עַד חֶלְקָהּ נְתִיבַת אַל־מָוֶת,
שָׁם יָסֵךְ בַּעֲדָהּ שָׂרָף בִּכְנָפַיִם
וְצֶדֶק לִבְ רָ כָ ה נִשְׁקַף מִשָּׁמָיִם.
מה"ל.

---

*) הוא המשכיל היקר, טוב לב ונבון דבר, הר"ר יעקב יחיאל שאָהנפעלד ז"ל, אשר מת בחצי ימיו כי ענה בדרך החיים כחו להיטיב לנכאי לבב. וידידי היקר החכם מוה' דוד בן הרב הגדול מוה' שי"ר ראפאפורט העירני לכתוב הגיון הלז על מצבת קבורתו. מה"ל.

**) Auf den Grabstein der Frau Babette (ברכה) Edlen von Lämel.

# טיטולאטורען אונד אדרעססען*).

אן איינען פאטער:

לאהובי אדוני אבי מורי ה״ה האלוף הנכבד **) כש״ת כ״ה . . .

ואם הוא חכם ובעל תורה:

לאהובי אדוני אבי מורי עטרת תפארתי, כבודי ומרים ראשי, ה״ה החכם התורני (המופלא, הרב הגדול) כש״ת כמהו׳ וכו׳.

אן איינען גראָספאטער:

לאהובי אדוני אֲבִי אבי מורי (אֲבִי אִמִּי) הישיש היקר והנכבד וכו׳.

(NB. אבי זקני איזט ניכט גוט העברעאיט.)

אן איינען אָנקעל:

לאהובי אדוני דודי היקר וכו׳.

אן איינען ברודער:

שלום לך אחי אהובי וכו׳. — אויף דער אדרעססע: לאחי האהוב וכו׳.

אן איינען שוויגערפאטער:

לאדוני חתני (ניכט חמי) ה״ה הגביר (הישיש) הנכבד וכו׳.

אן איינען זאָהן:

לבני יקיר לי ה״ה (הבחור) המשכיל כש״ת וכו׳.

אָדער קורצוועג: שלום לך בני!

אן איינען שוויגערזאָהן:

לבעל בתי, אָדער: לְחֲתָנִי איש יקר וכו׳ — אָדער אויך: שלום לך בני!***)

אן איינען נעפפען:

לבן אחי, אָדער: לבן אחותי האהוב והנחמד וכו׳.

---

*) דיא העברעאישען טיטעל דער פרויען זינד היר װעגגעלאססען, וויל מאן אן ווייבער נור אין דער לאנדעססשפראכע שרייבען זאָלל.

**) מאן פערמיידע אין דער אויפשריפט אָדער אנרעדע דיא פרעדיקאטע: הקצין, העשיר, וויל רייכזיין נואר איין לייטליכעס גליק אבער קיין עהרענטיטעל איזט. הנגיד והגביר אבער דריקען מעהר דען מאן פאָן אנזעהען אונד ווירדע אויס, דאהער מאן דען געברויך דערזעלבען בייבעהאלטען קאָן.

***) דאס מאן אויך אים העברעאישען זיינע שוויגערזאָהנע אונד שוויגערטאָכטער קינדער נעננען קאָן בעווייזעט דער פסוק: שבנה בנותי וכו׳ (רות א׳ י״א).

אן איין געטוויסטער קינד:

לבן דודי. אָדער לבן דודתי היקר וכו׳.

אן איינען שוואגער:

לאחי אשתי, אָדער: לבעל אחותי היקר וכו׳.

אן איינען וויטלייפיגען פערוואנדטען:

לשארי הקרוב לי, אָדער: לשארי בשרי ה״ה היקר וכו׳.

אן איינען יוגענדליכען פריינד:

לידידי ורעי מנעורי ה״ה וכו׳*), אָדער: ידידי אלוף נְעורי!

אן איינען אנגעזעהענען הערן:

להגביר הנכבד, נגיד ושוע, ה״ה היקר כש״ת.

אן איינען געמיינדען־פאָרשטעהער:

להנגיד המהולל ראש העדה קרוא מועד, ה״ה הפרנס ומנהיג (גבאי צדקה גובה הקהלה) הנכבד כ״ה....

לבעל תורה:

להתורני והרבני המופלא היקר הנעלה כש״ת כמהו׳.

לאב״ד:

אל אביר הרועים, הרב המורה צדק לעדתו, יושב בשבת תחכמוני, ה״ה החכם מרנא ורבנא כש״ת מהו׳.... אב״ד דק״ק... יע״א.

לגדול הדור מפורסם:

לנשיא ישראל, אדיר התורה, ה״ה הרב הגאון הגדול המפורסם מופת הדור ומאיר עיני חכמים, נודע בשערים שמו לתהלה ולתפארת, מרנן ורבנן כש״ת מהו׳... אב״ד ור״מ דק״ק... יע״א.

למליץ ומשורר:

להחכם המליץ הנפלא, שפתותיו נוטפות מור, נעים זמירות ישראל, ה״ה היקר כש״ת וכו׳.

---

*) פערטרויעטע פריינדע קאָננען זיך נאך בעליעבבען טיטולירען.

# נוסח איזה שטרות

## עם העתקה אשכנזית מהרטב"מן ז"ל.

---

## סדר תנאים ראשונים.

המגיד מראשית אחרית, הוא יתן שם ושארית לאלה דברי התנאים והברית שנדברו והותנו בין שני הצדדים דהיינו בין הבח' (פב"פ) בהסכמת אביו (פב"פ) צד אחד, ובין כמר (פב"פ) העומד מצד בתו הבתולה מרת (פלונית) צד שני. ובשאלת פיה ואמרה הן.

ר"ד הבח' (פב"פ) הנ"ל ישא במז"ט את הבתולה מרת (פלונית) הנ"ל בחופה וקדושין כדת משה וישראל. ואל יבריחו ואל יעלימו לא זה מזו ולא זו מזה משום הברחת ממון בעולם, רק ישלטו בנכסהון שוה בשוה. וכמר (פ') אבי החתן הנ"ל ילביש את בנו החתן (פ') קודם החופה במלבושי כבוד, גם יתן לו מזומנים סך (פלוני). וכמר (פ') אבי הכלה הנ"ל יכנים לנדן בתו הנ"ל סך (פ') קודם החופה ותכשיטין כסף וזהב בעד סך (פלוני), גם ילביש אותה במלבושי כבוד לפי ערך הנדוניא קודם החופה ומטה מוצעת ובגדי פשתן וצעיפים וטלית וקיטל הכל לפי כבודו ולפי ערך הנדוניא. והחתונה תהא למז"ט בזמן (פלוני) על הוצאות כמר (פ') אבי הכלה במקום (פלוני), או בתוך זה הזמן מתי שיתרצו שני הצדדים הנ"ל, וכל הא דלעיל קבלו עליהם שני הצדדים הנ"ל לאשר ולקיים בח"ח ובש"דא ובקנם חצי הנדוניא, והקנם לא יפטור את החרם והחרם לא יפטור את הקנס. וכמר (פלוני) אבי הכלה הנ"ל יתן להזוג מזונות על שלחנו ב' שנים רצופות אחר החתונה ודירה בביתו ד' שנים אחר החופה בצירוף ב' שנים של מזונות. ערב קבלן מצד החתן נעשה (פב"פ ופב"פ), ומצד הכלה נעשה ע"ק' פב"פ ופב"פ), והצדדים מחוייבים לפצות את הערבים מן הערבות שלא יגיע להם שום היזק ח"ו. וכמר (פלוני) הנ"ל יתן לבתו שטר

הצי זכר. כנגדו ישתדל החתן מאחיו שטר חליצה בחנם. ומחמת קטט ועידור ח"ו יעמוד כתקנות קהלות שו"ם. וקנינא מן החתן (פ׳) ומן הע"ק להצד שכנגדו על כל הא דכתיב ומפורש לעיל במנא דכשר למקני׳ ביה ומה שנעשה היום יום (פלוני).

הכל שריר וקיים. (וחותמין ב׳ עדים)

## Erste Ehepacten.

(Verlobungspacten.)

Der das Zukünftige voraus sagen kann, gebe Segen und beständige Fortdauer den Worten dieses Contracts und dieses Bundes, welcher zwischen den beiden Parteien verabredet und bedungen worden, nämlich: zwischen dem Jüngling N. Sohne des N. mit Einwilligung seines Vaters an einem; und zwischen dem Herrn N. N., der die Stelle seiner Tochter der Jungfer N. vertritt, am andern Theile. Zuvörderst will der Jüngling, gedachter N. N., zum guten Glück sich mit der Jungfer N., unter dem Trauhimmel, durch die Trauungs-Ceremonie nach der Weise Moses und Israel, ehelich verbinden. Sie wollen ferner nichts, weder er ihr, noch sie ihm verhehlen und geheimhalten, in Ansehung ihres Geldes und ihrer Güter: sondern sie werden Beide in gleichem Maße über ihre Güter Macht und Gewalt haben. Herr N., der Vater des obgenannten Bräutigams, soll ferner seinen Sohn, den obgedachten Bräutigam noch vor der Hochzeit mit Ehrenkleidern kleiden, und ihm die verwilligte Summe baar Geld (nämlich so und so viel) geben. Herr N. hingegen, der Vater der Braut, gibt seiner Tochter zur Aussteuer (die und die Summe) vor der Trauung, auch Kleinodien, von Gold und von Silber (an Werth so und so viel). Er will sie auch mit Ehrenkleidern bekleiden nach Verhältniß des Standes und Größe der Aussteuer, und zwar alles noch vor der Trauung. Er will ihr auch ein Bett mit Bettzeug und allem Zugehör, Leinenzeug, Hauben und Mützen, einen Betmantel, und

einen Sterbekittel, alles der Aussteuer und ihrem Stande gemäß mitgeben. Die Hochzeit soll zum guten Glück (zu der und der Zeit), auf Kosten des Herrn N., des Vaters der Braut, (an dem und dem Ort) gehalten werden, oder noch vor der Zeit, wenn eher es die gedachten Parteien festsetzen wollen. Zu diesem Allem haben sich die mehr erwähnten Parteien verbindlich gemacht, daß sie es halten und befolgen wollen, unter einem schweren Bann und Eid des Gesetzes unter der Strafe der Hälfte der Aussteuer, wenn sie es übertreten. Es soll aber nicht etwa die Geldstrafe von dem Banne, oder der Bann von der Geldstrafe befreien. Herr N. N. Vater der Braut, will auch das Ehepaar an seinem Tisch zwei Jahre lang (oder wie lange er will), nach der Hochzeit beständig speisen, und dasselbe in seinem Hause vier Jahr nach der Trauung frei wohnen lassen, die beiden Jahre, da er sie speiset, mit dazu gerechnet.

Die Bürgen, welche als Selbstschuldner für den Bräutigam haften wollen, sind N. N. und N. N., und für die Braut haben die Bürgschaft als Selbstschuldner übernommen N. N. und N. N. Die Parteien aber sind schuldig, die Bürgen wieder von ihrer geleisteten Bürgschaft zu entledigen, damit sie keinen Schaden davon haben mögen. Der Herr N. will seiner Tochter den Versicherungsbrief geben, daß sie nach seinem Tode die Hälfte so viel als einer seiner Söhne erben soll, wogegen der Bräutigam von seinen Brüdern, oder der Vater des Bräutigams von seinen Söhnen auswirken will, daß sie ihr einen Chaliza- oder Ausziehungsbrief umsonst geben. Sollte aber, dafür Gott sei, Todesfall oder Zwiespalt entstehen, so hat es bei der Einrichtung, welche vormals die Gemeinde zu Speyer, Worms und Mainz dieserhalb getroffen, sein Bewenden.

Alles dieses haben wir in Besitz genommen, von der Partei den Bürgen zum Besten der Gegenparteien, zu Haltung Alles dessen, so eben beschrieben und ausgedrückt worden, mittelst eines

Zeugen, welcher tüchtig ist, damit in Besitz zu nehmen*). Geschehen u. s. w. Alles werde befolgt und gehalten.

## סדר תנאים אחרונים.

מז"ט יצמיח ויעלה, כגן רטוב עד למעלה, דברי הברית והתנאים האלה שנדברו והותנו בין שני הצדדים בשעת החופה, ביום (פ') בכך וכך לחדש (פ') בשנת (פ) בכאן עיר (פ') דהיינו כמר (פב"ב) ובנו החתן (פ') צד אחד, וכמר (פב"פ) ובתו הכלה הבתולה מרת (פ') צד שני.

ר"ד כמר (פ') הנ"ל נשא וקידש את הבתולה מרת (פ') הנ"ל בטבעת קידושין של זהב והכניסה לחופה כדת משה וישראל, והיא קבלה הקדושין ממנו. וכמר (פ') הכנים לנדן בנו סך (פ') ומלבושי שבת וי"ט וחול וסבלונות וט"ק לפי כבודו, וכמר (פ') הכנים לנדן בתו הכלה סך (פ') במזומנים קודם החופה והלביש את בתו במלבושי כבוד שבת וי"ט וחול ובגדים וצעיפים וטלית וקיטל וסבלונות הכל לפי כבודו. גם השתדל כמר (פ') שטר חליצה מכל אחיו קודם החופה. וכמר (פ') אבי הכלה נתן לבתו שטר חצי חלק זכר בן פשוט. וכמר (פ') יתן להזוג שתי שנים מזונות על שלחנו כאחד משאר אוכלי שלחנו ואחרי כלו שני המזונות יתן עוד שתי שנים דירה בביתו. וכל אותן ד' שנים הנ"ל יהיו הזוג מנוקים מכל הוצאות הבית עץ ושמן. ויתן להזוג משך זמן הנ"ל שליש ריוח מכל משא ומתן אשר יקרה ה' לפניו הן בבית והן בשדה. ומעתה הזוג הנ"ל ינהגו יחד באהבה ובחבה ולא יבריחו ולא יעלימו ולא ינעלו לא זה מזו ולא זו מזה שום הבריחה בעולם, רק ישלטו שניהם שוה בנכסיהם. ואם ח"ו שיעשה כמר (פ') הנ"ל לזוגתו מרת (פ') איזו דברים שאינה יכולה לסבול וצריכא לב"ד אז תיכף ומיד יתן לה עשרה זהובים לפיזור מזונות, וכן יתן לה כל חדש וחדש משך ימי הקטט וכל בגדים ותכשיטים השייכים לגופה, וירד עמה לדין ישראל לב"ד שלהם (לב"ד הסמוך) תוך ב' שבועות אחר בקשתה ממנו. וע"פ יעמוד כל ריב וכל נגע. ואחר שנתפשרו תחזור מרת (פ') לבית בעלה וכל הנותר בידה מן המעות וכל

*) Dieses geschieht gewöhnlicher Weise vermittelst eines Kleides, welches die Zeugen Demjenigen anzufassen geben, von welchem sie in Besitz nehmen, und wird diese Handlung der Mantelgriff genannt.

בגדים ותכשיטים תחזיר למקומה הראשון. ומחמת העידור כך נתקן. שאם יעדר ח"ו כמר (פ') הנ"ל בשנה ראשונה אחר החופה בלי זרע קיימא מאשתו הנ"ל אז תקחי מרת (פ') הנ"ל כל מה שהכניסה ולא כתובה ותוספת. ואם ח"ו יעדר בשנה שנייה אחר החופה בלי זרע קיימא מזוגתו הנ"ל אז תקחי מרת (פ') הנ"ל מה שהכניסה וחצי מן התוספת. ואם יעדר ח"ו בשנה שלישית ומשלישית ואילך תקחי היא כתובה ותוספת. ואם ח"ו שתעדר היא מ' (פ') הנ"ל בשנה ראשונה אחר החופה בלי זרע קיימא יחזיר כמר (פ') הנ"ל ליורשיה כל מה שהכניסה בניכוי הוצאות כסדרן. ואם ח"ו שתעדר בשנה שנייה אחר החופה בלי ז"ק ממנו יחזיר כמר (פ') הנ"ל ליורשית החצי ממה שהכניסה לו בניכוי הוצאות כסדרן ובשנה השלישית ומשלישית ואילך הדין חוזר לסיני הבעל יורש את אשתו. והיא נוטלת כתובה ותוספת. ובכל הזמנים הנ"ל היא נוטלת הטבעת קידושין בראש בלי ניכוי ומגרעת כתובתה. וכל הנ"ל נעשה בפנינו עדים ח"מ בק"ם ובת"כ בפועל דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי. וקנינא מכל אחד מן הצדדים הנ"ל להצד שכנגדו על כל מה דכתיב ומפרש לעיל במנא דכשר למקניא ביה והכל שריר וקיים.

(וחותמין ב' עדים)

## Zweite Ehepacten.

(Trauungspacten.)

Gutes Glück treibe hervor und bringe in die Höhe, wie das Kraut eines gewässerten Gartens, die Worte dieses Bundes und dieses Contracts, welche die zwei Parteien gemacht und verabredet haben, zur Zeit der Trauung, an dem und dem Tage, in dem Monate —, im Jahr — hier in der Stadt N., nämlich der Herr N. N. und sein Herr Sohn der Bräutigam N. auf der einen Seite, und Herr N. N. und seine Tochter, die Braut, Jungfer N., auf der andern Seite. Vor uns unterschriebenen Zeugen haben diese Parteien, auf alle Weise, wie es nur vortheilhaft sein kann, über alle Worte des folgenden Vertrags, den Mantelgriff gemacht. Zuvörderst hat der Junggesell, der Bräutigam N., die Jungfer N. vermittelst eines goldenen Trauringes geehlichet und geheiratet, auch sie unter den Trauhimmel geführt, nach den Rechten Moses und

der Israeliten. Sie hat auch die Trauung angenommen, nach Gebrauch und eingeführter Weise. Herr N. hat seinem Sohne zur Aussteuer (die und die Summe) gegeben und ihn mit Ehrenkleidern für den Sabbath, die Festtage und die Werktage bekleidet, wie es billig und recht ist, auch Standesgemäß und nach dem Verhältniß der Aussteuer. Er hat ferner seinem Sohne Hohzeitgeschenke und den Trauring nach seinem Vermögen mitgegeben. Herr N. hingegen hat (die und die Summe) an baarem Gelde vor der Trauung seiner Tochter zukommen lassen. Er hat seine Tochter, die Braut, mit Ehrenkleidern bekleidet, mit Röcken für den Sabbath, Fest- und Werktage, und ihr Kleider, Kopfputz, Ehegeschenke und ein vollständiges und mit allem Zugehör versehenes Bett, alles Standesgemäß und nach der Größe des Brautschatzes, mitgegeben. Herr N. hat ferner seinem Sohn, dem Bräutigam, für seine Braut den Chalizabrief von allen seinen Brüdern ausgewirkt, und Herr N., Vater der Braut, seiner Tochter den Versicherungsbrief gegeben, daß sie nach seinem Tode halb so viel als einer seiner Söhne, nach dem Erstgebornen, erben solle. Herr N. N. Vater der Braut hat sich auch durch den Mantelgriff, und Handschlag völlig nach dem Rechte eines Eides des Gesetzes mit einer vollkommenen und wahren Verbindlichkeit anheischig gemacht, das Paar zwei völlige Jahre an seinem Tische zu speisen, und wenn diese Jahre verflossen sind, ihnen noch zwei Jahre freie Wohnung in seinem Hause zu geben. In diesen vier Jahren soll das Paar von allen Ausgaben des Hauses frei sein, z. B. von der Anschaffung des Brennholzes, der Lampen und des Oels. Was das gedachte Ehepaar aber anbelangt, so sollen sie mit einander in Liebe und Freundlichkeit leben, und weder er ihr, noch sie ihm etwas in der Welt verhehlen, verbergen und vorbehalten; sondern Beide sollen gleiche Macht über ihre Güter haben. Sollte aber, welches nicht geschehen möge! Herr N. sich gegen seine Ehegattin, Frau N., deren oben Meldung geschehen, etwa so betragen, daß sie es nicht länger aushalten könnte,

und darüber klagen müßte: so soll er ihr gleich und ohne Verzug 10 Sus zu ihrem Unterhalte geben, und eben so viel hernach alle Monate, so lange der Zwist dauert. Er soll ihr auch ihre Kleider und Kleinodien geben, die zu ihrem Leibe gehören. Vornehmlich aber soll er mit ihr vor dem Gericht erscheinen, unter dem sie stehen*). Auf den Ausspruch dieser Richter soll die ganze Sache und Streitigkeit ankommen. Wenn sie sich darauf nun wieder verglichen haben, so soll die Frau N. zu ihres Mannes Hause zurückkehren, und alles was an baarem Gelde, Kleidern und Geschmeide noch vorhanden, mit zurückzubringen. Was Todesfälle anbelangt, ist Folgendes verabredet worden: Wenn obbenannter Herr N. im ersten Jahre nach der Trauung sterben sollte, ohne von seiner erwähnten Ehegattin lebendige und gesunde Erben nachzulassen, so soll gedachte Frau N. Alles zu sich nehmen, was sie eingebracht hat, aber nicht das ihr im Traubriefe und Vermehrungsbriefe vermachte Geld. Sollte er aber im andern Jahre nach der Trauung ohne vollkommene Erben von ihr mit Tode abgehen: so soll gemeldete Frau zu sich nehmen, was sie eingebracht hat, und die Hälfte der Zugabe. Wenn er aber im dritten oder in den folgenden Jahren stirbt, so nimmt sie das ihr im Trauschein und Zugabebriefe versprochene Geld alles hin. Wenn die Frau N. im ersten Jahre nach der Trauung, ohne beständigen Samen von ihrem gedachten Manne, sterben sollte: so soll gemeldeter Herr N. ihren Erben nach Abzug der ordentlichen Unkosten**) Alles wieder herausgeben, was er von ihr bekommen hat. Stirbt sie im zweiten Jahre nach der Hochzeit, ohne Kinder, so soll Herr N., dessen eben Meldung geschehen, ihren Erben die Hälfte von dem heraus geben, was sie

*) Wenn aber in ihrer Stadt kein eignes Gericht ist, so schreibt man zum nächsten Gericht, oder vor dem Gericht, welches sie sich erwählen werden, und zwar innerhalb 14 Tagen, nachdem sie es von ihm verlangt hat.

**) Bei der Beerdigung ꝛc.

eingebracht hat, nach Abzug der ordentlichen Unkosten. Stirbt sie endlich in dem dritten und in den folgenden Jahren, so soll es nach dem Gesetz Gottes gehalten werden, daß der Mann die Güter der Frau erbe. In allen diesen Fällen aber soll sie zuvörderst ihren Trauring hinnehmen, ohne daß ihr der Werth desselben von ihrem Traubriefe abgezogen werde. Alles, was hier stehet, ist von uns unterschriebenen Zeugen mit dem Mantelgriff und Handschlag geschehen, vollkommen, nicht Scheincontract, auch nicht als ein bloßer Entwurf. Wir haben von einer jeden Partei für die andere in Besitz genommen, in allen Stücken die oben geschrieben stehen, vermittelst eines Zeugen, der tüchtig ist, damit in Besitz zu nehmen. Alles soll gehalten und bestätigt werden!

Es unterschreiben sich zwei Zeugen.

---

## סדר כתובה.

ברביעי בשבת שלשה ומים לחדש... שנת חמשת אלפים ושש מאות ושש עשרה ... לבריאת עולם למנין שאנו מונין כאן... איך ר׳ פלוני ב״פ׳ אמר להדא בתולתא[1] (פב״פ) הוי לי לאנתו כדת משה וישראל, ואנא אפלח ואוקיר ואיזון ואפרנס יתיכי[2] כהלכות גוברין יהודאין דפלחין ומוקרין וזנין ומפרנסין לנשיהון בקושטא. ויהיבנא ליכי מהר בתוליכי כסף זוזי מאתן דחזי ליכי מדאורייתא[3] ומזוניכי וכסותיכי וסיפוקיכי ומיעל לותיכי כארח כל ארעא, וצביאת מרת (פ׳) בתולתא דא[4]. והות ליה לאנתו. ודין נדוניא דהנעלת ליה מבי אבוה[5] בין בכסף בין בזהב בין

---

[1]) ובאלמנה: ארמלתא, בגרושה: מתרכתא ובחלוצה: חלוצתה, כדי לגלוי ולפרסם שהיא אסורה לכהן.

[2]) בפולין: ליכי.

[3]) ובאלמנה: ויהיבנא ליכי כסף ארמלותיכי זוזי מאה דחזי ליכי מדרבנן. ובגרושה: כסף מתרכותיכי. ובחלוצה: כסף חליצותיכי.

[4]) ובאלמנה: ארמלתא דא, ובגרושה ובחלוצה כנ״ל.

[5]) וביתומה: מבי נשא.

בתכשיטין במאני דלבושא [1]) ובשימושא דערסא חמשין [2]) לטרין [3]).
וצבי ר׳ (פ׳) חתן דנן והוסיף לה מן דיליה חמשין לטרין סך הכל מאה
לטרין דכסף. וכך אמר ר׳ (פ׳) חתן דנן אחריות שטר כתובתא
דא ותוספתא דין [4]) קבלית עלי ועל ירתי בתראי להתפרע מכל
שפר ארג נכסין וקנינין דאית לי תחות כל שמיא דקנאי ודעתיד
אנא למקנאי, נכסין דאית להון אחריות ודלית להון אחריות
כלהון יהון אחראין וערבאין לפרוע מנהון שטר כתובתא דא
ותוספתא דין [5]) ואפילו מן גלימא דעל כתפאי בחיים ובמות [6]) מן
יומא דנן ולעלם ואחריות וחומר שטר כתובתא דא ותוספתא
דין [7]) קבל עליו ר׳ (פב"פ) חתן דנן כחומר כל שטרי כתובות ותוספתות
דנהגין בבנות ישראל העשויין כתיקון חז"ל דלא כאסמכתא ודלא
כטופסי דשטרא וקנינא מן ר׳ (פב"פ) חתן דנן למרת (פב"פ)
בתולתא דא [8]) בכל מה דכתב ומפרש לעיל במנא דכשר למקניא
ביה. הכל שריר וקיים.

וחותמין ב׳ עדים. ובחתכנו חותם החתן לצד שמאל [פב"פ חתן].

## Traubrief.

(Eheverschreibungen.)

Am vierten Tage in der Woche, am dritten Tage des Monats N. im Jahr fünftausend u. s. w. nach Erschaffung der Welt, nach der Zahl, die wir hier in der Stadt N. zählen. Es hat der Herr N. Sohn des N. zu dieser Jungfer, der N. Tochter des N. gesagt: Sei meine Frau nach dem Rechte Moses und Israels, so

---

[1]) בפולין: בשימושי דירה.
[2]) באשכנז: עשרים וחמשה או עשרין וחמשה.
[3]) בפולין כותבין כך: מאה זקוקים כסף צרוף. וצבי ר׳ (פ׳) חתן דנן והוסיף לה מן דיליה מאה זקוקים כסף צרוף אחרים כנגדן סך הכל מאתים זקוקים כסף צרוף.
[4]) בפולין: כתובתא דא נדוניא דין ותוספתא דא.
[5]) בפולין: כתובתא דא נדוניא דין ותוספתא דא.
[6]) יש ספרים כותבין: בחיי ובמותי.
[7]) בפולין: כתובתא דא נדוניא דין ותוספתא דא.
[8]) באשכנז: ארמלתא דא. ובגרושה ובחלוצה כנ"ל.

will ich dich bedienen und in Ehren halten, speisen und ernähren, nach der Gewohnheit der jüdischen Männer, die ihre Frauen redlich bedienen, speisen und ernähren. Ich will dir auch die Morgengabe deiner Jungferschaft [1]), nämlich an Silber zwei hundert Sus, die dir nach der Lehre des Gesetzes gehören, dazu auch deine Speise, deine Kleider und Nothdurft, und will dir beiwohnen, wie es in der ganzen Welt gebräuchlich ist. Die Frau N., diese Jungfer [2]), die Tochter des N., hat auch eingewilligt, seine Ehefrau zu sein. Ihre Mitgabe oder das Heiratsgut, so sie aus dem Hause ihres Vaters mitgebracht hat [3]), sowohl Silbergeld, Gold und Kleinodien, als Kleidung, die man tragen kann, und was zur Wohnung und zum Bett gehört [4]), alles das nimmt Herr N. dieser Bräutigam, an zu hundert [5]) Sekukim [6]) fein Silber. Als eine Zulage will ihr Herr N. dieser Bräutigam, von dem Seinigen noch hundert Gulden fein Silber hinzuthun, so daß die ganze Summe zweihundert Sekukim oder Gulden fein Silber betragen soll [7]). Der Bräutigam N. hat

[1]) Wenn es eine Witwe ist, schreibt man: die Morgengabe deiner Witwenschaft; ist es eine Geschiedene, so schreibt man: deiner Scheidung; ist es eine Chaluza (der von ihres verstorbenen Mannes Bruder die Ehe versagt worden), so schreibt man: deiner Befreiung von der Bruderehe, nämlich an Silber hundert Sus, die dir nach Anordnung der Rabbiner zukommen.

[2]) Wenn es eine Witwe ist, schreibt man: diese Witwe; ist es aber eine Geschiedene, so schreibt man: diese Verstoßene; ist es eine solche, die sich durch das Ausziehen des Schuhes von ihrem Schwager losgemacht hat, so schreibt man: diese von der Bruderehe befreite.

[3]) Wenn es ein Waisenkind ist, so schreibt man nicht aus dem Hause ihres Vaters, sondern: aus dem Hause ihrer Familie.

[4]) D. i. Mobilien und Bettzeug 2c.

[5]) Wenn es eine Witwe oder Geschiedene oder Chaluza ist, so schreibt man zu fünfzig.

[6]) Gulden.

[7]) Ist es eine Witwe oder Geschiedene, oder der die Ehe von ihrem Schwager ist abgeschlagen worden, so schreibt man: er will ihr von dem Seinigen noch fünfzig Gulden fein Silber zugeben, so daß die ganze Summe hundert Silbergulden beträgt.

ferner gesprochen: Ich übernehme auf mich und meine Erben nach mir die Gewährleistung für diesen Trau-, Aussteuer- und Vermehrungsbrief, so daß er soll bezahlt werden von meinen besten Gütern und Besitzungen, die ich unter dem ganzen Himmel habe, die ich bereits erworben, und die ich noch künftig erlangen werde, sowohl von beweglichen als unbeweglichen Gütern. Alle die sollen verborgt und verpfändet sein, daß davon für mich dieser Trau-, Aussteuer- und Vermehrungsbrief bezahlt werde, sollte auch der Mantel, den ich auf meinen Achseln trage, dazu hergegeben werden müssen, es sei noch bei meinem Leben, oder nach meinem Tode, von heute bis ewig. Die Gewährleistung für diesen Trau-, Aussteuer- und Vermehrungsbrief hat der Bräutigam N. N. auf sich genommen, nach der Giltigkeit und dem Nachdruck aller Obligationen, die unter den Töchtern in Israel gewöhnlich sind, die, nach Anordnung unserer Weisen seligen Andenkens, gemacht worden, nicht wie ein Scheincontract oder ein bloßer Entwurf. Das haben wir in Besitz genommen von Herrn N. diesem Bräutigam und es der Jungfer N. Tochter des N. übergeben, nach allem, was oben geschrieben und erklärt ist, vermittelst eines Zeugen, der tüchtig ist, etwas damit in Besitz zu nehmen. Alles soll bestätigt und bekräftigt werden.

---

## תוספת כתובה.

זכרון עדות שהיתה בפנינו עדים ח"מ (בכך וכך בשבת וכו') למנין שאנו מנין פה בעיר (פ') איך שבא לפנינו היקר ר' (פב"פ) ואמר לנא הוו עלי עדים כשרים ונאמנים וקנו ממני בק"ג אגב סידור מעכשיו וכתבו בכל לשון של זכות ויפוי כח ובכל אופן המועיל, ואף חתמו ותנו ליד אשתי מרת (פב"פ) להיות בידה וביד יורשיה אחריה לעדות ולזכות ולראיה איך שרציתי ברצון נפשי הטוב שלא באונס והכרח כלל כ"א בלב שלם ובנפש חפצה ובדעת שלימה ומיושבת, והנני מודה בפניכם היום כמודה בפני ב"ד חשוב וראוי בהודאה גמורא שרירא וקיימא דלא בהשטאה ודלא כהשנאה

ודלא בהשבעה ודלא למהידר ביה מן יומא דנן ולעלם איך שהנני מוסיף מעכשיו לאשתי מ׳ (פ׳) הנ״ל מותר על שטר כתובתה שיש לה כבר ממני המחזקת מאה לטרין דכסף העולה לסך שש מאות זהובים ריניש (שהם ארבע מאות ר״ט) מוסיף אני עליהם מעכשיו עוד שני מאות ר״ט, דהיינו יהי׳ סך הכל עיקר כתובתה ותוספתא קמייתא ודהשתא שש מאות ר״ט (ט׳ מאות זהובים ריניש) ואף אי אירכם כתובתא קמייתא תגבה בשטר כתובה דא כתובתה שיש לה כבר ממני ותוספת זו העולה ביחד לשש מאות ר״ט. וכל בגדיה ומלבושיה וצמידים ורדידים שעליהם וכל צעיפים לא יהיו נחשבין בסך הנ״ל. ולהיות כי אמרו רז״ל לכתוב לכל הנשים כתובות שוות כדי שלא לבייש למי שאין לו לכן לא כתבתי תוספת כתובה זו בתוך עיקר כתובתה. ומעתה נתתי לאשתי הנ״ל ד׳ אמות קרקע בחצרי במתנת בריא ולא במתנת ש״מ ואגבן ואגב ק״ס הנ״ל הרשיתיה והשלטתיה ומיניתיה מורשית ואפטרופסית על כל נכסי הן כסף הן שוה כסף טמון וגלוי מקרקע ומטלטלי דקנאי או דעתיד אנא למקני נכסין דאית להון אחריות ודלית להון אחריות. ושטר תוספתא דא יהיה לו כל תוקף ושיעבוד גוף הכתובה דאית לה כבר ממני ואחריות וחומר שטר תוספתא דא קבלית עלי ועל יורשי אחרי להתפרע מכל שפר ארג נכסין וקנינין דאית ליה תחות כל שמיא דקנאי ודעתיד אנא למקנא נכסין דאית להון אחריות ודלית להון אחריות כלהון יהון אחראין וערבאין לפרוע מנהון שטר תוספתא דא ואפילו מן גלימא דעל כתפאי בחיי ובמותי מן יומא דנן ולעלם. וכל מי שיבוא מארבע רוחות העולם ויבקש להפקיע כח שטר תוספת כתובה דא, ואם ח״ו שאסרב אני או יורשי אחרי לפרוע החוב הנ״ל, יהיה כח ביד אשתי הנ״ל או באי כחה לכוף ולנגוש אותי ויורשי אחרי ובאי כחי בכל ב״ד שירצו בין בדין ישראל בין בד״א וכל ההוצאות שיוציאו על זה עלי ועל יורשי אחרי לפרוע מנהון בכל אופן גוף החוב הנ״ל, וכך אמר ר׳ (פ׳) הנ״ל בפנינו עדים ח״מ. כל מודעי ומודעי דנפקי מגו מודעא וכל עדי מודעי שמסרתי כבר או שעתיד אני למסור על שט״ח זה כולם אני פוסל ומבטל לפניכם היום בביטול גמור בכל לישנא דאמרי רבנן דמבטל בהון מודעות ובפיסול כל עדי מודעות דנפקי מגו המודעות וכל זמן ששטר זה יוצא קיים מתחת ידי אשתי או באי כחה בדלא קרוע קרע ב״ד או בדלא כתב עליו תברא, אין אני ולא שום אדם

בעולם נאמנים לומר פרוע הוא כלו או מקצתו · ושטר זה לא יפסול ולא יוגרע כחו בשום ריעותא וגריעותא בעולם רק הכל יהא נידון ונדרש לטובת ולזכות בעלת שטר תוספת דא. ואחריות וחומר שטר תוספתא דא קבל עליו ר׳ (פב״פ) באחריות וחומר כל שטרי תוספתא העשויין בישראל כתיקון חז״ל דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרא · וקנינא מן ר׳ (פב״פ) לאשתו מרת (פב״פ) על כל מה דכתיב ומפורש לעיל במנא דכשר למקניא ביה הכל שריר וקיים.

## Vermehrungsbrief.

Zum Andenken des Zeugnisses u. s. w. Es ist von uns gekommen Herr N., Sohn des N., und hat zu uns gesagt &c.: Ich will dieses mit gutem Willen meiner Seele, gar nicht aus Zwang, sondern mit freiem Herzen und gutwilliger Entschließung u. s. w. Siehe! ich bekenne vor euch, als vor einem angesehenen und competirenden Gerichte, mit einem vollkommenen gegründeten und standhaften Bekenntnisse, nicht zur Veränderung &c. von diesem Tage an bis in Ewigkeit: daß ich mit gutem Willen es zu einer wirklichen und wahrhaften Schuld auf mich genommen, und meiner Ehegattin der Frau N. die Summe . . . als eine Vermehrung und Zulage ihrer Eheverschreibung bewilligt. Nämlich außer der Morgengabe und der Vermehrung, die ich ihr bei der Hochzeit verschrieben, da ich sie als eine Jungfer geheiratet habe, soll sie die erwähnte Summe als eine neue Zulage haben. Es beträgt also das Capital ihres Traubriefes und der ehemaligen und jetzigen Vermehrung (so und so viel). Wenn dann die Zeit kommt, da sie die Bezahlung fordert, so sind entweder ich, oder meine Erben, oder Bevollmächtigten schuldig, ihr von meinen Mitteln die ganze erwähnte Summe völlig auszubezahlen, ohne die geringste Einwendung und Weigerung.

Alle Giltigkeit und Kraft, welche die andern Eheverschreibungen haben, die den Töchtern Israels von ihren Männern ausgefertigt und nach Anordnung der Rabbiner abgefaßt werden, soll ebenfalls dieser Vermehrungsbrief haben, ohne die geringste Ausnahme. Ja

alle Güter und Besitzungen, die ich unter dem ganzen Himmel habe, die ich mir erworben habe, oder erwerben werde, alle die nur verpfändet werden können, sollen verborgt und verpfändet sein, so daß davon die Schuld bezahlt werden möge, wenn ich auch das Kleid, das ich trage, dazu hergeben müßte, sowohl bei meinem Leben als nach meinem Tode, von diesem Tage an ewiglich. Ich übernehme auch für mich und meine Erben die Gewährschaft für diesen Vermehrungsbrief, nach der Giltigkeit und Wichtigkeit aller in Israel gebräuchlichen Eheverschreibungen, die nach Verordnung der Weisen seligen Andenkens verfertigt sind, nicht als ein Scheincontract, oder ein bloßer Aufsatz. Wir haben in Besitz genommen von Herrn N. N. für seine Frau N. N., so wie es oben geschrieben und erklärt ist, vermittelst eines Zeugen, der tüchtig ist, etwas damit in Besitz zu nehmen.

Alles werde bestätigt und gehalten!

---

## שטר חצי זכר.

זכרון עדות שהיתה בפנינו עדים ח״מ (בכך וכך בשבת וכו׳) איך שבא לפנינו ר׳ (פב״פ) ואמר לנו הוו עלי עדים כשרים ונאמנים וקנו ממני בק״ג אגב סידור מעכשיו וכתבו בכל לשון של זכות ויפוי כח ובכל אופן המועיל, ואף החתמו ותנו ליד בתי מרת (פ׳) שהיא אשת ר׳ (פב״ב) להיות לה וליוצאי חלציה שיהיו לה מבעלה הנ״ל לעדות ולזכות ולראיה איך שרציתי ברצון נפשי הטוב שלא באונס והכרח כלל כ״א בלב שלם ובנפש חפצה ובדעת שלימה ומיושבת והנני מודה בפניכם היום כמודה בפני ב״ד חשוב וראוי בהודאה גמורה שרירא וקיימא דלא בהשטאה ודלא בהשבעה ודלא למיהדר ביה מיומא דנן ולעלם איך שיש בידי ממון בתי הנ״ל סך.... שהלוית אותם לי מידה לידי במזומנים והרי הם עלי ועל יורשי אחרי בחוב גמור ואמתי ברשו ובהלואה גמורה ומחוייב אני לשלם סך הנ״ל לבתי הנ״ל או ליוצאי חלציה שיהיו לה מבעלה הנ״ל ע״פ תנאים המבוארים בשטר זה, וכך התניתי עמה שזמן פרעון חוב הנ״ל לא יחול עלי ולא יגיע אלא שעה

אחת קודם מותי. וכשיגיע זמן ההוא אין אני שואל ומבקש זמן אחר כלל רק שמחוייב אני ובאי כחי אז לשלם כל סך הנ״ל לבתי הנ״ל או ליוצאי חלציה שיהיו לה מבעלה הנ״ל או לב״ב במעות מזומנים דוקא ובמטבע טובה דוקא העוברת לסוחר ובלי שום סחורה בעולם. (ואף כשיהיה לי שום סחורה אפילו טובה מאוד מחויב אני או יורשי אחרי וכל ב״כ לטפל בה ולמכרה אפילו בפחות מחצי שוי׳ כדי לשלם החוב הנ״ל במזומנים דוקא). גם מחוייב אני לשלם כל הוצאות והזיקות שיגיעו מחמת עיכוב פרעון חוב הנ״ל בכל אופן גוף החוב, ואין אני ולא שום אדם בעולם נאמנים אפילו בשבועה חמורה לטעון שום טענה בעולם הגורעת בה שטח״ז רק אדרבה בתי הנ״ל או יוצאי חלציה שיהיו לה מבעלה הנ״ל וכל באי כחה יהיו נאמנים נגדי ונגד יורשי אחרי ונגד כל באי כחי בדבור הקל בלי שום אלה ושבועה ובלי שום קבלת חרם לומר שטח״ז אינו פרוע ולא נמחל שעבורו לא כלו ולא מקצתו, וגם על ההוצאות ועל ההזיקות הנ״ל ועל כל שאר ענייני החוב הנ״ל על הכל יהיו נאמנים לעולם הן לפני זמן הפרעון והן בזמן הפרעון הן לאחר זמן הפרעון עד דנכתב עליו תברא בשני עדים כשרים או עד דנקרע קרע ב״ד. וכל נכסין וקנינין דאית לי תחות כל שמיא דקנאי ודעתיד אני למקני נכסין דאית להון אחריות ודלית להון אחריות כולהון יהון אחראין וערבאין לפרוע מנהון חוב הנ״ל מנאי ואפילו מן גלימא דעל כתפאי בחיים ובמות מן יומא דנן ולעלם. אכן תנאי זה התניתי עם בתי הנ״ל כשיגיע זמן הפרעון הנ״ל ויאותו בני הזכרים לירד לנחלה ולחלוק עזבוני יהיה הברירה ביד הזכרים לשלם לה חוב הנ״ל או ליתן לבתי הנ״ל או ליוצאי חלציה שיהיה לה מבעלה הנ״ל וכנ״ל או לב״כ חצי חלק זכר בן פשוט מכל נכסי שימצאו לי בעת ההיא בראוי ומוחזק מאשראי ומטלטלין ומתכשיטין שיהיו לי אז חוץ מספרים וקרקעות, אזי כשיתנו לה ההצי חלק הנ״ל הם פטורים מלשלם לה סך הנ״ל אע״פי שלא יגיע אותו חצי חלק לכדי ערך סך הנ״ל מ״מ יהיה המותר מתנה ביד יורשי אחרי שלא לתובעם לעולם כי ע״מ כן נמסרו המעות לידי מעיקרא אבל אם יעברו יורשי שלא יתנו לבתי הנ״ל או לי״ח כנ״ל כשירדו לנחלה לחלוק אזי יעמוד כל שטח״ז בתקפו שמחוייבים לשלם לה כל סך הנ״ל עד גמירא, גם הותנה שלא יועילו שום פטורין ומחילה על שט״ח זה מבתי הנ״ל או מב״כ אם לא כשיהיו מרצון בעלה הנ״ל. גם קבלתי עלי בה״ח ובשד״א ובת״כ בפועל ע״ד רבים ובפרט

ע״ד (פלוני) התני הנ״ל שלא אתן שום שטר לשום אדם בעולם כדי להבריח או להפקיע כח שטר זה בשום תחבולה וערמה בעולם. וכל התנאים האלה הותנו בתנאי כפול בהן קודם ללאו ובתנאי קודם למעשה ובדבר שאפשר לקיימו ממש כתנאי בני גד ובני ראובן לכל הלכותיו. וכל הא דלעיל קבלתי עלי ועל יורשי אחרי בחוב גמור לאשר ולקיים כל הנ״ל בחומר חרם ובשבועה דאורייתא ובתקיעת כף בפועל ובק״ס כנ״ל. וכל מודעי דמודעי ומודעי דנפקא מגו מודעא וכל עדי מודעי שמסרתי כבר או שעתיד אני למסור על שטח״ז כולם אני פוסל ומבטל לפניכם היום בביטול גמור בכל לשנא דאמרי רבנן דמבטלו בהון מודעות. ושטח״ז לא יפסול וכו׳ רק הכל יהא נדון ונדרש לזכות וליפוי כח ותועלת של בעל השטר ולעולם תהא יד בעל השטר על העליונה וידי ויד המערער על התחתונה, ודברי המערער בטלין ומבוטלין וחשובין כחרס הנשבר שאין בו ממש וכטוען אחר מעשה ב״ד חשוב דלא יתעבד ליה דינא כלל לא בר״י ולא ברא״ה ותמיד יהא שטח״ז בתקפו ובהזקתו כל זמן שלא נקרע קרע ב״ד או לא נכתב עליו חברא כתוקף כל שטרי חובות והוראות דנהגין בישראל העשויין כתיקון חז״ל דלא כאסמכתא ודלא כטופסי השטרא וקנינא וכו׳ (כדלעיל בסיום הכתובה).

## Verschreibung des halben männlichen Erbtheils.

Zum Andenken des Zeugnisses, das vor uns unten unterschriebenen Zeugen ist abgelegt worden, an dem Tage u. s. f. Es ist vor uns gekommen Herr N. N. und hat zu uns gesagt u. s. w. Gebet es meiner Tochter, Frau N., der Ehefrau des Herrn N. N., daß es ihr und ihren Kindern, die sie mit ihrem erwähnten Manne haben wird, zum Zeugniß, Titel und Beweis diene, daß ich alles, was hier stehet, beschlossen, nicht aus Zwang, sondern von ganzem Herzen und williger Seele und mit völligem und sicherm Bewußtsein und Ueberlegung. Siehe, ich bekenne heute vor Euch, als einer, der etwas vor einem ansehnlichen und hochgeschätzten Gericht bekennt, mit einem vollkommenen, festen und bestätigten Bekenntniß, nicht zum Scherz oder zur Veränderung, auch nicht es zu widerrufen von diesem Tage an bis in Ewigkeit: daß ich das Geld

meiner oberwähnten Tochter in Händen habe, tausend Ducaten (mehr oder weniger, nach dem Vermögen des Vaters), welche dreitausend Rheinische Gulden betragen, jeden Gulden zu 16 Groschen gerechnet, welche Summe sie mir in baarem Gelde gegeben hat. Sie also mir und meinen Nachkommen nach mir eine vollkommene Schuld und wahre und rechtmäßige Anleihe, so daß ich verpflichtet bin, die erwähnte Summe entweder meiner Tochter oder ihren Kindern, die sie mit diesem ihrem Manne bekommen wird, nach den Bedingungen, die in diesem Contractbriefe stehen, auszubezahlen. Ich habe aber die Bedingung mit ihr verabredet, daß die Zeit der Bezahlung nicht eher eintreffen soll, als eine Stunde vor meinem Tode. Wenn diese Zeit kommen wird, so verlange ich keine andere Frist; sondern alsdann bin ich und meine Bevollmächtigten verpflichtet, die ganze gedachte Summe meiner Tochter auszubezahlen, oder ihren Kindern, die sie mit diesem ihrem erwähnten Manne bekommen wird, oder ihrem Bevollmächtigten, und zwar schlechterdings in baarem Gelde und in guter und überall gangbarer Münze, ohne daß wir die Schuld durch Waaren sollten abtragen können (ja wenn wir auch sehr gute Waare hätten, so bin ich oder meine nachfolgenden Erben und alle meine Bevollmächtigten verbunden, uns zu bemühen, sie zu verkaufen, sollten wir auch nicht einmal halb so viel dafür bekommen, als sie werth sind, damit wir ja in baarem Gelde die gedachte Schuld entrichten können). Ich bin auch verpflichtet alle Unkosten und Schaden zu vergüten, welche durch den Aufschub der Bezahlung entstehen können, eben so gut als das Capital selbst. Ferner bin weder ich, noch sonst ein Mensch in der Welt glaubwürdig, wenn er auch die Einrede unter einem schweren Eide vorbrächte, die Kraft dieser Obligation zu vermindern. Hingegen meiner obbenannten Tochter oder ihren Kindern, die sie mit ihrem gemeldeten Manne haben wird, und allen ihren Bevollmächtigten, sollen gegen mich und meine Erben nach mir, und allen meinen Bevollmächtigten auf ein bloßes Wort, ohne Fluch und

Eid und ohne Uebernehmung des Bannes, geglaubt werden, wenn sie sagen: dieser Schuldbrief sei nicht bezahlt, und seine Verbindlichmachung nicht aufgehoben, weder gänzlich noch zum Theil. Auch in Ansehung der Unkosten und Beschädigungen und aller übrigen Sachen der erwähnten Schuld, in allem dem sollen sie ewig glaubwürdig sein, sowohl vor, als in und nach der Zeit der Bezahlung, so lange, bis darüber ein Aufhebungs- oder Zernichtungsbrief vor giltigen Zeugen geschrieben, oder der Brief vom Gerichte zerrissen wird. Alle Güter und Besitzungen, die ich unter dem ganzen Himmel habe, die ich bereits habe, oder noch künftig mir erwerben werde, sowohl bewegliche als unbewegliche Güter, sollen verborgt und verpfändet sein, und ich muß damit, wenn ich auf keine andere Art kann, gedachte Schuld abtragen, wenn ich auch sogar den Rock verkaufen müßte, den ich auf meinem Leibe trage. Und das soll nicht nur so bei meinem Leben, sondern auch nach meinem Tode von nun an, in der ganzen Folge der Zeit, gehalten werden. Ich habe hingegen diesen Contract mit meiner Tochter gemacht, daß, wenn die erwähnte Zeit der Bezahlung kommt, und meine männlichen Kinder das Erbtheil in Besitz nehmen und zur Theilung meines Nachlasses schreiten wollen, so soll es meinen Söhnen frei stehen, ob sie ihr die obgenannte Summe ausbezahlen, oder ihr, meiner Tochter, oder ihren Kindern, die sie von diesem Manne alsdann haben wird, oder ihren Bevollmächtigten, halb so viel als meinem Sohn nach dem Erstgebornen von allen meinen Gütern geben wollen, die ich verlassen werde, und zwar von den vorhandenen sowohl, als von ausstehenden sichern und unsichern Schulden, Mobilien und Kleinodien, die ich alsdann haben werde, ausgenommen Bücher und liegende Güter. Wenn sie ihr den erwähnten halben Theil geben, so dürften sie ihr nicht die gemeldete Summe bezahlen, wenn auch dieser halbe Theil nicht so viel als die gedachte Geldsumme ausmachen sollte, da dann der Ueberschuß meinen Erben völlig geschenkt sein, und ihnen nie abgefordert werden soll. Denn unter dieser Bedingung

ist mir gleich Anfangs das Geld übergeben worden. Wenn aber meine Erben dieses übertreten, und meiner Tochter oder ihren Kindern nicht den oberwähnten halben Theil geben, wenn sie zur Theilung schreiten, so soll diese Obligation völlig giltig sein, und sie müssen ihr die gemeldete Summe ganz ausbezahlen. Auch haben wir beschlossen, daß keine Erlaßbriefe und Quittungen, die über diese Obligation von meiner erwähnten Tochter könnten ausgestellt werden, gelten sollen, wenn sie nicht mit der Einwilligung ihres genannten Mannes ausgefertigt worden. Ferner habe ich mich unter einem harten Bann und mit einem Eid des Gesetzes, mit dem Handschlage nach dem Bewußtsein Vieler, sonderlich des Herrn N. meines Schwiegersohns, anheischig gemacht, kein Instrument von irgend Jemand in der Welt ausfertigen zu lassen, um dadurch auf eine listige Weise die Kraft dieser Verschreibung zu vernichten oder zu verringern. Alle diese Bedingungen sind dergestalt verabredet worden, daß beide Fälle, sowohl der bejahende, als der verneinende, ausdrücklich angeführt, und zwar der bejahende zuerst und alsdann der verneinende, ferner die Bedingung zuerst, und alsdann die Zusage, oder das, was geschehen soll, ausgedrückt worden; die Bedingungen sind auch von der Art, daß sie gehalten werden können; nach allen Erfordernissen eines bedinglichen Contracts, wie der Contract mit den Kindern Gad und Ruben*). Alles das habe ich mir und meinen Erben zur vollkommenen Pflicht gemacht, daß Alles gehalten und bestätigt werden, unter einem harten Bann, mit dem Handschlag und Mantelgriff, wie oben schon gemeldet worden. Ich zernichte auch, und erkläre hiermit vor euch heute völlig für ungiltig, alle Rechtsverwahrungen (Protestationes) und Rechtsverwahrungen der Rechtsverwahrungen, auch alle Zeugnisse der Rechtsverwahrungen, die ich von mir gegeben habe, oder geben werde, in der besten Form, in welcher, nach unsern Rabbinern, Rechtsverwahrungen

---

*) Siehe IV. B. M. 32, 23. 29. 30.

vernichtet werden müssen. Diese Obligation soll nicht ungiltig gemacht werden u. s. w., sondern Alles soll erklärt und ausgelegt werden, wie es zum Vortheil, zum Besten und zum Nutzen des Besitzers des Briefes gereichen kann. Dieser soll beständig die Oberhand haben, hingegen ich und Jeder, der dawider processiren will, unterliegen. Solches Zänkers Worte sollen völlig ungiltig sein, und so wenig bemerkt und geachtet werden, als ein zerbrochener Scherben, der zu nichts taugt, oder als Einer, der etwas wider ein ansehnliches Gericht einzuwenden hat, und soll weder vor christlichem noch jüdischem Gericht Gehör finden. Beständig soll diese Obligation ihre Kraft behalten, so lange sie nicht vom Gericht zerrissen, oder durch einen öffentlichen Brief ungiltig erklärt wird, so wie es mit allen Obligationen und Bekennungsbriefen gehalten wird, die in Israel gebräuchlich sind, und verfaßt werden nach Anordnung der Rabbinen, nicht als ein Scheincontract, auch nicht als ein bloßer Aufsatz.

Wir haben in Besitz genommen u. s. w.

---

## שטר חליצה.

זכרון עדות שהיתה בפנינו עדים ח״מ (בכך וכך בשבת וכו׳) איך שבאו לפנינו האחים (פב״פ) ואמרו לנו הוו עלינו עדים כשרים ונאמנים איך שאנו מקבלים עלינו בח״ח ובש״דא בפועל ממש ע״ד רבים שלא יהיה לנו התרה והפרה כלל כי אם ע״ד אשת אחינו מרת (פב״פ) בעלת השטר וכתבו בכל לשון של זכות ויפוי כח בכל אופן המועיל ואף חתמו ותנו ליד האשה מרת (פב״פ) שהיא אשת אחי ר׳ (פ׳) להיות בידה לעדות ולזכות ולראיה מחמת שרצינו ברצון נפשנו הטוב שלא באונס והכרח כלל כ״א בלבבות שלמים ובנפשות חפצות וברעת שלימה ומיושבת והנני מודה בפניכם היום כמודה בפני ב״ד חשוב וראוי בהוראה גמורה שרירא וקיימא דלא בהשטאה ודלא בהשבעה ודלא למיהדר ביה שאם ח״ו יעדר וימות אחינו ר׳ (פ׳) בעלה של מרת (פ׳) הנ״ל בלי זרע קיימא ותהא אשתו מרת (פ׳) זקוקה לחלוץ אזי איזה

את מאתנו אחים שתתבע אותו לחלוץ לה מחויב הוא לפוטרה בחליצה כשרה בחנם שלא יקח ממנה או מכל ב״כ אפילו שוה פרוטה בעולם תכף ומיד אחר כלות ג׳ חדשים להעדרו של אחינו בעלה הנ״ל ח״ו כשתהי׳ ראויה לחלוץ, ובלבד שהיבמה תלך אחר היבם וכל זמן שלא יפטרנה בחליצה כשירה כנ״ל תהא היבמה נזונית מנכסי מיתנא ומוחזקת בהן. כל הא דלעיל קבלו עליהם האחים הנ״ל בחומר חרם ובשבועה דאורייתא ובת״ק בפועל ובק״ס וכביטול כל מודעות ובפיסול כל עדי מודעות בעולם בכל לישנא דאמרי רבנן דמבטלי בהון מודעות. ושטר חליצה זה לא יפסול ולא יגרע כחו בשום ריעותא וגריעותא בעולם מכל מה שהפה יוכל לדבר והלב לחשוב ולהרהר, ויהא הכל נידון ונדרש לטובת ולזכות וליפוי כח בעלת השטר וידה על העליונה ויד המערער על התחתונה, ויהא כח לשטר זה כאלו נעשה בפני ב״ד חשוב דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרא וקנינא מן האחים להאשה מ׳ (פ׳) הנ״ל על כל מה דכתוב ומפורש לעיל במנא דכשר וכו׳.

## Chalizabrief.

Zum Andenken des Zeugnisses, das vor uns unterschriebenen Zeugen am sechsten Tage der Woche u. s. w. nach der Zahl, die wir zählen, hier in der Stadt N. ist abgelegt worden. Es sind nämlich vor uns gekommen die Brüder N. N. und N. N. und haben zu uns gesagt: Seid unsere glaubwürdigen Zeugen, und nehmt von uns in rechtmäßigen Besitz durch den Mantelgriff, und schreibt nach allerlei Art und Inhalt, wie es am besten ist. Alsdann unterschreibt und gebt es der Frau N. N., daß es ihr zum Zeugniß, Grund und Beweis diene, daß wir dieses wollen mit gutem Willen unsers Herzens, nicht aus Zwang, sondern mit friedfertiger Seele und mit einwilligendem Herzen wissentlich und wohl überlegt. Siehe! wir bekennen vor euch heute als einer, der etwas vor einem werthen und ansehnlichen Gerichte bekennt, mit einem vollkommen festen und standhaften Bekenntniß, nicht zum Scherz oder zur Veränderung, oder es zu widerrufen von diesem Tage an, bis in Ewigkeit, daß wenn, welches Gott verhüte! unser Bruder N., Sohn N., der Ehemann der Frau N. N., ohne gesunden und lebendigen Samen,

oder Erben, sterben und diese Welt verlassen, und also seine Frau, Frau N., deren oben gedacht ist, verbunden sein sollte, sich durch Ausziehung des Schuhes von der Bruderehe zu befreien, so soll ein jeder von uns erwähnten Brüdern, den sie fordern wird, ihm den Schuh auszuziehen schuldig und gehalten sein, sie durch ein rechtes Schuhausziehen, ganz umsonst, von sich los zu machen, ohne daß er von ihr oder allen ihren Bevollmächtigten einen Pfennig in der Welt nehme, und zwar sogleich, und alsobald nach drei Monaten nach dem Absterben unsers Bruders, ihres erwähnten Mannes, welches Gott verhüte! da sie tüchtig ist, ihm den Schuh auszuziehen. Jedoch muß sich die Schwägerin gefallen lassen, zu dem Schwager hin zu gehen, und soll er nicht verbunden sein, dieser Ceremonie halber zu ihr zu kommen. Alles dieses, was hier stehet, vom Kleinen bis zum Großen, haben gedachte Brüder auf sich genommen, es zu halten und zu bestätigen mit einem schweren Bann und Eide des Gesetzes, und in aller Kraft und Stärke der Chalizas- oder Ausziehungsbriefe, die in Israel gebräuchlich und nach Anordnung der Rabbiner verfertigt sind, nicht allein als ein Scheincontract oder ein bloßer Entwurf, und mit Zernichtung aller Protestationen, in der kräftigsten Formel, in welcher man, nach der Lehre der Rabbiner Protestationen vernichten kann. Dieser Chalizabrief soll nicht ungiltig gemacht, und seine Giltigkeit und Kraft durch keine Verringerung in der Welt, welche nur der Mund aussprechen und das Herz denken kann, geschwächt werden, sondern Alles soll zum Besten, zum Vortheil und zum Vorzuge der Besitzerin beurtheilt und ausgelegt werden. Sie soll beständig die Oberhand haben, und der dawider processiren will, unterliegen. Das haben wir in Besitz genommen von den Gebrüdern N. N. und N. N., den Söhnen des N. N. an der Frau N. N., der Frau ihres Bruders des Herrn N., nach allem, was oben geschrieben und beschrieben worden, vermittelst eines Zeugen, der tüchtig ist, etwas damit in Besitz zu nehmen. Alles soll bestätigt und bekräftigt werden.

# שטר בטחון חליצה.

זכרון עדות שהיתה בפנינו עדים ח״מ (בכך וכך בשבת) איך שבא לפנינו ר׳ (פב״פ) ואמר לנו הוו עלי עדים כשרים ונאמנים איך שאני מקבל עלי בחומר חרם ובשבועה דאורייתא בפועל ממש ע״ד רבים שלא יהי׳ לי התרה והפרה כלל כ״א ע״ד אשת בני מ׳ (פב״פ) בעלת השטר וכתבו בכל לשון ויפוי כח בכל אופן המועיל ואף חתמו ותנו ליד האשה מ׳ (פב״פ) שהיא אשת בני כמר (פ׳) להיות בידה איך שאני חייב להאשה מ׳ (פ׳) הנ״ל סך . . . שהלויתי לי מידה לידי במזומנים והרי הם עלי ועל יורשי אחרי ברשו בהלואה גמורה ובחוב גמור ואמתי. ומהוייב אני או ב״כ ויורשי אחרי לשלם סך הנ״ל לאשת בני הנ״ל או להבאים מכחה דוקא ואין לבעלה או ליורשי בעלה שום זכות בממון הנ״ל רק לאשת בני ולהבאים מכחה ע״פ תנאים המבוארים בשטר זה. וכך התניתי עם כלתי אשת בני הנ״ל שאם יגדל בני (פ׳) ויגיע לבן י״ג שנה ויום אחד אשתדל מבני הנ״ל או שיתן לה שטר חליצה בחנם באופן שאם ח״ו יעדר בני כמר (פ׳) בעלה של מ׳ (פ׳) הנ״ל בלי זרע קיימא ממנה שמחוייב בני (פ׳) הנ״ל לפטור את יבמתו אשת אחיו הנ״ל בחליצה כשרה והגונה בחנם שלא יקח ממנה או מב״כ שום פרוטה או שוה פרוטה בעולם, ואז אם יתן לה בני (פ׳) הנ״ל שטר חליצה כנ״ל כשיהיה בר מצוה, או אם ח״ו יעדר בני הקטן קודם העדר אחיו בעל האשה הנ״ל או אם לא אשתדל מבני הנ״ל ש״ח כנ״ל לזמן הנ״ל אך שבני (פ׳) בעל האשה הנ״ל יניח אחריו ז״ק אז אני פטור ומנוקה ומסולק לגמרי מחוב הנ״ל ויהיו מעות הלואה הנ״ל בידי וביד יורשי אחרי מתנה גמורה שלא לתובעם לעולם לא היא ולא יורשיה וב״כ כי ע״מ כן נמסרו המעות לידי מעיקרא. אבל אם לא יתקיים התנאי הנ״ל אז יעמוד כל שטח״ז בתקפו שמחוייב אני או יורשי אחרי וב״כ לשלם לה ולב״כ כל סך הנ״ל עד גמירא. ואין שום אדם נאמן אפילו בשבועה חמורה לטעון שום טענה בעולם הגורעת שטח״ז רק אדרבה בעלת השטר וב״כ יהיו נאמנים בדבור הקל בלי שום אלה ושבועה וקבלת חרם לומר שטח״ז אינו פרוע ולא נמחול שעבודו לא כלו ולא מקצתו, וגם על ההוצאות והזיקות על הכל יהיו נאמנים בכל אופן גוף החוב, וכל זמן ששטר זה יוצא קיים בדלא קרוע קרע ב״ד או בדלא נכתב עליו תברא אין אנו נאמנים לומר נתקיים התנאי, וכל נכסין וקנינין דאית לי תחות כל שמיא דקנאי ודעתיד

אני למקני נכסין דאית להון אחריות ודלית להון אחריות כולהון יהון אחראין וערבאין לפרוע מנהון חוב הנ״ל מנאי ואפילו מן גלימא דעל כתפאי בחיים ובמות מן יומא דנן ולעלם. וכל התנאים הנ״ל הותנו בתנאי כפול בהן קודם ללאו ובתנאי קודם למעשה ובדבר שאפשר לקיימו ממש כתנאי בני גד ובני ראובן לכל הלכותיו. וכל הא דלעיל קבלתי עלי ועל יורשי אחרי בחוב גמור לאשר ולקיים כל הנ״ל בח״ח ובשר״א ובת״כ בפועל ובק״ם ובביטול כל מודעות ובפיסול כל עדי מודעות בעולם בכל לישנא דאמרי רבנן דמבטלי בהון מודעות. ושט״ח זה לא יפסול ולא יגרע כחו בשום ריעותא וגריעותא בעולם מכל מה שהפה יוכל לדבר והלב לחשוב ולהרהר, ויהא הכל נידון ונדרש לטובת ולזכות וליפוי כח בעלת השטר וידה על העליונה ויד המערער על התחתונה ויהא כח לשטר זה כאלו נעשה בפני ב״ד חשוב דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרא. וקנינא מן ר׳ (פ׳) להאשה מ׳ (פ׳) על כל מה דכתוב ומפורש לעיל במנא דכשר למקנא ביה והכל שריר וקיים.

---

## סדר נוסח הגט בדקדוקו.

בשלישי בשבת בשבעה ועשרים יום לירח מרחשון שנת המשת אלפים וששש מאות וחמש עשרה לבריאת עולם למנין שאנו מנין כאן בוינא מתא דיתבא על נהר דונאי ועל נהר ווין ועל מי מעינות אנא גריאל המכונה גדיל דמתקרי קארל בן עזריאל *) העומד היום בוינא מתא דיתבא על נהר דונאי ועל נהר ווין ועל מי מעינות צביתי ברעות נפשי בדלא אניסנא ושבקית ופטרית ותרוכית יתיכי ליכי אנת אנתתי בעטי דמתקריא בריינדל בת מאיר הכהן העומדת היום בוינא מתא דיתבא על נהר דונאי ועל נהר ווין ועל מי מעינות דהוית אנתתי מן קדמת דנא וכדו פטרית ושבקית ותרוכית יתיכי ליכי דיתיהויין רשאה ושלטאה בנפשיכי למהך להתנסבא לכל גבר דיתיצביין ואנש לא ימחא בידיכי מן יומא דנן ולעלם והרי את מותרת לכל אדם ודן די יהוי ליכי מינאי ספר תרוכין ואגרת שבוקין וגט פטורין כדת — — — — — משה — — — — — — וישראל

יעקב בן יצחק עד

ראובן בן יעקב עד

---

*) במוחר לריך לכתוב: וכל שום וחניכה דאית לי. ובמומרת לריך לכתוב: וכל שום וחניכה דאית ליכי.

## Uebersetzung des Gett.

Am dritten Tag in der Woche, am sieben und zwanzigsten Tag des Monats Marcheschwan im Jahre 5615 nach Erschaffung der Welt, nach der Zahl, die wir zählen hier in der Stadt Wien, die da liegt am Flusse Donau und am Flusse Wien und an Quallbrunnen. Ich Gabiel mit den Zunamen Gabil und auch Carl genannt wird, Sohn des Israels, der da heute sich befindet in der Stadt Wien, welche liegt am Flusse Donau und am Flusse Wien und an Quallbrunnen, bejahe mit meinem guten Willen, ohne Zwang und Drang, daß ich erlasse, und einen Scheidebrief gebe dir, meiner Frau, mit Namen Betti, die früher genannt wurde Breindel Tochter des Mayers des Priesters, und zwar an heute in der Stadt Wien, welche liegt am Flusse Donau und am Flusse Wien und an Quallbrunnen, dir sage ich, die du meine Frau vorher gewesen. Nun aber lasse ich dich von mir, und trenne mich von dir, mittelst der Ehescheidung, so, daß es von nun an in deiner Gewalt sei, und du über dich selbst Macht habest, einen jeden Mann zu heiraten, welchen du willst. Es soll dich Niemand meinetwegen daran hindern, von nun an und zu aller Zeit. Siehe, dir soll nach allen Kräften erlaubt sein, mit dir selbst zu handeln, wie du willst. Dieses Gegenwärtige soll von mir eine Ehescheidung, eine Bekräftigung zu Freiheit, ein Scheidebrief sein.

Nach den Rechten Moses und Israels.

Jacob Sohn Isaak, als Zeuge.
Ruben Sohn Jacob, als Zeuge.

# שטר עסקא בהיתר רבית

## שתיקן הגאון מוהרר"מ אב"ד א"מ דק"ק ק׳.

אנחנו החתומי מטה שקבלנו מזומנים מיד (פב"פ) בעסקא לטובתו ואחריותו וכל עסק טוב וסחורה טובה שיזדמן לידינו בהם יהיו מעותיו קודמין למעותינו וככה נתנהג תמיד עד שיעלה ריוח מהן סך (פלוני) ובלבד שלא נעשה חובות מדמי עסקא הנ"ל ואם לפעמים נצטרך ליקח לצרכינו מדמי העסקא לא יהיה נקראין שולחין יד בפקדון ומיד שיעלה ריוח כנ"ל אזי מאותה שעה והלאה יהיה כל המעות קרן וריוח בידינו הלואה גמורה עד זמן (פלוני) ואז מחוייבים אנחנו לטפל בכל מה שיש לנו למכרו ואפילו בחצי שוויה כדי לפרוע לבעל השטר ולבאי כוחו במזומנים כנ"ל לזמן הנ"ל כפי מה שיאמר בעל השטר או באי כוחו (בדיבור הקל עלינו לפרוע כגוף החוב ואין אנו ולא שום אדם נאמנים לומר פרוע הוא או מחול הוא שטר זה כולו או קצתו ולא שום טענה הגורעת כח שטר חוב זה אפילו בשבועה המורה ואדרבה בעל השטר ובאי כוחו נאמנים עלינו ועל ב"כ) בדיבור הקל עלינו לפרוע כגוף החוב ואין אנו ולא שום אדם נאמנים לומר פרוע הוא או מחול הוא שטר זה כולו או קצתו ולא שום טענה הגורעת כח שטר חוב זה אפילו בשבועה חמורה ואדרבא בעל השטר וב"כ נאמנים עלינו ועל ב"כ בדיבור הקל בלי שום אלה ושבועה ואין אנחנו נאמנים לומר שהיה איזו הפסד ואחריות במעותיו של בעל השטר אם לא בעדים כשרים ואם יעידו עדים כשרים שהיה הפסד במעותיו של בעל השטר הנ"ל אין אנו נאמנים לומר שהיה זה טרם או קודם שעלה ריוח הנ"ל אם לא בשבועה חמורה כמו שיהמיר עלינו בעל השטר וב"כ וכן אין אנו נאמנים לומר שלא הרוחנו כלל במעותיו של בעל השטר או לומר שלא עלה ריוח כנ"ל ושעסקנו בעיסקא באמונה אם לא בשבועה המורה כנ"ל וכל אחד מאתנו ח"מ נעשה ערב קבלן בעד חבירו ויד בעל השטר על העליונה וקבלנו מבעל השטר (פב"פ) סך (פלוני) בשכר עמלינו ומזונינו כל הנ"ל קבלנו עלינו ועל יורשינו אחרינו בחומר חרם ובשבועה דאורייתא לאשר ולקיים. ואם נעבור מחוייבים אנו ליתן קנס לצדקה חומש הקרן. נעשה היום יום וכו׳.

---

# מחלקה החמישית

(פינפטע אבטהיילונג)

ענטהעלטעט

## איינע קליינע אויזוואהל

פערשיעדענען מוסטערן צור אבפאססונג דער אים געשעפטסשטיהל, אונד נעזעללשאפטליכען לעבען אם הייפיגסטען פארקאממענדען אויפזעטצע

# קאָנטראַקטע אָדער פערטרעגע.

---

קאָנטראַקט אָדער פערטראַג נעננט מאַן דען שריפטליכען אויפזאַטץ צור בעשטימונג איינעס דורך פרייוויליגע איבעראיינקונפט ענטשטאַנדענען רעכטספערהעלטניסע צווישען צוויא אָדער מעהרערע פערזאָנען.

איבער עטוואַס, דאַס צו לייסטען אונמעגליך אָדער אונערלויבט איזט, קאַן קיין גילטיגער פערטראַג געשלאָססען ווערדען. פערטרעגע אונטערליעגען דעם אורקונדען־שטעמפעל (אויסגענאָממען זינד פּאָללמאַכטען, וועלכע נור 30 קר. שטעמפעל בעדירפען).

דאַס אַללגעמיינע אֶסטעררייכישע בירגערליכע געזעטצבוך אונטערשיי־דעט: שענקונגסאורקונדען, אורקונדען איבער איינען פערוואַהרונגספערטראַג, לייהפערטראַג, שולדשיין, פאָללמאַכט, קויפקאָנטראַקט, מיעטהקאָנטראַקט, פאַכטקאָנטראַקט, לאָהנפערטראַג, בויקאָנטראַקט, לעהרפערטראַג, געזעלל־שאַפטספערטראַג, עהעפערטראַג. —

וויכטיגע אורקונדען אונד פערטרעגע זאָלל מאַן ניא אַבשליססען אָהנע פריהער איינעם רעכטספריינדע צו ראַטהע צו ציהען, — דאַהער וואָללען וויר היער נור דיא אַללטעגליכסטען פאָרמולאַרע געבען.

## Schuldschein.

Der Unterzeichnete bekennet hiemit, daß er von dem Herrn Anton Baier ein Darlehen von 2000 fl. sage Gulden Zwei=Tausend in Conventionsmünze erhalten habe, über dessen Empfang er zugleich in Form Rechtens quittirt, und sich verbindet, dieses Capital mit 5%, sage fünf Procent halbjährig zu verzinsen, und gegen halbjährige Aufkündigung seinem Herrn Gläubiger in derselben Valuta wieder zurückzubezahlen.

Zur Bekräftigung hat er diesen Schuldschein eigenhändig geschrieben und unterschrieben

Wolf Schrenzel,
als Schuldner.

Wien, den 1. April 1849.

## Schuldschein mit Bestellung einer Hypothek.

Ich Endesunterzeichneter bekenne hiemit, daß mir die Eheleute Carl und Maria Weber, einen Betrag von 5000 fl. sage Gulden Fünftausend in Zwanzigkreuzerstücken nach dem Conventionsfuße baar zugezählt, als Darlehen gegeben haben. Ich quittire in bester Form Rechtens über den richtigen Empfang dieses Capitals und verpflichte mich dasselbe unter halbjähriger 5procentiger Verzinsung in 3 Jahren vom unten angesetzten Tage zurückzuzahlen.

Zur Sicherstellung dieses Capitals und der Interessen räume ich den Eingangs erwähnten Eheleuten, meinen Gläubigern das Recht ein, diesen Schuldschein ohne mein ferneres Wissen und Einvernehmen auf mein in der Breitengasse liegendes Haus N. C. 315 Erwerbung Hypothekarrechtes auf meine Kosten bücherlich einverleiben und auszeichnen zu lassen.

Zum Beweise dessen meine und der nebenstehenden zwei Herren Zeugen eigenhändige Fertigung.

Prag, den 1. März 1855.

Simon Libereles,
als Schuldner.

Leopold Schall,
als erbetener Zeuge.

Anton Müller,
als erbetener Zeuge.

## Vollmacht.

Der Unterzeichnete ertheilt hiemit seinem .... Herrn .... die Vollmacht, bei .... in seinem Namen zu . . . (unterhandeln, anbieten, abschließen, vergleichen, ꝛc.) und verpflichtet sich, Alles was der Genannte .... bei dieser Gelegenheit einzugehen für gut finden wird, so anzusehen, als ob er es selbst unternommen hätte.

Datum . . . Unterschrift. (Legalisirung.)

## Tauschcontract.

Unterm heutigen Datum ist zwischen dem Fleischermeister Adolf Horn und dem Tischlermeister Friedrich Zopf folgender Tauschcontract zu Stande gekommen:

1. Der Fleischermeister Adolf Horn überläßt das ihm erb= und eigenthümlich gehörige Haus in der Vorstadt Neumark Nr. 20 sammt dem dazu gehörigen Stallgebäude und Garten, was zusammen zu 4000 Thlr. abgeschätzt ist, dem Tischlermeister Zopf als Eigenthum.

2. Dagegen übergibt der Tischlermeister Zopf dem Fleischermeister Horn sein sub No. 1024 am Markte gelegenes Haus, dessen

Werth laut gerichtlicher Taxe 5800 Thlr. beträgt, ebenfalls als vollständiges Eigenthum.

3. Zugleich verspricht der Fleischermeister Horn zur Ausgleichung des Werthes der betreffenden Häuser dem Tischlermeister Zopf am Tage der Uebergabe 1800 Thlr., buchstäblich Ein tausend acht hundert Thaler in preuß. Courant auszuzahlen.

4. Die gegenseitige Uebergabe der vertauschten Gebäude soll den 1. October dieses Jahres stattfinden.

5. Bis heute über 4 Wochen steht einem jeden der Contrahenten der Rücktritt frei, doch soll dieser nur bei Erlegung einer Contraventionsstrafe von 100 Thlrn. gestattet sein.

6. Gegen alle Ansprüche eines Dritten versprechen sich die Contrahenten gegenseitig zu vertreten und entsagen zugleich auch allen Einwendungen gegen diesen Contract, namentlich den der Verletzung über die Hälfte.

7. Die gerichtlichen Kosten für Aufnahme und Ausfertigung dieses Vertrages übernehmen beide Contrahenten zu gleichen Theilen.

Vorstehender Vertrag ist von beiden Contrahenten und zwei Zeugen eigenhändig unterschrieben worden und soll sofort dem hiesigen Stadt- und Landgerichte zur Vollziehung vorgelegt werden.

Halle, den 15. Mai 1851.

Adolf Horn.
Friedrich Zopf.

Joseph Sabelbauer,
Gottfr. Stein,
als Zeugen.

## Lehrvertrag.

Am heutigen Tage ist zwischen dem Herrn Carl Hofmann, bürgl. Goldarbeiter, und dem Herrn Joseph Steiner, bürgl. Sattlermeister, nachstehender Vertrag geschlossen worden:

1. Herr Carl Hofmann, bürgl. Goldarbeiter, verpflichtet sich, den Sohn Anton des Herrn Joseph Steiner, bürgl. Sattlermeisters, vom 1. Julius l. J. an durch vier auf einander folgende Jahre in die Lehre zu nehmen, ihn in allem, was zu seiner Kunst gehört, sorgfältig zu unterrichten, ihn zum Fleiß und zur Ordnung anzuhalten, während seiner Lehrzeit gut zu behandeln, und ihn nach Beendigung derselben, das ist am 1. Julius 1852, freisprechen zu lassen.

2. Ferner macht sich Herr Carl Hofmann anheischig, dem genannten Lehrlinge, Früh, Mittags und Abends eine ordentliche

Kost durch die 4 Lehrjahre zu verabreichen, und ihm ein gutes Bett an einem anständigen Orte anzuweisen.

3. Dagegen verspricht von seiner Seite Herr Joseph Steiner, für seinen Sohn Anton zu Anfang eines jeden Lehrjahres sechzig Gulden C. M. dem Herrn Carl Hofmann als Lehrgeld zu entrichten, ihn mit den nöthigen Kleidungsstücken und der Wäsche zu versorgen, bei eintretender Krankheit die Heilungskosten zu bestreiten, endlich auch die Kosten des Einschreibens und Freisprechens aus eigenem zu tragen.

Gegenwärtiger Contract ist in zwei gleichlautenden Abschriften ausgefertigt, und von beiden Theilen eigenhändig unterschrieben.

Prag, den 13. Julius 1852.

Josef Steiner,
bürgl. Sattlermeister.

Carl Hofmann,
bürgl. Goldarbeiter.

## Gesellschaftsvertrag.

Herr Leopold Ehrlich und Herr Bernhard Fischer haben sich zu dem Betriebe eines Holzhandels auf gemeinschaftliche Rechnung vereinigt, und darüber nachstehenden Gesellschaftsvertrag zur unverbrüchlichen Festhaltung verabredet und abgeschlossen:

1. Jeder der Herren Contrahenten verbindet sich bis zum 1. August l. J. eine Einlage von vier tausend Gulden in C. M. zum gemeinschaftlichen Betriebe dieses Holzhandels im Baaren zu erlegen, von dem genannten Tage an durch 8 auf einander folgende Jahre in Gesellschaft zu verbleiben, und während dieser Zeit allen Fleiß und alle Mühe anzuwenden, durch die Kräfte des gesellschaftlichen Capitals jenen Unternehmungszweig in Aufnahme zu bringen.

2. Sollte während dieser 8 Jahre einer der beiden Herren Contrahenten, was Gott verhüten wolle, mit Tode abgehen, so sind dessen Erben blos gehalten, die Gesellschaft bis zum jährlichen Rechnungsabschlusse fortzusetzen, nach welcher Zeit sich dieselbe ohne weiters auflöset.

3. Soll alle Jahre im Monate März die Inventur vorgenommen, Gewinn und Verlust berechnet, und sodann die Bilanz gezogen werden.

4. Jeder Theilnehmer soll berechtigt sein, von dem jährlich auf ihn nach Abzug aller Auslagen fallenden reinen Gewinnste, der jeglichem zur Hälfte gebührt, die 5percentigen Zinsen des in dem

betreffenden Jahre im Geschäfte umgesetzten Capitales herauszunehmen; und der Ueberrest soll zur größern Ausdehnung des gemeinschaftlichen Betriebes verwendet werden. Erst nach Beendigung der Gesellschaft wird zugleich mit der Vertheilung des Hauptstammes die Vertheilung dieser Gewinnste erfolgen.

5. Sollte der entfallende reine Gewinn blos die 5procentigen Zinsen des im Laufe des Jahres im Geschäfte umgesetzten Capitals oder noch weniger betragen, so versprechen die beiden Herren Contrahenten von jeder Erhebung für sich gänzlich abzustehen; dagegen sind sie aber auch nicht gehalten im Falle des Verlustes, der gleichfalls jeden zur Hälfte trifft, einen Nachschuß zu dem Einlagscapitale zu leisten.

6. Keiner der beiden Herren Gesellschafter kann ohne Vorwissen und Zustimmung der Anderen ein auf den gemeinschaftlichen Holzhandel sich beziehendes Geschäft schließen; dasselbe wird erst durch den Beitritt des andern Theilnehmers für die Gesellschaft verbindlich.

Dieser Contract ist zweifach ausgefertigt und von den beiden Vertrag schließenden Theilen und zweien Herren Zeugen eigenhändig unterschrieben.

Leipnik, den 24. August 1855.

| | |
|---|---|
| Bernard Fischer, | Leopold Ehrlich, |
| Marcus Reich, | D. Obernik, |
| als erbetener Zeuge. | als Zeuge. |

---

# האנדלונגסבריעפֿע.

## פֿאָן דער קויפֿמאֶננישען קאָררעשפאָנדענץ.

דיא האנדלונגסבריעפֿע אונטערשיידען זיך וועזענטליך פֿאָן דער פֿריינדשאפֿטס- אונד אנדערן בריעפֿען. זיא זינד בערופֿען דיא גראֶסטען געשעפֿטס-פֿערהעלטניססע צווישען קויפֿלייטען אונד פֿאבריקאנטען הערבייא צו פֿיהרען אונד צו אָרדנען, אונד אָפֿט בעשטעהען לאנגיעהריגע געשעפֿטספֿערבינדונגען נור דורך בריעפֿע, אָהנע זיך פֿערזאֶנליך צו קעננען. דיא בריעפֿע איינעס קויפֿמאננעס זינד דאס בלייבענדע דענקמאהל זיינער אונטערנעהמונגען, זיינעס פֿאָרגאנגעס, איין דאָקומענט צו זיינער זיכערהייט. דייטליכקייט, קירצע אונד פֿאָרזיכט, זינד דאהער הויפטמערקמאלע איינעס קויפֿמענניטען בריעפֿעס.

דען דער קויפֿמאַן האַט אָפֿט פֿילע בריעפֿע אין דער קירצעסטען צייט צו שריי-
בען, אונד אונדייטליכקייטען קאַן צו שטרייטיגקייטען אַנלאַס געבען.

אויך זינד קויפֿמאַננסבריעפֿע אַן געוויססע פֿאָרמען געבונדען, וואָדורך
זיא אַן קירצע אונד געפֿעלליגקייט געווינגען. — טיטולאַטורען אונד זאָנסטיגע
העֶפֿליכקייטספֿאָרמען אַנדערער בריעפֿע זינד דאַ ניכט אַם רעכטען אָרטע,
דאַגעגען גיבט עס אים האַנדעל אַלגעמיינע טעכנישע אויסדריקע, דיא אָפֿט
איינען גאַנצען בעגריף אין זיך פֿאַססען אונד זאָ יעדע ווייטערע ערלייטערונג
איבערפֿליססיג מאַכען. מאַן האַט דערען אין יעדעם געשעפֿטע אייגענטהימ-
ליכע אונד לעסט זיך דיעזע נור אויס דער פּראַקסיס לערנען; איינציגע אונד
דאַז נאֶטהיגסטע איבער דיא פֿאָרם ווירד מאַן אויס נאַכפֿאָלגענדען מוסטערן
אַם בעסטען ערזעהען.

מאַן אונטערשיידעט אים אַלגעמיינען פֿאָלגענדע אַרטען:

## א) אומלויפֿשרייבען אָדער צירקולאַרע.

אין וועלכען קויפֿלייטע איהרען זעמטליכען האַנדלונגספֿריינדען איין וויכ-
טיגעס ערייגניס, געוועהנליך איינע פֿעראֶנדערונג איהרער האַנדעלס-פֿער-
העלטניססע אַנצייגען:

### 1. Ein Kaufmann zieht sich vom Geschäft zurück und übergibt die Handlung seinem Sohne.

Herrn N. N. in N. Augsburg, den 1. Januar 1854.

Nach einer Reihe von vierzig Jahren, welche ich ununterbrochen in meinen Handelsgeschäften verlebte, glaubte ich mir es nun vergönnen zu dürfen, meine übrigen Tage der Ruhe zu widmen und die Früchte meiner Arbeit zu genießen. Ich habe daher unter heutigem Tage meine gesammte Handlung, mit allen Activen und Passiven, meinem Sohne August Strohmeyer übergeben, welcher schon seit zehn Jahren zu meiner völligen Zufriedenheit mich in deren Führung unterstützt hat.

Indem ich Ihnen für die mir so vielseitig gegebenen Beweise der Freundschaft und Gewogenheit meinen aufrichtigsten Dank sage, bitte ich Sie recht sehr, dieses Wohlwollen auch meinem Sohne zu Theil werden zu lassen, welcher das Geschäft ohne die geringste Veränderung der Firma und der Handlungsgegenstände für seine alleinige Rechnung übernimmt und ihnen umstehend noch besondere Anzeige hievon macht.

Mit der aufrichtigsten Hochachtung und Ergebenheit

Gustav Strohmeyer.

## 2. Circular des Sohnes, welches dem vorigen beigefügt ist.

Herrn N. N. in N. Augsburg, den 1. Januar 1854.

In Beziehung auf das vorstehende Circular meines Vaters erlaube ich mir, Sie von der erfolgten Uebernahme dessen Geschäfts, mit allen Vorräthen, Forderungen und Ausständen, für meine alleinige Rechnung, doch bei unveränderter Firma, in Kenntniß zu setzen. Auch fernerhin werden alle Theile des Wechselgeschäfts der Gegenstand meiner Thätigkeit sein, so wie ich mich Ihnen für Ihre Speditionsangelegenheiten hiesigen Orts bestens empfohlen halte. Sie können versichert sein, daß ich nichts verabsäumen werde, meinem Vater ein würdiger Nachfolger zu sein und meiner Firma den ehrenvollen Standpunct zu erhalten, welchen sie bis jetzt behauptet hat.

Indem ich daher um Ihre fernern geneigten Befehle bitte, ersuche ich Sie, von meiner Unterschrift gefälligst Notiz zu nehmen und meine hochachtungsvollste Empfehlung zu genehmigen.

August Strohmeyer,
welcher zeichnen wird: Gustav Strohmeyer.

## ב) ערקונדיגונגסשרייבען.

### אנפראגע נאך דער זאָלידיטעט איינעס הויזעס.

Herr W. Oettmüller jun. in Gratz.

Wien, den 15. September 1853.

אים פערטרויען אויף איהרע דיסקרעציאָן אונד מיר שטעטס געצייגטע פריינדשאפט ערלויבע איך מיר איינע אנפראגע:

הערר ווילהעלם פעטערנויא דאזעלבסט, ערטהיילט מיר זאָ עבען איינע אָרדרע אויף מעהרערע וואארען, אים בעטראגע פאָן וועניגסטענס 1500 קאָנווענציאָנס-גולדען, אונד ערביעטעט זיך, מיר דיא העלפטע זאָגלייך נאך עמפפאנג דעם גוטעס, דיא אנדערע העלפטע אבער אין 3 מאָנאטען צו בע-צאהלען. דא איך אבער יענען העררן ניכט קעננע, ערזוכע איך זיא פריינד-שאפטליכסט, מיר אויפריכטיג מיטצוטהיילען, אָב איך איהם אָהנע געפאהר יענע וואארען אנפערטרויען דארף.

איך ווערדע דיא בעאנטוואָרטונג זיינעס בריעפעס זאָ לאנגע אנשטעהען לאססען, ביז איך איהרע אויסקונפט אין הענדען האבע, וועלכע איך מיר דא-הער רעכט באלד ערביטטע. צוגלייך וואָללען זיא וועגען דעם געברויכס איהרער

נאכריכט גאנץ אונבעזאָרגט זיין, דא ניעמאנד פֿאָן איר עטוואס דאראיבער ערי־
פֿעהרט, וועהרענד איך איהנען צו אללען געגענדינסטען בערייט שטעהע.

גאנץ ערגעבענסט                N. Seidl.

## Antwort auf den vorigen Brief: — Auskunft.

Herrn N. Seidl in Wien.                Gratz, den 17. September 1853.

In Beantwortung Ihres werten Briefes vom 15. dieses, kann ich Ihnen zu meiner Freude mittheilen, daß Herr W. P., welcher seit zwei Jahren hier etablirt ist, allgemein das vollste Vertrauen genießt, und daß ich ihm ohne Bedenken einen solchen Belauf, für welchen er bei Ihnen bestellt hat, anvertrauen würde. Derselbe ist als ein rechtlich denkender Mann bekannt und seine bisherigen Geschäfte lassen den vorsichtigen und bemittelten Kaufmann in ihm erkennen.

Sie wollen übrigens diese Nachricht ohne mein Präjudiz benutzen und meiner Dienstfertigkeit versichert sein, womit ich bin

Ihr ergebenster
W. Oettmüller jun.

## ג) וואַרען אָפֿפֿערטע.

Herrrn Wilhelm Gruber in Wien.

Triest, den 7. Mai 1854.

Von dem Wunsche beseelt mit Ihrem schätzbaren Hause in Geschäftsverbindung zu kommen, nehme ich mir die Freiheit Ihnen meine Dienste anzubieten und bin in der schmeichelhaften Erwartung, daß Sie davon Gebrauch machen und mich mit Ihren Aufträgen beehren werden.

Da mich meine Verbindung mit mehreren Häusern in der Levante in die Lage setzt, sämmtliche Producte von der Quelle zu beziehen und meinen Freunden Vortheile zu gewähren, die nicht jedem Hause hiesigen Platzes zu Gebote stehen, so schmeichle ich mir, daß Sie sich hiedurch geneigt finden werden, mir bei Ihren Waarenentbietungen von hier, den Vorzug zu gönnen, und Sie können sich bei Ausführung Ihrer Aufträge jederzeit der besten und promptesten Bedienung versichert halten. Ich lege Ihnen sonach meine heutigen Preise hier bei und empfehle solche Ihrer Aufmerksamkeit, indem ich

zugleich sehr wünsche, daß Sie darin Vieles finden mögen, was zu einer Eröffnung unserer Geschäftsverbindung führen kann.

Ich sehe Ihrer geneigten Antwort entgegen und empfehle mich

Ihnen ergebenst

Israel Venturi.

## Waaren-Offerte: — Tuch.

Herrn Max Grünstein in Wien. Brünn, den 5. Juni 1852.

Mehrere meiner Freunde haben mich benachrichtigt, daß Sie ansehnliche Beziehungen mährischer Tücher machen, und da ich ein reich assortirtes Lager von diesem Artikel unterhalte, so schmeichle ich mir, Sie hierin zur vollständigsten Zufriedenheit bedienen zu können, und nehme mir demnach die Freiheit, Ihnen meine Dienste in dieser Hinsicht ganz ergebenst anzubieten. Sehr angenehm wäre es mir, wenn Sie davon Gebrauch machen und mich mit einem Probe-Auftrag beehren wollten, in welcher Hoffnung ich mich, um Ihnen meine Dienstfertigkeit zu bethätigen, gern dazu verstehen will, für den ungefähren Betrag meiner Rechnung von Ihren Seidenwaaren einzutauschen, insofern dieser Vorschlag Ihnen genehm ist und Sie mir verhältnißmäßig eben so billige Preise stellen, als ich Ihnen bewillige.

Ich hoffe, daß Sie mich mit einer geneigten Antwort erfreuen und derselben einen Auftrag beifügen werden, wodurch eine Geschäftsverbindung mit Ihrem geehrten Hause gegründet wird, in welcher Erwartung ich hochachtungsvoll zeichne

A. F. Wegner.

## ד) בריעפֿע אין וואארענגעשעפֿטע.

1. Herrn J. Fr. Liedemann in Pest. Prag, den 30......

Ich finde auf Ihrem Preiscour. vom 12. dieses, die Pottasche frei auf den Wagen gelegt mit fl. 8 12 kr. auf 3 Monat Zeit notirt.

Ist Ihre Waare von guter, trockener und doppelt calcionirter Qualität, so können Sie mir 100 Ctnr. davon zusenden. Bei einem so bedeutenden Quantum, und den, in diesem Augenblicke ohnehin sparsamen Versendungen darf ich hoffen, daß Ihnen gelingen werde, eine recht billige Fracht zu bedingen, und sofern Sie, wie ich nicht zweifle, der Ausführung dieses Auftrages die Aufmerksamkeit schen-

ken, welche dazu geeignet ist, mit zur Erneuerung meiner Entbietungen aufzumuntern, so können Sie sich versichert halten, daß ich mich stets vorzugsweise an Sie wenden werde.

Sind Ihnen übrigens meine Verhältnisse nicht bekannt, so wird Ihnen Herr Ch. Landesmann in Wien, und jedes angesehene Haus hier genügende Auskünfte ertheilen.

In Erwartung Ihrer Antwort empfiehlt sich Ihnen

achtungsvoll

Jakob Frend.

2. Herrn Elias Goldschmied in Prag. Leipzig, den....

דער וואונש מיט איהרעם געעהרטען הויזע אין געשעפֿטספֿערבינדונג צו קאָממען, פֿעראנלאסט מיך צו דער פֿרייהייט איהנען הירמיט מיינע ערגעבענסטען דיענסטע אנצוביעטען אונד זיא צו ערזוכען, קיינע געלעגענהייט צו פֿעראבזיימען, וואָ זיא מיך, איהנען ניצליך צו ווערדען, פֿעהיג גלויבען, מאֶכֿטען זיא רעכט אָפֿט פֿעראנלאססונג דאצו פֿינדען, אונד זיך פֿערזיכערט האלטען, דאס איך עס ניכט אן אייפֿער אונד טהעטיגקייט ווערדע פֿעהלען לאססען אום בייא יעדעם אויפֿטראגע, דען זיא מיר צו ערטהיילען דיא גיטע האבען ווערדען, איהרען ווינשען אונד ערוואַרטונגען צו געניגען.

פֿאָרציגליך וויל איך מיר הייטע דאס פֿערגניגען געבען, זיא אויף איין עבען אנגעקאָממענעס פארטהיכען פֿאָן ציַרקא 30 צטר. עקסטרא פֿיין גרינען קאפֿפֿע אויפֿמערקזאם צו מאכען, וועלכער ריקזיכטליך קוואליטעט ניכטס צו ווינשען איבריג לעסט, אונד דען איך איהנען צו דעם אייסערסט ביליגען פּרייזע פֿאָן 6 גגר. מיט 1½ % איינקויפֿספּראָוויזיאָן אויף 3 מאָנאט ציעל ביז צו איהרער ריקאנטוואָרט אנביעטען קאַן. עס ווירדע מיך זעהר פֿרייען, זיא אלס קייפֿער דיעזער וואארע צו וויססען, וועלכע נור זעלטען אין זאָ שאֶנער אונד עגאלער קוואליטעט ערשיינט אונד איהנען אונפֿעהלבאר גוטע רעכנונג פֿינדען לאססען מוס. ערטהיילען זיא מיר דאהער באלדיגסט איהרען אויפֿטראג, דער אונגעזיימט פֿאָללצאָגען ווערדען זאָלל. איך בין מיט דער פֿאָרציגליכסטען האָכאכטונג

Traugott Kummer.

Herrn Traugott Kummer in Leipzig. Prag, den....

אויף איהר געעהרטעס פֿאָם... דיעזעס דאנקע איך איהנען זעהר פֿיל איהרען פֿערבינדליכען אנטראג, מיט מיר אין געשעפֿטספֿערבינדונג טרעטען צו וואָללען, אונד איך ווערדע זאָ פֿרייא זיין דיא געלעגענהייט צו בעניצען, זאָ אָפֿט זיא זיך דארביעטעט, זאָ וויא איך ניכט אונטערלאססע, איהנען הירמיט געגענזייטיג מיינע היזיגען דיענסטע אונטער דער ציזיכערונג דער בעסטען זאָרגפֿאלט אנצוביעטען.

וואס דען איר אָפפעריירטען עקסטרא פיינען גריינען קאפפעע בעטריפפט, זאָ וויל איך דיזע פארטהיא פאָן 30 צטר. זאָפפערן זיא ווירקליך אָביגער בעדינגונג ענטשפריכט, אונד זיא זאָלכע צו $5^1/_2$ גגר. אונטער דען איר אנגעצייגטען בעדינגונגען ערלאסטען קאָננען, אקצעפטירען, אונד זיא וואָללען אין דיזעם פאללע דען פערזאנדט זאָגלייך אן איך אים ביליגסטען פראכטזאָהנע בעווערק־ שטעלליגען.

איך ערווארטע איהרע אנטוואָרט אונד בין מיט אכטונג

Elias Goldschmied.

Herrn Elias Goldschmied in Prag. Leipzig, den....

עס וואר מיר ערפרייליך איהרע ווערטהע צושריפט פאָם... צו עמפפאנגען אונד דארויס צו ערזעהען, דאס זיא ניכט אבגענייגט זינד מיט מיר אין גע־ שעפטסרעלאציאָן צו טרעטען, וואָצו זיא דען אנפאנג דאמיט פערראנלאסטען, אינדעם זיא דען איהנען אָפפערירטען קאפפעע צום פרייז פאָן $5^1/_2$ גגר. גע־ נעהמיגען. וואָפיר איך איהנען דאנקבאר בין. זיא האבען מיר צוואר אים פרייזע איינערסט בעשרענקט, אונד עס טווינדעט היעדורך יעדער פאָרטהייל, דען איך ביליג אויף איינע זאָ אויסגעצייכנעטע וואארע ערווארטען דירפטע; אליין איך פערליכטע ווילליג דארויף, אום דאז פערגניגען, דיא רעלאציאָן מיט איהנען צו בעגיננען, אום זאָ עהער הערביילצופיהרען, אונד איך האבע היראמיט דיא עהרע איהנען פאקטורע צו בעגלייטען איבער

5 פעססער עקסטרא פיין קאפפעע נוא. 6 א 10, דיא איך געסטערן דורך שניידערס געשיר אים לאָהנע א 2½ fl. אן זיא פערלוד, אונד וועלכע זיא פערגניגט (בעסטענס) ערהאלטען וואָללען, אינדעם זיא מיר צוגלייך דען בע־ טראג פאָן 834 W. Z. Rl. „ 18 אויף 3 מאָנאט ציעל צו קרעדיטירען בעליעבען. עס ווירד פרייען איהרען פאָללען בייפאלל איבער דיזע וואארע צו פערנעהמען, אונד איהרע פערנערן אויפטרעגע צו ערהאלטען.

מיט האָכאכטונג פערהאררע

Traugott Kummer.

אים שפעטערן געשעפטספערלויפע זינד דיא בריעפע נאטירליך וויט קירצער אונד מאן ערטהיילט אָהנע אללע איינלייטונג קורץ אונד דייטליך דען אויפטראג אונד צייגט אלס אנטוואָרט דיא עפעקטוירונג אָדער דאז געגענטהייל אונד דערען אורזאכען אן.

## ה) בריעפע אין וועכסעל געשעפטע.

דיא וועכסעל־קאָררעספאָנדענץ איזט איינע דער טוויכטיגסטען אונד בעדארף איינער גענויערן קעננטניס דעס וועכסעל רעכטס, דיא זיך אבער נור דורך דיא געשעפטספראקזיס זעלבסט רעכט קעננען לערנען לעסט אונד פיעל צו פער־

וויקעלט איזט, אום דאס מאן אויף אייניגען זייטען אויך נור איינען קליינען טהייל דעססעלבען דעם אנגעהענדען געשעפֿטסמאן פֿאָללקאָממען פֿערשטענדליך מאכען קאָננטע.

עס מאָגען היר אלזאָ פֿאָלגענדע אנדייטונגען גענוגען אום דעם יונגען מאננע אייניגע בעגריפֿפֿע אונד איינען פֿינגערצייג צו געבען וואָראיבער ער זיך ביים ערפֿאהרענען געשעפֿטסמאננע ראטה צו האָלען האבע, אונד איהן פֿאָר לייכטזין אונד אונבעדאכטזאמקייט אין וועכסעל אנגעלעגענהייטען צו ווארנען.

דער וועכסעל איזט איינע אורקונדע דיא אויף דען קרעדיט בערוהט, אלס-דאן באארעס געלד פֿאָרשטעלט, אונד דאז בעקוועמסטע צאהלונגסמיטטעל פֿיר געשעפֿטע מיט פֿרעמדען פלעטצען איזט.

דאהער קאָממען זיא יעדעם געשעפֿטסמאננע פֿאָר, וואנדערן אָפֿט דורך זעהר פֿיעלע הענדע אונד געניסען דאהער אין אללען שטאאטען בעזאָנדערע בעגינסטיגונגען אום דיא רעכטע דער טהיילנעהמער דורך איינע שנעללע אונד שטרענגע געריכטספֿלעגע צו שיטצען: —

דאס געזעטץ אונטערשיידעט אונפֿאָרמאליכע וועכסעל (דיא אם אָרטע דער אויסשטעללונג אויך צאהלבאר) אונד פֿאָרמאליכע (וואָ דער אויסשטעל-לונג אונד צאהלונגסאָרט פֿערשידען) דאן: אייגענע אָדער טראָקענע, געוועהנליך סאָלא וועכסעל גענאננט, וואָרין דער אויסשטעללער זיך זעלבסט צור צאהלונג פֿערפֿפֿליכטעט; אונד געצאָגענע (טראססירטע) וועכסעל גע-וועהנליך טראטטע גענאננט, וואָרין דער אויסשטעללער איינעם דריטטען צור צאהלונג אויפֿטראג גיבט.

דען פֿאָללשטענדיגסטען שוטץ דער געזעטצע געניסט איינע פֿאָרמאליכע טראטטע. —

אים קויפֿמאננישען לעבען אונטערשיידעט מאן נאָך פרימא וועכסעל (וואס מאן איבריגענס פֿאסט אויף יעדע טראטטע שרייבט) דעססען צווייטעס עקסעמפלאר זעקונדא הייסט, א וויסטא-וועכסעל (נאך זיכט-וועכסעל) דיא זאָ-גלייך בייא פרעזענטאציאָן צאהלבאר זינד; זיכט-וועכסעל (דיא איינע געוויססע צייט נאך דער פרעזענטאציאָן צאהלבאר זינד) דאזו געהאָרען אויך דיא אוזאָ וועכסעל (וועלכעס אין פֿערשידענען לענדערן פֿערשידען איזט, אונד יעצט ניכט הייפֿיג פֿאָרקאָממען) פֿערנער:

דאמיצילירטע וועכסעל (דיא איינער אנדערן פערזאָן פֿאָם בעזאָגענען צור צאהלונג צוגעוויזען ווערדען, וויל ער זעלבסט זיך אם צאהלונגסאָרטע ניכט בעפֿינדעט, ענדליך רעטור- אָדער ריקאמביאָ-וועכסעל.

אויס דען פֿאָראוולארען ווירד מאן זעהען, דאס בייא איינעם אייגענען וועכסעל אייגענטליך נור 2 פערזאָנען, בייא איינער טראטטע אבער 3 פֿאָר-קאָממען (אויסער בייא טראטטען אָרדרע אייגענע).

איין וועכסעל מוס פֿאָלגענדע בעשטאנדטהיילע האבען דאמיט ער גילטיג זייא:

1. אָרט אונד דאטום דער אויסשטעללונג (וואָדורך אויך בעשטיממט ווירד אָב דער וועכסעל פֿאָראויך אָדער אונפֿאָראויך, אונד איימט וויא לאנגע ער נאָך צו לויפֿען האט).

2. דיא פֿערפֿאללצייט. זעלבע איזט ענטוועדער אויף איינען בעשטיממטען טאג אנגעגעבען אָדער אויף איינע בעשטיממטע צייט נאך דער אויסשטעללונג, צ. ב. 14 טאגע נאך דאטע. (דיעזע זינד אם לעצטען דיזער טאגע צאהלבאר) דאן 3, 4, 5 אָדער מעהר מאָנאטע נאך דאטאָ; דיעזע זינד אויף דען אנגעגעבענען טאג דער אויסשטעללונג דעם בעצייכנעטען מאָנאטס פֿעלליג, אלס פֿאָם 2. יענער אויף 4 מאָנאט דאטאָ — איזט אם 2. מייא פֿעלליג. — א וויסטא וועכסעל זינד 24 שטונדען נאך פֿאָרלייגונג (פרעזענטאציאָן) צאהלבאר, א אוזאָ נאך 14 טאגען. — דיא אויף מעדיאָ אונד אולטימאָ איינעס מאָנאטס געשטעללטען וועכסעל זינד אם 15. (דער מאָנאט מאג זעלבסט 31 אָדער 28 טאגע האבען) אונד לעצטען דעס גענאננטען מאָנאטס צו צאהלען; ענדליך בייא מארקטוועכסעלן איזט דער טאג פֿאָר דעם לעצטען פֿאָסטטאג אין דער לעצטען מארקטוואָכע אלס טערמין בעשטיממט, בייא אויסלענדישען מעססען איזט דער טערמין אָפֿט אנדערס פֿעסטגעזעצט. ווען דער פֿערפֿאללטאג אויף איינען זאָנן־ אָדער פֿייערטאג פֿעללט, קאן דער בעטראג ערסט דען נעכסט דאראויף פֿאָלגענדען ווערקטאג איינגעפֿאָדערט ווערדען. וויר יודען מיססען עבענפֿאללס ניכט אם שבת אָדער יום טוב (פֿייערטאג) צאהלען, זאָנדערן דער וועכסעל איננהאבער מוס איהן טאָן פֿרייטאג אָדער ערב יום טוב איינקאססירען*), האט ער איהן אבער ניכט איינקאססירט זאָ ברויכען וויר איהן ערסט דען נאכפֿאָלגענדען וואָכענטאג צו בעצאהלען (אונד עס דארף איהן בייא זיינען פֿאָרמאננערן קיינער פֿעראנטוואָרטונג אויסזעצצען, דאס הייסט אָהנע פרעיודיז).

3. דען נאמען דעס וועכסעלגלייביגערס אונד דעססען אָרדרע (לעצטערעס איזט הֶכסט וויכטיג ווייל זאָנסט דיא ווייטעראיבערטראגונג, ד. ה. צו גירירען אן איינען אנדערן, ניכט געשטאטטעט ווערע). —

4. דיא וועכסעלזוממע אונד געלדזאָרטע.

5. דיא אונטערשריפֿט דעס אויסשטעללערס.

6. דיא נאמענטליכע אויפֿשריפֿט דעסיעניגען. וועלכער דען וועכסעל בעצאהלען זאָלל, דאז איזט דעם בעזאָגענען (בייא זאלא־וועכסעלן שטעהט נור: „אן מיך זעלבסט").

7. דען אָרט וואָ דער וועכסעל צאהלבאר.

8. פֿפֿלעגט אויך דער עמפֿפֿאנג דער וואלוטא בייגעזעצט צו ווערדען;

*) אונד קאן, ווען דער יהודי ביז 3 אוהר נאכמיטטאג ניכט צאהלט טאָן פראָטעסטירען לאססען.

דאָך איזט עס גאנץ גלייכֿבעדייטענד אונד גלייך ווירקזאם אָב טטעהט: דען ווערטה ערהאלטען. אָדער אין וואארען, אין רעכֿנונג, אָדער פֿערטטאנדען. או. ז. וו.

אינדעריעהריגע (זעלבסט ווען זיא נאכֿזיכֿט דעם אלטערן אבער קיינע אָפֿפֿענטליכֿע האנדלונג ערלאנגט האבען) וואהנזינניגע, בלאָדזיכֿטיגע, געריכֿטליך ערקלערטע פֿערטווענדער או. ז. וו. קאָננען ווערער איינען וועכֿסעל גילטיג אויטטטעללען נאָך אקצעפטירען אָדער גירירען. געגען מיליטערפערזאָנען, דאז געזאנדטאפֿטס-פערזאָנאלע פֿרעמדער מעכֿטע אונד געגען וואארען אונד וועכֿסעל-סענזאלע קאן ניא איינע וועכֿסעל עקסעקוציאָן טטאטט פֿינדען. לעטצטערן איזט דאז געטעפֿט מיט וועכֿסעלן פֿיר אייגענע רעכֿנונג אונטער פֿערלוסט איהרעס אמטעס אונד גראָסער געלדבוסע אונטערזאגט.

## פֿאָרמולארע.

1. איין פֿאָרמולאר אייגענער (זאָלא) וועכֿסעל.

Prag, den 20. Jäner 1851. Pr. fl. 400 in 20ger 3.

Sola — Drei Monat nach Dato zahle ich gegen diesen Sola-Wechselbrief an die Ordre des Herrn Adam Wehle die Summe von vierhundert Gulden in Zwanzigern, 3 St. pr. 1 fl. Conv. Münze, den Werth in Waaren erhalten.

Sola an mich selbst in Wien. Josef Klein.

2. איין פֿאָרמולאר פֿרעמדער (טראסירטער פרימא-) וועכֿסעל.

Prag, den 7. März 1852. Für fl. 1000 in 20 Kr. St.

Prima — Vier Monat nach heute zahlen Sie gegen diesen Prima-Wechselbrief an die Ordre der Herren Gebrüder Tauer die Summe von Ein Tausend Gulden in 20ger 3 St. für 1 fl. C. M. den Werth in Rechnung lt. Bericht.

Herrn Franz Schmiedel in Wien. Moritz Bondy's Sohn.

3 פֿאָרמולאר איינער זעקונדא צו פֿאָרשטעהענדער פרימא.

Prag, den 7. März 1850. Für fl. 1000 in 20 Kr. St.

Secunda — Vier Monat nach heute zahlen Sie gegen diesen Secunda-Wechselbrief (Prima unbezahlt) an die Ordre der Herren Gebrüder Tauer die Summe von Gulden Ein Tausend in Zwanzigern 3 St. pr. 1 fl. C. M. den Werth in Rechnung, und stellen es auf Rechnung lt. Bericht.

Herrn Franz Schmiedt. Moritz Bondy's Sohn.

4. איין אונפֿאָרמליך אייגענער (טראָקענער) וועכסעל, פֿאָן איינעם געווערבסמאן אויסגעשטעללט.

Wien, den 4. September 1848.

Für 461 fl. 24 kr. in Conv. M.

Sola

Am 30. November a. C. zahle ich gegen diesen Sola-Wechsel an Herrn Wenzel Blaum Vierhundert Ein und Sechzig Gulden auch 24 kr. C. M. in Zwanzigern, den Werth habe in Knoppern erhalten, leiste zur Zeit pünctliche Zahlung und unterwerfe mich dem Wechselrechte.

Sola an mich selbst in Wien.

Josef Dreyer,
bürgl. Gärbermeister.

דער פֿון אויסגעשטעללטע אויף איינע דריטטע פערזאָן לויטענדע וועכסעל מוס פֿאָן דעם בעלאָנגענען אנערקאננט ווערדען, ער האט נעמליך דורך דאז וואָרט „אנגענאָממען" אָדער „אקצעפטירט" אונד זיינען נאמען דארויף שריפֿטליך צו ערקלערען, דאס ער דען אויף איהן געשטעללטען וועכסעל זיינער צייט בע־צאהלען וואָללע; וואס מאן Acception נעננט. (בייא אללען נאך זיכט געשטעל־טען וועכסעלן מוס דער אקצעפטאנט אויך דען טאג דער אקצעפטאציאָן בע־מערקען, דאמיט דיא פֿערפֿאללצייט בערעכנעט ווערדען קאָננע).

איזט דער אקצעפטאנט אם צאהלונגסאָרטע ניכט וואָהנהאפֿט, זאָ מוס ער אויך נאָך דיא אדרעססע דעסיעניגען אויף דען וועכסעל בייזעטצען, דער איהן בעצאהלען זאָלל, וועלכעס מאן דאס דאָמיציל נעננט.

פֿאָרמולאר מיט אקצעפט אונד דאָמיציל.

Triest, den 28. Sept. 1854. Für fl. 1471 16 kr. in 20ger.

Prima

Drei Monat nach Dato zahlen Sie gegen diesen Prima-Wechselbrief an die Ordre des Herrn Adolf Barbiere die Summe von Ein Tausend Vierhundert Ein und Siebenzig Gulden auch 16 kr. in Zwanzigern, den Werth in Waaren, und stelle es auf Rechnung laut Bericht.

Leopold Bunzel.

Herrn Berm. Raudnitz in Prag. Angenommen
Zahlbar bei Hrn. A. Brodi in Wien. Berm. Raudnitz.

ווירדע דיא אקצעפטאציאָן פֿערווייגערט, זאָ קאָן דען טראססאנט זיינע אנשפריכע איבער דיא איהם דאדורך ענטשטאנדענען נאכטהיילע בייא דעם געמיינען געריכטסשטאנדע געלטענד מאכען, אבער ניכט ביים וועכסעלגע־

ליכֿט ; איבערהויפט טיטלט דאז וועכֿסעלגעריכֿט דען טראַסטאַנטען, זעלבסט
נאך געשעהענער אקצעפטאַציאָן נור דאַן, ווען ער זיינע טראַטטע „אָרדרע
אייגענע" שטעללט, אָדער ווען ער זאָלכֿע נאכֿהער אין פֿרעמדער אָרדרע שטעללט
אבער שפעטערהין ווידער איינהאַנדעלט אונד אן זיך צוריק גירירען לעסט;
ניא אבער קאַן דער אקצעפטאַנט זיינע עטוואיגען אנשפריכֿע געגען דען טראַס=
סאַנטען אנדערס אַלס אויף דעם געמיינען געריכֿטסוועג געלטענד מאַכֿען
(ווער אקצעפטירט מוס צאהלען) Chi accetta paghi איזט דיא אונערשיטטערר=
ליכֿע רעגעל דעס וועכֿסעלרעכֿטעס, אונד קאַן ער וועדער אויס פֿערשפעטע=
טער פרעזענטאַציאָן נאך אויס זאַנסט איינעם אומשטאַנדע איינען גרונד הער=
לייטען דיא צאהלונג אן דען רעכֿטמעסיגען וועכֿסעלאינהאַבער צו פֿערווייגערן;
זעלבסט דאַן, ווען דיא צאהלונג דעס וועכֿסעלבריעפֿעס דורך וואס אימער
פֿיר הינדערניססע צוריקגעהאַלטען ווירדע איזט דער אקצעפטאַנט פֿערבונדען,
דען בעטראַג ענטוועדער צו געריכֿטסהאַנדען צו ערלעגען אָדער דעם פרע=
זענטאַנטען געגען קויציאָן אויסצופֿאָלגען. —

מאַן היטע זיך דאהער צו אקצעפטירען ווען מאַן ניכֿט דיא פֿאָללע געוויס=
הייט האט, צור פֿערפֿאַללצייט צאהלען צו קעננען, אונד שאָן מאַנכֿען האט עס
איננ גרעסטע אונגליק געשטירצט, דאס ער אונאיבערלעגט אונד לייכֿטזינניג
אקצעפטירטע, זיך אויף צווייפֿעלהאַפֿטע אָדער אויף פֿערשפרעכֿונגען פֿאָן
בעקאַננטען פֿערלאַססענד.

## דאז Giro (גיראָ, טפריך טיראָ) אָדער אינדאססעמענט.

צור איבערטראַגונג דעס וועכֿסעלס אין דאז אייגענטהום איינעס אנדערן
מוס דאז גיראָ אויף דיא ריקזייטע דעס וועכֿסעלס געשריבען ווערדען; דער
וועכֿסעל. דער גירירט ווערדען זאָלל מוס „אויף אָרדרע" לויטען: דאַן שרייבט
דער אייגענטהימער אם ריקקען דעס וועכֿסעלס: פֿיר מיך אן דיא אָרדרע
דעס הערר‎ן . . . . (דעם ער דען וועכֿסעל איבערטראַגט, דאז הייסט:
אן איהן ווייטער גירירט) דען ווערטה עמפפֿאַנגען (אָדער אין רעכֿנונג, אין
וואַרען, פֿערשטאַנדען, וועלכֿע אויסדריקע פֿאָן גאַנץ גלייכֿער ווירקזאַמקייט
זינד) דאַן אָרט אונד דאַטום אונד ענדליך אונטערשריפֿט דעס גיראַנטען.

### פֿאָרמולאר זאַמט גיראָ.

Pest, den 30. August 1855. Pr. 2400 Mark Banko.

Prima. Vier Monate nach Dato zahlen Sie gegen diesen Prima-Wechsel an die Ordre meiner Eigenen die Summe von Mark Banko Zweitausend Vierhundert den Werth in mir selbst, Sie stellen es auf Rechnung laut Bericht

Herr van der Leve & Comp.

in Hamburg. S. Auspitz.

אויף דער ריקזייטע דעס וועכסעלס.

Für mich an die Ordre des Herrn B. Schlesinger den Werth in Rechnung.

Pest, den 3. September 1855. S. Auspitz.

דאז איזט איין אויסגעפיללטער גירא; מאן פפלעגט אבער אויך אין ביאנקא צו גירירען, — ד. ה. בלאָס דען נאמען צו שרייבען אונד דאז איבריגע אונ־אויסגעפיללט צו לאססען — דיעזעס איזט געזעצליך אונשטאטטהאפט אונד אויך זאָנסט אויס פיעלען ריקזיכטען זעהר צו ווידעררא(טה)טהען; ווער אבער איינען וועכסעל מיט זאָלכען גירא איבערנימט, מאָגע איהן זאָגלייך אן זיך אויספיללען.

איבער דאז פערהעלטניס דער גירי אויף זעקונדא וועכסעלן, וואָ דיא פרימא בייא איינעם האנדלונגספריינדע אם צאהלונגסאָרטע ליעגען, זאָ וויא איבער וועכסעל קאָפּיען, אונד אללאָנגען בעמערקען וויר היער ניכטס, דא זיא דאָך נור אים געשעפטספערקעהר גרעסערע האנדלונגסהייזער פאָרקאָממען, וואָ דיא פראקטיקער דען בעסטען ערקלערער מאכט. — דיא פאָררעכטע דער וועכסעל פאָר אנדערן אורקונדען זינד זאָמיט:

1. איין אייגענעס געריכט מיט ווייט שנעללערעם פערפאהרען אונד דעם פאָררעכט שנעללער עקסעקוציאָן.

2. דאס דיא בלאָסע אונטערשריפט הינרייכענד פערבינדליך אונד בעווייז־ווירקענד איזט (וועהרענד אנדערע שולדאורקונדען פאָן צוויא פעהיגע צייגען מיטגעפערטיגט אָדער גאנץ אייגענהענדיג געשריבען זיין מיססען.

3. זינד דיא וועכסעלבריעפע ריקזיכטליך דעס שטעמפעלס בעגינסטיגט. וועהרענד בייא דען אנדערן שולדאורקונדען דער קלאססענ־מעסיגע שטעמפעל פאָרגעשריבען איזט, אונטערליעגען וועכסעל ביז איינ־שליסיג 100 גול. דעם שטעמפעל פאָן 3 קר. ק. מ., פאָן 100 גול. ביז 200 גול. דעם שטעמפעל פאָן 6 קר. ק. מ. פאָן 200 גול. ביז 350 גול. דעם 10 קר. שטעמפעל, פאָן 350 ביז 500 דעם 15 קר. שטעמפעל אונד פאָן 500 ביז 2000 פאָן יע 500 מעהר געביהר פאָן 15 קר. אונד פיר יעדען בעטראג איבער 2000 גול. דעם שטעמפעל פאָן 1 גולד. ק. מ. — דיא וועכסעל־קאָפּיען, זעקונדען א. ז. וו. אונגעאכטעט זיא מיט דעם אָריגינאלגירא פערזעהען זינד, בעדירפען גאר קיינעס שטעמפעלס, ווען דאס אָריגינאל אָדער דיא פרימא דאמיט פערזעהען איזט.

4. בייא קאָנקורספעללען געהערען וועכסעל אים קאָנקורזע דער גלייביגער אין דיא 3. קלאססע, וועהרענד אנדערע שולדפאָרדערונגען אין דיא 4. קלאססע צו שטעהען קאָממען,

אויך גענישען דיא פאָרדערונגען אויס פערמליכען וועכסעלן נאך בעזאָנ־דערע קאָמפּענזאציאָנס־, פפאנד־ אונד רעטענטיאָנסרעכטע (דאז זינד רעכטע, זיך אן געגענפאָרדערונגען דעם גלייביגערס, אן פאָם שולדנער פפאנדווייזע איננעהאבענדען געגענשטענדען, יא זעלבסט אן יעדעם אייגענטהום דעם

טוּלדנערם דאַז אויך זאָנסט איינע ניכט פֿערבאָטענע ווייזע אין אונזערע הענדע
קאַם זאָ לאַנגע לו האַלטען, ביז אונזערע פֿאָדערונג געטילגט איזט.

זאָ איזט דאַז רעכט דעם רעאיטענטען וועגען בעלאהלונג דער וועכזעל=
זוּמע (נור בעטטיאוטען לייט אַן געהעָריגען אָרטע אין דער פֿאָרגעטריבע=
נען וואַלוטאַ) געטילט; דאָך געביהרט דיזעם רעכט דעם רעאיטענטען בייא
איינענען וועכזעלן געגען דען אויססטעללער, בייא טראַטטען אָדער פֿרעמדען
אַקצעפּטירטען וועכזעלן אַבער געגען דען אַקצעפּטאַנטען, דער זעלבסט דאַן
לו לאַהלען פֿערפּפֿליכטעט, ווען דער רעאיטענט דען וועכזעל פֿערלאָרען
העטטע. נור אום דער רעאיטענט דען וועכזעל אַמאָרטיזירען אונד קוליאָן
געבען, אום דען לאַהלער פֿאָר יעדען אוים דען פֿערלאָרען געגאַנגענען וועכזעל
עטוואַ ענטשטעהענדען אַנשפּרוך שאַדלאָז לו האַלטען, איבערלעסט דער רע=
איטענט דען וועכזעל איטטעלסט גירא אַן איינען אַנדערן, דיזער ווידער
וויטער אַן אַנדערע, זאָ בעליהען זיך דיא געגען דען אויססטעללער אונד
אַקצעפּטאַנטען לוטטעהענדען רעכטע אויך אויף אַללע פֿאָראויסגעגאַנגענען
גיראַנטען אונד זאָ ערהאָהט זיך דיא האַפֿטונג אונד זיכערהייט דעם וועכזעלס
אין דעם גראַדע אלס דער איגהאַבער גיראַנטען פֿאָר זיך האַט. דיא רעכטע
דעם גיראַנטען קאַן ער ניכט בעאיררען, אָב דער אַקצעפּטאַנט דעם אוים=
שטעללערס טוּלדנער ווירקליך זייא אָדער ניכט, אונד געלטען דערלייא אַנווענ=
דונגען ניכטס (חוימער עס ווירדע דעם גיראַטאָר זאָגלייך ערוויזען, דאַס ער
ניכט ווירקליך איגענטהיאַער זייא, זאָנדערן נור אים איינפֿערשטענדניססע
איט דעם גיראַנטען אלס וועכזעל=איגהאַבער ערטיינע; דאַן איסטע ער אַללע
איינווענדונגען ליידען דיא זיינעם גיראַנטען ענטגעגענשטעהען).

ערפֿאָלגט דיא פּינקטליכע אַקצעפּטאַליאָן אָדער לאַהלונג איינעס וועכזעלס
ניכט, דאַן האַט דער איגהאַבער דאַז רעכט דעם רעגרעססעס, ד. ה. ער
איזט בעפֿוגט פֿאָן זיינען פֿאָראַענערן נאַך פֿערטיעדענהייט דער אוסטענדע
ענטוועדער דיא זיכערשטעללונג אָדער דיא ווירקליכע בעלאהלונג דעם וועכזעל=
בעטראַגעס אונד דער נעבענגעביהרען נאַך וועכזעלרעכט לו פֿאָדערן. דיא
נעבענגעביהרען בעשטעהען אין דען פּראָטעסטקאָסטען, איגטעררעססען,
אין דער פּראָוויזיאָן, סענזאַרי דען בריעפֿפּאָרטאָ אונד דעם עטוואַיגען קורס=
פֿערלוסטע.

בעזיטלט מאַן דען וועכזעל איטטעלסט גירא, דאַרף מאַן דען פּראָטעסט
בייא פֿערווייגערטער אַנגאַהמע אָדער לאַהלונג ניכט פֿעראַבזייאַען, וויל ער
זיינעם גיראַנטען אונד דען איבריגען פֿאָראַענערן פֿיר יעדעם פֿערזייאַנים פֿער=
אַנטוואָרטליך איזט. ווירד איינעם פֿאָראַליכען וועכזעל דיא לאַהלונג פֿערווייגערט,
זאָ האַט דער איגהאַבער דעמזעלבען דאַס רעכט, זאָגלייך בייא איינזענדונג דעם
וועכזעלס אונד פּראָטעסט'ס דען בעטראַג פֿאָן זיינעם פֿאָראַאַנגע באַאַר איינ=
לופֿאָדערן. דיא לאַהלונג ווירד פֿאָם וועכזעלגעריכטע אים קאַנגעפֿאַללע
בינגען 24 שטונדען בייא זאָנסטיגער עקזעקוטיאָן לו לייסטען אָהנע וויטערס

אנגעאָרדנעט אונד דעם בעקלאגטען זינד נור דיעזע 24 שטונדען צור אנברי=
גונג זיינער איינווענדונגען געשטאטטעט. — געוועֶהנליך ווירד דער בעטראג
דעם וועכסעלס זאמט דען פראָטעסט=שפעזען, אינטעררעססען א. ז. וו. אויף
דען פֿאָרמאן צוריקטראססירט, וואס מאן ריקוועכסעל אונד דיא רעכנונג דאריבער
רעטור= אָדער ריקאביאָרעכנונג נעננט, אינדעם זינד אללע פֿאָרמאננער,
טראססאנט, אקצעפטאנט אונד גיראנטען געמיינשאפטליכע וועכסעלשולדנער
אונד קאַן דער איינגענטהימער צואר פֿאָן דער פֿאָרגעשריבענען אָרדנונג ניכט
אבווייכען; דאָך זיינע קלאגע, פֿאַללס זאָלכע נאָטהיג ווירד, געגען יעדען
זיינער פֿאָרמאננער שטעללען. — האט אבער דער אינהאבער דער טראטטע
איהן ניכט גענויא אם צאהלונגסטאגע פרעזענטירט אונד דען פראָטעסט ער=
האָבען, זאָ מאכט איהן דיא אונטערלאססונג זיינעס רעגרעססעס געגען דיא
גיראנטען אונד דען אויסשטעללער פערלוסטיג אונד ער קאָננטע דאַן זיינע
פֿאָרדערונג נור דאַן געגען דען אקצעפטאנטען שטעללען, וועלכער אונטער
אללען אומשטענדען פֿערפֿפליכטעט בלייבט. — איבער האָנאָראציאָן קאָננען
וויר היער נור זאגען, דאס זיא צור טילגונג דעס קרעדיטס דער אויף דעם
וועכסעל ערשיינענדען פערזאָן דאַן שטאטט פינדעט, ווען דיא אננאהמע
אָדער צאהלונג פֿאָן דעם בעצאָגענען פֿערווייגערט ווארדע אונד דער אויס=
שטעללער אָדער זאָנסט איין פֿאָרמאן צו דיעזעם ענדע דען וועכסעל מיט איינער
נאָטהאדרעססע פֿערזעהען האט, וואס געוועֶהנליך דורך דיא וואָרטע געשיהט:
אִים נאָטהפֿאללע בייא הערלן נ. נ.

וויר לאססען נון אייניגע וועניגע בריפֿע אין וועכסעל=
געשעפֿטען פֿאָלגען.

Herrn Adolf Thaler in Augsburg. Prag, den . . .

Wenn es zum Cours von 116¾ geschehen kann, trage ich Ihnen hiermit auf,

Fs. 12,000 — für meine Rechnung dem Herrn Louis Grandin in Paris anzuschaffen und mir zu belasten. Im Falle der Effectuirung dieser Orde, sind Sie bei Herrn Anton Müller in Wien accreditirt, auf welchen Sie sich dafür in beliebig kurzer Sicht erholen wollen. Da Wien in diesem Augenblicke, allen dortigen Berichten nach, gesucht ist, so erwarte ich eine sehr vortheilhafte Berechnung darüber, und empfehle mich Ihnen achtungsvoll

Franz Bohlmann.

Herrn Louis Grandin in Paris. Augsburg, den...

Ich bin von Herrn Fr. Bohlmann in Prag beauftragt, Ihnen Fs. 12,000 — für seine Rechnung anzuschaffen, diese wird

Ihnen Herr Alexander de Rossi bei Ueberreichung des Gegenwärtigen vergüten, und Sie wollen sich mit benanntem Prager Hause darüber berechnen.

Ich ergreife diese Gelegenheit, Ihnen meine Dienste für Ihre auf hiesigem Platz vorfallenden Geschäfte anzubieten, lege Ihnen mein heutiges Coursblatt hier bei, und empfehle solches Ihrer Durchsicht; es wird mir angenehm sein mich recht bald mit Ihren Aufträgen beehrt zu sehen. Mit Achtung

Adolf Thaler.

Herrn Alexander de Rossi in Paris. Augsburg, den...

Ohne Ihre Nachrichten mich befindend, sehe ich mich veranlaßt Ihnen zur Belebung unserer Geschäftsverbindung hiermit den Auftrag zu ertheilen, dortigen Herrn Louis Grandin bei Verabreichung der Einlage, für Rechnung des Herrn Franz Bohlmann in Prag

Fs. 12,000 zu vergüten und mir zu belasten.

In Ermanglung Ihrer Directen lege ich Ihnen zum Gegensatz

BM 3000 } auf Evers Landig & Comp. 2 Monat Dato
„ 6500 }

BM 9500 — in Hamburg hier bei, die Sie bestens begeben und mir berechnen wollen.

Ihrer Antwort entgegensehend, verharre ich freundschaftlich

Adolf Thaler.

Herrn Evers Landig & Comp. in Hamburg. Augsburg, den...

Auf Anordnung und für Rechnung der Herren Nathan Truban & Söhne in Basel war ich heute so frei

BM 3000 } in eigener Ordre 2 Monat Dato
„ 3500 }

BM 6500 — auf Sie auszuschreiben, die ich Sie vorkommend zu Lasten benannten Freunde zu schützen ersuche.

Mit Achtung Adolf Thaler.

Herrn F. M. Manhardt & Comp. in Hamburg.

Augsburg, den . . .

Mein ergebenstes vom . . . dieses bestätigend, bezwecke ich mit Gegenwärtigem blos Sie zu ersuchen, von beiliegenden

BM 3000 }
„ 3500 } auf Evers Landig & Comp. 2 Monat Dato

die Annahme zu fordern, und solche für die Disposition der Secunden aufzubewahren. Entschuldigen Sie die Mühe

Ihrem ergebensten Adolf Thaler.

Herrn Fried. Dolfinger in Berlin. Lemberg, den ...

Können Sie für 2 Mon. Hamburger den Cours von 154⅓ erreichen, so ersuchen wir Sie

BM 10000 in dieser Sicht für unsere Rechnung auf die Herren Samson & Comp. in Hamburg zu entnehmen und sich der promptesten Verehrung Ihrer Tratten versichert zu halten. Dieser Auftrag ist für 2 Posttage giltig, nach welcher Zeit Sie solchen als erloschen betrachten wollen.

Ihrer Antwort entgegensehend verharren wir ergebenst

J. A. Rosenstein & Comp.

Herren Samson & Comp. in Hamburg.

Lemberg, den ...

Wir haben Ihr werthes Schreiben vom ... von uns und übergehen dessen Inhalt als geordnet. Sollte Hr. Fried. Dolfinger in Berlin

BM 10000 — 2 Monat Dato für unsere Rechnung auf Sie entnehmen, so ersuchen wir Sie, seine Ziehungen zu unsern Lasten zu verehren und uns davon Anzeige zu machen

ergebenst J. A. Rosenstein & Comp.

---

## א) גל״קווינשונגסשרייבען

(גראטולאטיאָנס=בריעפע).

(זיהע בערייטם I. אבטהייל͏ונג איבערזעטצונג דער בריעפע נוא.: 12, 18, 19, 34, 35 ביז 39, 48. II. אבטהיילונג: 14, 29 אונד 31. בריעף.)

אוים דיעזען בריעפען ווירד מאן טאָן ערזעהען, ווען עס ניכט טאָן דאז אייגענע געפיהל געניגענד זאגט, וויא מאן זיך אין זאָלכען בריעפען אויסצודריי=קען האבע. איינע הייטערע טרייבארט. אונטער גוטען בעקאננטען אונד פער=וואנדטען, איין וואָהלאנגעבראכטער טערז, מאכען זאָלכע בריעפע דעם

עמפפֿענגער אנגענעהם. בייא געבורטסטאגען אונד צום נייאיאהרספֿעסטע (ראש השנה) ווינשט מאן געוועֶהנליך לאנגעס לעבען, געזונדהייט, וואָהלער־געהען אונד פֿיגט דענזעלבען בייא, וואס בעזאָנדערע אומשטענדע אן דיא האנד גאבען, דאמיט דערלייא בריעפֿע ניכט זאָ אבגעלייערט אויסזעהען אונד איינע געוויססע פֿרישע בעקאָממען. — צו איינער האָכצייט, דען גליק אונד זעגען דער עהע, ווען מאן דיא ברויטלייטע קעננט, „דיא אום זאָ שאֶנעס פֿעראיין הערפֿאָרגעהען מיסטע, ניכט פֿעהלען קאֶננע. בייא קינדבעטטען, דאס דיא וואֶכנערין געזונד בלייבען, דאז האָלדע קינד געדייהען אונד דער עלטערן פֿריידע ווערדען מאֶגע, דיא פֿערלאָרנען קרעפֿטע דער מוטטער זיך באלד ערזעטצען ווערדען; אונד דריקט בייא יעדער געלעגענהייט זיינע פֿריידע, זיינען אינניגען הערצליכען אנטהייל אן דעם עראייגניססע צו דעם מאן איבערהויפט גליק ווינשט, אויפֿ'ס ווערמסטע אבער צוגלייך אויפֿ'ס איינ־פֿאכסטע אויס; איבערהויפט בעפֿלייססע מאן זיך דער מאֶגליכסטען קירצע. —

## I. צום געבורטסטאגע.

### אן איינע מוטטער.

ליעבע מוטטער!

עס איזט שאָן שפעט — ניכט וויט מעהר פֿאָן 11 — אונד נור היער אונד דא בעצייגט נאָך איין העללעס ליכט, דאס נאָך מענשען וואכען, דא ליעגע איך זאָנסט אין דער רעגעל אויך שאָן אין גוטער רוהע, אבער הייטע מוס איך דעם שלאפֿע נאָך איין שטינדכען אבברעכען, דען איבערמאָרגען איזט יא דיין גע־בורטסטאג אונד מאָרגען פֿריה אום 7 אוהר געהעט דיא פאָסט אב, אונד איך האבע נאָך ניכט דאצו קאָממען קאֶננען, אן דיך צו שרייבען, אום דיר צו דיע־זעם טאגע מיינען קינדליכען גליקוואונש אבצושטאטטען. צוואר ווייס איך וואָהל, דאס עס דעססען ניכט בעדארף, אום דיר דיא איבערצייגונג צו געבען, דאס איך דיך אינניג ליעבע אונד דיא הערצליכסטען ווינשע פֿיר דיין גליק אונד וואָהל־זיין העגע: אבער איך ווירדע דיעזען טאג, דער מיר פֿאָר אללען זאָ ליעב אונד ווערטה איזט, געוויס ניכט פֿראָה ווערדען קאֶננען, העטטע איך דיר ניכט, ווען אויך נור אין וועניגען ציילען, געזאגט, וויא זעהר איך מיך פֿרייע, דיך ווידער מיט איינעם געבורטסטאגסוואונש בעגריססען צו קאֶננען.

וואס דיעזען וואונש נון זעלבער בעטריפֿפֿט, זאָ הייסט ער מיט קורצען וואָרטען: לעבע נאָך לאנגע אונד גליקליך אונד בעוואהרע מיר איממער דיא הערצליכע ליעבע, דיא מיין גראֶסטעס גליק אויסמאכט. אללע ווייטערן ער־קלעהרונגען אונד אויספֿיהרונגען, דיעזעס טהעמאס פֿערשפארע איך מיר פֿיר איינע מינדליכע אונטעררעדונג, דען איך דענקע בינגען 4 וואָכען איינמאל איין פאאר טאגע בייא דיר צו זיין. אין דער האָפֿפֿנונג דיך דאן רעכט וואָהל אונד הייטער צו פֿינדען זיעהט דיעזען טאגען מיט דער פֿראָהעסטען ערווארטונג ענטגעגען דיין דיך אינניג ליעבענדער זאָהן.

## II. צום נייאיאהרסטאגע (ראש השנה).

(זיהע I. אבטהיילונג דיא בריעפֿע 18, 19, 36, 37, 38, 39.)

### אן איינען פֿאטער.

געליעבטער פֿאטער!

ניכט בלאָס הערקאָממען אונד זיטטע, זאָנדערן וואהרער הערצענסדראנג בעשטיממט מיך הייטע, איהנען צום נייען יאהרע מיינען גליקוואונש דארצו־בּרינגען. יא, גליק ווינשע איך איהנען פֿאָן גאנצעם הערצען אויך אין דיעזעם יאהרע; וואהרעס דויערהאפֿטעס גליק אונד פֿאָר אללעם אנדערן דאז, וואס אם וועזענטליכסטען צו איינעם גליקליכען לעבען נאָטהווענדיג איזט, איינע דויער־האפֿטע געזונדהייט; אונד געוויס, בעסטער פֿאטער, דער אללגיטיגע ווירד איהנען דיעזע זאָ וויא אללעס אנדערע, וואס צו איהרעם גליקע געהֶרט, פֿער־לייהען, דען איהר גליק איזט יא צוגלייך דאז גליק זאָ פֿיעלער, פֿיר דיא זיא לעבען אונד ווירקען. יא, דער היממלישע פֿאטער ווירד מיינע אונד אנדערער ווינשע אונד געבעטע פֿיר איהר וואָהל ערהֶרען אונד זיא איין האָהעס אונד גליקליכעס אלטער עררייכען לאססען, דאז איזט דיא פֿעסטע האָפֿפֿנונג

איהרעס זיא אינניג ליעבענדען זאָהנעס.

## III. אן איינען דער אבוועזענדען שוויגערעלטערן,

אונד פֿאָן אבוועזענדען פֿערוואנדטען אן ברויט אָדער ברייטיגאם.

(זיהע אויך I. אבטהיילונג 40—46 בריעף. II. אבטהיילונג 29. בריעף.)

1. טהייערסטע אונד האָכגעשעצטע מוטטער מיינער געליעב־טען ברויט! (אָדער: האָכגעשעצטע צוקינפֿטיגע שוויעגערמוטטער!)

דא זיא בייא מיינער גליקליכען פֿערלאָבונג מיט איהרער ליעבענסווירדיגען טאָכטער ניכט צוגעגען וואַרען, אונד איך דאדורך דעם פֿערגניגענס בערויבט וואר, איהנען מיינע עהרפֿורכטספֿאָללע גראטולאציאָן אבצושטאטטען, אונד איהרע מיטטערליכע האנד קיססען צו קאֶננען; זאָ פֿערגאֶננען זיא, דאס איך, ביז־אויף מיינער גליקליכען צוזאממענקונפֿט, מיך איינסטוויילען דורך דיעזע ציילען מיינער פפֿליכט ענטלעדיגע, אונד איהנען מיינע גראטולאציאָן אונד מיינען קינדליכען הענדעדרוק היערמיט געהאָרזאמסט אבשטאטטע. איך זעהע יעדאָך מיט אונגעדולד דעם גינסטיגען אויגענבליק ענטגעגען, וואָ איך דאז גליק האבען ווערדע, דיעזעס אללעס פערזאֶנליך אונד מינדליך אבצושטאטטען, אונד איהנען זאגען צו קאֶננען, וויא זעהר גליקליך זיך שעטצט צו זיין איהר קינפֿטיגער שוויע־גערזאָהן אונד גאנץ געהאָרזאמסטער . . .

### 2. האָכגעשעטצטע, פֿיעלגעליעבטע צוקינפֿטיגע שוויעגער־עלטערן! (מחותנים)

דיא גאֶטטליכע פֿיגונג, וועלכע מיך דורך דיא גליקליכע פֿערבינדונג מיט איהרעם טהייערן זאָהנע, מיינעם ליעבענסווירדיגען ברייטיגאם (חתן), איהרער זעהר ווערטהען פֿאמיליע איינפֿערלייבט, אונד איך מיך נון, אלס איין גליעד דערזעלבען נונמעהר צו בעטראכטען האבע; מאכט עס מיר צור הייליגסטען פֿפֿליכט, דאס איך פֿאָן נון אן, אן אללען איהרען פֿאמיליען־אנגעלעגענהייטען שטעטס דען אינניגסטען אנטהייל נעהמע, אונד איך מיך, איהנען שטעטס אלס איינע טרייע טאָכטער צייגע. דער ערסטע בעווייז היערפֿאָן, דען איך איהנען גלייך בייא מיינער פֿערלאָבונג דורך גראטולירען אונד קיססען איהרער פֿעטער־ליכען הענדע העטטע געבען זאָללען, וואר מיר ניכט פֿערגאֶננט, דא זיא זעלבסט ניכט צוגעגען וואָרען. ערלויבען זיא אלזאָ גיטיגסט, דאס איך מיך איינסטווילען דיעזער פֿפֿליכט טריפֿטליך ענטלעדיגע, אונד זיא היערמיט מיינעם געהאָרזאמס אונד מיינער קינדליכען ליעבע פֿערזיכערע, ביז איך דאז גליק האבען ווערדע, זיא מינדליך אונד פערזאֶנליך פֿערזיכערן אונד איבערציי־גען צו קאֶננען, דאס מיין אויפֿריכטיגעס בעשטרעבען שטעטס זיין ווירד, מיך ווירדיג צו מאכען אונד צו זיין איהרע טרייגעהאָרזאמסטע...

## IV. גליקווינשונגסשרייבען צו געבורטען.

(זיהע I. אבטהיילונג 48, 50, 52 — II. אבטהיילונג 32. בריעף)

## ב) דאנקזאגונגסבריעפֿע.

(זיהע בערייטס I. אבטהיילונג דיא בריעפֿע: 2, 32, 33, 71, 80 — II. אבטהיילונג 3. בריעף)

דאנקזאגונגען ערפֿאָלגען אויף עמפֿפֿאנגענע וואָהלטהאטען, פֿיר ערוויעזענע געפֿעלליגקייטען, פֿיר פֿערווענדונג אין אונזערן אנגעלעגענהייטען, טהיילנאמע אן אונזערעם שיקזאלע או' ד' גל'. דאנק שמייכעלט יעדעם, זעלבסט דעם עדעלסטען, אונאייגענניטציגסטען; אבער מאן היטע זיך עבען זאָ זעהר איבער־טרייבונג, וויא פֿאָר קעלטע אונד שטייפֿהייט אים אויסדרוק דעס דאנקעס. מאן ערוועגע דאהער אללע אומשטענדע, וועלכע דיא זאכע, פֿיר וועלכע מאן דאנקט, וויכטיג מאכען. וועלכע דאז פֿערדיענסט דעס געבערס ערהאֶהן אָדער אויף דיא פֿאָלגען דער וואָהלטהאט בעצוג האבען, שפרעכע אבער נור בייא פֿריינדען, דאס מאן דען וואונש האט דורך געגענדיענסטע צו פֿערגעלטען. — זאָ וויא דאָפפעלט גיבט ווער שנעלל גיבט, זאָ דירפֿען אויך דיא דאנקזא־גונגסבריעפֿע ניכט פֿערשאָבען ווערדען; ווירדע אבער דעננאָך דאמיט גע־צאֶגערט זאָ מוס עס ענטשולדיגט ווערדען.

אויך איין דאנקשרייבען איזט איינע אנטוואָרט ניכט אימער נאָטהיג, האט מאן אבער אנדערע אומשטענדע וועגען איין זאָלכעס צו בעאנטוואָרטען, זאָ פֿרייעט מאן זיך דאס מאן דיענען קאָננטע, זאגט דאס דער אנדערע אין זיינער דאנקבארקייט דאס גערינגע פֿערדיענסט פֿערגרעססערט האבע אונד ביטעט זיך צו פֿערנערן דיענסטען אן. —

### דאנקשרייבען איינעס לעהרערס אן איינען פרעדיגער, דער איהם צו איינעם שולדיענסטע פֿערהאָלפֿען.

(דערזעלבע בריעף קאן אויך אין עהנליכער וויזע אן איינען געמיינדעפֿאָרשטעהער אָדער אן זאָנסט איינען האָכגעאכטעטען מאן געריכטעט ווערדען, נור זעטצט מאן דאן שטאטט האָכווירדען, האָכוואָהלגעבאָרען אָד' ד' גל'.)

האָכווירדיגער, האָכגעעהרטעסטער העדר!

זאָ עבען האבע איך דיא אנגענעהמע נאכריכט מיינער אנשטעללונג אלס שוללעהרער אין ב... אונד צוגלייך דען בעפֿעהל, מיך צום אנטריטט דער שטעללע איילינגסט דאָרטהין צו בעגעבען, ערהאלטען; דא איך רעכט גוט וויס, דאס איך דיזע אנשטעללונג נור אייער האָכווירדען צו פֿערדאנקען האבע, זאָ העטטע איך איהנען גערנע מיינע דאנקזאגונג מינדליך אבגעשטאטטעט, ווען ניכט דיא פפֿליכט, דען בעפֿעהלען דער רעגירונג צו געהאָרכען, איבערוויעגענד ווערע.

מעגען זיא דורך דאס זיסע בעוואוסטזיין, צום וואָהלע איינעס בעקיממערטען מאננעס בייגעטראגען צו האבען, זיך פֿיר איהרע גיטע בעלאָהנט פֿינדען! איך ווערדע געוויס אללעס מעגליכע טהון, אום דורך טרייע ערפֿיללונג מיינער אמטספֿליכטען, אונד דורך איין אונבעשאָלטענעס בעטראגען צו צייגען, דאס איהרע וואהל אויף קיינען אונווירדיגען פֿיעל, אונד אין דער איבערצייגונג מיר דאדורך אויך פֿערנער איהר אונשעטצבארעס וואָהלוואָללען צו זיכערן, פֿערהאררע איך פֿאָלל דאנקבארקייט אונד עהרפֿורכט אלס אייער האָכווירדען
ערגעבענסטער נ. נ.

## ג) בעריכטע, אנצייגען אין בריעפֿען.

(זיעהע I. אבטהיילונג דיא בריעפֿע: 1, 8, 17, 21–25, 45—48, 53, 54.
II. אבטהיילונג 3, 5, 8, 11, 20, 21, 24 אונד 30. בריעף.)

דיעזע בריעפֿע ענטהאלטען אנלייגען, ערצעהלונגען אונד דארשטעללונגען פֿאָן געשעהענען דינגען; דייטליכקייט אונד קירצע דיעזע אללגעמיינע גאָלדענע רעגעל גילט היער בעזאָנדערס; האט מאן נור אנגענעהמעס צו בעריכטען זאָ פֿאנגע מאן גלייך דאמיט אן יעדאָך זאָ דאס דער אנגענעהמע איינדרוק בייס ווייטערלעזען ניכט פֿערווישט ווירד, האט מאן אבער אונאנגענעהמעס צו בעריכטען זאָ לייטע מאן עס פֿאָרזיכטיג איין, אונד שליסע וויעדער אויף איינע

אמֶגליכםט טרֶאםטליכע ווייזע. בייא יענען ווינשט אאן גליק אונד בעלייגט זיינע פריידע, בייא דיעזען טרֶאםטעט מאן. — צו דיעזען בריעפען געהֶערט דאהער טֹאן מעהר געשיק. —

## 1. פערלאָבונגסאנצייגע אן איינען פריינד.

פערעהרונגםווירדיגער פריינד!

דיא פריינדשאפטליכע טהיילנאמע, וועלכע דוא מיר איממער בעוויעזען האםט, פערפפליכטעט מיך, דיך פֿאָן איינעם וויכטיגען שריטטע אויף מיינעם לעבענםוועגע צו בענאכריכטיגען.

געםטערן האבע איך מיינע פערלאָבונג מיט דער עלטעםטען טאָכטער דעם היזיגען קויפמאננעס הערן קארל פרעגע פֿאָללצאָגען. עם וואר פיר מיך דער פייערליכםטע טאג, דען איך יע ערלעבט האָבע, אונד צוגלייך איין טאג, דער מיר דיא פרֶאהעםטע אויםזיכט אין דיא צוקונפט ערֶאפנעט. איין אכטלעהניעהריגעם מעדכען, אין דער פֿאָללםטען בלוטהע דער געזונדהייט, אין מיליכטער צארטער זיטטע, אונד אים גלויבען אונזערער פֿעטער, פֿאָן איהרען גוטען עלטערן ערצאָגען, אונד מיט אללען וייבליכען טוגענדען אונד פֿאָללקאָממענהייטען געשמיקט דיא צור בעגרינדונג עהעליכען גליקם פֿאָן איינ־פלוס זינד, קורץ איין מעדכען וויא מאן עס זיך נור ווינשען קאן, ווירד דיא גע־פעהרטין מיינער קינפטיגען טאגע זיין, פֿאָן דען פיעלען טֶאגען ציגען איהרעם הערצענס איזט אויך דיעזער איינער, דאס זיא דיא פערבינדונגען מיט מיינען פריינדען עהרט אונד טעטצט. זאָ האָפט איך איהר פֿאָן דען לעהררייכען אונד אנגענעהמען אונטערהאלטונגען ערצעהלע, דערען איך מיך אוים דיינעם אומ־גאנגע נאָך זאָ לעבהאפט ערחיננערע איזט זיא גאנץ אָהר. זיא ווינשט דיך פער־זֶענליך קעננען צו לערנען, אונד האט מיך ווידערהאָלט ערזיננערט, דיך איהרער האָכאכטונג צו פערזיכערן.

לעבע וואָהל, אונד ערהאלטע אויך פערנער דיא אלטע צונייגונג

דיינעם [illegible] אויפריכטיגען פריינדע...

## 2. אנצייגע איינער אברייזע.

וואָהלגעבאָרנער, האָכגעעהרטער הערר!

אונערוואַרטעט איינגעטרעטענע אומשטענדע מאכען מיינע אברייזע פֿאָן היער זאָ דרינגענד אונד איילינג, דאס עס מיר ניכט מעֶגליך איזט, איהנען, האָכגעעהרטעםטער הערר, מיך פערזֶענליך צו עמפפעהלען עמפפאנגען זיא דאהער היערמיט דיא אויפריכטיגםטע דאנקזאגונג פיר זאָ פיעלע מיר ערוויזענע געפעלליגקייטען, אונד גענעמיגען זיא דיא בעטהיירונג מיינען אונפערבריכלי־כען אכטונג אונד ערגעבענהייט.

## ד) ביטטשרייבען אונד ביטטשריפטען,
## אָדער געזוכע.

דיא פערטיעדענהייט דיעזער גאטטונג איזט אונגעמיין גראָס. יע נאך דעם געגענשטאנדע אום דען מאן ביטטעט, יע נאך דער פערזאָן אָדער שטעללע אן דיא מאן זעלבע ריכטעט.

דאז געהט טאָן לום טהייל אויס דען דערארטיגען בריעפען אין דער I. אבטהיילונג נוא. 5, 9, 13, 27, 63, 65, 66, 68, 72, 77, 78, 98 אונד II. אבטהיילונג נוא. 16 אונד 28 הערפאָר.

דיא שפראכע איינער ביטטשריפט מוס אָפפענהערליג, אבער בעשיידען אונד העֶפליך זיין, זעלבסט דיא גערעכטעסטע פאָדערונג בעגעהרע מאן ניכט מיט שטאָלז, אבער אויך ניכט קריעכענד.

ביטטשריפטען ערלויבען נאוויילען איינע לעבהאפטע שילדערונג דער אומשטענדע; האט מאן טאָן געפעלליגקייטען אָדער וואָהלטהאטען פאָן דעם, אן דען מיר דיא ביטטע ריכטען ערהאלטען, זאָ מיססען דיעזע ניכט איבער־גאנגען ווערדען.

(בריעפע וואָרין מאן יעמאנדען ביטטעט איינער פעמטליכקייט ביילוואָהנען זיהע אונטער איינלאדונגסשרייבען.)

דיא אנטוואָרטען אויף ביטטשרייבען מיססען נאך דער ביטטע איינגעריכ־טעט זיין; אין יעדעם פאללע זייא מאן העֶפליך, קאן מאן געוועהרען זייא מאן ניכט אונבעשיידען, קאן מאן ניכט וויללפאהרען, ענטשולדיגע מאן זיך אונד פיהרע דיא גרינדע אן.

I.

### 1. ביטטשרייבען איינער פעראַרמטען פרויא פאָן גוטעם שטאנדע אן איינע פערמאֶגענדע פריינדין.

האָכגעעהרטע פרויא!

זיא האבען מיר טאָן זאָ אונלעהליגע בעווייזע איהרער וואָהלוואָללענדען געזיננונג געגעבען, דאס איך נון גערן בלאָס דאראויף דענקען מאֶכטע, מיך איהנען פיר דיא פאָריגען וואָהלטהאטען דאנקבאר לו ערווייזען. גלייכוואָהל לווינגט מיך דיא אייסערסטע נאָטה, פאָן נייעם הילפע ביי איהנען לו זוכען. אללע מיינע קינדער ליעגען קראנק דארנידער, אונד דאס יינגסטע ווירד וואהר־שיינליך איין רויב דעס טאָדעס ווערדען. דיא ארמען געשאֶפפע וויממערן נאך הילפע אונד ערקוויקונג, אונד גאָטט ווייס, וויא עס מיר דאס העֶרץ לעררייסט, דאס איך זיא איהנען ניכט געוועהרען קאן. אללעס, וואס איך נאָך האטטע איזט וועהרענד דער לאנגוויריגען קראנקהייט מיינעם גוטען זעליגען מאננעס

פֿעראייסערט. קוים בין איך, פֿאָן אללער אונטערשטיטצונג ענטבלאָסט, נאָך אים שטאנדע, פֿיר דיא נאָטהדירפֿטיגע ווארטונג דער ארמען ליידענדען קינדער צו זאָרגען; דען דיא פֿיעלען נאכטוואכען האבען מיינע קרעפֿטע זאָ ערשעפֿפֿט דאס מיר אָפֿט אונווילקיהרליך דיא אויגען צוזינקען. גאָטט, וועלכע נאָטה! קיינען מאן אונד פֿערזאָרגער! קיינען גראָשען געלד אים הויזע; ניכט דאס געריגסטע, וואס איך עטוואס נאָך אין געלד אומזעטצען קאֶננטע, אונד קיינע מאֶגליכקייט, מיט דער ארבייט מיינער הענדע עטוואס צו פֿערדיענען! וואס זאָלל איך אנפֿאנגען? וואָהין זאָלל איך מיך ווענדען? וועם זאָלל איך מיינע נאָטה קלאגען? אך, עס ווירדע מיר פֿיעללייכט ניעמאנד גלויבען, וועון איך מיך אויך איבערווינדען קאֶננטע, דאס מיטלייד אנצושפּרעכען!

צו איהנען, גנעדיגסטע פֿרויא, צו איהנען נעהמע איך מיינע צופֿלוכט; צו איהנען טרייבט מיך מיין הערץ, דורך איהרע גיטע דרייסט געמאכט. זיא זינד דיא איינציגע עדלע פֿרויא אויף דער וועלט, דער איך מיך ענטדעקקען קאן, אָהנע צו עררעֶטהען. אָ ערבארמען זיא זיך, וואָהלטהעטיגע פֿריינדין, ערבארמען זיא זיך נאָך איינמאל מיינעם עלענדעס! איך דארף ניכט פֿירכטען, דאס זיא מיך פֿיר צודרינגליך האלטען; זאָ גוט איך אבער אויך איהרע עדלען געזיננונגען קעננע טהוט עס מיר דאָך וועה, דאס איך זיא אין אנשפּרוך נעהמען מוס. אָ מאֶכטע איך איהנען נור נאָך אויף דיעזער וועלט טהעטיג דאנקען קאֶננען! געבען זיא מיר געלעגענהייט דאצו, אונד זיין זיא פֿערזיכערט, דאס איך מיט פֿריידען דאס שווערסטע פֿיר זיא טהון ווערדע, אום איהנען פֿאָן מיינער דאנקבארקייט איינען בעווייס צו געבען, קאן איך איהנען אבער גאר ניכט פֿערגעלטען, נון זאָ וויל איך איהנען אונד איהרעם הויזע הייל אונד זעגען פֿאָן גאָטט ערפֿלעהען,

איהרע וואהרע פֿערעהרערין

נאטאליא דעמוטה.

## 2. ביטטשרייבען אן איינען קויפֿמאן וועגען אויפֿנאהמע איינעס לעהרלינגס.

וואָהלגעבאָרנער האָכגעעהרטער הערר!

מיין זאָהן האט גראָסע לוסט, זיך דער האנדלונג צו ווידמען, אונד איך בין גאנץ דאמיט איינפֿערשטאנדען, דאס ער דיעזען נאהרונגסצווייג וועהלט, וויל דארין איין געוואנדטער קאָפּף, וויא ער איזט, אם ערסטען אויף איין גוטעס בראָד רעכנען קאן. נון וינשטע איך, דאס ער געלעגענהייט העטטע, זיך צו איינעם, ניכט בלאָס האנדווערקמעסיגען, זאָנדערן וואהרען, איינזיכטספֿאָללען קויפֿמאננע צו בילדען. איך קעננע קיין הויז, וועלכעס היערצו געשיקטער ווערע, אלס דאס איהריגע. עס ווירדע מיר אלזאָ נור בעזאָנדערן פֿריידע גערייכען, וועון זיא זאָ גיטיג זיין וואָללטען, מיינען זאָהן אין דיא לעהרע צו נעהמען.

ער איזט פֿינפֿצעהן יאהרע אלט, געזונד אונד הארט געוואֶהנט. מיט איינער דייטליכען אונד געלויפֿיגען האנדשריפֿט פֿערבינדעט ער פֿערטיגקייט אים רעכנען, אונד האט נאך דער פֿערזיכערונג אונד דען צייגניססען זיינער לעהרער,

אויך אים פֿראנצאָזישען, אין דער געאָגראפֿיא אונד געשיכטע רעכט גוטע קענטניססע. וואס זיינע זיטטליכען אייגענשאפֿטען בעטריפֿט, זאָ האָפֿפֿע איך, דאס זיא גאנץ וואָהל מיט איהם צופֿריעדען זיין ווערדען, וועניגסטענס קאָן איך מיך פֿיר זיינען געהאָרזאם, טרייע, אָרדנונגסליבע אונד פֿלייס פֿערבירגען.

זאָללטען עס געגענווערטיג איהרע אומשטענדע געשטאטטען, איינען פֿאָרשלאג צו גענעהמיגען, זאָ ביטטע איך אום דיא ערלויבניס, איהנען איינען זאָהן פֿאָרצושטעללען, אונד פערזאָנליך דיא בעדינגונגען צו הערען, אונטער וועלכען זיא איהן אנצונעהמען קאָננען, איך זעהע איינער באלדיגען געפֿעלליגען אנטוואָרט ענטגעגען, אונד בין מיט אללער האָכאכטונג

אייער וואָהלגעבאָרען ערגעבענסטער דיענער . . .

## II.

## ביטשריפֿטען, אָרער געזוכע.

דיא אייסערע פֿאָרם אונד דאס צוזאממענזעצען איינער ביטטשריפֿט אן איינע שטעללע לעסט זיך ניכט זאָ לייכט בעשרייבען; האט מאן אבער נור איין אָרדענטליכעס געזוך איינמאל גענוי אנגעזעהען, זאָ ווירד מאן עס לייכט בעגרייפֿען אונד גאר ניכט זאָ שווער פֿינדען.

### 1. ביטטשרייבען איינעס האנדלונגסדיענערס אן דען מאגיסטראט אום פֿערלייהונג איינער האנדעלסבעפֿוגניס.

30 kr. שטעמפעל.

לאֶבליכער מאגיסטראט!

אונטערצייכנעטער ביטטעט געהאָרזאמסט אום ערטהיילונג דער בעפֿוגניס, איינע האנדלונג מיט אללען גאטטונגען פֿאָן מאָדעווארען ערריכטען צו דירפֿען. ער טראֶסטעט זיך, דאס פֿאָלגענדע גרינדע צור גנעדיגען געוועהרונג זיינער ביטטע בייטראגען ווערדען:

ערסטענס: האט ער זיך אין איינער 6 יעהריגען לעהרצייט ביי דעם היעזיגען ייד. האנדעלסמאנן י. הערצפֿעלד אללע נאֶטהיגען האנדעלסקענטניססע ערוואָרבען (צייגניס A).

צווייטענס: איזט ער דער זאָהן איינער היעזיגען פֿאמיליע אונד קאָן טהיילס אן ערערבטען טהיילס אן ערשפארטען פֿערמאֶגען דען פֿאָרגעשריבענען האנדלונגספֿאָנד מיט 10,000 גולדען באאר אויסווייזען (ביילאגע B).

דריטטענס: האט ער ביי דעם האנדעלסמאננע יאָהאן ניעמאנספֿריינד 10 יאהרע לאנג, אונד ביי דעם היעזיגען בירגער אנאסטאזיאוס געלדריין 3 יאהרע לאנג זיך אין דען האנדלונגסקענטניססען פראקטיש פֿערפֿאָללקאָממנעט, אונד מיט פֿיעלען פֿאבריקאנטען בעקאנטשאפֿט געמאכט,

וועלכע זיך ערבאָטען, איהם איהרע ארטיקעל אין קאָממיססיאָן צו איבערלאס־
סען, ווי דיעס דיא לייגניססע C ביז F בעווייזען.

פראג, דען 24. סעפטעמבער 1855.

יאָזעף בענעדיק,
האנדלונגסדיענער.

## 2. ביטטשריפֿט אַן דען מאגיסטראַט אום איין בעפֿוגניס.

שטעמפעל 30 kr.

לאֶבליכער מאגיסטראט.

דער אונטערצייכנעטע ביטטעט אום דאז בעפֿוגניס: טיטלער גאלאנטעריא־וואַרען מיט דען נאֶטהיגען געהילפֿען פֿערפֿערטיגען צו דירפֿען, אונד גלויבט דער ערטהיילונג דערזעלבען אוים נאַכפֿאָלגענדען אורזאַכען ווירדיג צו זיין:

ערשטענס: האט ער זיינע פראָפֿעססיאָן פֿינף יאהרע לאנג אָרדענטליך ערלערנט, אונד זיך דער לייכענקונסט מאֶגליכסט בעפֿליססען, ווי דיעזעס דיא לייגניססע A אונד B דארטהון.

צווייטענס: איזט ער נאָך בעשטאנדענער לעהרצייט אין דיא גרעֶסטען שטעדטע אייראָפּא'ס, לאָנדאָן, פאריס, בערלין, פראג, געוואנדערט, האט דאזעלבסט בייא דען בעריהמטעסטען מייסטערן געארבייטעט, אונד זיך צו פֿערפֿאָללקאָממנען געלעגענהייט געהאבט, ווי דיא בייאלאגען C ביז G לייגען.

דריטטענס: ארבייטעט ער בערייטס זייט 10 יאהרען היער בייא איי־נעם מייסטער, וועלכער דאס לייגניס גוטער אויפֿפֿיהרונג אונד געשיקליכקייט איהם געוויס ניכט פֿערזאַגען ווירד.

פֿיערטענס: גלויבט ער זיינע געשיקליכקייט אויך הינלענגליך דארגע־טהאן צו האבען אין דער פֿערפֿערטיגונג דער ארבייטען פֿיר דיא פֿירשטליכען הייזער E אונד L, אונד פֿיר דיא גרעפֿליכען O אונד P, וועלכע פֿאָן יעדעם קעננער דען גרעֶסטען בייפֿאלל ערהילטען, אונד דיא דער אונטערצייכנעטע נאָך זיינער צייכנונג אייגענהענדיג געמאכט האט.

פֿינפֿטענס: זינד זיינע ארבייטען אונטער דיא קאָממערציאל־וואַרען צו רעכנען, אין בעצוג אויף וועלכע דאס האָהע האָפֿקאממער דעקרעט פֿאָם 2. מייא 1810 אויסדריקליך בעפֿיהלט, דיא געזעטצמעסיג פֿאָרגעשריבענע אינדוסטריאל־פֿרייהייט צור אונאבווייזליכען באזיס דער קאָממערציאל־לייטונג אנצונעהמען, אונד אין קיינעם פֿאללע דען געפֿעהרליכען איינטרייאונגען דעם מאָנאָפּאָלס אונד דעם צונפֿטגייסטעס געהעֶר צו געבען.

לודוויג איידלין,
גאלאנטעריא־טיטלערגעזעלל.

איין מוסטער פֿאָן מייסטערהאפֿטעסטעם שטילע דיעזער גאטטונג איזט פֿאָל־גענדע ביטטשריפֿט דעם בעריהמטען יעאן פויל פֿרידריך ריכטער

אן דען קייזער אלעקסאנדער פאָן רוסלאנד. איין בעוואונדערונגסווירדיגעס
שרייבען, דאס אבער שווער נאכצואהמען זיין דירפטע! — עס לויטעט:

„מיטטען אין דער ערהאבענען צייט, דא איירע קייזערליכע מאיעסטעט
„דער שידסריכטער אייראָפא'ס זינד, וויא פאָרהער דער בעפרייער דעמזעל=
„בען, אונד זיא אויס דעם שוטצגייסט דעס זיעגעס דער שוטצגייסט דעס
„פריעדענס ווערדען, טריטט איין קליינעס אנליעגען פאָר איהרען טהראָן.
„דאָך וויא דעם גייסטע ניכטס צו גראָס, איזט דער גיטע ניכטס צו קליין.“

„איבער 25 יאהרע האטטע איך פיר דיא מוזען אונד דיא פילאָלאָגיע געאר=
„בייטעט, אלס מיר איין איינציגער דייטשער פירסט, דער פאָרטרעפליכע
„גראָסהערצאָג פאָן פראנקפורט, אים יאהרע 1808 איינע יעהרליכע פענזיאָן
„פאָן 1000 גולדען בעווילליגטע, אום דען ארמגעבאָרנען צו אונטערשטיטצען
„דעססען קערפער בלאָס פאָן זיינעם גייסטע לעבטע.“

„נאך דער זיעגרייכען בעזעטצונג דעס גראָסהערצאָגטהומס וואורדע מיר
„פאָן 1814 דיא פאָרטזעטצונג דער פענזיאָן פאָם גענעראלגופערנעמענט פער=
„ווייגערט בים אויף העהערע ענטשיידונג.“

„ווערדען דיא האָהען פערבינדעטען, וועלכע פיר דייטשע פרייהייט אונד
„דייטשע וויססענשאפט צוגלייך געקעמפפט, דיא פירסטליכע אונטערשטיטצונג
„איינעם שריפטשטעללערס צוריקצונעהמען געביעטען, וועלכער צו איינער צייט
„פיר אייראָפא'ס פרייהייט געשריעבען, וואָ ער זיינע אייגענע איינעם
„ד א וו א ו ס ט בלאָססשטעללטע? איך ווענדע מיך היר אן דאס הערץ אלעקסאנ=
„דער'ס, דא דיא וואָהלוואָללענדע פאָרזעהונג געראדע אים יאהרהונדערטע דעס
„עגאָיסמוס, דיא מענשענליעבע אויף דען העכסטען טהראָן אייראָפא'ס גע=
„זעטצט, איך ווענדע מיך היר אן זיינען גייסט, דער גייסטער בעשיטצט, אונד
„וועלכער, דא ער קיין אנדערעס גראָססעס רייך מעהר צו פערגרעססערן האט
„אלס דאס גראָססע גרענצענלאָזע, דאס דער וויססענשאפט, דעם נאָרדען אויך
„גייסטלענגסטע טאגע צו דען געאָגראפישען געבען וויל.“

„מעגע דער הערשער, דעססען סצעפטער דעם מאגנעטע עהנליך איזט,
„וועלכער צוגלייך ליעבענד אנציעהט אונד לעהרענד דיא געגענדען דעס הימעלס
„צייגט, דיא קיהנהייט דער האָפפנונגען פערלייהען, צו וועלכע ער אינדיווידוען
„וויא לענדער ערהעבט. געניסען איירע מאיעסטעט לאנגע דיא איינציגע דוי=
„ערהאפטע אוניווערזאלמאָנארכיא, דיא דער ליעבע, נאכדעם זיא דיא האס=
„סענדע אונד געהאססטע געשטירצט אונד לאנגע וויינע דיא פריידע פאָר
„איהנען אונד ערשט שפעט דיא טרויער אום זיא.“ —

## ה) טראָסטשרייבען.

עס פאָרדערט ניכטס זאָ פיעל געשיקליכקייט, אלס מיט גוטעם ערפאָלג
צו טרעסטען, דען גאר לייכט פערוואונדעט מאן נור מעהר דען בעטריבטען
שטאטט זיינען שמערץ צו לינדערן; — זאָלכע בריעפע זינד, אויסער צוויטען

אנפערוואנדטען אונד פריינדען זעלטען, אונד אום מאן זעלבסט דאן ניכט לאנגע איבער דען געגענשטאנד רעדען, וועלכער אין לייד פערזעצטע; מאן לייגע נור דאס איהר שמערץ בילליג אונד גערעכט זייא, אונד איזט עס איין אונגליק פאָן וועלכעם מאן זאגען קאנן, דאס זיא עס ניכט פערדיענט האבען לאססע מאן עס ניכט אונערוועהנט.

(בייספיעלע זינד פאָן I. אבטהיילונג 7, 53, 54, 73. II. אבטהיילונג: 25)

## 1 טראָסטשרייבען אן איינען פריינד איבער דען טאָד זיינעס פאטערס.

טהייערסטער פריינד!

רעכט הערצליך טרויערע איך מיט דיר; דען אויך איך ליעבטע דיינען פא־טער אונד עהרטע איהן קינדליך. זיין אומגאנג איזט מיר זעהר לעהררייך אונד ערמונטערנד געוואָרדען, אונד דאס אנדענקען אן איהן ווירד מיר לעבענסלאנג טהייער זיין. קאן דיך דיעזע מיינע איניגע טהיילנאהמע טרעֶסטען, זאָ ווירד דיר דיזער בריעף אללערדינגס אייניגען טראָסט געוועהרען, אבער בעססערע טרעֶסטערינגען זינד דיא רעליגיאָן אונד דיא צייט, אונד אויף איהרען באלזאם וויל איך דיך דארום מיט דיינען שמערצען פערווייזען. וואָהל דיר דאס דוא אן דעם גראבע דיינעס גוטען פאטערס מיט דעם טרעֶסטענדען בעוואוסטזיין שטעהען קאננסט, איהן ניא דורך לייכטזינן אונד אונדאנקבארקייט געקרענקט צו האבען. העטטע פריידע אן זיינען קינדערן זיין טהייערעס לעבען פערלענ־גערן קעֶננען, זאָ ווירדע ער לאנגע געלעבט האבען; דען פיעל פריידע האטטע ער אן אייך אללען.

זייא געטראָסט, מיין טהייערער, אונד זוכע איבער דיינען שמערץ צו זיע־גען, דאמיט דוא דיא פפליכטען געגען דיינע יינגערן געשוויסטער, וועלכע דיר נון אָבליעגען, אונד דיא דיינעם גוטען הערצען געוויס טהייער זינד, דעסטאָ פריידיגער ערפיללען קעֶננעסט.

לעבע וואָהל, ליעבסטער!... באלד האָפפע איך דיך צו בעזוכען, אונד האבע איך גלייך קיינען טראָסט פיר דיך, דען ניכט דיין פראָממער זין דיר פאָן זעלבסט צופיהרען ווירדע, זאָ האבע איך דאָך איין הערץ, דאס דיך ליעבט אונד מיט דיר טרויערן קאנן. לעבע וואָהל! צערטליך אומארמט דיך

דיין נ. נ.

## 2. טראָסטשרייבען אן איינען פאטער, דעססען זאָהן אויף דעם שלאכט־פעלדע געבליעבען איזט.

פערעהרונגסווירדיגער פריינד!

דיא טרויריגע נאכריכט פאָן דעם טאָדע איהרעס זאָהנעס האט מיך זעהר איבעררראשט אונד דען טיעפסטען איינדרוק אויף מיך געמאכט. ווער איין פיה־

לענדעס הערץ האט, ווירד זיא בעקלאגען, אונד דען שמערץ איבער דען פערלוסט איינעס זאָ האָפפנונגספאָללען יינגלינגס גערעכט נעננען. מאֶכטע אבער אויך צוגלייך דער געדאנקע אין איהרער זעעלע רעכט לעבהאפט ווערדען: דאס קיין טאָד שאֶנער אונד עהרענפאָללער זייא, אלס דער טאָד אין זיינעם בערופע; איין טראָסטגרונד, דער זיא פאָר אללען אנדערן בערוהיגען ווירד. איהר בראַפער זאָהן שטארב אלס איין טאפפערער פערטהיידיגער פיר דאס פאטערלאנד, פיר זיינען קייזער, פיר דיא עהרע אונד פרייהייט זיינער גלויבענסברידער, אויף דעם בעטטע דער עהרע. ער איזט דאדורך אונזערן הערצען אונפערגעסליך אונד אונענדליך טהייער געוואָרדען; זיין אנדענקען ווירד נאָך בייא דער נאַכוועלט געעהרט אונד געשעטצט ווערדען. ערגעבען זיא זיך רוהיג אין איהר שיקזאל; איך ביטטע זיא דארום בייא דער פריינדשאפט, דיא זיא געגען מיך העגען; בייא דער ליעבע, מיט דער איך אונפערענדערליך בין

איהר אויפריכטיגער פריינד.

## ה) עמפפעהלונגסשרייבען.

זאָלכע זינד זעהר הייפיג; דען עס גיבט זעהר פיעלע פעראנלאססונגען דאצו אונד וויר ווערדען אָפט אום זאָלכע אנגעשפראָכען, זאָללטען זיא אבער נור זאָלכען געבען, דיא וויר גענוי קעננען, זאָנסט ווירד מאן פערדרוס האבען אונד אנדערן לייכט שאדען פערורזאכען.

ביישפיעלע ענטהאלטען שאָן דיא I. אבטהיילונג 64. — II. אבטהיילונג 1, (17, 18).

וויר פיגען נור נאָך הינצו:

### עמפפעהלונגסשרייבען אן איינען פריינד, אום איינעם יונגען מענשען איינע גוטע אויפנאהמע צו זיכערן.

שעטצבארסטער פריינד!

דער איבערבריגנער דיזעס בריעפעס איזט איין ליעבענסווירדיגער יונגער מאן אונד דער זאָהן איינעס מיינער עלטעסטען פריינדעס. שאָן לאנגע ווינשטע ער פ. אונד דיא מערקווירדיגקייטען דיזער שטאדט נעבסט דער אומליעגענדען געגענד צו זעהען, יעצט ביעטעט זיך איהם דאצו איינע גוטע געלעגענהייט דאר; אונד איך בין זאָ פרייא, איהנען דיזען יונגען מאן בעסטענס צו עמפפעהלען ווערע איך ניכט פאָללקאָממען איבערצייגט, דאס ער איהרער וואָהלוואָללענדען בעאכטונג ווירדיג איזט. זאָ ווירדע איך זיא געוויס מיט מיינער ביטטע פערשאָנט האבען; זאָ אבער גלויבע איך איהנען זעלבסט איינע פריידע צו מאכען, אינדעם איך איהן אן זיא וויזע. דאבייא ווערדע איך עס נאטירליך איממער אלס איינען גראָסען בעווייז איהרער פריינדשאפט אויפנעהמען, ווען מיינע

עמפפעהלונג דיזעם יונגען מאננע טהיילנאהמע אונד געפעלליגקייטען בייא איהנען פערשאפפט, ווערדע אללעס, וואס זיא איהם ערווייזען, אלס מיר ער= וויעזען אנזעהען, אונד מיט פריידען, יעדע געלעגענהייט ערגרייפען, איהנען דאנקבאר צו זיין. מיט דעם וואונשע, זאללכע געלעגענהייט רעכט באלד איינמאל צו ערהאלטען, עמפפיהלט זיך          איהר

ערגעבענסטער פריינד.

## עמפפעהלונגסשרייבען פיר איינען יונגען מענשען, דער אלס לעהרלינג אין איינער האנדלונג איין אונטערקאממען זוכט.

טהייערסטער פריינד!

איהרע פריינדשאפטליכע געזיננונג געגען מיך, פאן דער זיא מיר זא פיעלע איבערלייגענדע בעווייזע געגעבען האבען, לעססט מיך האפפען, דאס זיא איינע נאכפאלגענדע ביטטע וואָ מאגליך ערפיללען ווערדען.

זיא בעטריפפט איינען האפפנונגספאללען קנאבען, דער זיך דער האנדלונג צו ווידמען ווינשט.

ער איזט 16 יאהרע אלט, פאן גוטען עלטערן אונד אפפענעם קאפפע. אונד פאן איינער בילדונג, וויא מאן זיא בייא זאללכען בורשען זעלטען פינדעט, אינדעם ער אויך דער היעזיגען פאליטעכנישען שולע, דיא ער היער בעזוכט האט, צו דען פארציגליכסטען שילערן געהערט.

דא איך נון ווייס, דאס זיא איינעס לעהרלינגס אין איהרער האנדלונג בע= דירפען: זא פעראייניגע איך איינע ביטטע מיט דער זיינעס פאטערס, איי= נעס ארמען אבער עהרווירדיגען מאנן, דאס זיא גענייגט זיין מעכטען, דיעזען קנא= בען אין איהרע האנדלונג אויפצונעהמען, וואָ ער אונטער איהרער אנלייטונג דיא בעסטע געלעגענהייט ערהאלטען קאן, זיינע קענטניססע איממער מעהר צו ערווייטערן, אונד זיך פראקטיש אין זיינעם פאכע טיכטיג אויסצובילדען.

דער פאטער דיעזעס האפפנונגספאללען קנאבען איזט צוואר ניכט אים שטאנדע, איין לעהרגעלד פיר איהן צו ענטריכטען; אלליין איך ווייס, דאס זיא אויף דיעזעס ניכט זעהען ווערדען, אינדעם איהנען דיא טרייע אונד דיא דיענסט= בעפליססענהייט איהרעס לעהרלינגס ווייט אנגענעהמער זיין, אונד איהנען מעהר פארטהייל אונד נוטצען אין איהרען געשעפטען ברינגען ווירד, אלס דיעזעס.

איך בין פעסט איבערציגט, דאס דיעזער יונגע מענש איהנען שטעטס מיט דער שטרענגסטען טרייע ערגעבען זיין, אונד זיא אלס זיינען גראָססטען וואָהל= טהעטער מיט קינדליכער ליעבע פערעהרען ווירד, אונד זיינען פאטער ווערדען זיא זיך דורך דיא אויפנאהמע דעס זאָהנעס צו לעבענסלענגליכעם דאנקע פער= פפליכטען.

עמפפעהלען זיא מיך איהרער ליעבען פאמיליע בעסטענס, אונד זיין זיא פערזיכערט, דאס עס מיר איין אייפריגסטער וואונש איזט, רעכט באלד איינע גע=

לעגענהייט לו ערהאלטען, איהרע פריינדשאפטליכען געפעלליגקייטען דורך געגענדיענסטע לו ערוויעדערן, אונד זיא פאָן איינעם דאנקע אונד פאָן דער פאָרליגליכען האָכאכטונג אונד ליעבע איבערלייגען לו קאָננען, וואָמיט איך אונפערענדערליך בין איהר

אויפריכטיגער פריינד...

## ז) מאהנבריעפע, עראיננערונגסשרייבען.

ווער אים רעכטע איזט, קאן דרייסט אויפטרעטען — דאָך קאָממט מאן דורך גיטע אונד האָפליכקייט איימט עהער לום ליעלע, אלס דורך איינען בעליידיגענדען טאָן, דאז איזט דיא גאָלדענע רעגעל פיר דיעזע ארט פאָן בריעפען.

(זיהע I. אבטהיילונג 56. II. אבטהיילונג 19, 27)

### 1. עראיננערונג וועגען ריקשטענדיגער צינזען (אינטערעססען).

געעהרטעסטער הערר!

אין דער קינפטיגע וואָכע האבע איך דעם קויפמאננע כ. איינע בעטרעכט־ליכע לאהלונג לו לייסטען, וואָלו איינע באַרשאפט ניכט הינרייכט. דא זיא נון פאָן דעם איהנען דארגעליהענען קאפיטאלע טאָן זייט לוויא יאהרען מיט דען ליגזען אים ריקשטאנדע זינד, אונד דיעזעלבען דאָך פערמאָגע טולדפער־טרייבונג האלביעהריג בעלאהלען זאָללען, זאָ ערזוכע איך זיא אום גענייגטע לאהלונג דערזעלבען. דא מיר איהרע גענויאיגקייט אין געטעפטען בעקאננט איזט, אונד איך אויך דעם געלדעם ניכט בעדורפטע, זאָ וואָללטע איך זיא פריהער ניכט דאראן עראיננערן, האָפפע נון אבער אויך אום זאָ לופערזיכט־ליכער, דאס זיא יעטלט איינע ביטטע אָהנע פערלוג ערפיללען ווערדען.

אין דיעזער האָפפנונג אונטערלייכנעט האָכאכטונגספאָלל

איהר דיענסטוויליגער.

### 2. ווידערהאָלטע עראיננערונג. איינע שולד צו בעצאהלען.

האָכעדעלגעבאָרנער הערר!

אויף איינען לעטלטען בריעף, וואָרין איך זיא אויפ׳ס פריינדשאפטליכסטע עראיננערטע, מיר דיא איהנען געליעהענען 250 גולדען ענדליך לוריקלולאה־לען, ווארען זיא ניכט זאָ געפעלליג, מיר לו אנטוואָרטען. איך מוס אויפ־ריכטיג געשטעהען, דאס מיר איהר שטילשווייגען פיעל פערדרוס מאכט, אונד איך זעהע דארוים, וויא וועניג זיא דיא איהנען ערוויזענע פריינדשאפט אכטען. עס פעללט מיר שווער, דיעזעם ניעדערלוטרייבען, אונד זיא לום ווידערהאָלטען מאלע לו מאהנען, אלליין איך האבע איהנען יא טאָן אים פאָר־

הערגעהענדען בריעפע געטריעבען, דאס איך אין איינער לאגע בעפינדע וואָ איך איין געלד האָכסט נאָטהיג בעדארף:

וואָללען זיא נון, דאס איך ניכט גלויבע, עס זייא איהנען אן איינער פריינדשאפט ניכטס געלעגען, זאָ איבערשיקען זיא מיר איין געלד זאָגלייך נאך עמפפאנג מיינעס שרייבענס, וועלכעס אויך יעדען פאלל דאס לעטצטע זיין ווירד.

אין דער געוויססען האָפפנונג, דאס זיא עס ניכט ווערדען דאראויף אנקאָמען לאססען, דאס איך דיא געריכטליכע הילפע זוכע, בין איך מיט אכטונג
איהר ערגעבענער דיענער.

# ח) קלאגבריעפע,

## ערמאהנונגס־פערוויז אונד פאָרוואורפסשרייבען.

(I. אבטהיילונג 67, 70. II. אבטהיילונג 4, 8, 9, 19.)

ווער ווערע פאָרוואורפספרייא?! — אבער דעננאָך מאָכטען וויר אונס איינען זאָלכען בריעף אויף דיא דרינגענדסטע נאָטהווענדיגקייט אויפשפארען, אונד ווען וויר יענע פערזאָנען אן דיא וויר זאָלכע בריעפע צו ריכטען העטטען באלד שפרעכען קאָננען, איהנען אונזערע מיינונג ליעבער מינדליך זאגען, דאס לעבענדיגע וואָרט איזט וויט מילדער פערזאָהנליכער, אלס דאס טאָדטע, געטריעבענע. — איזט עס אבער טאָן דרינגענד נאָטהווענדיג, דאס וויר דערלייא בריעפע טרייבען, זאָ זייא דיא שפראכע עדעל אונד זעלבסט אים ערנסטע פריינדליך — דער דורך איימערונגען אונזערעס האססעס אונד נאָרנעס מאכען וויר נור אונז זעלבסט איינער פערגעהונג שולדיג אונד איבערלייגען דען אנדערן ניא פאָן זיינעם אונרעכט. —

צו דען האָבען אנגעפיהרטען בייטפילען פיגען וויר נאָך פאָלגענדע הינצו:

1 פערוויזשרייבען אן איינען פריינד וועגען איינעס שלעכט געהאלטענען בוכעס.

### געעהרטעסטער הערר!

איך ערהיעלט הערדער'ס ווערקע, וועלכע איך איהנען געליהען האבע, צוואר ווידער, אבער לייד ער ניכט זאָ, וויא זיא דיזעלבען פאָן מיר עמפפאנגען.

איך באט זיא אוסדריקליך, אויף דיא ביכער אכט צו געבען, אונד נון טיקקען זיא מיר דיזעלבען זאָ צוריק, דאס איך זיא קוים פיר דיא אייניגען ערקעננען קאָן. איך האבע איינע ביכער גערן ריין אונד זויבער, אונד לעזע מיט פערדרוס אין איינעם בעטשמוטצטען בוכע. זיא ווערדען עס מיר אלזאָ ניכט איבעל נעהמען, דאס איך איהנען מיינע ווערקע, וועלכע זיא נון פערלאנגען, ניכט טיקע. קאָן איך איהנען אויף איינע אנדערע ארט געפעלליג זיין: זאָ בין איך איהר ערגעבענסטער דיענער.

### 2. אויפזאגונג איינעס פערלאָבניססעס *).

מיין הערר!

אום הערצליכער נייגונג אונד אין דער האָפפנונג, איינע גוטע הויזפרויא צו ערהאלטען, האבע איך איהרע דעמאָיזעללע טאָכטער צור עהע בעגעהרט, זעהע מיך אבער יעטצט שמערצליך אין דיעזער האָפפנונג געטייטט. וואס זאָלל איך פאָן איהרער טאָכטער דענקען, ווען זיא, וועהרענד איך מיך אום איהרע האנד בעווארב, מיט דעם יונגען נ. איינען אומגאנג פאָרטזעטצט, דער שאָן פריהער אנגעקניפפט איזט? ווען איך אויך דעס לעטצטע איבערזעהען וואָללטע, זאָ איזט דאָך דאס ערסטע ניכט צו ענטשולדיגען. איהרע דעמאָיזעללע טאָכטער בעטרעגט זיך איבריגענס וויא איינע גראָססע, רייפע דאמע, אונד שיינט זיך דורכאויס אין דען פערהעלטניססען ניכט צו געפאללען, אין וועלכע זיא אלס גאטטין לעבען ווירדע. זיא לעסט מיך גאר ניכט אונדייטליך מערקען, דאס איהר מיין שטאנד צו שלעכט איזט, אונד איך איהרע העראבלאססונג צו מיר אלס איינע זעהר האָהע גנאדע אנזעהען מוס. אונטער דיעזען אומשטענדען מוס איך בעדויערן, דאס איך דיא עהרע, איהר שוויגערזאָהן צו ווערדען, ניכט האבען קאן, אונד איך מיך נאך איינער אנדערן, הייזליכען, איינגעצאָגענען אונד ווירטהשאפטליכען פערזאָן אומזעהען מוס, דיא מיינער הויזהאלטונג מיט אָרדנונג, ליעבע אונד טרייע פאָרשטעהט.

איך בין איבריגענס מיט אללער אכטונג איהר נ. נ.

## ט) ענטשולדיגונגסשרייבען.

דיא אנטוואָרט אויף דיא פאָריגע ארט פאָן בריעפען פיהרט געוועהנליך דיעזע הערבייא; — אלליין איין אָרדענטליכער מענש ווארטעט ניכט ערשט פאָרווירפע אב, זאָבאלד ער זיך איינער זעלבסט גערינגען פערגעהונג בעוואוסט איזט, געשטעהט ער גערנע זיין אונרעכט אונד טהוט הערצליך אבביטטע. נור ווען דאס פערגעהען קיין ווירקליכעס זאָנדערן נור דער פערדאכט דער שולד אויף אונז האפטעט, אָדער ווען מאן איינע געפעלליגקייט ניכט לייסטען קאן, זינד אייגענטליכע ענטשולדיגונגען אם רעכטען אָרטע.

(זיהע I. אבטהיילונג 28, 39, 45, 46, 68, 71, 82. II. אבטהיילונג 10, 17, 20, 31.)

וויר פיגען צו דען בערייטס געגעבענען ביישפיעלען נור נאָך 2 מוסטערבריעפכען:

### 1. ענטשולדיגונגסשרייבען איינעס זאָהנעס אן זיינע עלטערן.

טהייערסטע עלטערן!

איך בין איבער איהרען בריעף זאָ בעשטירצט, דאס איך מיך גאר ניכט ווידער פאססען קאן, ניכט ווייס, וואס איך איהנען אנטוואָרטען זאָלל. ניין, טהייערסטע עלטערן, זאָלכע הארטע פאָרווירפע אונד זאָלכע שרעקליכע דראָהונגען

*) אבשידסבריף אָדער קאָרב.

האבע איך ווירקליך ניכט פערדינט. דאָך איך וויל איך ניכט בעקלאגען, זאָנדערן קינדליך אונד דעמיטהיג אום פערגעבונג ביטטען. געפעהלט האבע איך אללערדינגס, אללײן הערר נ. אורטהיילט גאר צו שטרענגע. איין פאאר מאל ווארד איך צו לאנגע אויסגעבליבען אונד האטטע אין פרעהליכען געזעללשאפטען איין גלאז צו פיל געטרונקען; אבער אייגענטליכע אויסשווייפונגען האבע איך ניא בעגאנגען. דאָך איך וויל הערר נ. ניכט ווידערשפרעכען; איך בין איבערלייגט, ער מיינט עס גוט מיט מיר. ווירקליך העטטען מיינע געזעללשאפטער מיר געפעהרליך אונד טעדליך ווערדען קעננען. — איך ביטטע זיא, מילדערן זיא איהרע פאָרשטעללונגען פאָן מיינעם בעטראגען, אונד פערצייהען זיא מיר. דער געדאנקע, דאס זיא מיינעטוועגען קוממער האבען, דאס זיא, בעסטע מוטטער, זאָ בעטריבט זינד, איזט מיר אונערטרעגליך. איך טוועָרע איהנען, זיא זאָללען באלד גוטע נאכריכטען פאָן מיר ערהאלטען. הערר נ. זאָלל ווידער גאנץ צופרידען מיט מיר ווערדען. איך וויל זיא ניא מעהר בעליידיגען. וויא ווערע עס אויך מעָגליך, דען זיא אונד דיא ליעבע פיר טוגענד אונד רעכטשאפפענהייט, דיר מיר איהר בייטפיל, נאָך מעהר אלס איהרע לעהרען, פאָן קינדהייט אן איינגעפלעָסטע, צו פערלירען! טרויען זיא מיינעם הייליגען פערשפרעכען, אונד ליבען זיא פערנער איהרען רייעפאָללען זאָהן.

## 2. ענטשולדיגונג וועגען שפעטער בעזאָרגונג איינעס אויפטראגעס.

וואָהלגעבאָרנער האָכצופערעהרענדער הערר!

אייער וואָהלגעבאָרען ווערדען פערצייהען, דאס איך איהרען אויפטראג ערסט יעטצט אויסגעריכטעט האבע. דרינגענדע געשעפטע האבען מיך גענעָטהיגעט דיזע זאכע ווידער מיינען ווילען, לענגער אלס איך דאכטע, אויפצושיעבען, אויך וואַרען בייא אויספיהרונג דערזעלבען, אונערוואַרטעטע הינדערניססע אום דעם וועגע צו רייאמען. עס איזט מיר לייד, דאס איך איהרע ערוואַרטונגען אין דיזעם פאללע ניכט נאך וואונש האבע בעפרידיגען קעננען. איך האָפפע אבער, צו זיינער אנדערן צייט זאָ גליקליך צו זיין, איהנען וויכטיגערע דיענסטע צו לייסטען, אלס עס מיר אונטער דען אייגעטרעטענען אומשטענדען מעָגליך וואַר; עס זאָלל מיר איך דאס אנגענעהמסטע געשעפט זיין, ווען איך איהנען אין אירגענד איינער זאכע ניטצליך זיין קאָן.

איהר בערייטווילליגסטער דיענער.

## י) איינלאדונגסשרייבען.

דיא ערקלערונג ליעגט אים וואָרטע זעלבסט. — איינלאדונגען געשעהען מייסט צו פערלאָבונגען, האָכצייטען, צור בעשניידונג, צו אללען פעסטען, בעזאָנדערס פערגניגטען, אלס בעללען, לאנדפארטהיען (קליינע רייזען); (בייא נאהע וואָהנענדען פערזאָנען בעדיענט מאן זיך געוועהנליך נור איינער וויזיטקארטע).

# שטאמבוכס-אויפֿזעטצע.

צור ערינערונג טריבער טאגע
פֿאָלל בעמיהען, פֿאָללער פּלאגע,
צום ערינערן שאֶנער שטונדען
וואָ דאז רעכֿטע וואר געפֿונדען.

---

אין אנדרער גליק זיין איינעם פינדען
איזט עדלער זעעלען זעליגקייט;
דאָך זעלבסט דער אנדערן וואָהל־
פֿאהרט גרינדען,
צו פֿראָהעם דאנק איהר הערץ ענט־
צינדען,
איזט גאֶטטליכֿע צופֿריעדענהייט.

---

מיין זאָהן ווערדע איין מאן!
'ס גיבט פֿיעל אים לעבען צו טראגען,
'ס גיבט פֿיעל אים לעבען צו וואגען;
מיין זאָהן ווערדע איין מאן,
דער וואגען אונד טראגען קאן.

---

דאז וואָרט: וויר זינד צופֿריעדען!
מאכֿט אונזרע וויזהייט אוס.
וויר זייפֿצען דאָך היעניעדען
פֿאם גליק ניכֿט פֿיעל הערויס.

---

אללע פֿריידען דיעזעס לעבענס
איילען וויא איין שטראָם דאהין,
קיינע שטונדע מוס פֿערגעבענס
אונגעניצט פֿאָראיבערפֿליהען.

---

פֿריינדשאפֿט אונד ליעבע אין שאֶנעם
פֿעראיין
ערהאלטען דעם לעבען דען יוגענד־
שיין.

---

זייא פֿראָה אים ברויטגעוואנד,
לעב קלוג אים עהעשטאנד,
זייא פֿראָם אין דיינעם הויז,
לעב' ניכֿט צו האָך הינויס, —
לעב' ניא אלליין פֿיר דיך
אונד דענקע אָפֿט אן מיך.

---

איינעם שיקט זיך ניכֿט פֿיר אללע;
זעהע יעדער, וואָ ער בלייבע,
זעהע יעדער, וויא ער'ס טרייבע,
אונד ער שטעהט, דאס ער ניכֿט
פֿאללע.

---

איבער אללעם גליק געהט דאָך דער
פֿריינד
דער'ס פֿיהלענד ערשט ערשאפֿפֿט,
דער'ס טהיילענד מעהרט.

---

מאָגע יעדער שטילל בעגליקט
זיינער פֿריידען ווארטען!
ווען דיא ראָזע זעלבסט זיך שמיקט,
שמיקט זיא אויך דען גארטען. —

---

פֿריינדשאפֿט איזט דיא לעבענסזאָננע
וועלכֿע ניאמאלס אונטערגעהט.

Druck von L. C. Zamarski, Universitäts-Buchdruckerei (vorm. J. P. Sollinger).